

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMATİK
MÜNASEBETLERİ
(1580-1699)**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

RABİA DEMİR

İZMİR-2021

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMATİK
MÜNASEBETLERİ
(1580-1699)

Tezli Yüksek Lisans Tezi

RABİA DEMİR

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MİKAİL ACIPINAR

İZMİR-2021

YEMİN METNİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Osmanlı-İngiliz Diplomatik Múnasebetleri (1580-1699)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğuğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/06/2021

RABİA DEMİR

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans Tezi

OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMATİK MÜNASEBETLERİ (1580-1699)

RABİA DEMİR

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

XVI. yüzyılın sonlarında ticari gayelerle tesis edilen Osmanlı-İngiliz ilişkileri, 1580 yılında bahşedilen ahidnâmenin yürürlüğe girmesi ile birlikte resmi bir hüviyet kazandı. Ayrıca Osmanlı ülkesinde yürütülecek faaliyetlerin bir kumpanya aracılığı ile idare edilmesine de karar verildi. İstanbul'da daimî olarak bulunan İngiliz büyükelçiler, kumpanya bünyesinde hareket eden tüccarları temsilen ticari meselelere dâhil oldular ve kraliyet adına diplomatik faaliyetleri idame ettirerek mevcut ilişkilerin sürekliliğini temin ettiler.

Büyükelçilik makamına atfedilen bu iki farklı vazife nedeniyle, temsilcilerin zaman zaman belirli bir göreve yoğunlaşmaları kaçınılmaz oldu. Fakat büyükelçilerin faaliyetlerini şekillendiren en önemli etkenler; dönemlerinin mevcut şartlarıydı. XVI. yüzyılın sonlarında, temsilciler İspanya Savaşı çerçevesinde hareket ederken; XVII. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Boğdan ve Eflak'ta yaşanan gelişmelerle ilgilendiler. Yüzyılın ortaları ise her iki ülkede de iç karışıklıklar, isyanlar ve savaşlarla geçti. Bu süre zarfında İngilizler, iç savaşın etkileriyle kendi toplulukları içinde bir ayrışma yaşarken; 1645'te başlayan Girit Savaşı ile birlikte Osmanlılar ve Venedikliler arasında bir denge siyaseti izlemeyi tercih ettiler. Daha sonra cereyan eden restorasyon süreci, İngilizlerin Akdeniz'de daha etkin olmalarını gerektirdi ve İstanbul'daki büyükelçinin faaliyetleri, Garp Ocakları ile uzlaşmanın sağlanması yönünde yoğunlaştı. Yüzyılın sonlarına doğru yine tarafların çıkarları çerçevesinde elçilerin arabulucu rolleri ön plana çıktı. İlişkilerin tesis edildiği ilk yıllarda Edward Barton'un İspanya meselesine dair giriştiği diplomatik çabalar, söz konusu tarihlerde Lord Paget

tarafından Osmanlı Devleti ve Mukaddes İttifak arasında çıkan savaş için tekrarlandı. Bahsedilen zaman aralığında büyükelçiler, farklı sorunlara benzer çözüm yolları aradılar ve bu temsilcilerin faaliyetleri; hükümdarların dış politikaları, savaşlar ve isyanlar gibi çok sayıda unsur tarafından etkilendi. Bu tez, bahsedildiği üzere Osmanlı-İngiliz diplomatik münasebetlerinin asıl aktörleri olan İngiliz büyükelçilerinin diplomatik faaliyetlerine ışık tutmayı amaçlarken; zikredilen etkenleri göz önünde bulundurarak taraflar arasındaki ilişkilerde yaşanan değişimlere de cevaplar aramayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Diplomasi, Levant Kumpanyası, Osmanlı Devleti, İngiltere.

ABSTRACT

Master's Thesis

Ottoman-British Diplomatic Relations (1580-1699)

RABİA DEMİR

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of History

The Ottoman-British relations, which were established for commercial purposes at the end of the 16th century, gained an official identity with the entry into force of the ahidnâme dated 1580. It was also decided that the activities to be carried out in the Ottoman country would be managed within a company. The British ambassadors, who were permanently in Istanbul, were involved in commercial matters on behalf of the merchants acting within the company, and they ensured the continuity of the existing relations by maintaining diplomatic activities on behalf of the royal.

Due to these two different duties attributed to the embassy, it was inevitable for the representatives to concentrate on a specific task from time to time. However, the most important factors shaping the activities of ambassadors were the current conditions. At the end of the 16th century, while the representatives were acting in the framework of the Spanish War, they were interested in the developments in Moldavia and Wallachia until the second quarter of the 17th century. The middle of the century passed with internal turmoil, rebellions and wars in both countries. During this time, while the British was experiencing a disintegration within their own communities with the effects of the civil war, they preferred to follow a policy of balance between the Ottoman and Venetian government following the breakout of the Cretan War. The restoration process, which started later, required the British to be more active in the Mediterranean, and the activities of the ambassador in Istanbul intensified towards reconciliation with the North African Regencies.

Towards the end of the century, the mediator role of the ambassadors came to the fore within the framework of the interests of the parties. In the first years of the

relations, the diplomatic efforts of Edward Barton on the Spanish issue were repeated by Lord Paget for the war between the Ottoman State and the Holy Alliance. In the mentioned time period, ambassadors sought similar solutions to different problems, and the activities of these representatives, as well as the foreign policies of the rulers were influenced by many factors such as wars and rebellions. While this thesis aims to shed light on the diplomatic activities of the British ambassadors, who are the main actors of the Ottoman-British diplomatic relations, with new archival sources, it also aims to seek answers to the changes in the relations between the parties, taking into account the factors mentioned above.

Keywords: Mediterranean, Diplomacy, Levant Company, Ottoman Empire, England.



İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
KAYNAK VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ.....	1
GİRİŞ.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TESİSİ

1.1. OSMANLI ÜLKESİNDE İNGİLİZLER VE WILLIAM HARBORNE'UN ELÇİLİK DÖNEMİ	22
1.1.1. Osmanlı Sarayının İlk İngiliz Misafirleri ve Resmi Temasları.....	23
1.1.2. İstanbul'da İlk İngiliz Büyükelçisi: William Harborne ve Faaliyetleri (1583-1588)	30
1.2. OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMASİSİNİN YENİ BİR EVRESİ: İSPANYA KARŞISINDA İTTİFAK ARAYIŞLARI VE EDWARD BARTON	41
1.2.1. Edward Barton'un Vekillik Dönemi (1588-1593).....	41
1.2.2. Edward Barton'un Elçilik Dönemi (1593-1597) ve Levant Kumpanyası'nın Kuruluşu	48

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN İNKİŞAF DÖNEMİ

2.1. KRİZ VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE OSMANLI-İNGİLİZ MÜNASEBETLERİ VE HENRY LELLO’NUN ELÇİLİK DÖNEMİ	58
2.1.1. Saray Hizipleri ve Batılı Rakiplerinin Arasında Henry Lello.....	66
2.1.2. İngiltere’de Bir Osmanlı Elçisi Mustafa Çavuş.....	71
2.1.3. Taht Değişiklikleri Gölgesinde Diplomasi: Belirsizlik ve Gerginlik ...	72
2.2. SIR THOMAS GLOVER’DAN SIR PETER WYCHE’E OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1606-1638)	78
2.2.1. Sir Thomas Glover’ın Elçiliği (1606-1612).....	78
2.2.2. Mustafa Çavuş’un İkinci İngiltere Seyahati	80
2.2.3. Boğdan Meselesi ve Osmanlı-İngiliz İhtilafı.....	82
2.2.3.1. Ticaret Temelli Diplomatik Münasebetler Dönemi	87
2.2.3.2. Bir Tüccar-Diplomat Sir Thomas Roe’nun İstanbul Büyükelçiliği	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SAVAŞLAR ÇAĞI VE DİPLOMASİ

3.1. SIR SACKVILLE CROWE’UN ELÇİLİK DÖNEMİ	99
3.1.1. İstanbul ve Londra Arasında Mekik Dokuyanlar: Mustafa Çavuş Londra’da	100
3.1.2. Sir Sackville Crowe’un İstanbul’daki ve İngiliz Konsolosluklarındaki Faaliyetleri.....	101
3.1.2.1. Mora Konsolosluğu Üzerinde Hak İddiası: Hyde-Ball Çekişmesi	101
3.1.2.2. Büyükelçinin İzmir Konsolosluğuna Yönelik Faaliyetleri..	110
3.1.3. Büyükelçi Crowe’un İngiliz Kolonisi Üzerinde Otorite Kurma Çabaları	115
3.2. GİRİT SAVAŞI VE İNGİLİZLERİN DENGE SİYASETİ	130

3.2.1. Osmanlı-Venedik Çekişmesi Arasında Bir İngiliz Elçisi: Thomas Bendish.....	135
3.2.2. Taht Değişiklikleri ve Kaos.....	141
3.2.3 Osmanlı-İngiliz Restorasyonu ve İşbirliği	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. OSMANLI DIŞ POLİTİKASINDA İNGİLİZ AĞIRLIĞI

4.1. KÖPRÜLÜLER DEVRİ OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ.....	156
4.1.1. Sir Heneage Finch'in Büyükelçilik Dönemi	164
4.1.2. Garp Ocakları ve İngiltere.....	169
4.2. GİRİT SAVAŞI'NDAN KARLOFÇA'YA GİDEN SÜREÇTE OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1669-1699)	185
SONUÇ	203
KAYNAKÇA	210
EKLER	232

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
A.DVNS.NMH.d	: Nâme-i Hümâyûn Defterleri
A.DVN.DVE	: Düvel-i Ecnebiye Defterleri
A.Ş.KT.d	: Şikâyet Defterleri
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.HR	: Cevdet Hariciye
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Gös. yer.	: Gösterilen yer
Haz.	: Hazırlayan
İE.AS	: İbnülemin Askeriye
İE.HR	: İbnülemin Hariciye
KK.	: Kâmil Kepeci Tasnifi
MD	: Mühimme Defterleri
MZD	: Mühimme Zeyli Defterleri
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TSMA.d	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TSMA.e	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
Vol.	: Volume
v.	: Varak

ÖNSÖZ

XVI. yüzyılın sonlarında tesis edilen Osmanlı-İngiliz ilişkileri, her dönemin içinde barındırdığı kendine özgü koşullarla birlikte ve farklı hükümdarların izlediği politikalar çerçevesinde XVII. yüzyılın sonlarına kadar dostane bir şekilde idame ettirildi. İki ülke arasındaki bağın başlangıcı, Osmanlı ülkesinde faaliyette bulunacak bir kumpanyanın kuruluşu ile olsa da sonraları ticareti, diplomasi takip etti. İstanbul'da görev yapan büyükelçiler, kraliyeti temsilen siyasi meselelere ve kumpanya adına ticari faaliyetlere dair sorumluluklar üstlendiler. Diplomatik ve ticari meselelerin tek bir kişinin yetkisi altında birleştirilmesi, Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerinin araştırma aşamasında karşılaşılan ilk sorunlardan biriydi. Bazı noktalarda her iki alanın birbirinden ayrılması mümkün olmadığı için ticari meselelere ve özellikle kumpanya bünyesinde yaşanan değişikliklere değinmek kaçınılmaz oldu.

Tezin 1580 ila 1699 yılları arasına sınırlandırılmasının en önemli nedeni, İngiliz büyükelçilerinin diplomatik faaliyetlerinin seyri hakkında genel bir çerçeve oluşturulması amacıdır. Osmanlı-İngiliz ilişkilerine dair yapılan araştırmalar incelendiğinde, çalışmaların ağırlıklı olarak ilişkilerin başlangıç evresi şeklinde tanımlanan XVI. yüzyılın sonlarına yoğunlaştığı aşıkardır. Bu durumun nedeni ise XVII. yüzyıla ait Osmanlı arşiv belgelerinde İngilizlere dair bilgilerin oldukça kısıtlı olması ve az olan malzemenin de dağınık bir halde bulunmasıdır. Özellikle ticari meselelerle ilgili vesikaların diplomasi tarihine dair bilgiler veren belgelere oranla daha fazla olması, araştırmacıların Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin ticari ve iktisadi boyutlarına odaklanmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla bahsedilen tarih aralığını kapsayan diplomatik faaliyetlere dair müstakil bir çalışmanın mevcut olmaması, tezin bu konuya odaklanmasını mümkün kılmıştır.

Çalışma, dört ana bölümden müteşekkildir. Bunlardan ilki, ilişkilerin tesis edildiği 1580 yılı ile ikinci büyükelçi Edward Barton'un hayatını kaybettiği 1597 yılı arasına sınırlandırılmıştır. İnkişaf dönemi olarak belirlenen ikinci bölüm, büyükelçi Henry Lello'nun görevlendirildiği 1597 yılı ile İngiliz İç Savaşı sırasında Osmanlı ülkesinde büyükelçilik görevini ifa eden Sir Sackville Crowe'un İstanbul'a geldiği 1638 yılı arasını ihtiva edecek şekilde düzenlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'nin ve İngiltere'nin savaş ve isyanlar gibi benzer problemlerle mücadele ettiği

bir süreç olan 1638-1651 yılları arası ele alınarak Sir Sackville Crowe ve Thomas Bendish'in elçilik dönemleri incelenmiştir. İlgili bölümde, İngiltere'deki iç savaşın Osmanlı ülkesindeki İngilizlere etkileri ve Girit Savaşı sırasında İngilizlerin izlediği siyasete ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Dördüncü bölüm ise Köprülüler Devri'nden Karlofça'ya giden süreçteki diplomatik ilişkilerin seyrine dair konuları ihtiva edecek şekilde düzenlenmiştir. Tüm bu süreç, İstanbul'da görev yapan ilk on sekiz büyükelçinin diplomatik faaliyetlerinin ortaya konmasını ve ilaveten tecdid edilen İngiliz ahidnâmelerine değinilmesini gerektirmiştir. Ayrıca yurtiçinde yapılan çalışmalarda Viyana Bozgunu (1683) sonrasında ve yurtdışında ortaya konulan araştırmalarda ise 1660 yılında başlayan İngiliz restorasyon sürecinin ardından diplomatik ilişkilerin yoğunlaştığı iddiaları, tezin temel problematiğini oluşturmuştur.

Çalışmanın literatüre en önemli katkısı, bahsedilen sınırlar içinde şimdiye kadar İngiliz arşivlerine ve kaynaklarına dayanan araştırmalarda eksik kalan kısımların; yurtiçi ve yurtdışında tespit edilen yeni Osmanlı arşiv kaynakları vasıtasıyla desteklenmesi ve mukayeseli bir çalışmanın ortaya konması olmuştur. Bu bağlamda; Leipzig Üniversitesi aracılığı ile ulaşılan ve 1640 ila 1681 yılları arasını ihtiva eden defter, tezin temel kaynağını oluşturmuştur. Osmanlı Arşivi'nde Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin XVII. yüzyıldaki seyrine dair belgelerin kısıtlı olması, bu yeni arşiv defterinin önemi arttırmış olup tezde mevcut bilgilerin sık sık bu defter ile karşılaştırılması yoluna başvurulmuştur. Ayrıca çalışmada, mevcut ise İngiliz ahidnâmelerinin orijinal metinlerin değilse orijinal metne en yakın tarihli nüshaların değerlendirilmesinin yanı sıra tecdid edilen ahidnâmelerin tam tarihlerinin tespitinin yapılması amaçlanmıştır.

Tez konusunun belirlenmesi, arşiv kaynaklarına ulaşılması ve tezin yazım sürecinde büyük emekler veren kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Mikail Acıpınar'a teşekkür etmeyi bir borç olarak görmekteyim. Lisans eğitimimden itibaren bilgi ve tecrübelerinden yararlanmamı sağladığı, maddi ve manevi yardımlarını benden esirgemediği, bana akademik ahlak ve çalışma disiplini aşılamanın yanı sıra duyduğu güven ile desteğini üzerimden eksik etmediği için kendisine her zaman minnettar kalacağım. Ayrıca değerli vakitlerini ayırarak teze emek harcayan, yorumları ve önemli geri dönüşleri ile çalışmaya mühim katkılar sunan jüri üyeleri Prof. Dr. Özer Küpeli ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sait Türkhan'a fazlasıyla müteşekkirim.

İlaveten tez konusu ile ilgili kitap ve belgeleri temin etmemde aracı olan; İzmir Milli Kütüphane, Ankara Milli Kütüphane ile Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi personellerine ve bana yüksek lisans eğitimim sırasında burs desteği sağlayan Türk Tarih Kurumu'na teşekkür ederim. Ayrıca tezin araştırma ve yazım aşamalarında her soruma sabırla cevap veren dostlarım İncilay Terlemiş ve Recep Ölmez'e katkılarından dolayı bir teşekkürü borç bilirim. Son olarak ise eğitim hayatım boyunca bana her açıdan destek sağlayan değerli aile üyelerime teşekkür ederim.

RABİA DEMİR
İzmir-2021

KAYNAK VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

KAYNAKLARA DAİR

XVII. yüzyıl Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerine dair ilk başvuru kaynağı Osmanlı Arşivi oldu. Öncelikle çeşitli tasniflerde yapılan taramalara dayanarak, ilişkilerin seyrinin ve boyutunun anlaşılması için bu arşivde yer alan belgelerin bir dereceye kadar yol gösterici olduğu vurgulanmalıdır. Çünkü tez konusu kapsamında incelenen farklı tasniflerde tespit edilebilen belgelerin, diplomatik ilişkileri anlamlandırmak için yeterli olmadığı ve bunların önemli bir kısmının ahidnâmelerde yer alan maddelerin ihlalden kaynaklanan problemler, yol hükümleri veya İngilizlere ait davalara dair meseleleri ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın 1640 yılına kadar olan bölümleri; zikredilen kısıtlı kaynakların yerli ve yabancı literatür, kronikler ve seyahatnameler ile desteklenmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Öte yandan Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi'nde tespit edilen ve çalışmaya dâhil edilen 1612 tarihli orijinal ahidnâme metni, bahsedilen boşluğu doldurmak için başvuru kaynaklarından biri olmuştur.

Çalışmanın 1640 ve 1682 yıllarını ihtiva eden başlıkları ise yine bahsedilen Osmanlı arşiv kaynaklarının, Leipzig Üniversitesi aracılığı ile ulaşılan yeni bir Osmanlı arşiv defteri ile desteklenmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu defter, içerdiği zengin malzeme sayesinde çeşitli diplomatik ve ticari hususlar üzerine yorum yapabilme imkânı vermesinin yanı sıra yabancı literatüre bağlılığı da kısmen ortadan kaldırmıştır. İlgili bölümler de yine kronikler, seyahatnameler ve İngiliz mahkeme kayıtları gibi diğer malzemelerle desteklenmiştir. Bu bağlamda tarama usulü ile elde edilen belgeler ile analiz edilen bilgiler bir araya getirilerek, çalışmanın temel sorularına cevaplar vermek amaçlanmıştır.

I. T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ

MÜHİMME DEFTERLERİ

Mühimme Defterleri, Divân-ı Hümâyûn toplantılarında görüşülen dâhilî ve haricî meselelere ait askerî, siyasî, iktisadî ve içtimaî kararların kaydedildiği defterlerdir. Bu defter grubu, İngilizlerle ilgili hükümleri dağınık bir halde barındırsa da çalışmanın neredeyse her bölümüne katkı sağlayan kaynaklardan başlıcası oldu. Yararlandığımız yirmi defter; İngiliz ahidnâmesinin uygulamasından doğan problemler, ilişkilerin tesis edildiği ilk dönemlere ait nâmeler ve yol hükümlerinden oluşmaktadır. Ayrıca 1580 ahidnâmesinin yarım kalan bir nüshası da bu tasnifte yer almaktadır.

DÜVEL-İ ECNEBİYE DEFTERLERİ

Düvel-i Ecnebiye Defterleri; Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerine ışık tutan en önemli defter serisi olması münasebetiyle bu tez konusunun da başlıca başvuru kaynakları arasında yer almıştır. Bu tasnifte İngiltere ile ilgili bilinen en erken tarihli ve içinde XVII. yüzyıla ait bilgiler barındıran tek defter, başında 1675 yılında tecdid edilen ahidnâmenin de yer aldığı *İngiltere Nişan Defteri*'dir¹. 1675 ile 1841 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu kaynakta, XVII. yüzyıla ait belgelerin sayısı oldukça kısıtlıdır. Öte yandan Osmanlı ülkesindeki İngilizlerin yabancı devletlerle olan ilişkilerinin yansıdığı Venedik, Fransa ve Dubrovnik'e ait defterlerde de konuyla ilgili bir kısım hükümler tespit edilmiştir. Fakat bu tasnife ait zikredilen tüm defterlerde, tezin ele alındığı zaman aralığına dair ve diplomasi tarihi ile ilgili yeterli miktarda belge bulunmamaktadır.

DİĞER TASNİFLER

Topkapı Sarayı tasnifi içinde bulunan arşiv defterleri ve evrakı fonunda, Osmanlı-İngiliz ittifakının kurulmasından önce İngiltere ile ilgili edinilen istihbaratların yer aldığı belgeler ve 1675 tarihli İngiliz ahidnâmesinin iki suretinin

¹ XVII. yüzyıla ait İngilizlerle ilgili tek defter için bkz. BOA, *A.DVN. DVE.*, 35/1.

bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yine 1675 tarihine ait ahidnâmenin bir diğer suretinin *Nâme-i Hümayûn Defterleri* içinde yer aldığı belirlenmiştir. Tezin XVII. yüzyılın sonlarına dair bölümlerinde ise *İbnülemin Tasnifi*'nde yer alan Askeriye ve Hariciye konu başlıkları altındaki bazı belgelerden faydalanılmıştır. Bunlar ağırlıklı olarak orduya katılacak İngiliz büyükelçilerinin yolculuk, yiyecek veya diğer ihtiyaçlarına dair masrafları içermektedir. Aynı şekilde *Cevdet Tasnifi*'nde de benzer belgeler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra *Kâmil Kepeci Tasnifi*, *Ali Emirî Tasnifi*, *Şikâyet Defterleri*, *Atik Şikâyet Defterleri* ve *Mühimme Zeyli Defterleri*'nde de konuyla ilgili bir miktar belgenin varlığı tespit edilmiştir.

II. Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi

Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan *Zetterström Katalog*'unda mevcut olan ve çalışmada kullanılan 1612 tarihli ahidnâme metni, daha önce yayımlanmamış yeni bir arşiv vesikasıdır². Bu belge, 1611 yılında İstanbul'a gelen Büyükelçi Paul Pindar'a verilen ilk ahidnâme ve I. Ahmed ile I. James zamanlarında tecdid edilen üçüncü ahidnâmedir. Üzerinde I. Ahmed'e ait tuğranın da yer aldığı ahidnâme metni, muhtevasında önceki dönemlere ait bilgiler barındırması ve bu tarihten sonra tecdid edilen ahidnâmelerde yer almayan ayrıntılara sahip olması nedeniyle ayrı bir önem arz etmektedir.

III. Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi

Çalışmanın temelini oluşturan ve ele alınan konular hakkında mevcut literatürdeki iddiaların Osmanlı arşiv belgeleriyle karşılaştırılmasına olanak sağlayan en önemli başvuru kaynağı, Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan ve Düvel-i Ecnebiye defteri formunda olan bir defterdir³. Yurtiçi ya da yurtdışında yapılan çalışmalarda rastlamadığımız bu malzemenin ilk defa kullanıldığını düşünmekteyiz⁴. Bu noktada, Osmanlı arşivinde araştırma yapan Daniel Goffman'ın iddiaları incelendiğinde defterin önemi daha açık bir şekilde anlaşılabilir. Ele aldığı döneme ait

² *Uppsala Universitets Bibliotek (Uppsala University Library)*, Nova 597-10 *Zetterström Katalog*, 714-10.

³ *Universitätsbibliothek Leipzig (Leipzig University Library-Islamic Manuscripts)*, B.or.290-01.

⁴ Defter hâlâ transkript aşamasında olup tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

oldukça sınırlı sayıda Osmanlı arşiv belgesine ulaşabildiğinden ve döneminin önemli isimlerine sadece birkaç belgede rastladığından bahseden Goffman; “*yeni bir tür Osmanlı kaynağı ortaya çıkana kadar*” veya mevcut malzemeleri daha iyi kullanmayı öğrenene kadar Osmanlı-İngiliz ilişkilerine dair çalışmalarda, bağlam için Osmanlı kaynaklarının ve kronoloji ile anlatım bütünlüğü için ise İngiliz kaynaklarının kullanılmasının zorunlu olduğu ifade etmektedir⁵. Tam olarak Osmanlı Arşivi’nde eksik kalan belgelerin yerini dolduracak zengin malzemeye sahip olan bu yeni arşiv defteri; ağırlıklı olarak İngiliz kaynaklarına dayalı olan mevcut literatürdeki bilgilerin teyit edilmesine veya tartışılmasına olanak vermektedir.

Büyükelçi Sir Sackville Crowe döneminde bahsedilen 1641 tarihli ahidnâme ile başlayan defter, içinde orijinal metne en yakın tarihte yenilenen toplam beş İngiliz ahidnâmesini barındırmaktadır. 1641 ile 1682 yılları arasına tarihlenen defterde, muhtelif konulara ait hükümler yer alır. En önemlileri, neredeyse eksiksiz bir şekilde sıralanan konsolosluk ve tercümanlık beratlarıdır. Goffman’ın ifadelerinin aksine, bu beratlarla zikredilen temsilciler isimleri ile kaydedildiği gibi defterde yer alan hükümlerin genelinde de büyükelçilerin isimlerine sık sık rastlanmaktadır. Bu bilgiler, Osmanlı ülkesindeki İngiliz konsolosluk ağının XVII. yüzyıla ait bir haritasını çıkarmak için fazlasıyla yeterlidir. Bunlara ek olarak defter; ahidnâmenin ihlalinden kaynaklanan problemlerle ilgili çok sayıda belgenin yanı sıra ticari, iktisadî ve günlük hayata dair çıkarımlar yapmaya olanak sağlayan pek çok belge ile birlikte bir hazine niteliğindedir. Ayrıca Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerinin XVII. yüzyıldaki seyrine açıklık getirmek üzere başvurulacak çok sayıda hükmü de içermektedir.

Defter, varak usulüyle kaydedilmiş olup 827 hükümden müteşekkildir. Varak sayısı hesaplanırken, defterin orijinalinde yer alan ve her beş varakta bir yapılan numaralandırmalar esas alınmıştır. Bu yöntem ile 101 varak olarak tespit edilen defterin bazı sayfalarında ise boşluklar mevcuttur. 9a ile 10b ve 96a ile 97b numaralı varakların arası boş bırakılmış olup, 9b ile 10a ve 96b ile 97a numaralı varaklar ise yer almamaktadır. Metnin orijinal haline sadık kalınarak eksik dört varak numarasıyla ilgili bir değişikliğe gidilmemiştir. Ayrıca ahidnâmeler ve suretler de birer hüküm şeklinde numaralandırılmıştır. Bunların yanı sıra 39b ile 41a arasında 297 numaralı

⁵ Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler (1642-1660)*, Çev. Ayşe Başçı-Sander, İstanbul 2001, s. 11.

hüküm ve bu hükme ait on dört şerh tespit edilmiş olup; bunlar için 297-a'dan başlayıp 297-m'de bitecek şekilde bir numaralandırma usulü benimsenmiştir. Bunların yanı sıra defterde bazı kronolojik hatalara da rastlanmaktadır. Örneğin; 38a numaralı varaka kadar 1065 yılına değin kaydedilen hükümler yer alırken; bu varaktan itibaren 1060 tarihine dönüş yapılmıştır. Sonraki yıllara ait diğer hükümler de bahsi geçen tarihe ait hükümleri takip etmektedir. Ayrıca defterin başında yer alan ve Büyükelçi Sir Sackville Crowe'a verilen ahidnâmeden hemen sonra halefi Sir Thomas Bendish döneminde bahşedilen ahidnâme ile devam edildiği ve bu metinden sonra tekrar Crowe'un elçilik dönemini kapsayan hükümlere yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu mühim olmayan hataların yanı sıra defterin literatüre büyük bir katkı sağlayacağı aşikârdır. Çünkü defter, çalışmamızın mukayeseli olarak ele alınmasını sağladığı gibi; XVII. yüzyıla ait Osmanlı arşiv belgelerinin şimdiye kadarki eksikliğinin giderilmesine de mühim bir fayda sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

I. KRONİKLER

Osmanlı-İngiliz ilişkilerine dair diğer önemli bilgilere, kroniklerde de rastlamak mümkündür. Bu bağlamda tezde; Selanikî Mustafa Efendi'ye ait *Tarih-i Selanikî*'den⁶, Mustafa Safi'nin *Zübdet'üt-Tevârih*'inden⁷, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın *Zübde-i Vekayiât*'ından⁸, Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sinden⁹, Naîmâ Mustafa Efendi'nin *Tarih-i Naîmâ*'sından¹⁰ ve Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Silahdâr Tarihi*'nden¹¹ yararlanılmıştır. Bu kaynaklarda; büyükelçilerin İstanbul'a gelişleri ve padişahın huzuruna kabul edilmeleri gibi olağan bilgilerin bulunmasının yanı sıra Girit Savaşı sırasında Osmanlı donanmasına yardımcı olan İngiliz birlikleriyle ilgili özgün

⁶ Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, C. I.

⁷ *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, C. 1, Haz. İbrahim Hakkı Çukadar, Ankara 2003.

⁸ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât: Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

⁹ Kâtip Çelebi, *Fezleke, Tahlil ve Metin*, Haz. Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

¹⁰ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulasâti Ahbâri'l-Hâfıkayn)*, Haz. Mehmet İpşirli, C. 1-2-3, Ankara 2007.

¹¹ Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012.

bilgiler de yer almaktadır. Bu nedenle, çalışmaya orijinallik katan bilgilerin yer aldığı yegâne kaynak gruplarından biridir.

II. YAYIMLANMIŞ BELGELER

Çalışmanın tamamına katkı sağlayan ve ilişkilerin seyri için önem arz eden kaynak gruplarından bir diğeri ise, İstanbul başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yer alan Venedikli diplomatların tuttuğu kayıtlardır. Bu bağlamda taranan *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice* ve *Calendar of State Papers Foreign* serilerinde tespit edilen belgeler, diplomatik ilişkileri anlamlandırmak adına önem arz etmektedir. Bunların yanı sıra tezde, 1580 tarihli ahidnâmenin tespit edildiği *Münşe'ât Mecmûası*¹²; 1601 tarihli ahidnâme, I. James'ten padişaha yazılan bir nâme ile Büyükelçi Sir Sackville Crowe'un göreve atandığını bildiren bir başka nâmenin yer aldığı Feridun Bey'in *Münşe'âtü's-Selâtin*'i¹³ ve 1675 tarihli ahidnâmeyi ihtiva eden *Muâhedat Mecmûası*'na¹⁴ da yer verilmiştir. Ayrıca Sir Thomas Roe'nun diplomatik yazışmaları da çalışmaya katkı sağlayan kaynaklardan biriydi¹⁵.

Tezin başvuru kaynaklarından bir diğeri ise seyahatnamelerdir. Bu bağlamda Richard Hakluyt'a ait seyahatname, İngilizlerin Osmanlı Devleti ile temasa geçmeden önceki dönemlerde Levant'a yaptığı yolculuklara ve ilişkilerin ilk dönemlerine dair bilgiler ihtiva eden önemli eserlerden biridir¹⁶. Bundan başka ikinci Büyükelçi Edward Barton'un Eğri Seferi'ne katıldığı sırada yerine vekil olarak bıraktığı John Sanderson'a ait 1584 ile 1602 yıllarını ihtiva eden seyahatname de diğer önemli kaynaklar arasında sayılabilir¹⁷. Üçüncü Büyükelçi Henry Lello dönemi hakkında önemli bilgiler sunan seyahatname ise Thomas Dallam'a aittir. Lello'nun elçi kabul töreni sırasında padişaha sunulacak olan orgun yapımcısı olan ve bu vesile ile İstanbul'a gelen Dallam, eserinde

¹² *Münşe'ât Mecmûası*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 3345, s. 170-173.

¹³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, C. 2, İstanbul 1274, 474-479.

¹⁴ *Muâhedat Mecmûası*, Haz. Mahmud Mesud Paşa, C. 1, İstanbul 1294, s. 240-248.

¹⁵ Ahmet Büyükkaksoy, *İngiltere'nin İstanbul Elçisi Thomas Roe'nun Diplomatik Yazışmaları (1621-1628)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

¹⁶ Richard Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, Ed. Edmund Goldsmid, Vol. 5, Edinburgh 1887.

¹⁷ *The Travels of John Sanderson in the Levant (1584-1602)*, Ed. Sir William Foster, London 1931. [Ayşe Özge Ercan, *İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnâmesi (1584-1602)* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014]

1599 ve 1600 yıllarına dair gözlemlerini aktarmaktadır¹⁸. Bunların yanı sıra Jean de Thevenot¹⁹, Friedrich Seidel²⁰ ve William Lithgow'a²¹ ait seyahatnamelerdeki bazı bilgiler de oldukça müstesnadır.

III. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

Türkiye’de Osmanlı-İngiliz ilişkilerine dair en erken tarihli çalışma, 1932 yılında Ahmet Refik tarafından kaleme alınmıştır. Makalede, Osmanlı-İngiliz ittifakının arka planındaki sebepler ile ilişkilerin tesis edildiği ilk yıllara ait bilgiler yer almaktadır²². Bir sonraki çalışma ise 1949 yılında İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından yazılan makaledir ve ilişkilerin tesis edildiği XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar olan süreci ihtiva etmektedir. Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak yazılan makale, tarih aralığı nedeniyle dağınık fakat önemli bilgiler sunmaktadır²³. Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin ilk yıllarına dair olayların kronolojik olarak daha doğru bir şekilde takip edildiği ilk makale ise Orhan Burian’a aittir. 1951 yılında yayımlanan bu çalışma; Richard Hakluyt’un seyahatnamesinin kullanıldığı, Elizabeth devri İngiltere’si ve İngilizlerin Uzakdoğu pazarlarına ulaşmak için izlediği güzergahlar gibi konulara değinilen önemli bir eserdir²⁴. Yine aynı yıl Hamit Dereli tarafından Elizabeth dönemi Osmanlı-İngiliz ilişkilerini ele alan bir çalışma yayımlanmıştır. Bu eserde, 1580 ahidnâmesinin hem Osmanlıcası hem de İngilizcesi yer almaktadır²⁵. Osmanlı-İngiliz ilişkilerine dair en ayrıntılı ve muntazam çalışma ise 1953 yılında Akdes Nimet Kurat tarafından ortaya konulmuştur. Kurat; İngiliz arşivleri ve

¹⁸ Gerald Maclean, *Doğu’ya Yolculuğun Yükselişi: Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiliz Konukları (1580-1720)*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul 2017.

¹⁹ Jean de Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Ali Berktaş, İstanbul 2014, s. 251.

²⁰ Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında (1591-1596)*, Çev. Türkiş Noyan, İstanbul 2010.

²¹ William Lithgow, *The Totall Discourse of the Rare Adventures and Painefull Peregrinations*, Ed. James MacLehose and Sons, Glasgow 1906.

²² Ahmet Refik Altınay, “Türkler ve Kraliçe Elizabeth”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, C. 8/5, İstanbul 1932, s. 3-29.

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına dair Vesikalar”, *Belleten Dergisi*, C. 13/51, Ankara 1949, s. 573-648.

²⁴ Orhan Burian, “Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 9/1-2, Ankara 1951, s. 1-41. Ayrıca bkz. Aynı yazar, “Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi”, *Belleten Dergisi*, C. 15/58, Ankara 1951, s. 224-245.

²⁵ Hamit Dereli, “Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları (İngiliz Dili ve Edebiyatı Enstitüsü: 2)*, S. 82, İstanbul 1951.

kütüphanelerinde bulunan belgeler hakkında edindiği bilgileri Türk araştırmacılara sunduğu 1951 tarihli makalesi ve 1952 yılında tamamladığı 1553-1952 yıllarını kapsayan bir eserin ardından, yine iki ülkenin de arşivlerine dayanarak 1553 ile 1610 yılları arasını ihtiva eden bir eser kaleme almıştır. Bodleian Kütüphanesi'ndeki ilk İngiliz ahidnâmesi ile III. Murad ve Kraliçe Elizabeth arasında gerçekleşen yazışmalara dair belgelerin de eklendiği bu eserin ardından ise Hoca Sâdeddin'in Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tesisindeki rolüne dair bir başka makale daha yayımlanmıştır²⁶. Ardından Mübahat Kütükoğlu 1974 yılında, 1580 ile 1838 yılları arasındaki dönemde süregelen Osmanlı-İngiliz ilişkilerini ele aldığı doktora tezini tamamlamıştır. İlk İngiliz ahidnâmesinin bahsedildiği tarih ile başlayan ve Balta Limanı Antlaşması'na kadar olan süreci içeren eser, literatüre mühim katkılar sunmakla birlikte; ağırlıklı olarak XVI, XVIII ve XIX. yüzyıllara ait gelişmeleri ihtiva eden bir çalışma niteliğindedir²⁷. Necmi Ülker ise önce 1975 yılında tamamladığı doktora tezi ve daha sonra 1981 ve 1987 yıllarında yayımladığı makaleleri ile İzmir'deki İngiliz ticaretine yoğunlaşan çalışmalarını ortaya koymuştur²⁸. Bu çalışmalardan sonra İngiliz gezginlere ait seyahatnamelerle ilgili birkaç çalışma daha ortaya çıksa da muhtevalarında Osmanlı Devleti'nin mevcut koşullarını değerlendirdikleri için Osmanlı-İngiliz ilişkileri açısından kısıtlı kaynaklardır²⁹. Orhan Fuad Köprülü'nün 1985 yılında düzenlenen bir konferansta yaptığı konuşmanın yazıya dökülmesi ise yine ilgili konuya katkı sağlayan bir çalışmanın yayımlanmasına fırsat vermiştir. Köprülü'nün eseri, Osmanlı tarihini ele alan İngilizce kaynakları içeren bir

²⁶ Akdes Nimet Kurat, "İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine ait Bazı Malzemeye Dair", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 7/1, Ankara 1949, s. 1-18; Aynı yazar, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1952)*, Ankara 1952; Aynı yazar, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553- 1610)*, Ankara 1953; Aynı yazar, "Hoca Sâdeddin Efendi'nin Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara 2020, s. 305-317.

²⁷ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)*, Ankara 1974.

²⁸ Necmi Ülker, *The Rise of İzmir (1688-1740)*, University of Michigan, Ph.D. Dissertation, Michigan 1974; Aynı yazar, "Batılı Gözlemcilere Göre XVII. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir Şehri ve Ticari Sorunları", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, İstanbul 1981-82, s. 317-354; Aynı yazar, "The Emergence of İzmir as a Mediterranean Comemercial Center for the French and English Interests 1688-1740", *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 4/1, 1987, s. 1-37; Aynı Yazar, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'deki İngiliz Tüccarına Dair Ticari Problemlerle İlgili Belgeler", *Belgeler*, C. 14/18, 1992, s. 261-319.

²⁹ Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre 16. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983; Tanju Sarı, *İngiliz Seyahatnameleri Doğrultusunda Osmanlı İktisadî Yapısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

bibliyografya çalışması niteliğindedir³⁰. Daha sonra ise 2003 yılında Zeki Arıkan, XVII. yüzyılda İzmir’de uzun bir süre görev alan diplomat, yazar ve tarihçi Sir Paul Rycout ile ona ait eserlerle ilgili genel bir değerlendirmenin yer aldığı makalesini yayımlamıştır³¹. Bu eserden bir yıl sonra ise Uygur Kocabaşoğlu tarafından 1580 ile 1900 yıllarını arasını ihtiva eden bir başka tez çalışması daha ortaya konulmuştur. İngiliz arşiv kaynaklarından da yararlanılarak oluşturulan eser, ne yazık ki XVII. yüzyıl ile ilgili oldukça az miktarda bilgi içermektedir³². Bunların yanı sıra 2015 yılında Erhan Şigan tarafından Levant Kumpanyası’nın tarihine dair bir başka tez daha hazırlansa da bu çalışma, mevcut bilgileri tekrar etmekten öteye geçememiştir. Bunun yanı sıra Şigan’ın, çalışmasını 1583 ile 1630 yılları arasına tarihlemesine rağmen; temel kaynak olarak ilginç şekilde 1820-1848 yıllarına ait İngiliz Sefine Defteri’ni kullanmış olması ve ekler bölümüne bu defterin transkripsiyonu eklemesi dikkatlerden kaçmamaktadır³³. Son olarak ise 2020 yılında Hasan Baktır tarafından konuyla ilgili bir kitap daha yayımlanmıştır. 1578 ila 1632 yıllarını ihtiva eden bu eser, Osmanlı-İngiliz ilişkilerine dair çalışmaları İngiliz literatürünün sınırlarından kurtarma iddiasında olsa da gerek kaynakların ele alınış sırasından doğan kronolojik karmaşa gerekse dipnot verme konusundaki eksikliklerden kaynaklı ciddi problemlere sahiptir³⁴.

İngiltere’de yapılan çalışmalara bakıldığında ise 1890 yılında James Theodore Bent tarafından kaleme alınan makale konuyla ilgili ilk çalışmadır. 1580 ile 1804 yılları arasını ihtiva eden çalışma, Osmanlı-İngiliz diplomatik ve ticari ilişkilerini ele almaktadır³⁵. 1904 yılında Honyel Gough Rosedale’a ait bir kitap³⁶ ve 1908 yılında ise

³⁰ Orhan Fuad Köprülü, “Osmanlı Tarihinin Yabancı Kaynaklarından: İngilizce Kaynaklar”, *Belleten*, C. L/196, Nisan 1986, 261-277.

³¹ Zeki Arıkan, “Sir Paul Rycout: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 22, 2003, s. 109-139.

³² Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)*, İstanbul 2004.

³³ Erhan Şigan, *İngiliz Yakın Doğu Şirketi’nin Kuruluşu ve 1583-1630 Osmanlı-İngiliz İlişkileri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2015.

³⁴ Hasan Baktır, *İngiliz Osmanlı İlişkileri: Ticaret-Siyaset-Keşifler (1578-1632)*, Ankara 2020.

³⁵ J. Theodore Bent, “The English in the Levant”, *The English Historical Review*, Vol. 5/20, 1890, s. 654-664. Yazara ait diğer çalışmalar için. bkz. *Early Voyages and Travels in the Levant*, Ed. J. Theodore Bent, London 1893; Aynı yazar, “Dallam’s Voyage to Turkey”, *The Musical Times*, Vol. 46/752, 1905, s. 649-654.

³⁶ H. G. Rosedale, *Queen Elizabeth and the Levant Company: A Diplomatic and Literary Episode of the Establishment of our Trade with Turkey*, London, 1904.

Mortimer Epstein'e ait bir eser yayımlanmıştır³⁷. Her iki çalışma da Osmanlı topraklarında ticaret yapma amacı ile kurulan Levant Kumpanyası'nın faaliyetlerini konu edinmektedir. 1920'de ise G. F. Abbot, Büyükelçi Sir John Finch'in faaliyetleri ilgili 1674 ile 1681 yılları arasını ihtiva eden eserini tamamlamıştır³⁸. H. G. Rawlinson tarafından ilişkilerin tesis edildiği ilk döneme ait iki makale daha 1922 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra Alfred C. Wood; 1925 yılında yayımladığı ilk makalesinin ardından 1935 yılında tamamlanan kitabında, Levant Kumpanyası'nın kuruluşundan feshedildiği döneme kadar olan faaliyetlerini ele almıştır³⁹. 1942 yılında ise Arthur Leon Horniker, ilk büyükelçinin İstanbul'a gelişi ve münasebetlerin tesis edildiği tarihlere dair makalesini yayınlamıştır⁴⁰.

Susan Skilliter ise 1956 yılında yayımladığı ilk makale, ardından 1965'te tamamladığı doktora tezi ve 1977'de yayımladığı 1578 ile 1582 yılları arasını kapsayan kitabı ile alana önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmalardan önceki araştırmalar, sadece İngiliz arşiv kaynaklarına dayanılarak yapılsalar da Skilliter, Osmanlı arşiv belgelerini de kullanarak konuları mukayeseli olarak ele almıştır⁴¹. 1968'de ise Albert Lindsay Rowland, Elizabeth dönemi ile sınırlı olmak üzere diplomatik ve ticari ilişkileri içeren bir çalışma⁴² ve 1972 yılında Colin Heywood da Sir Paul Rycant'ın gözlemlerine dayalı bir başka çalışmayı ortaya koymuştur⁴³. Daha sonra 1984 yılında William Hale ve Ali İhsan Bağış'ın editörlüğünde Osmanlı-İngiliz

³⁷ M. Epstein, *The Early History of the Levant Company*, London, 1908.

³⁸ G. F. Abbott, *Under the Turk in Constantinople: A Record of the John Finch's Embassy (1674-1681)*, London 1920.

³⁹ Alfred C. Wood, "The English Embassy at Constantinople (1660-1762)", *The English Historical Review*, Vol. 40/160, 1925, s. 533-561; Aynı yazar, *History of the Levant Company*, London 1935. [Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, Çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara 2013]

⁴⁰ Arthur Leon Horniker, "William Harborne and the beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations", *The Journal of Modern History*, Vol. 14/3, 1942, s. 289-316. Bir diğer makalesi için bkz. Aynı yazar, "Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583 to 1612", *The Journal of Modern History*, Vol. 18/4, 1946, s. 289-305.

⁴¹ Susan A. Skilliter, "Three Letters from the Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth I", *Documents from Islamic Chanceries, Oriental studies III*, Ed. S. M. Stern and R. Walzer, Bruno Cassirer, Oxford 1965, s. 117-157; Aynı yazar, *Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy to the Porte (1588-1598)*, University of Manchester, Ph.D. Dissertation, Manchester 1965; Aynı yazar, *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582*, London 1977.

⁴² Albert Lindsay Rowland, *England and Turkey: The Rise of Diplomatic and Commercial Relations*, Pennsylvania, 1924 ve *English Commerce and Exploration in the Reign of Elizabeth*, New York, 1968.

⁴³ Colin Heywood, "Sir Paul Rycant: a Seventeenth Century Observer of the Ottoman State, Notes for a Study", *English and Continental views of the Ottoman State*, Los Angeles 1972.

ilişkilerinin dört yüzyıllık sürecini ele alan bir çalışma yapılmıştır⁴⁴. 1985 yılında Daniel Goffman, 1570 ile 1650 yılları arasını ihtiva eden İzmir ile ilgili doktora tezini tamamladıktan sonra, ilerleyen yıllarda her iki ülkenin de arşiv kaynaklarını kullanarak İzmir ve Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren İngilizlerle ilgili çalışmasını ortaya koymuştur⁴⁵. 1989'da Sonia Anderson tarafından yayımlanan Sir Paul Rycaut ile ilgili bir kitabı⁴⁶, 2004 yılında Osmanlı ülkesine yapılan seyahatlerle ilgili bir çalışma yapan Gerald Maclean takip etmiştir. Aynı yazar İngilizlerin Müslümanlarla olan ilişkilerine dair bir başka kitabını da 2011'de yayımlamıştır⁴⁷. 2015'te ise Despina Vlami, Levant Kumpanyası'nın faaliyetlerine dair bir kitabı kaleme almıştır⁴⁸.

Bahsedilen çalışmalardan farklı olarak, Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerinin iki ülkenin de arşiv kaynaklarından yararlanılarak ortaya konduğu ilk çalışma, Micheal Talbot tarafından 2016 yılında tamamlanmıştır. İngiltere'nin restorasyon sürecinde Osmanlı ülkesine atanan ilk büyükelçi ile başlayan kitap; 1807 yılında gerçekleşen Osmanlı-İngiliz Savaşı'na kadar olan döneme odaklanmakla birlikte, ilişkilerin dostluktan düşmanlığa evrilme süreci ile ilgili ayrıntılar içermektedir⁴⁹. Literatürün ele alınan ana hatlarından anlaşıldığı üzere; Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerine dair XVII. yüzyılın tamamını kapsayan bir eser bulunmamaktadır. Çalışmalar ağırlıklı olarak ticari meselelere odaklanmaktadır. Ayrıca zaman aralığı olarak da XVI. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyılın başlarına kadar olan döneme yoğunlaşmaktadır. Söz konusu yüzyılın başlarından itibaren yarım

⁴⁴ *Four Centuries of Turco-British Relations: Studies in Diplomatic, Economic and Cultural Affairs*, Ed. William Hale-Ali İhsan Bağış, Beverley: Eothen, 1984.

⁴⁵ Daniel Goffman, *Izmir and Levantine World (1550-1650)*, Washington 1990. [Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Çev. Ayşen Anadol-Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1995.]; Aynı yazar, *Britons in Ottoman Empire (1642-1660)*, London 1998. [Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler (1642-1660)*, Çev. Ayşe Başçı-Sander, İstanbul 2001.]

⁴⁶ Sonia P. Anderson, *An English Consul in Turkey: Paul Rycaut at Smyrna, 1667-1678*, Oxford 1989.

⁴⁷ Gerald Maclean, *The Rise of Oriental Trade: English Visitors of Ottoman Empire (1580-1720)*, London 2004. [Gerald Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi: Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Konukları (1580-1720)*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul 2017.]; Aynı yazar, *Looking East: English Writing and the Ottoman Empire before 1800*, London 2007; Aynı yazar, *Britain and the Islamic World (1558-1713)*, London 2011.

⁴⁸ Despina Vlami, *Trading with the Ottomans: The Levant Company in the Middle East*, London 2015.

⁴⁹ Michael Talbot, *British-Ottoman Relations, 1661-1807: Commerce and Diplomatic Practice in Eighteenth-Century Istanbul*, London 2017.

yüzyıldan fazla bir dönem yeterince çalışılmamış ve ardından XVIII. yüzyıl ve sonraki dönemlere dair ilişkileri konu edinen çalışmalar ortaya konmuştur⁵⁰.

⁵⁰ XVIII. yüzyıl Osmanlı-İngiliz ilişkilerine dair kaleme alınan çalışmalardan biri, Kurat tarafından yayımlanan büyükelçi Sir Robert Suttan'a ait raporlar ile ilgili makaledir (Akdes Nimet Kurat, "The Despatches of Sir Robert Suttan Ambassador in Constantinople: 1710-1714", *Royal Historical Society*, London 1953). Ayrıca aynı yüzyıla ait bir diğer çalışma Gülay Webb Yıldırım tarafından yapılmıştır. İngiliz arşiv kaynaklarının da kullanıldığı bu eserde, Sanayi Devrimi sürecinde yaşanan gelişmelerin Osmanlı-İngiliz ticari ilişkilerine yansımaları tiftik ipliği ticareti odağında ele alınmıştır, (Gülay Webb Yıldırım, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İngiliz Tiftik Ticareti*, Ankara 2011). Bahse mevzu yüzyıla ait bir diğer eser ise Mehmet Sait Türkhan tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Halep merkezli bu çalışma, Levant Kumpanyası bünyesinde hareket eden tüccarlar ile konsolosların faaliyetlerine dair içerdiği önemli bilgilerle literatüre katkı sağlamaktadır, (Mehmet Sait Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014). Türkan'a ait bir diğer çalışma ise İngiliz arşivinde çalışmak isteyen araştırmacılar için bir kılavuz niteliğindedir, bkz. Aynı yazar, "Osmanlı-İngiliz Ticaret Tarihinin İngiliz Arşiv Kaynakları: State Papers Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme (Archival Sources of Ottoman-British Commercial Relations History: An Evaluations of State Papers Classification)", *History Studies*, C. 11, 2019, s. 1753-1772. Aynı zamanda 1765 ve 1775 yılları arasında büyükelçilik görevini ifa eden John Murray'ın faaliyetleri, Fatih Gürcan tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır, (Fatih Gürcan, *John Murray'ın İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.) Gürcan'a ait diğer çalışmalar ayrıca için bkz. Aynı yazar, "Osmanlı Akdenizi'nde Britanya'nın Denizcilik Faaliyetleri", *2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)*, C. 1, s. 452-463; Aynı yazar, "17. ve 18. Yüzyıl Avrupa Basınında Osmanlı İmparatorluğu", *Mavi Atlas*, S. 6, 2016, s. 100-108. Son olarak ise 2018 yılında Üzeyir Serdar Serdaroglu, XVIII. yüzyılda Levant Kumpanyası'nın yapısında gerçekleşen değişikliklerin ticari hayata yansımalarını bireyler ve aileler üzerinden ele aldığı doktora tezini ortaya koymuştur. Bu tez, gerek kullanılan arşiv kaynaklarının çeşitliliği gerekse ulaşılan sonuçlar ve barındırdığı istatistikler ile literatüre mühim katkılar sunan en güncel çalışmadır, (Üzeyir Serdar Serdaroglu, *The Evolution of Commercial Institutions and Business Networks in the Ottoman Empire: British Merchants Families and Individual Merchants in the Levant Trade in the 18th Century*, University of Birmingham, Ph.D. Dissertation, 2018.)

GİRİŞ

Osmanlı sarayında temsilcileri aracılığıyla söz sahibi olan Avrupalı devletlerle karşılaştırıldığında, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlangıcı daha geç bir dönem olan XVI. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Bu yüzyıla kadar doğrudan bir münasebet gerçekleşmemiş olmakla birlikte; Niğbolu Savaşı'nda Macar kralı Sigismund'un ordusunda yer alan İngilizler, Osmanlılarla ilk defa karşılaşmış oldular⁵¹. İki devletin birbirlerine olan coğrafi uzaklığı, bu gecikme için göz ardı edilemeyecek bir etkeni ancak her iki taraf bir diğeriyle ilgili istihbaratlara çeşitli elçiler vasıtasıyla ulaşabiliyordu. İngiliz kralına Osmanlılar hakkındaki bilgileri iletme görevini, başta İngiltere'deki Venedik elçisi olmak üzere İtalyan diplomatlar üstlendi. 1516 yılında elçi Sebastiano Giustinian tarafından İstanbul ve İtalya ile ilgili haberler krala iletildiğinde Greenwich'te olan VIII. Henry, Türklerle ilgili sık sık bilgi almaktan memnun olduğunu ifade ediyordu⁵². Özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusundan⁵³ itibaren saltanat döneminin tamamı, Avrupa'da olduğu gibi İngiltere'de de merak edilen bir konuya dönüşerek adım adım takip edildi. 8 Haziran 1532 tarihinde İngiltere'deki Venedik elçisinin eline geçen bir mektup sayesinde, Osmanlı donanmasının hazırlık aşamasının devam ettiği ve 20 Mayıs'ta bu donanmanın Modon'da Barbaros'un fustalarıyla buluşacağı haberini aldılar⁵⁴. 28 Temmuz'da elde edilen bilgiler, Türklerin Modon'a 5 Temmuz'da ulaştığını göstermekteydi⁵⁵. Andrea Doria'nın 1532 yılında Koron'u ele geçirdiği haberi ise aynı yılın Ekim ayında

⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar", *Belleten*, C. 13/51, Ankara 1949, s. 573; Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişimi (1553-1610)*, Ankara 1953, s. 7. Ayrıca bkz. Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, Ankara 2000, s. 321-322.

⁵² *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 2, 1509-1519, Ed. Rawdon Brown, London 1867, s. 283.

⁵³ 28 Kasım 1520 tarihinde İngiltere'deki Venedik elçisi Antonio Surian'ın aldığı bilgilere göre, tahta çıkan Sultan Süleyman yirmi beş yaşındaydı ve adaletli biriydi. Özellikle babası Yavuz Sultan Selim'in izini takip etmesinden korkuluyordu, bkz. *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs, Venice*, Vol. 3, 1520-1526, Ed. Rawdon Brown, London 1869, s. 141.

⁵⁴ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 4, 1527-1533, Ed. Rawdon Brown, London 1871, s. 339.

⁵⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 4, s. 345.

İngiltere'ye ulaştı⁵⁶. 1552'deki Tunus Seferi, 1571'deki İnebahtı Bozgunu gibi sayıları arttırılabilecek çok sayıda olayın yer aldığı mektuplar, İngilizlere Osmanlı dünyasını yakinen gözlemleme fırsatı sundu. Osmanlı İmparatorluğu açısından ise İngiltere'ye dair haberler, Fransızlar ve Osmanlılar için bir ileri karakol vazifesi üstlenen Dubrovnikliler aracılığıyla ulaştırılıyordu. Söz konusu yüzyılda Osmanlı sarayına, özellikle Avrupa devletlerinin hem iç dinamiklerinde hem de kendi aralarında çıkan dini temelli çatışmalarla ilgili bilgiler gelmekteydi. Fransa elçisinin Venedik'te olan kâatibi aracılığıyla gönderilen bir mektup sayesinde Fransa ile İngiltere krallarının aralarındaki anlaşmazlıkların sona erdiği ve taraflar arasında bir barış sağlandığı öğrenildi⁵⁷. Venedik'teki Fransız elçisi tarafından gönderilen bir başka mektupta ise yine İngilizlerle ilgili bilgiler bulunmaktaydı. İskoçya kralının ölümünden sonra kızıyla evlenmek isteyen İngiltere kralının, bu evlilikle krallıkları birleştirmeyi amaçladığı anlatılıyordu. Ancak bu durumdan rahatsız olan Fransa kralı, prensesi kendi ülkesine götürerek bu evliliğe engel olmaktaydı⁵⁸. Dubrovnik beyleri tarafından ulaştırılan bir başka mektubun ise Osmanlıların düzenlediği Malta Seferi'ne (1565) karşı toplanan asker sayısına dair bilgiler içeriyor olması muhtemeldir ve belgede bahsedilen hükümdarların içinde İngiltere kraliçesinin de yer aldığı anlaşılmaktadır⁵⁹. Çeşitli yerlerde bulunan elçiler ve bu elçilerin kurduğu istihbarat ağı sayesinde hem İngilizler hem de Osmanlılar, birbirleri ve birbirlerinin Avrupalı devletlerle olan ilişkileri hakkındaki bilgileri gecikmeli de olsa takip edebildiler. Edinilen istihbaratlar, her iki tarafın XVI. yüzyılın sonlarından itibaren birbirlerine karşı izledikleri siyasetin temel taşlarını oluşturdu.

İngilizlerin Levant'a inmesi meselesi ise tarihi açıdan tartışmalıdır. Bristollü tüccar Robert Sturmy'nin 1446 ve 1456 yıllarında Levant'a yaptığı yolculuklar

⁵⁶ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 4, s. 359.

⁵⁷ BOA, *TS.MA.e*, nr. 759/13.

⁵⁸ BOA, *TS.MA.e*, nr. 750/48. Belgede bahsi geçen İskoçya kralının kızı Mary Stuart olabilir. Çünkü babası V. James'in ölümünden sonra Mary, İskoç ve İngiliz krallıklarının birleştirilmesi gayesiyle; VIII. Henry'nin oğlu Edward ile evlendirilmek istendi. Ancak İskoçların bunu kabul etmemesi, Henry'nin Mary'i zorla ele geçirmeye çalışmasına sebep oldu. Bunun üzerine İskoçya kraliçesi, kızının güvenliği için onu Fransa'ya gönderdi. 1558 yılında Prens D. Francis ile evlenen Mary, 1559 yılında Francis'in babası II. Henry'nin ölümüyle birlikte kralın eşi oldu. 1560 yılında ise II. Francis'in ölümü sonucu İskoçya kraliyetini yönetmek üzere geri döndü, Charles Beem, *Queenship in Early Modern Europe (Queenship and Power)*, London 2020, s. 39-41. Ayrıca bkz. John Guy, *Queen of Scots: The True Life of Mary Stuart*, New York 2004. Zihnedilen bilgiler, belgede bahsedilen olaylarla büyük ölçüde örtüşmektedir.

⁵⁹ BOA, *TS.MA.e*, nr. 759/64.

bilinmektedir. 1446'da Hristiyan hacıları taşıyan *Cog Anne* isimli bir tekne Akka'ya yün, kalay gibi bazı metâlar getirdi ve bu tekne dönüşte fırtınaya kapılarak battı. Bu yolculuktan yaklaşık on yıl sonra ise Sturmy'nin ikinci girişimi gerçekleşti ve *Katherina Sturmy* teknesi Levant'a ulaştı. Ancak bu yolculuğun da hüsrarla sonuçlanmasına teknenin yolunu kesen Cenevizliler sebep oldu⁶⁰. Fernand Braudel'e göre Sturmy'nin bu girişimleri, İngilizlerin Levant'a gelişlerinin başlangıcı olarak sayılamaz⁶¹. Genel kabul gören tarih ise Richard Hakluyt'un seyahatnamesinden yola çıkılarak 1511'dir. Hakluyt, İngilizlerin 1511-1512 yıllarından 1534 yılına kadar Levant'a düzenli aralıklarla yaptıkları yolculuklardan bahsetmektedir. Bu tarihlerde Londra'nın gemileri *the Christopher Campion*, *the Mary George*, *the Great Mary Grace*, *the Trinitie Fitz-williams*, *the Mathew of London* ile Bristow ve Southampton'dan diğer gemiler Sicilya, Kandiye, Sakız, Trablusşam ve Suriye'ye çeşitli renklerdeki İngiliz kumaşlarını taşıyorlardı. Malmsey, misket ve diğer şaraplar, ipek, ham pamuk, halı, yağ, karabiber, tarçın ve diğer baharatlar ise İngilizlerin satın aldığı ürünlerdi⁶². Hakluyt'un işaret ettiği tarihler arasında İngiliz tüccarların Levant'a sık sık uğradığı, 1513 yılında Sakız'a atanan konsolos ile ispatlanabilmektedir⁶³. Daha sonraki dönemlerde ise bu sıklık azalarak durma noktasına geldi. 1534 yılında *Holy Cross* ile *Mathew Gonson* isimli gemilerin Kandiye ve Sakız adalarına gitmek için yola çıkışı, yine *Mathew Gonson* isimli geminin 1535'teki Levant yolculuğu, M. Roger Bodemhan'ın 1550 yılında Sakız ve Kandiye'ye seyahati ve 1553'te Anthony Jenkinson'un Levant'a gelişi bilinen son yolculuklar arasındaydı⁶⁴. Jenkinson'un bu

⁶⁰ Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, Çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara 2013, s. 20; G. D. Ramsay'dan aktaran Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri (1580-1838)*, Ankara 1974, s. 6. David Abulafia ise Robert Sturmy'nin 1457 yılında üç gemi ile Levant yolcuğuna çıktığını ve dönüşte Cenevizliler tarafından bu gemilerin batırıldığını iddia eder. Hatta Alwyn A. Ruddock'tan aktardığı bilgilere göre, bu olaydan sonra Southampton'daki tüm Cenevizliler tutuklanır, bkz. David Abulafia, *Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2012, s. 448. Bu konuda Akdes N. Kurat'ın iddiası ise Sturmy'nin gemisinin Cenevizliler tarafından batırılmasından sonra İngilizlerin yarım asır kadar Doğu Akdeniz'e gelmeye cesaret edemedikleridir, bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 2.

⁶¹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. M. Ali Kılıçbay, C. 2, Ankara 2019, s. 402. Ayrıca bu kazadan sonra da Sturmy'nin Akdeniz'deki faaliyetlerini 1458 yılına kadar sürdürdüğüne dair bilgiler bulunmaktadır, bkz. *The Overseas Trade of Bristol in the Later Middle Ages*, Edt. Eleanor Mary Carus-Wilson, New York 1967, s. 117.

⁶² Hakluyt, *a.g.e.*, s. 175.

⁶³ T. Rymer'dan nakleden Wood, *a.g.e.*, s. 21; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 7; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 2; Mortimer Epstein, *a.g.e.*, s. 6.

⁶⁴ Hakluyt, *a.g.e.*, s. 179; 180; 220; 256.

yolculuğu sırasında Halep’te bulunan Sultan Süleyman’ın huzuruna çıkararak, Osmanlı topraklarında ticaret yapmak için bir nişan-ı şerif almayı başardığı da bilinmektedir⁶⁵.

Osmanlılarla irtibata geçen ilk İngiliz tüccar Jenkinson, bu izni kullanmadı⁶⁶ ve bu tarihten 1570’lere kadar İngilizlerin Levant ticareti kesintiye uğradı. Bu ani duraklamanın sebebi için ise muhtelif fikirler ortaya atılır. Neden olarak Preveze Savaşı (1538) ile Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’de hâkim güç olmasını öne sürenler⁶⁷, yine İnebahtı Savaşı (1571) sonrasında Türklerin gücünün kırılması ile İngilizlerin geri geldiklerini iddia ederler. Braudel ise tek sebebin bu olamayacağını ifade ederek, 1540’lı yıllardan itibaren dünya ekonomisinde yaşanan daralmanın İngiliz buhranına sebep olduğuna işaret eder⁶⁸. Duraklamanın tarihini 1552 ila 1573 arasında belirleyen ve buhranı ise 1530-1540 yıllarına tarihleyen Kütükoğlu, Braudel ile aynı düşüncüyü savunarak ekonomik problemleri ön plana alır. Buradan yola çıkarak, doğu mallarına daha güvenli ve daha az masraflı olabilecek kuzey yolu üzerinden ulaşmaya çalıştıklarını ifade eder⁶⁹. Bununla bağlantılı olarak ortaya atılan bir başka iddia ise 1553 yılından itibaren tesis edilmesi planlanan ve 1555’de kraliçeden alınan onay ile kurulan Moskova Kumpanyası’nın faaliyetleriyle ilgilidir⁷⁰. Bu kumpanya ile İngilizlerin Rusya’ya yönelerek İran içlerine kadar ilerlemesi, hükümetin doğunun zenginliklerine farklı yollardan ulaşma çabası ile Levant’tan uzaklaştıklarının bir diğer göstergesidir. Aynı zamanda Jenkinson’un da kumpanya bünyesinde yer alması, bu düşüncüyü destekler niteliktedir⁷¹. Yine bağlantılı olarak Robert Brenner, 1551-1552

⁶⁵ Hakluyt, *a.g.e.*, s. 256; Epstein, *a.g.e.*, s. 8; Wood, *a.g.e.*, s. 21; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 9; Kurat, *Türk-İngiliz Münâsebetleri*, s. 2.

⁶⁶ Kurat’a göre Jenkinson’un bu izni kullanmaması, İngiltere’deki siyasi durumla ilgiliydi. Tahta geçen Mary’nin İspanya kralı II. Felipe ile evlenmesi, ülkede Katolikliği ön plana çıkardı. Bu durum ise “dinsiz” olarak görülen Osmanlılar ile ticareti engelledi, Kurat, *Türk-İngiliz Münâsebetleri*, s. 11.

⁶⁷ Bu konuya bir parantez açmak gerekirse, Kanuni Sultan Süleyman’ın 1530’lardan itibaren benimsediği Akdeniz politikasının; zikredilen tarihlerde bir çekince oluşturmuş olması da ihtimaller dâhilindedir, (İdris Bostan, “Kanuni ve Akdeniz Siyaseti (1530-1550)”, *Muhteşem Süleyman*, Ed. Özlem Kumrular, İstanbul 2007, s. 25-44). Benzer şekilde Hamit Dereli de bu durgunluğu, Türklerin kazandığı zaferler ve bu nedenle Avrupalı devletlerin Osmanlılara duyduğu düşmanlık çerçevesinde değerlendirir, bkz. Dereli, *a.g.m.*, s. 67.

⁶⁸ Braudel, *a.g.e.*, s. 405.

⁶⁹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 7.

⁷⁰ M. S. Anderson, *Britain’s Discovery of Russia (1553-1815)*, New York 1958, s. 4; *The Origin and Early History of the Russia and Moscovy Company*, Taken From Hakluyt, Purchas, etc., London 1830, s. 4-9.

⁷¹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Özer Küpeli, “Safevi Ülkesinin İngiliz Konukları: İngiliz Tacirlerin İran Seyahatleri 1562-1581”, *History Studies*, C. 4/1, İstanbul 2012, s. 373-385.

krizi yüzünden erken Tudor döneminde kumaş ticaretinin kötü bir sürecin içine girdiğini ve tüccarların Güney Avrupa, Yakın ve Uzak Doğu ile yeni ticaret yolları geliştirmek için güvenli rotalar aradıklarını savunur. Ona göre; İngilizler özellikle kumaşlarını ihraç etmek ve doğu mallarını ithal etmek için Anvers ve İberya gibi ticaret merkezlerine yöneldiler⁷². Bunların yanı sıra Maria Fusaro, İngilizlerin Osmanlı-Venedik krizinin kritik yılları olan 1566 ila 1577 yılları arasında ortadan kaybolduklarını iddia ederek; bu kesintinin Venedik kaynaklı olduğunu ileri sürer⁷³. Benzer şekilde Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerinin de bu aksamaya sebep teşkil ettiği kabul edilir. Orhan Burian ise çok farklı bir iddia ile İngiltere'nin bu dönemde yeterince teşkilatlanmış olmadığını ve bu sebeple ticari faaliyetlere devam edilemediğini öne sürer⁷⁴.

Tüm bu iddialar incelendiğinde, Akdeniz'de Osmanlı deniz gücünün darbe aldığı bozgun sebep gösterilerek İngilizlerin Levant'a dönüş tarihinin kesin bir şekilde 1571 olarak tarihlendirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Çünkü İngiltere'ye, İnebahtı Savaşı ile ilgili haberlerin Kasım 1571'den 1573 yılındaki barış sürecine kadar kesintisiz bir şekilde iletildiği bilinmektedir⁷⁵. Dolayısıyla söz konusu tarihlerde ticaretin güvenliği kaynaklı belirsizlik devam ediyordu ve bu yüzden tüccarların Akdeniz'e hızlı bir dönüş yapmaları mümkün değildi. Çünkü bu sefer de İngilizler, İnebahtı Bozgunu'nun düşmanları İspanya'yı güçlendireceği konusunda endişe duymaya başlamışlardı⁷⁶. Bu faktör de yine İngilizlerin 1571'de Akdeniz'e ani bir

⁷² Robert Brenner, *Merchants and Revolution Commercial Change, Political Conflict, and London's Overseas Traders 1550-1653*, Princeton 2003, s. 4-5.

⁷³ Maria Fusaro, *Political Economies of Empire in the Early Modern Mediterranean: The Decline of Venice and the Rise of England 1450-1700*, United Kingdom 2015, s. 48.

⁷⁴ Orhan Burian, "Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları s. 6.

⁷⁵ *Calendar of State Papers, Foreign Series of the Reign of Elizabeth (1568-1571)*, Vol. 9, Ed. Allan J. Crosby, London 1874, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol9/pp556-567> (Erişim: 12.01.21); *Calendar of State Papers, Foreign Series of the Reign of Elizabeth (1572-1574)*, Vol. 10, Ed. Allan James Crosby, London 1913, s. 100; 181; 304. Bu bilgilere ek olarak, İngilizlerin Papa'nın çağrısı ile kurulan Kutsal İttifak'a sıcak bakmadıkları öne sürülmektedir (Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş: Osmanlı-İspanya Mücadelesi*, İstanbul 2019, s. 244). Zikredilen ifadelerle dayanarak, Osmanlı-İngiliz ittifakı tesis edilmeden önce de İngiltere'nin Türklere düşmanca bir tavır takınmadığı ve hatta bu tarz faaliyetleri de tasvip etmediği düşünülebilir.

⁷⁶ "...Sends news of the battle of Lepanto and the destruction of the Turkish navy. It is much feared that this victory, though generally it may grow to Christendom profitable, yet particularly it may grow dangerous, as it is like to increase the reputation of Spain..."", 7 Kasım 1571'de Walsingham'ın Lord Burghley'e gönderdiği bu mektup için bkz. *Calendar of State Papers: Elizabeth*, Vol. 9, s. 557. Ayrıca 1540'lardan itibaren başlayan İngiliz-İspanyol çekişmesinin de İngilizleri Akdeniz'den uzaklaştırdığı iddia edilir, (Brenner, *a.g.e.*, s. 12). Ancak taraflar arasındaki savaşın en kritik yıllarının, Osmanlı-İngiliz ittifakının ilk dönemleriyle kesiştiği ve buna rağmen İngiliz gemilerinin

dönüş yapmalarını engellemiş olmalıdır. 1550'lerden 1570'lere kadar devam eden duraklama süreci için de benzer bir neden söz konusudur. Garp Ocakları bünyesindeki korsanların faaliyetlerinin yanı sıra Osmanlı-Venedik anlaşmazlığından kaynaklanan güvensizlik ortamının, ticareti etkileyen sebepler olduğu da kabul edilebilir. Ancak bu tarihlerde Akdeniz'e ticari gayelerle gelen Avrupalı devletlere tabi tüccarların varlığı söz konusu olduğundan, bu ani duraklamanın tek sebebi korsanlık olamaz. Braudel, Kütükoğlu ve Brenner'in savunduğu gibi ekonomik problemler ve kumaş ticaretindeki dalgalanmaların İngiliz denizaşırı ticaretini fazlasıyla etkilediğini ve bu krizin tüccarları Akdeniz'den uzaklaştırdığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla tüccarlar yeni ticaret yolları arayarak doğrudan doğu ürünlerine ulaşmaya veya Anvers'e yönelerek dolaylı yoldan aracılarla yine doğu ürünlerini satın almaya eğilim gösterdiler. Bu durumda daralan ekonominin yarattığı ortamda, tüccarların daha düşük risk alma temayülünde oldukları ileri sürülebilir.

Akdeniz'e ikinci ve kalıcı dönüşleri ile birlikte İngilizleri, Osmanlı Devleti'yle temasa geçmeye iten nedenlerin arka planındaki faktörler de çeşitlidir. En başta, her iki devletin ittifak arayışı ve ortak çıkarlarının birbirlerine sempati duymalarını sağladığı ifade edilebilir. Kraliçe Elizabeth'in Katolik devletleri karşısına alan bir politika izlemeyi tercih etmesi ve özellikle İspanya ile düşmanlık içinde olması, İngilizler nezdinde yeni bir müttefik ihtiyacını doğurdu. Osmanlı Devleti açısından ise doğuda İran ile mücadele devam ederken, batı cephesinde İspanya'dan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı kendini güvence altına alması önemliydi. Tüm bunlarla bağlantılı olarak bir diğer sebep, Fusaro'nun da iddia ettiği gibi⁷⁷, 1570'de Papa V. Pius'un I. Elizabeth'i aforoz etmesi ile ilgiliydi. Çünkü bu olaydan sonra İngiltere'nin Avrupalı Katolik devletlere ait limanlarda ve şehirlerdeki ticaret hakkı sınırlandı⁷⁸. Ortaya çıkan ekonomik kriz ise İngilizleri, kraliçe onaylı denizaşırı ticarete yöneltti. Aslında Katolik dünyaya karşı mücadelede yalnız kalmamak düşüncesi, Osmanlı Devleti'ni de memnun etmekteydi. Bu girişim hakkında Gerald Maclean ve Nabil Matar'ın iddiası ise kraliçenin güçlü bir devlet olduğunu düşündüğü için Osmanlı

kumpanya çatısı altında Akdeniz'de varlık göstermeye devam ettikleri göz önüne alındığında; bu iddia da İngiliz tüccarların Levant'tan uzaklaşmalarını açıklamak için yeterli görünmemektedir.

⁷⁷ Fusaro, *a.g.e.*, s. 70.

⁷⁸ Jerry Brotton, *The Sultan and the Queen: The Untold Story of Elizabeth and Islam*, New York 2016, s. 13.

İmparatorluğu ile birlik olma isteği ile ilgilidir. Onlara göre Elizabeth tahta çıktığında, Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa'nın en heybetli ordusuna sahip olması kraliçenin dikkatini çekmişti⁷⁹. Benzer şekilde Maclean'in bir diğer iddiasına göre İngilizler, Osmanlı Devleti'nin gücüne hayranlık ve kıskançlık duyuyorlardı. Kendisinin *imperial envy* olarak adlandırdığı bu faktör, İngilizler için itici bir güç oldu⁸⁰.

Osmanlılar açısından böyle bir ittifak kurmanın en büyük motivasyonu, İran Savaşı dolayısıyla ihtiyaç duyulan kritik metâlara ulaşabilmektir. Söz konusu metâların Hristiyan ve Müslüman dünya arasında ihracı yasaktı ve bu sebeple ilgi görmekteydi. Bunlara Latince'de *merces prohibita* veya *merces illicita* denilirken⁸¹; Osmanlı kaynaklarında *memnû metâ* olarak anılmaktaydı⁸². Bu gruba giren kalay, çelik, kurşun gibi kritik harp malzemelerinin İngilizler tarafından temini, Osmanlıları memnun etti. İngiliz tüccarlar ise bu ticaretten ciddi kâr elde ettiler. 1582 yılında İngiltere'deki İspanyol elçisi Bernardino de Mendoza raporunda, İngilizlerin Türklere kalay ve kurşunu neredeyse altın ağırlığı karşılığında sattıklarını yazıyordu⁸³.

İngilizleri bu ittifaka teşvik eden başka ekonomik nedenler de vardı. 1560'larda İspanya ve Alçak ülkelerin anlaşmazlığı, İngiltere ve İtalya için bir bağlantı noktası niteliğindeki ticaret merkezi Anvers'te siyasal karışıklık yarattı. 1564'te William Cecil; Anvers'in önemini kaybetmesinin, İngiltere'nin yeni ticari ilişkiler kurmasını baltalamasına rağmen uzun mesafeli İngiliz ticaretinin geliştirilmesine katkı

⁷⁹ Gerald MacLean-Nabil Matar, *Britain and the Islamic World: 1558–1713*, New York 2011, s. 14. Aslında Kanuni Sultan Süleyman döneminin İngiliz hükümdarlar üzerinde bıraktığı etkiler, VIII. Henry zamanından itibaren gözlemlenebilir. 1527 yılında I. Ferdinand'ın, kraldan *Hristiyan dininin savunucusu* ve *Bohemya kralının akrabası* olması sebebiyle Kanuni'nin düzenlediği Macaristan Seferi için yardım talep ettiği bilinmektedir. Ancak Kral VIII. Henry adına Sir Thomas More, İngiltere'nin Türkün gücünü hiçbir zaman göz ardı etmediğini ve düşmanlarına karşı büyük zaferler kazanan Türklerin peşine düşmeye çekinerek birçok haktan vazgeçtiklerini belirtti. Aynı zamanda bu tehlikenin İngiltere krallığının güçlerinin ötesinde olduğunu ve başa çıkmanın tek yolunun tüm Hristiyan güçlerinin birleşmesiyle olabileceğini öne sürüyordu. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 4, s. 39-40.

⁸⁰ Gerald Maclean, *Looking East*, s. 20-23.

⁸¹ Gabor Agoston, "Merces Prohibita: The Anglo-Ottoman Trade in War Materials and The Dependence Theory", *Oriente Moderno*, Vol. 20/1, Roma 2001, s. 180.

⁸² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnû Metâ)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 279-306.

⁸³ *Calendar of Letters and State Papers Relating to English Affairs: Archives of Simancas*, Ed. Martin Hume, Vol. 3, 1580-1586, London 1896, s. 366. Ayrıca Osmanlı ülkesine getirilen madenlerin, kullanılmaz durumda olan kilise çanlarından oluştuğu da öne sürülmektedir, bkz. V. J. Parry, "Materials of War in the Ottoman Empire", *Studies in the Economic History of the Middle East from the Rise of Islam to the Present Day*, Ed. Micheal A. Cook, New York 2014, s. 226; Arıkan, *Sir Paul Rycout*, s. 113.

sağladığından bahsediyordu⁸⁴. Bu durum başlangıçta bu merkezi tercih eden İngiliz tüccarlar için bir kayıp niteliğindeyken, uzun vadede İngiltere için kazanç getiren bir duruma dönüştü. En belirgin sonucu, 1560'lar ve 1570'lerde Londra'daki Venedikli tüccarlar arasında yaşanan bir dizi iflastı⁸⁵. Bu gelişmeler hem rakip olarak gördükleri Venediklileri saf dışı bıraktı hem de onların aracı rollerini ortadan kaldırarak İngilizlerin doğrudan Levant mallarına ulaşmalarına fırsat yarattı⁸⁶. Kraliçe, bu ittifak sayesinde kendi topraklarından uzak olsa da tebaasının Levant'taki can ve mal güvenliğini sağlayabilecekti. Yine ticaretle bağlantılı olarak, ittifakı gerekli kılan bir başka sebep daha vardı. Halil İnalçık'a göre 1566 yılında Sakız Adası'nın Osmanlılar tarafından zapt edilmesi, adaya gelen İngilizleri müttefik arayışına itti⁸⁷. Bunlardan farklı bir bakış açısıyla Braudel ise İngiliz tüccarların Akdeniz'e dönmelerinde, Toskana Grandukası'nın Livorno'ya davetinin önemli olduğunu öne sürmektedir. Ancak söz konusu davetlerin 1576 ve 1578 yıllarında yapıldığını da ekler⁸⁸. İngilizlerin, Osmanlı ülkesiyle ticari ilişkiler kurma teşebbüsünün 1575 yılında başladığı düşünüldüğünde; bu çağrılar yapıldığı tarihler İngilizlerin Levant'a dönüş yaptıkları tarihten daha geçtir. Fakat XVI. yüzyılda Livorno'nun uluslararası bir liman haline dönüştürülmesinin amaçlandığı ve bu limanda İngiliz, İspanyol, Hollanda, Fransa ve Portekiz kökenli tüccarların yoğunlukta olduğu bilinmektedir⁸⁹. Braudel'in söz ettiği gibi bu durumun, Levant'a geri dönmeleri için öncelikli neden olup olmadığı tartışılabilir; ancak davetlerin söz konusu sınırlar içinde İngiliz tüccarların sayısında

⁸⁴ Fusaro, *a.g.e.*, s. 43. Benzer şekilde Divitiis de Anvers'in geri planda kalmasının İngiliz filosunun güçlenmesine ve büyümesine katkı sağladığını öne sürer, bkz. Gigliola Pagano de Divitiis, *English Merchants in the Seventeenth-Century Italy*, Cambridge 1997, s. 101.

⁸⁵ Fusaro, *a.g.e.*, s. 40.

⁸⁶ Levant ile İngiltere arasındaki bağlantı, XIV. ve XV. yüzyıllardan itibaren *Flanders Galleys* adı verilen bir deniz filosu aracılığıyla sağlanıyordu. Venedik bünyesindeki bu filonun faaliyetleri, VII. Henry'nin uyguladığı deniz politikaları yüzünden baltalandı ve bu olay uzun yıllar sürecek gümrük savaşlarını tetikledi. Bu etkenler ve İngilizlerin İtalyanların aracı rolünü ortadan kaldırma istekleri, tüccarların hem XVI. yüzyılın başlarında hem de söz konusu yüzyılın sonlarında Levant'a gelmeleri için gösterilen yaygın sebeplerdendir. İlkinde başarısız olsalar da ikinci gelişlerinde ticareti doğrudan ele aldılar. Dolayısıyla İngilizlerin rağbet ettiği ve daha önce Venediklilerin onlara ulaştırdıkları kuşüzümü, şarap gibi ürünleri aracısız elde etmeleri Venedik'i de zarara uğrattı, Epstein, *a.g.e.*, s. 3-5. İlerleyen dönemlerde de Floransalıların XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar idame ettirdikleri İngiliz yününden yapılan çukaların ticareti, İngiliz tüccarların eline geçecekti, Mikail Acıpinar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa: Akdeniz'de Diplomasi, Ticaret ve Korsanlık (1453-1599)*, Ankara 2016, s. 332.

⁸⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi- I: 1300-1600*, Çev. Halil Bertkay, İstanbul 2000, s. 442.

⁸⁸ Braudel, *a.g.e.*, s. 413.

⁸⁹ Acıpinar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa*, s. 264.

bir artışa sebep olduğu kesindir. Son olarak, Azmi Özcan ise bu dönüşün en önemli nedeninin Avrupalı devletlerin Akdeniz’den çekilmeleri olduğunu öne sürer. Ona göre Fransızların din savaşları ile meşgul olması ve İspanya’nın hem Osmanlı Devleti hem de Portekiz ile olan mücadelesi, İngilizlerin Akdeniz’de faaliyet göstermelerine fırsat yaratmıştır⁹⁰. Ayrıca mevcut koşullar, Osmanlı Devleti ile de diplomatik ve ticari ilişkiler geliştirmek için fazlasıyla uygundur.

Sonuç olarak, İngilizlerin Akdeniz’e dönmeleri için itici güç olan sebeplerle ilgili muhtelif ve çok sayıda fikrin ortaya atıldığı aşikârdır. Her bir sebep kendi içinde mantıklı olsa da bu geri dönüşü tek bir nedene bağlamak mümkün değildir. Çünkü ele alınan her bir neden bir başkasını doğurur. Ancak hepsinin temelinde siyasi ve ticari çıkarlar yer almaktadır. Dolayısıyla XVI. yüzyılın sonlarında gerçekleşen Osmanlı-İngiliz ittifakını bahsedilen temel üzerine inşa etmek, büyükelçilerin faaliyetlerini veya bu tarihlerde yürütülen diplomatik ve ticari ilişkileri anlamlandırmak için gerekli görünmektedir.

⁹⁰ Azmi Özcan, “İngiltere”, *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 302. Nazan Aksoy da benzer bir görüşü savunarak, Özcan’ın bahsettiği devletlerin meşguliyetlerinin yanı sıra bahsi geçen yüzyılda Venedik’e ait önemli adalarının Osmanlı Devleti tarafından ele geçilmesi nedeniyle hükümetin Akdeniz ticaretinden uzaklaştığına dikkat çeker, bkz. Nazan Aksoy, *Rönesans İngilteresi’nde Türkler*, İstanbul 2003, s. 24-25.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN TESİSİ

1.1. OSMANLI ÜLKESİNDE İNGİLİZLER VE WILLIAM HARBORNE'UN ELÇİLİK DÖNEMİ

Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tesisine dair konuların ele alındığı çalışmalarda, bir ittifakın kurulmasına yönelik ilk teşebbüsün İngilizlerden geldiği ifade edilmektedir. Bu girişime olanak sağlayan etkenlerden biri ise Elizabeth'in saltanatıyla birlikte, ülkede denizasırlı seferler ve keşiflerin teşvik edilmesi yönünde atılan adımlardır⁹¹. Kraliçenin Safevi Şahı Tahmasb'a yazdığı bir mektup ile 1561 yılında İran'a giden Anthony Jenkinson, Moskova Kumpanyası'nı temsilen hareket etmekteydi⁹². Osmanlı Devleti ile ticari ve diplomatik ilişkilerin gelişim göstermesi III. Murad, Safiye Sultan ve çeşitli devlet adamları ile Elizabeth arasında gerçekleşen yazışmalar sayesinde oldu. Benzer şekilde baharat, ipek ve porselen ticaretinden yararlanmak için 1583, 1596 ve 1602 yıllarında kraliçe tarafından Çin İmparatoru Wanli'ya yazılan üç mektup, İngilizlerin kurmaya çalıştığı geniş diplomatik ağı önemli bir işaretiydi⁹³. Elizabeth devrinde hâlihazırda Fransa, İskoçya, İtalya ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nda yerleşik olarak elçi bulunduran İngilizler⁹⁴, bu dönemde çeşitli devletlerle temaslar kurmaya başladılar. İngiltere'nin izlediği dış siyaset, ticari

⁹¹ Özcan, "İngiltere", s. 297. Aslında daha önce değinildiği gibi XVI. yüzyılın ortalarında başlayan ekonomik sıkıntılar ve diğer gelişmeler, İngilizlerin Doğu mallarına ulaşmak için yeni ticaret yolları aramalarını gerektirdi. Bu amaçla tüccarlar, ilk defa 1551 yılında Fas'a yolculuk yaptılar, 1553'te Rusya üzerinden İran'a ulaşmak için Moskova Kumpanyası'nı kurdular, yine aynı yıl Gine ile doğrudan ticaret için başka bir adım attılar, (Brenner, *a.g.e.*, s. 12-14). Ancak Elizabeth'in saltanatıyla birlikte, bu girişimler geniş bir coğrafi alana yayıldı.

⁹² Küpeli, "Safevi Ülkesinin İngiliz Konukları", s. 375.

⁹³ Rayne Allinson, "The Virgin Queen and the Son of Heaven: Elizabeth I's Letters to Wanli, Emperor of China", *Elizabeth I's Foreign Correspondence: Letters, Rhetoric, and Politics*, Ed. Carlo M. Bajetta, Gaillaume Coatalen, Jonathan Gibson, New York 2014, s. 209-229. Ayrıca 1602 tarihli mektubun değerlendirmesi ve transkripsiyonu için bkz. "Elizabeth's Letter to Wanli, Emperor of China (April-May 1602)", *Elizabeth I's Italian Letters*, Ed. Carlo M. Bajetta, New York 2017, s. 251-259.

⁹⁴ Allinson, "Elizabeth I's Letters to Wanli", s. 212.

hayata olduğu kadar diplomatik ilişkilerin gelişimine de katkı sağladı. Mevcut şartlar altında müttelikliği münasip gören Osmanlılar ise bu girişimleri olumlu karşıladı ve uzun yıllar sürecek Osmanlı-İngiliz ittifakı tesis edilmiş oldu.

1.1.1. Osmanlı Sarayının İlk İngiliz Misafirleri ve Resmî Temasları

Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlaması için ilk adım sayılan iki İngilizin İstanbul ziyaretinin (1575), kraliçenin emri doğrultusunda olup olmadığı ise tartışmalı bir konudur. Genel kabul, Londra'lı iki tüccar Edward Osborne ve Richard Staper tarafından Joseph Clement ve John Wright'ın İstanbul'a gönderildiğidir⁹⁵. Bu iki kişinin görevi, Osmanlı topraklarında ticaret şartlarını araştırmak için ajan olarak gönderilecek William Harborne'a bir mürur tezkiresi almaktır. John Clement'in on sekiz ay kadar İstanbul'da kalması⁹⁶, muhtemelen gelir gelmez saraya kabul edilmemesiyle ilgiliydi ve bu süre Harborne için gözlem yapması veya bilgi toplaması için yeterliydi. Nihayetinde padişah'tan elde edilen izin ile birlikte 1578 yılında Harborne ve rehberi Clement, Lehistan üzerinden İstanbul'a ulaşmak için Londra'dan ayrıldılar⁹⁷. Bu yolculuğa kraliçe tarafından beş yüz duka değerinde bir destek bahşedildiği de bilinmektedir⁹⁸. Dolayısıyla bu bilgi, kraliyet onaylı bir girişim olduğunu göstermekle birlikte, İngilizlerin izlediği dış siyaset ile de uyumlu görünmektedir.

Harborne'un İstanbul'a yaptığı yolculuk için ise karayolunun tercih edilmesi, bu girişimin gizli tutulma isteği ile ilgiliydi⁹⁹. Temsilcinin İstanbul'da hoş karşılanmasını sağlayacak tesadüf de bu tarihlerde Lehistan'da bulunan Ahmed ve Mustafa Çavuşlar ile karşılaşması oldu. Bu kimseler, seyahat süresince ahabplık ederek; Moldovya, Eflak, Bulgaristan, Romanya güzergahı üzerinden İstanbul'a vardılar¹⁰⁰. Harborne'un İstanbul'da devlet ricalinden önemli isimler ile dostane ilişkiler geliştirmesi hem kendisi hem de hamileri için ticaret izni almasını kolaylaştırırsa da söz konusu iznin verilmesindeki asıl etken, Osmanlı Devleti'nin

⁹⁵ Rawlinson, *a.g.m.*, s. 3.

⁹⁶ Hakluyt, *a.g.e.*, s. 256; Wood, *a.g.e.*, s. 27.

⁹⁷ Rawlinson, *a.g.m.*, s. 4.

⁹⁸ Rawlinson, *a.g.m.*, s. 6.

⁹⁹ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 14.

¹⁰⁰ Hakluyt, *a.g.e.*, s. 257.

İngilizlerle yapılacak bir iş birliğine sıcak bakmasıydı¹⁰¹. Çünkü İran harbi dolayısıyla ülkenin doğusundaki meşguliyet, batıdan gelecek bir İspanyol saldırısı için fırsat yaratıyordu. İngiltere ile ortak bir düşmana sahip olmak, bir ittifak kurulması için yeterli bir sebep iken; İngilizlerin yine mevcut savaş koşullarında ihtiyaç duyulan kritik harp metâlarını Osmanlı ülkesine ulaştırması da bir başka teşvik unsuruydu.

Zikredilen tüm nedenlerle birlikte; William Harborne, Edward Osborne ve Richard Staper'in Osmanlı topraklarında ticaret hakkı elde ettiklerine dair bir izin, 1579 yılında kendilerine bahşedildi. Bahse mevzu kişilerin; Fransız, Leh ve Venedikliler ile aynı haklara sahip oldukları, denizden veya karadan Osmanlı ülkesine gelebilecekleri ve *memnû metâ* bulunmadığı takdirde gemilerin seyrüseferine engel olunmamasına dair hususlara değiniliyordu¹⁰². Aynı zamanda Harborne, III. Murad'tan Elizabeth'e hitaben yazılan bir mektup da elde etti¹⁰³. Padişah ile kraliçenin yazışmalarına ait en eski mektup bu olduğu için, genel kabul edilen görüş, ilk mektubun III. Murad tarafından kraliçeye gönderildiği şeklindedir. Ancak Akdes Nimet Kurat, mektupta yer alan "*husûsların ilâm eylemişsin*" ifadesinden yola çıkarak, söz konusu nâmenin kraliçeden gelen bir mektuba cevap şeklinde kaleme alındığı öne sürer¹⁰⁴. Elizabeth'in Harborne'a sağladığı destek ve diğer ülkelere tüccarlar eşliğinde kraliçeye ait birer mektubun da gönderildiği dikkate alındığında, Osmanlı-İngiliz münasebetlerinin başlangıcı için de benzer bir yolun izlenebileceği makul görünmektedir.

Harborne tarafından Elizabeth'e götürülen mektuba cevap ise Richard Stanley'in komutasındaki *Prudence of London* gemisiyle İstanbul'a ulaştırıldı¹⁰⁵. 1580

¹⁰¹ Halil İnalcık, "İmtiyâzât", *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 248.

¹⁰² Bu hükümde yer alan isimler; *Gollomo Harbdarardo*, *Advardo Asbaron* ve *Rigarda Stapar* olarak okunmaktadır. İngilizlerle ilgili erken tarihli ve daha sonraki yıllara ait belgeler karşılaştırıldığında, Gollomo'nun William ve Rigarda'nın Richard isimleri için yazıldığı tespit edildi. Bu yüzden belgenin William Harborne ve hamileri için yazılmış olması kesin olmakla birlikte, Tercüman Mustafa'ya verilmesi de bu durumun başka bir işaretidir. BOA, MD 36, s. 120/341.

¹⁰³ III. Murad ve Mustafa Çavuş'un Elizabeth'e yazdığı mektuplar için bkz. *Calendar of State Papers, Foreign Series of the Reign of Elizabeth (1578-1579)*, Vol. 13, Ed. Arthur John Butler, London 1913, s. 453.

¹⁰⁴ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 16. Ayrıca mektubun neşredildiği bölüm için bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 181. Bunun aksine Skilliter ise Harborne'un Londra'dan gizlice ayrıldığını ve yanında Elizabeth'ten padişaha yazılan bir mektup taşımadığını iddia etmektedir, bkz. Susan Skilliter, "William Harborne: İlk İngiliz Elçisi (1583-1588)", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, s. 28.

¹⁰⁵ Bu mektubun Latince aslı ve İngilizce tercümesi için bkz. Hakluyt, *a.g.e.*, s. 259-264. Ayrıca 1579 yılında Londra'daki İspanya elçisinin raporu, kraliçenin Fransa yoluyla Türklerden bir mektup aldığı

yılında III. Murad’a iletilen mektup, kraliçenin bahse mevzu ticaret izninin üç tüccar ile sınırlı kalmaması ve tüm tebaasını kapsaması yönünde bir ricasını içeriyordu. Ayrıca diğer devletlerin ihtiyaç duydukları ve İngiltere’de bol miktarda bulunan emtiâlara ulaşmanın, uzun ve zor yolculuklara değeceği ifade ediliyordu. Öte yandan kraliçenin, “putperestliğin” karşısında olduğunu öne sürerek, Osmanlı Devleti’nin çatışma içinde olduğu İspanya gibi Katolik Devletlerle aynı tarafta olmadığını işaret etmesi de önemli bir ayrıntıydı¹⁰⁶. Sadece bu ifadeler dahi Harborne’un gözlemlerini kraliçeye aktardığını söyleyebilmek için yeterli görünmektedir. Nihayetinde İngilizlerin dini inançları, başta Hoca Sâdeddin gibi sarayda nüfuz sahibi olan devlet ricalinin de sempatisini kazanmalarını sağladı¹⁰⁷. Kraliçeye yazılan cevabnâmede ise “*dostluk ve itimat*” sağlandığı takdirde Osmanlı ülkesinde yürütülecek ticari faaliyetlere izin verileceğine dair ifadeler yer almaktaydı¹⁰⁸. Bu tarihten itibaren İngiltere’ye çeşitli nedenlerle gönderilen ve muhtemelen gözlem yapmaları istenilen tüccarların varlığı da Osmanlı Devleti’nin böyle bir ittifaka duyduğu ilginin bir göstergesiydi.

İlk önce “*hassa-i hümayûna müte‘allik ol diyârda mevcud olan metâ ve bâzı levâzımı*” tedarik etmek için Nikola isimli zimmi ve Ahmed isimli bir tüccar¹⁰⁹ ve onlardan bir ay sonra ise Fransız kökenli Gabriel Defrens İngiltere’ye gönderildi¹¹⁰. II.

şeklindeydi (Susan Skilliter, “The Sultan’s Messenger, Gabriel Defrens: An Ottoman Master-Spy of the Sixteenth Century”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Vol. 68, Vienna 1976, s. 52). Kurat ise Harborne’un mektupları götürmek üzere 25 Ekim 1579’dan sonra İstanbul’dan ayrıldığını ve 1579 sonu ya da 1580 başında Osmanlı ülkesine geri geldiğini öne sürmektedir (Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 25-26). Mektupların kraliçeye Harborne tarafından ulaştırıldığına dair ayrıntı ise Elizabeth’in Mustafa Çavuş’a hitaben yazdığı mektupta saklıdır. Bu belgenin ilk cümlesinde Harborne tarafından mektupların kendisine iletildiği ve çavuşun İngilizlere karşı gösterdiği nezaketten haberdar olduğuna dair bilgiler bulunur, bkz. *Calendar of State Papers, Foreign Series of the Reign of Elizabeth (1579-1580)*, Vol. 14, Ed. Arthur John Butler, London 1904, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol14/pp67-82> (Erişim: 16.01.21)

¹⁰⁶ “...But whereas a permission similar to that enjoyed by your allies the French, the Poles, the Venetians, and even the subjects of the King of the Romans, has been granted to a few of our subjects at their own request and without any intercession on our part, we ask that the credit of so singular kindness may not be confined within the limit of two or three men but may be distributed among all our subjects...”, *Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth*, Vol. 14, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol14/pp67-82> (Erişim: 16.01.21); Horniker, “William Harborne”, s. 306.

¹⁰⁷ Konuyla ilgili bkz. Kurat, “Hoca Sadeddin Efendi”, s. 305-317.

¹⁰⁸ İnalçık, “İmtiyâzât”, s. 248; Özcan, “İngiltere”, s. 302-303.

¹⁰⁹ BOA, MD 39, s. 118/463.

¹¹⁰ BOA, MD 43, s. 187/340; 221/402. Bu konuyla ilgili benzer bir hükmün neşri için bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 186. Skilliter, Osmanlı ve Avrupa arşivlerine ait belgeleri karşılaştırmalı

Rudolf'a elçisi Joachim von Sinzendorf'un yazdığı raporda Gabriel; 25-26 yaşlarında, açık veya daha koyu sakallı, zayıf, orta boylu, tek yanağında siğil olan biri olarak tasvir edilmekteydi. Fransızca, İtalyanca, Latince ve Türkçe bilen Defrens'in güzergâhı ise Ragusa, Venedik, Augsburg, Nürnberg ve son olarak İngiltere idi. Skilliter'in Londra'ya giden ilk Türk elçi olduğunu iddia ettiği Defrens'in, dönüşte Elizabeth'ten III. Murad'a hitaben yazılan yeni bir mektup getirdiği de öne sürülmektedir¹¹¹.

Tüm bu gelişmeler, Osmanlılar ve İngilizlerin birbirleri hakkında bilgi edinmeleri gereksinimiyle atılan adımlardı ve kurulacak bir ittifakın her iki tarafın da onayından geçmesi için gerekli bir süreçti. Bu sırada Harborne ise padişah tarafından İngilizlere bir ahidnâme bahşedilmesini sağlamak üzere faaliyet halindeydi. Fakat temsilcinin ilk engeli, İstanbul'da bulunan Venedik ve Fransız elçilerinin olası bir ittifakı baltalama teşebbüsleriydi. Bu iki elçinin Harborne'a karşı müşterek planlar yaptığı zamanlar oldu ancak Fransız elçisi Jacques de Germigny'nin tepki ve çabaları daha fazlaydı. Çünkü 1536 yılında elde edilen haklarla birlikte Fransızlar, Osmanlı sarayında ayrıcalıklı bir konuma ulaşmışlardı. İngilizler de dâhil olmak üzere tüm harbî statüsündeki tüccarlar, Fransız bayrağı altında ticaret yapıyorlar; Fransız konsolos ve elçilerinin sorumluluğunda hareket ediyorlardı¹¹². Bu durum Fransa'ya hem prestij kazandırıyor hem de maddi açıdan fayda sağlıyordu. Bu nedenlerle, İngilizleri devre dışı bırakmak için çeşitli entrikalara başvuran Germigny; Harborne'a bir imtiyaz almak için Osmanlı sarayına başvurmasına gerek olmadığını ve tüm ticari faaliyetlerini Fransızların himayesinde yürütebileceğini dahi söyledi¹¹³. Ayrıca elçi, Kılıç Ali Paşa gibi bazı devlet görevlileriyle görüşerek ahidnâmenin yürürlüğe girmesini engellemek için birtakım girişimlerde de bulundu¹¹⁴. İngiliz aleyhtarı

bir şekilde ele alarak asıl adı Gabriel de Bourgogne/Frenk Mahmud bin Abdullah olan Gabriel Defrens'in; İskenderiye limanındaki Fransız konsolosunun oğlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fransa'da doğan Defrens, bir deniz yolculuğu sırasında esir düşmüş ve özgürlüğüne kavuştuktan sonra ise Müslümanlığı seçmiştir. Daha sonra Fransız elçisinin tercümanı olarak görev yapmaya başlayan Defrens, sarayda rağbet gören lüks metâların temininde aracı olmuştur. Bu şekilde saray çevresinde tanınan bir isim haline gelen ajanın kimliği ve hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Skilliter, *Gabriel Defrens*, s. 48-52.

¹¹¹ Skilliter, *Gabriel Defrens*, s. 47-48. Bu konuda Skilliter'in makalesinin Türkçe bir özeti niteliğinde olan metin için bkz. Emrah Safa Gürkan, *Sultan'ın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, İstanbul 2017, s. 114-116.

¹¹² Bent, *a.g.m.*, s. 654; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 5-6.

¹¹³ Horniker, "William Harborne", s. 297.

¹¹⁴ Horniker, "William Harborne", s. 300.

teşebbüslerin şiddeti, ilerleyen tarihlerde artış gösterse de mevcut koşullarda İngiltere'ye bir ahidnâme bahşedilmesi padişah ve devlet ricali tarafından uygun görüldü. Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa, Hoca Sâdeddin, Tercüman Mustafa Çavuş gibi saray ve çevresinde yer alan nüfuz sahibi isimlerin bu ittifaka sıcak bakması, sürecin olumlu bir şekilde yönetilmesine imkân tanımıştı¹¹⁵. Öte yandan De Lamar Jensen'in iddiasına göre, bu tarihlerde saraya ateşkesin yenilenmesi için gelen İspanyol elçisinin girişimlerini engellemeye çalışan Germigny, İngilizlerin saraydan bir ahidnâme elde etmesine engel olamadı¹¹⁶. Kurat'a göre ise bu imtiyazın elde edilmesi, yine İstanbul'da etkili bir Fransız elçisinin bulunmaması veya bu tarihlerde Osmanlı-Fransız ilişkilerinin sekteye uğramasından kaynaklanıyordu¹¹⁷. Benzer sebepler, İnebahtı Savaşı sonrası Osmanlı-Venedik ilişkilerinin seyri için de geçerliydi. Aynı zamanda 1574 yılında Toskana Grandukalığı, elçileri Lodovico Canacci aracılığıyla bir barış antlaşması imzalamayı arzu etse de bu istekleri kabul edilmedi ve 1577 ile 1578 yıllarındaki girişimleri de olumsuz sonuçlandı¹¹⁸. Anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerinden kaynaklanan koşullar da İngilizlerin isteklerinin olumlu karşılanmasına fırsat vermektedir.

1580 tarihli ahidnâmenin¹¹⁹ hazırlık aşamasında, Tercüman Mustafa Çavuş'un rolünün önemli olduğu bilinmektedir. Çavuş, diğer devletlere verilen ahidnâmeleri örnek alarak ve maddelerin tespitini sağlayarak bir metnin meydana getirilmesinde Harborne'a yardımcı oldu¹²⁰. Hazırlanan ahidnâme metni, İngilizlere Osmanlı topraklarında çeşitli haklar veriyor ve onları diğer müttefik devletlerle eşit bir konuma

¹¹⁵ Ayrıca Kurat, Harborne'un çeşitli devlet adamlarına rüşvet ve hediye verme olasılığının yüksek olduğundan da bahseder, bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 31; Horniker, "William Harborne", s. 296.

¹¹⁶ De Lamar Jensen, "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 16/4, 1985, s. 466

¹¹⁷ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 12. Jensen'e göre Osmanlı-Fransız ilişkilerinde bir soğukluk yaratan mesele, Fransa kralı III. Henry'nin şehzadelerden birinin sünnet düğünü için bir temsilci göndermemesinden kaynaklanıyordu, bkz. Jensen, *a.g.m.*, s. 466.

¹¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Acıpinar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa*, s. 187-207.

¹¹⁹ Mayıs 1580 (Evâil-i Rebiü'l-âhir 988) tarihine ait bu ahidnâme metninin yarım bırakılmış bir nüshası için bkz. BOA, MD 43, s. 246-247/458. Bu nüshanın transkribe edilmiş hali için bkz. Uzunçarşılı, "Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar", s. 617-619; Ahmed Refik, *a.g.m.*, Vesika No: 5. Metnin tam halinin bulunduğu yer: Oxford, Bodleian Library MS Laud, Or. 67. Aynı metnin neşredildiği bölüm için bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 182-186. Metnin bir diğer nüshası için ayrıca bkz. *Münşe'ât Mecmûası*, Esad Efendi Koleksiyonu, s. 170-173

¹²⁰ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 31-32.

yükseltiyordu. Maddeler bir yandan İngilizlerin can ve mal güvenliğini, hukuki haklarını korurken diğeryandan günlük hayatları ve ticari faaliyetlerini düzenliyordu. Denizden veya karadan Osmanlı ülkesine gelen İngilizlerin hem kendilerine hem de mallarına hiç kimsenin müdahale etmemesi öncelikli konulardan biriydi. Yolculukları sırasında, konakladıkları yerlerde, iskelelerde ve geçitlerde himaye edileceklerdi. Osmanlı sularında bir başka gemi ile karşılaşan İngiliz gemilerine zarar verilmeyecek ve hatta birbirlerine dostça yaklaşacaklardı. Hiçbir İngilizden haraç adı altında akçe talep edilmeyecek ve eğer gemileri yağmalanırsa malları buldurulup kendilerine teslim edilecek, sorumlu olan kimseler ise cezalandırılacaktı. Gümrük vergisi ödendikten sonra, İngilizlerin ticari faaliyetlerine engel olunmayacaktı. Şiddetli fırtına gibi sebeplerle yollarına devam edemeyen gemiler bir limana sığınırda, İngilizler ihtiyaçları olan erzakları para karşılığı bu limanda temin edebileceklerdi. Yine fırtına sebebiyle gemiler karaya vurursa, başta o bölgenin beyler ve kadıları olmak üzere görevlileri yardımıyla kurtarılabilen mallar sahiplerine teslim edilecekti.

Bunların yanı sıra ticari ürünlerin hareketliliğinin sağlanması, belirli noktalarda konsolosların bulundurulmasını gerektiriyordu. Bu bağlamda İskenderiye, Tunus, Trablusşam, Cezayir, Trablusgarp ve Mısır gibi önemli merkezlere atanan İngiliz konsoloslarının tayinlerine veya görev değişikliklerine müdahale edilmemesi ile ilgili bir madde de ahidnâme yer alıyordu¹²¹. Bahşedilen ayrıcalıkların pratiğe dökülmesi ise William Harborne'un elçilik dönemi ile birlikte başladı. Çünkü metnin resmi bir

¹²¹ Ahidnâmede İngilizlere Osmanlı topraklarında hukuki haklar tanıyan maddeler de vardı. Tüccar, tercüman veya konsolos fark etmeksizin Osmanlı ülkesindeki İngilizlerin, ticaret veya kefalet gibi konuları ve Osmanlı tebaası ile olan davaları kadı huzurunda görülecek ve karar sicile kaydettirilerek hüccet alınacaktı. Herhangi bir anlaşmazlık durumunda bu hüccete başvurulacak, eğer sicilde kayıtları veya ellerinde hüccetleri yoksa davalarına bakılmayacaktı. Ayrıca bu davalar İngilizlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanıyorsa, kadı yerine elçi veya konsolosların devreye girmesi söz konusuydu. Dava sırasında yalancı şahit tutarak kendilerine küfür edildiğini iddia etmelerine izin verilmeyecekti. Bir başka mesele ise borç alıp verme konusunu içermekteydi. Bir İngilizin borcu, kefil olmadığı sürece bir başkasından istenmeyecek ve borçlunun kendisinden alınacaktı. Osmanlı topraklarında vefat eden İngilizlerin geride kalan malları vasiyetleri doğrultusunda istedikleri kişilere devredilecek, eğer vasisi yoksa mallar konsolosun seçeceği bir İngilizle verilecekti. Maddeler içinde yer alan ve İngiliz hükümetinin de önemseydiği bir diğery konu esirlerdi. Osmanlı toprakları sınırları içinde veya başka bir yere gidip gelirken esir olan İngilizler, konsolosları tarafından serbest bırakılmaları istendiği takdirde ve İngiliz oldukları ispat edildikten sonra bırakılabileceklerdi. Özellikle bu ahidnâmenin verildiği tarihten itibaren "*levant kayıkları*" tarafından esir edilen, Anadolu ve Rumeli'de satılmak istenilen kişiler dikkatli bir şekilde araştırılacak ve bu esirler Müslüman olmuşlarsa para, esiri satan kişiden satın alana iade ettirilecek ve İngilizler serbest bırakılacaktı. Söz konusu maddeler, daha sonraki dönemlerde verilen ahidnâmelerin çekirdeğini oluşturdu ve metnin kapsamı genişletilerek 1675 tarihli ahidnâme ile birlikte son şeklini aldı.

şekle bürünmesi için, İngiltere'den hediyeleri ile birlikte gelecek bir elçilik heyetine ihtiyaç duyulmaktaydı. Ancak bu heyetin İstanbul'a varması 1583 yılını buldu. Bu üç yıl içinde ise Fransızlara verilen ahidnâme (1581) yenilendi ve metne İngilizlerin de dâhil olduğu harbi tüccarların Fransa bayrağı altında ticaret yapmalarıyla ilgili geleneksel madde tekrar eklendi. Bu durum Elçi Germigny'nin girişimleri ile İngiliz ahidnâmesinin geçersiz sayıldığı şeklinde yorumlansa da¹²² bazı araştırmacılara göre bu Osmanlı Devleti'nin Fransa ile mevcut statükoyu bozmamak için uyguladığı bir stratejiydi¹²³. Fakat asıl neden, İngiliz ahidnâmesinin henüz yürürlüğe girmemiş olmasıydı. Bu süre zarfında İngiltere'de ise Osmanlı topraklarında yürütülecek ticari ve siyasi faaliyetlerin yöntemi ile ilgili gelişmeler yaşandı ve bu ilişkilerin bir kumpanya bünyesinde idame ettirilmesinin daha kârlı olabileceğine kanaat getirildi.

İki bölge arasındaki uzaklık sebebiyle, riski en aza indirmek için tesis edilecek bir kumpanya ile hem filo şeklinde seyahat edilmesinden dolayı güvenli rotalar oluşturulacak hem de bu seyahatlerin her türlü masrafının tüccar grupları tarafından üstlenilmesi, kraliyet açısından avantajlı olacaktı. Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlamasında öncü olan Richard Staper ve Edward Osborne, yine bu bölgede faaliyet gösterecek kumpanyanın kurulmasına da öncülük etti. 11 Eylül 1581 tarihinde tesis edilen Türkiye Kumpanyası'nın ilk müdürü Osborne oldu. Ondan sonra yerine Staper geçecekti. Staper'den sonra ise kumpanya üyelerinin kendi aralarında yeni bir müdür seçebilmelerine olanak sağlandı. Üye sayısı on iki kişiyle sınırlandırılan bu yapının, yedi yıl süre ile ticareti üstlenmesine karar verildi. Kumpanya üyeleri dışında diğer İngilizlerin, Osmanlı toprakları sınırları içinde ticaret yapmaları ise yasaktı. Kumpanyaya mensup gemiler yola çıkmadan önce ve döndükten sonra, tüm görevliler ile seyrüsefer hakkında İngiliz hükümetine rapor vermek ve altı yıl süreyle devlet hazinesine yılda beş yüz sterlin vergi ödemekle yükümlülerdi¹²⁴. Kumpanya bir yandan iki taraf arasındaki ticareti sürdürmek diğer yandan ise bu ticareti üstlenen tüccarların can ve mal güvenliği ile her türlü faaliyetlerini himaye etmek zorundaydı.

Tüm bu işlerin yürütülmesi, belirli bölgelerde elçi ve konsolos gibi görevlilerin bulundurulmasını ve bu kişilerin senkronize olarak çalışmasını gerekli kılıyordu. Bu

¹²² Horniker, "William Harborne", s. 466; Rawlinson, *a.g.m.*, s. 6.

¹²³ Mesela bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 40-41.

¹²⁴ Kumpanyaya verilen ilk tüzük için bkz. Hakluyt, *a.g.e.*, s. 275-283. Ayrıca bkz. Wood, *a.g.e.*, s. 31-35; Vlami, *a.g.e.*, s. 13-14.

bağlamda kumpanya üyeleri arasından seçilen ilk büyükelçi William Harborne oldu. Çünkü kendisinin hem daha önce Osmanlı sarayında bulunması hem de İstanbul'da belirli bir çevre edinmesi avantaj olarak görünmekteydi. Nihayetinde 20 Kasım 1582'de Kraliçe Elizabeth, Harborne'u "*sadakatli ve mutemet müdafimiz, ulağımız, vekilimiz ve mümessilimiz*" şeklinde tanımlayarak elçilik görevine atadı¹²⁵. Büyükelçi hem kumpanya temsilcisi olarak ticari yükümlülüklerle sahipti hem de kraliyete bağlı olarak diplomatik ilişkileri sürdürme sorumluluğunu üstlendi. Elçinin Osmanlı ülkesinde yapacağı harcamalar ve sunulacak hediyelerin maddi yükümlülükleri, diplomatik ilişkiler için ayrı bir temsilci gönderilmesini mümkün kılmadı. Elçilik masraflarının kumpanya tarafından temin edilecek olması sebebiyle önceleri İngiliz hükümeti de bu iki başlılığa karşı çıkmadı. Ticari gayelerle başlayan ilk teması, diplomasi takip etti ve 1583 yılında William Harborne'un elçi kabul töreni ile birlikte ilişkiler resmîyet kazandı.

1.1.2. İstanbul'da İlk İngiliz Büyükelçisi: William Harborne ve Faaliyetleri (1583-1588)

Kumpanya bünyesinde seçilen ilk İngiliz Büyükelçisi William Harborne, 14 Kasım 1582 tarihinde Susan isimli gemi ile Londra Blackwall'dan İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı¹²⁶. Yetmiş iki gün süren yolculuk neticesinde Osmanlı sularına ulaşan Susan, Yedikule açıklarında bekletildi ve geminin İstanbul'a yaklaşmasına iki gün sonra izin verildi¹²⁷. Gösterişli kutlamalar ve top atışlarıyla birlikte kıyıya ulaşan İngilizler, Venedik baylosunun aktardığına göre, Hristiyanların tepkilerini çektiler. Çünkü geminin İstanbul'a ulaştığı tarih Paskalya Yortusuna denk gelen cuma günüydü ve böyle bir zamanda şenlik yapılması günah sayılıyordu¹²⁸. Hatta Venedik baylosu

¹²⁵ Wood, *a.g.e.*, s. 33. Bu ifadenin Hakluyt'ta yer alan İngilizce şekli ise şöyledir: "...our true and undoubted Orator, Messenger, Deputie, and Agent.", Hakluyt, *a.g.e.*, s. 285. Kurat ise bu ifadeye "*bizim sadık ve kendisinden şüphe edilmez sözcümüz, mümessilimiz ve ajanımız*" şeklinde yer vermiştir. Bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 48.

¹²⁶ Hakluyt, *a.g.e.*, s. 302; Bent, *a.g.m.*, s. 656. Ayrıca bu yolculuğun İspanyollar tarafından manipüle edilmek istendiği ve Mayorca limanında Harborne'un bulunduğu geminin İspanyol valisi tarafından ele geçirilmeye çalışıldığına dair bilgiler bulunmaktadır (bkz. Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2016, s. 59). Benzer bir olaydan Dereli de bahsetmektedir, bkz. Dereli, *a.g.m.*, s. 78.

¹²⁷ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 50-51.

¹²⁸ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 51.

Giovanni Francesco Morosini, Hristiyanların elçiyi kınadıkları gibi ona selam vermediklerini ve düzenlediği yemeğe gitmediklerini de aktarmaktaydı¹²⁹. Daha sonra Harborne, bir süreliğine ikamet etmek üzere bir konağa götürüldü. Padişahın huzuruna çıktığı 3 Mayıs¹³⁰ tarihine kadar temsilci, Sadrazam Siyavuş Paşa ile diğer vezirleri ve Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa'yı ziyaret etti¹³¹. Harborne, geleneklere uygun olarak başta III. Murad olmak üzere çeşitli devlet adamlarına birtakım hediyeler getirmeyi ihmal etmemişti. Kurat'ın aktardığı toplam bin dokuz yüz on üç sterlin tutarındaki İngiliz listesine göre Sultan Murad'a çeşitli renklerde kaliteli altı parça kumaş, kraliçenin armalarıyla süslü gümüş ve altın püsküllü bir kalkan, yine gümüş ve altın papaganlar, fincanlar, vazolar, tabaklar, şamdanlar ve altın şahinler ile mercanla süslü tabak takımı, altın ve gümüş kabartmalarla ve de kıymetli taşlarla bezenmiş bir saat¹³² sunulacaktı. Veziriazama ise padişaha sunulan kumaşların yarısı kadar kumaş ve bir tabak takımı; kaptanıderya için bir tabak takımı ile çuka ve kumaş; yeniçeri ağasına ve

¹²⁹ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 8, 1581-1591, Ed. Horatio F. Brown, London 1894, s. 52-54; Skilliter, "William Harborne", s. 27.

¹³⁰ Venedik baylosu Morosini'nin 3 Mayıs'ta Galata'da yazdığı mektupta, Harborne'un aynı günün sabahında padişahın huzuruna çıktığına dair şu ifadeler yer alır: "*The Ambassador of the Queen of England, in spite of all the oppositon offered to him by the French Ambassador, has this morning kissed the Sultan's hands...*", bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 56.

¹³¹ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 51.

¹³² Söz konusu saat, gümüş ve çeşitli madenlerden bir taş üzerine oturtulmuş dört bölümden oluşuyordu. Bu bölümlerden birinde maden ocaklarının işletilmesi ile ilgili bir kabartma; diğerinde bir av sahnesi ve gümüş ağaçlarla kaplı bir ormanda köpekler tarafından kovalanan geyikler, onları takip eden atlı avcılar ve ormandaki diğer hayvanlar; diğer iki bölümde ise koyunlarını çeşmeye götüren çobanlar, tarlada çalışan çiftçiler, atlı ve yaya askerler yer alıyordu. Saatin üst kısmında bir kale, kalenin üzerinde ise bir yel değirmeni vardı ve bu dört köşeli saatin etrafında üstünden köprü geçen bir su bulunuyordu. Her çeyrek saatte ise zil çalıyor ve tüm figürler hareket ediyordu, (Netice Yıldız, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu", *Belleten*, C. 70/259, Ankara 2006, s. 919-962). Aynı zamanda Mustafa Safi Efendi; gümüş, altın, değerli taşlar ve incilerle donatılan bu saati şöyle betimlemekteydi: "...diyar-ı Frenkden Lutran memleketine mâlik ve kadîmden pâdişâhân-i Âl-i Osmân Âsitânelerine ubûdiyyet meslekine sâlik olan sâhib-i hükûmet ki, rivâyet olunduğu üzre ol târîhde bir avret ve bir melike-i vasî-memleket idi. Bu Âsitâne-i devlet-âşiyâne tekarriüb ve sâye-i himâyesinde olmak manâsın tetallüb veçhi üzre pîşkeş olmak için bir musanna sâat ki tûlen ve arzan üçer zirâ mikdârı ve kaddi âdem kâmetinden ziyâde olub, ve anda eşkâl-i suver-i mütenevvi'a ki, ba'zı erganün-sâz ve ba'zı nây ü ba'zı şestâr-ı nüvâz olub ve ba'zı tabl ü ba'zı tabl-bâz ve bunlardan mâadâ envâ'-i sa-âz tutub, her bir sâat devr itdikçe ol suver ü eşkâlin her birinden bir nev' hareket ve birgüne vaz'-i bâ-ibret zâhir olub, ve ellerinde ve ağızlarında olan sâzlar ucbe âvâzlar virüb, acîb sadâlar peydâ ve garîb savt ü edâlar hüveydâ olur idi ki, akıllar vâsfında hayran ve âkîller anın keyfiyet-i vaz'ında ser-gerdân olur idi.", (bkz. Mustafa Sâfi'nin *Zübdetü't-Tevarih'i*, s. 35-36). Aynı zamanda bu saat hakkında, Venedik baylosu ile Hakluyt'un da bazı bilgilerin mevcut olduğu görünmektedir fakat bu ifadeler arasında, anlaşıldığı kadarıyla, saatin üzerinde yer alan figürlerin hediyeler arasında olduğuna dair yanlış bilgiler de bulunmaktadır, (bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 55; Hakluyt, *a.g.e.*, s. 313-314). Son olarak ise bu saatin Hasbahçe'de bulunan köşke konulduğu iddia edilmektedir, bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 55.

diğer üç vezire, çuka ve kumaş; Tercüman Mustafa Çavuş'a ise çuka, altınlı tabak takımı ve Sakız Adası'ndan alınan ince kumaşlar getirilecekti¹³³.

Elçinin III. Murad'ın huzuruna kabul edildiği gün, bahsi geçen hediyelerin yanı sıra Kraliçe Elizabeth'in kaleminden çıkan bir mektup da padişaha iletilti. Ayrıca sadrazama hitaben başka bir mektup da vardı. Her ikisi de 1582 yılında Windsor Kalesi'nde yazılmıştı. Sultana gönderilen mektupta, 1580 yılında verilen ayrıcalıklar hatırlatılıyor ve Harborne'a meşru olan her türlü yardımın yapılması rica ediliyordu. Aynı zamanda ahidnâmenin hazırlanmasında önemli bir rol oynayan Mustafa Çavuş'un terfi ettirilmesi¹³⁴, kraliçenin bir başka ricasıydı. Sadrazama gönderilen mektupta ise yine İngilizlere verilen ve onları Osmanlı Devleti'nin diğer müttefikleri ile aynı şartlara tabi tutan ahidnâmeğe işaret ediliyor, paşanın Harborne'dan yardımını esirgememesi ve elçiyi desteklemesi isteniyordu¹³⁵. Ayrıca Harborne, bu törende sultana İngiltere hakkında bazı bilgiler de verdi. Bölgenin coğrafi yapısı, başkent Londra, diğer köy ve kasabalar, yetiştirilen ve üretilen ürünlerin tanıtımı yapıldıktan sonra hem İngiltere'nin hem de İrlanda'nın Elizabeth'in emrinde olduğu padişaha iletilti. Ayrıca istenildiği takdirde yirmi ve elli yaş arasında sekiz yüz otuz bin askerin kolay bir şekilde toplanabildiğine işaret edilerek, iyi donatılmış büyük kalyonlar ve yelkenlilerden oluşan İngiliz donanmasından söz edildi¹³⁶. Bunun İngiltere'nin gücünün gösterilmesi için yapıldığı aşıkardı¹³⁷. Aynı tarihte İngiliz tebaasının Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine müdahale edilmemesi ile ilgili çeşitli devlet görevlilerine bazı emirler gönderilerek ahidnâme bahşedildiğinin haberi verildi¹³⁸. Ayrıca III. Murad tarafından Elizabeth'in mektubuna cevaben yazılan mektupta; devlet görevlilerinin bilgilendirildiği ifade edildikten sonra Elizabeth'in padişahıtan kendi

¹³³ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 53.

¹³⁴ Dereli, 1582 tarihli bir mühimme kaydında yer alan ifadelere dayanarak Mustafa Çavuş'un terfi ettiğini iddia etmektedir, bkz. Dereli, *a.g.m.*, s. 73.

¹³⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 56; Hakluyt, *a.g.e.*, s. 286-289.

¹³⁶ Skilliter, "William Harborne", s. 29-30.

¹³⁷ Venedik baylosunun verdiği bilgilere göre; İngilizleri hor gören bir paşaya karşılık büyükelçi, İngiltere ile ilgili birtakım özelliklerin yer aldığı benzer bir metni 1585'te kaleme aldı. Ancak bu metinde padişaha anlatılanlardan farklı olarak İngiltere'nin olumsuz yönleri de vardı ve abartıdan uzak ifadeler bulunuyordu, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 109-110.

¹³⁸ BOA, MD 49, s. 20/109.

tebaası için ruhsat ve icâzet ricasının kabul edildiğine de yer verildi¹³⁹. Tüm bu gelişmeler ile birlikte, Harborne'un büyükelçilik dönemi resmen başlamış oldu.

Osmanlı ülkesine atanan daimî ilk Büyükelçi Harborne, Tophane'de yer alan Arab Ahmed Paşa'ya ait konağa yerleşti¹⁴⁰. Halefi Barton ise 1594 yılına kadar aynı yerde konaklasa da zikredilen tarihten sonra büyükelçilerin ikamet yerleri değiştirildi ve Galata'ya taşınmaları daha uygun bulundu¹⁴¹. Ayrıca İstanbul'da görev alan büyükelçilere kumpanya tarafından belli bir miktar maaş ödenmesi de kararlaştırılmıştı ve Harborne için bu ücret, iki yüz sterlin kadardı¹⁴². Benzer şekilde Harborne'a, Osmanlı Devleti tarafından *tâyinât-ı bahâ* olarak adlandırılan bir destek de sağlanmıştı¹⁴³.

Harborne, görevinin ilk yılında kendisine verilen yetkileri kullanarak belirli bölgelere konsoloslar tayin etti. 1583 yılında Kahire, İskenderiye, Mısır ve bu bölgelere ait diğer yerlere Harvey Millers; Halep, Şam, Amman, Trablusşam, Kudüs ve Suriye, Filistin ve Judea'ya¹⁴⁴ tabi tüm limanlar için ise Richard Forster atandı¹⁴⁵. Ayrıca Alfred C. Wood; Mart 1585 yılında Cezayir, Trablusgarp ve Tunus için John Tipton'un konsolos olarak atandığını ifade eder¹⁴⁶. Fakat 11 Şubat 1584 tarihli bir belgede, Harborne'un ricası üzerine Trablusgarp'taki İngiliz konsolosuna bir

¹³⁹ Akdes Nimet Kurat, "III. Murad'dan Kraliçe Elizabeth'e Gönderilen Nâme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Vol. 7/1, Ankara 1949, s. 19-24.

¹⁴⁰ Harborne, bu konakta yapılan harcamaları ise şöyle aktarır: "*Malikânemiz ve aynı yerde iki bahçemiz var. Kirası günde otuz akçe ve yıl sonunda on iki top ince kumaş. Tayin bedeline ilaveten yevmiye olarak bahçivana günde altı akçe. Bu insanlar pek içki düşkünü olduklarından, bunların yerini daha ehven şartlarda ve daha düşük fiyatla çalışmaya razı İngiltere'den getirebileceğimiz bir genç adamla ikame edersek asla kusur işlemiş olmayacağız. Bunların da toplamı 14.140 akçe.*", bkz. Skilliter, "William Harborne", s. 28.

¹⁴¹ Türkhan, *Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 218. Ayrıca bkz. G. R. Berridge, *British Diplomacy in Turkey: 1593 to the Present*, Leiden/Boston 2009, s. 69; Mehmed İpşirli, "Elçi", *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 12.

¹⁴² Wood, *a.g.e.*, s. 39-40.

¹⁴³ Kurat'ın aktardığı ve Harborne'un Osmanlı ülkesindeki harcamalarına dair bilgiler içeren listede *tâyinât-ı bahâ*ya yer verilmiştir, bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 73. Aynı zamanda elçilerin çeşitli ihtiyaçları zaman zaman devlet tarafından karşılanıyordu. Mesela 1583 yılında, İstanbul'da bulunan diğer elçilere olduğu gibi İngiliz elçisine de bir miktar odun verildiğine dair bilgiler bulunmaktadır, BOA, *MD 51*, s. 44/144.

¹⁴⁴ Judea veya Judaea, Filistin'in güneyinde yer alan bölge için kullanılan tabirdir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/place/Judaea> (Erişim: 22.01.21).

¹⁴⁵ Wood, *a.g.e.*, s. 36; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 64.

¹⁴⁶ Wood, *a.g.e.*, s. 37. Kurat ise John Tipton'un söz edilen bölgelere konsolos olarak atandığı tarihin 1586 olduğunu iddia eder, bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 64.

görevlinin gönderildiğine dair bilgiler yer alır¹⁴⁷. Yani bu belge, Mart 1585 tarihinden önce Trablusgarp'ta bir İngiliz konsolosunun var olduğunu ispat etmektedir. Bu bölgeler dışında Sakız ve Mora'da da İngiliz temsilcilerin mevcudiyeti bilinmektedir¹⁴⁸. Daha sonra ise konsolos atama hakkının büyükelçinin tekelinden kumpanyaya devredildiği anlaşılmaktadır¹⁴⁹.

Bahsedilen tüm bu gelişmeler, İstanbul'daki Fransız elçisi ve Venedik baylosu tarafından zaman zaman manipüle ediliyordu. Baylos, Venedik'ten aldığı talimatlar ve kendisine ayrılan on beş bin Venedik altını değerindeki bütçe¹⁵⁰ ile Osmanlı-İngiliz ilişkilerine saray odaklı olarak ket vurmaya çalışıyordu. Öte yandan Venedik hükümeti ise Harborne ile kraliyet arasındaki mektup trafiğini baltalamak için ayrı bir çaba sarf ediyordu. Başlangıçta İngiltere'ye gönderilmek üzere mektuplar, ayın ortası ve sonunda olmak üzere İstanbul'dan Dubrovnik'e ve oradan da Adriyatik yoluyla Venedik'e kadırgalarla taşınırdı. Venedik'ten ise her cumartesi İngiltere'ye ulaştırılırdı¹⁵¹. Ancak ticari rekabet söz konusu olduktan sonra İngilizler nezdinde Venedik nakliyesine güvenilmemeye başlandı. Hatta Harborne 1583'te Walsingham'a yazdığı mektubunda, ulakların Venedik ve Fransızlar tarafından ele geçirildiğinden bahsetmekteydi¹⁵². 1583'te yine Walsingham'a yazılan bir başka mektup, bir tüccarın ajanının tavsiyesi üzerine iki nüsha halinde İngiltere'ye gönderildi. Bir tanesi alışlagelen rota olan Dubrovnik-Venedik üzerinden Harborne'un bir arkadaşı vasıtasıyla iletilirken, bir diğeri Viyana rotasından Hollanda sekreteri aracılığıyla

¹⁴⁷ 52 Numaralı Mühimme Defteri'nin içinde yer alan hükümlerin son bölümlerinde tarih bilgisi yer almamaktadır. Bu yöntem yerine hükümler, belirli sayfalarda bulunan ve gün, ay, yıl şeklinde gösterilen tarihlerin altına sıralanmıştır. Bahsedilen hükmün tarihi 237 numaralı sayfanın başında bulunurken, hüküm 240 numaralı sayfanın sonundadır, bkz. BOA, MD 52, s. 240/631.

¹⁴⁸ Wood, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁴⁹ Niels Steengaard, "Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650", *Scandinavian Economic History Review*, Vol. 15/1-2, 1967, s. 34.

¹⁵⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 67-68. Ayrıca Abulafia 1589 yılında Korfu'da yaşanan bir çatışmayı örnek göstererek, bu tarihlerde İngilizlerin Venedik gemilerine saldırmaktan çekinmediği öne sürmektedir (Abulafia, *a.g.e.*, s. 518). İngilizlerin Akdeniz'e gelir gelmez diğer devletlerle sürtüşmeye girmesinin, bahsi geçen elçilerin kaygılarını arttırdığını düşündürmektedir.

¹⁵¹ Rayne Allinson, *A Monarchy of Letters: Royal Correspondence and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I*, New York 2012, s. 134.

¹⁵² *Calendar of State Papers, Foreign Series of the Reign of Elizabeth (1583-1584)*, Vol. 18, Ed. Sophie C. Lomas, London 1914, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol18/pp319-334> (Erişim: 26.01.21).

taşındı¹⁵³. Bu tarihlerden itibaren mektuplar çok sayıda kopya ile birlikte farklı yollardan gönderilmeye başlandı. Bu tür sorunlarla karşı karşıya kalan Harborne ise Walsingham'a bu durumu nasıl yönetebileceği konusunda danışarak çözüm bulma arayışındaydı¹⁵⁴. Haberleşme için alınan önlemlerden biri de şifre kullanılmasıydı. Ancak Harborne'un mektuplarının Londra'daki yetkililer tarafından deşifre edilememesi, bu yöntemin kullanılmamasına neden oldu¹⁵⁵.

Fransız elçisi Germigny ise çeşitli devlet adamlarıyla görüşerek ve padişaha arzuhaller sunarak, bu ilişkilerinin tesisine engel olmaya çalışıyordu. Hatta İngilizler ile Fransızların eşit şartlara sahip olması durumunda; Osmanlıların İngilizler veya Fransızlar arasında bir seçim yapması gerektiğine dair iddialar ortaya atıldı. Germigny'nin bununla sınırlı kalmayan tehditkâr ifadeleri arasında, Fransa kralının Osmanlılara karşı İspanya ile bir iş birliği yapabileceği dahi yer almaktaydı¹⁵⁶. Fakat böyle bir durumun söz konusu olması, Osmanlıların İngilizlere daha fazla yaklaşmasına sebep olurdu. Çünkü imparatorluk Safeviler ile uzun yıllardır süregelen çatışmaların tam ortasındaydı ve İspanya faktörüne karşı İngiltere bu mücadelenin denge unsuru olacaktı.

Harborne'un görev süresi, Osmanlı ülkesinde yürütülecek İngiliz ticaretinin tesisi odaklıydı. Ek olarak, elçinin İspanya meselesine dair devlet ricali ile görüşmeler yapması için İngiltere'den talimatlar aldığı da bilinmektedir. Bahse mevzu talimatlara geçmeden önce söz konusu tarihlerdeki Osmanlı-İspanyol ilişkilerine değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere İnebahtı Savaşı sonrasında Osmanlı-Venedik barışının sağlanması (1573) ile Kutsal İttifak'ın çözülmesi, İspanya'nın Akdeniz siyasetinde yalnız kalmasına neden oldu. Ayrıca ekonomik problemler ve Hollanda isyanının şiddetlenmesi gibi etkenler, II. Felipe'nin İstanbul'a bir elçi göndermesini

¹⁵³ *Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth*, Vol. 18, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol18/pp171-192> (Erişim: 26.01.21).

¹⁵⁴ Ayrıca yine 1584 tarihli bir başka mektupta, Venedikliler vasıtasıyla yapılan gönderimlerden şüphe duyulduğundan söz ediliyordu. Özellikle bu tarihlerde *Charity of London* isimli gemi ile gönderilen mektupların hiçbirinin İngiltere'ye ulaşmadığı anlaşılmaktadır, *Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth*, Vol. 18, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol18/pp301-319> (Erişim: 26.01.21).

¹⁵⁵ *Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth*, Vol. 18, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol18/pp432-444> (Erişim: 26.01.21).

¹⁵⁶ Nathan Michalewicz, *Franco-Ottoman Diplomacy During the French Wars of Religion (1559-1610)*, George Mason University, Ph.D. Dissertation, Fairfax/Virginia 2020, s. 251.

gerekli kıldı¹⁵⁷. Aynı tarihlerde devletin doğuya yönelik planları ise İspanya ile ateşkes yapılmasına olanak sağladı ve 1578 yılı süresince Osmanlı donanmasının İspanya aleyhinde Akdeniz’e açılmayacağına dair söz verildi. Bu ateşkesin geçerliliği 1579 yılını da kapsayacaktı¹⁵⁸. Bu süre içinde padişah, doğudaki gelişmelere yoğunlaştı ve antlaşmanın yapıldığı tarihte İran’a bir sefer düzenlendi. Çünkü Safevi tahtında yaşanan değişikliğin de etkisiyle, Osmanlı sınırlarının ihlal edilmesi ve Anadolu’da Kızılbaş faaliyetlerinin yeniden baş göstermesi gibi sebepler devleti oldukça rahatsız etmekteydi. Ayrıca 1555 barışının bozulmaması taraftarı olan Sokullu Mehmed Paşa’nın aksine Lala Mustafa Paşa’nın savaşa teşviki, 1578 yılında ordunun Azerbaycan’a girmesine neden oldu¹⁵⁹. İspanya cephesinde ise 1579’da Arras Birliği kuruldu ve II. Felipe ile bazı eyaletler arasında kısa süreli bir uzlaşmaya varıldı. Ancak bu birliğe karşılık oluşturulan Utrecht Birliği ve liderleri Oranjlı William (Willem van Oranje) ile birlikte Alçak Ülkeler siyasi anlamda ikiye bölündü¹⁶⁰. Bu tarihte bitmesi gereken Osmanlı-İspanyol ateşkesi, 1580 yılında her iki tarafın lehine olacak şekilde bir seneliğine daha uzatıldı. Utrecht Birliği, Felemenk Cumhuriyeti’nin kurulmasını sağladı ve 1581’de II. Felipe, doğrudan yeni kurulan bu birleşik eyaletleri hedef almaya başladı¹⁶¹. Aynı tarihlerde ise Osmanlı İmparatorluğunun İran’da Azerbaycan, Tebriz, Karabağ gibi pek çok bölgeyi ele geçirmesine rağmen savaş devam ediyordu¹⁶². Hem İspanyolların hem de Osmanlıların yöneldiği sorunların tam olarak çözüme kavuşmaması, 1581 yılında ateşkesin üç yıl daha uzamasıyla sonuçlandı¹⁶³. İngiliz elçisi Harborne ise 1578 yılından itibaren İstanbul’daydı. Osmanlılar açısından İran Savaşı devam ederken İspanya ile ateşkesin bozulma ihtimaline karşı İngiliz hükümeti ile iyi ilişkiler geliştirmek oldukça stratejik bir hamleydi. Mevcut koşulların da gerektirdiği şekilde sağlanan imtiyazlarla birlikte, 1583 yılından itibaren Osmanlı-

¹⁵⁷ Bülent Arı, *Akdeniz’de İki Süper Gücün Hakimiyet Mücadelesi: İspanya ve Osmanlı (Kıbrıs Fethi-İnebahtı-Armada)*, Ankara 2019, s. 65.

¹⁵⁸ Susan Skilliter, “The Hispano-Ottoman Armistice of 1581”, *Iran and Islam: In Memory of the Late Vladimir Minorsky*, Ed. C. E. Bosworth, Edinburg 1971, s. 491-515.

¹⁵⁹ Özer Küpeli, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2009, s. 9.

¹⁶⁰ Cevdet Küçük, “Hollanda”, *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 220.

¹⁶¹ *Gös. yer.*

¹⁶² Tufan Gündüz, “Safevîler”, *DİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 454.

¹⁶³ Ayrıca Arı’ya göre kısa süreli ateşkesler, her iki devletin de uğraştıkları meseleleri kendi lehlerine çevirmelerinden sonra Akdeniz’e döneceklerinin göstergesiydi, bkz. Arı, *Akdeniz’de İki Süper Güç*, s. 68.

İngiliz ittifakı kuruldu. Bu tarihler, Osmanlı-İspanyol barışının devam ettiği yıllarla örtüşüyordu ve İngiliz elçinin gelişinden bir yıl sonra ise ateşkes sona erecekti. Harborne'un en önemli görevi, bu mütarekenin yenilenmesine engel olmaktı¹⁶⁴.

Aynı emellerle büyükelçiye verilen ikinci talimat ise İran Savaşı dolayısıyla tüm gücünü doğuya aktaran Osmanlı Devleti'nin Safevilerle barış yapmalarına aracı olması yönündeydi¹⁶⁵ ve böylece İngiltere, İspanya'ya karşı Osmanlılarla birlikte harekete geçilebilecekti. Fakat bahsedildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin izlediği dış siyaset, bu taleplerle örtüşmüyordu. Ancak İngiltere cephesinde ise Elizabeth ve II. Felipe'ye karşı isyan eden kişiler arasında *Nonsuch Antlaşması*'nın imzalanması, 1585'ten itibaren büyükelçinin kraliçe tarafından sık sık bu konuya yönlendirilmesine neden oldu. Çünkü bu açık destek, II. Felipe'yi doğrudan İngiltere'yi hedef alan büyük hazırlıklara girişmesi için faaliyete geçirmişti. Planlanan harekate göre Hollanda kıyılarında bir kumandanın askerleriyle birleşecek olan büyük İspanyol donanması, İngiltere'yi işgal edecekti. Daha sonra Kraliçe Elizabeth tahttan indirilecek ve ülkede Katolikliğin hâkimiyetinin tekrar sağlanması için İskoçya kraliçesi Mary yönetimi ele alacaktı. Ayrıca Elizabeth'ten gelen yardım kesildiğinde Hollanda'daki isyan daha kolay bastırılabilirdi¹⁶⁶.

Kraliçenin stratejisine göre ise II. Felipe iç karışıklıklarla ilgilendiği sürece İngiltere'ye karşı harekete geçemezdi. Fakat her ihtimale karşı padişahın İngilizlerin yanında yer alması için ikna edilmesi gerekiyordu. Dolayısıyla Harborne'un aldığı emirler, İran Savaşı'nın acilen sona erdirilmesi ve Osmanlı donanmasının İngilizlere yardım etmek üzere denize açılması yönünde fazlasıyla yoğunlaştı¹⁶⁷. Hatta bu girişimlere İngiliz Kaptan Drake de destek çıktı ve gümüş vazo gibi birtakım hediyeler vasıtasıyla Osmanlı donanmasının başında yer alan kaptanıderya ile arasını hoş tutmaya çalıştı¹⁶⁸. Bu açıkça Osmanlı ve İngiliz donanmalarının müşterek hareket edebileceği düşünülerek atılmış bir adımdı. Büyükelçi ise sadrazam ile uzun

¹⁶⁴ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 126.

¹⁶⁵ Aynı zamanda Fransız elçisi de Osmanlıların, güçlerini Safevilere karşı kullanmak yerine Fransa'ya destek sağlamaları yönünde harekete geçirilmelerinin sağlanması için benzer talimatlar almaktaydı, bkz. Michalewicz, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁶⁶ Arı, *Akdeniz'de İki Süper Güç*, s. 92.

¹⁶⁷ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 127.

¹⁶⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 149-150.

görüşmeler yapıyor¹⁶⁹, Hoca Sâdeddin aracılığı ile padişaha arzuhaller sunuyordu. Bu metinlerde; kraliçenin padişaha güvenerek İspanyollara karşı agresif bir tavır izlediği, İspanya'nın nefes alamayacak kadar köşeye sıkıştırıldığı ve kraliçeye Türklerin yardıma geleceği konusunda ümit veren Harborne'nun muhtemelen İngiltere'ye döndüğünde idam edileceğinden bahsediliyordu. Bu sebeple İngiliz elçisi, sultana en azından altmış veya seksen kadirga göndererek kendisini kurtarması için yalvarıyordu¹⁷⁰. Fakat Harborne, arzuhaller sunarak ve çeşitli devlet adamlarıyla birtakım görüşmeler yaparak aldığı emirleri yerine getirmeye çalışsa da görevden alındığı 1588 yılına kadar bir yol kat edemedi.

Devlet ricali ise elçinin ısrarları dolayısıyla ve muhtemelen düşmanları İspanya'nın faaliyetlerini takip edebilmek gayesiyle İngiliz-İspanyol ilişkilerinin seyrine dair bilgilere ulaşmaya çalıştılar. Mesela kaptanıderya, Tercüman Mateca'ya İspanya'daki gelişmeleri sordu¹⁷¹; sadrazam ise Venedik baylosundan hazırlıkları başlayan İspanyol donanmasının hedefi hakkında bilgi almak istedi¹⁷². Benzer şekilde hem İstanbul hem de çeşitli ülkelerde görev alan Venedik temsilcilerinin gündemini bu konu meşgul ediyordu. Aynı tarihlerde İstanbul'daki Venedik elçisinin Senato'ya Osmanlı donanması hakkında ayrıntılı bilgi vermesi de oldukça önemliydi¹⁷³. Çünkü elçinin Venedik'e gönderdiği mektuptaki bilgilerin hem papaya hem de İspanya'ya ulaşmış olması muhtemeldir. Dolayısıyla bu belirsizliğin, İspanyolları da Osmanlıların faaliyetleri hakkında bilgi toplamaya teşvik ettiği düşünülebilir.

Büyükelçinin İstanbul'da karşılaştığı son kriz ise İngiltere'ye saldırmak üzere hazırlıklarını tamamlayan İspanyolların, Osmanlı sarayına bir elçi göndermeleri oldu. İspanya'nın ateşkesi yenileme teşebbüsü, kraliçeye gelebilecek bir yardımı hükümsüz kılmak amacı güdüyordu. Sadrazamın padişah ile görüşmeleri neticesinde, sultanın İspanya kralı ile ateşkesin devamlılığını sağlayabileceği ancak bunun için bir elçi

¹⁶⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 204.

¹⁷⁰ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 129-132.

¹⁷¹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 209.

¹⁷² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 247.

¹⁷³ Donanmada yer alan sultana, kaptanıderyaya, Sinan Paşa'ya ve Piyale Paşa'ya ait gemilerin ayrı ayrı sayılılarıyla birlikte listelenmesinin yanı sıra gemiler, yeni ve eski şeklinde ayrıntılı olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca Kuzey Afrika, Akdeniz ve Karadeniz'de bulunan gemi sayısına da yer verilmiştir. Bkz. *Gös. yer.*

göndermesi gerektiği söylene de uzun müzakereler sonuçsuz kaldı¹⁷⁴. Skilliter'e göre ise ateşkesin iptali Harborne tarafından sağlandı ve belki de İspanyol Armadası 1587 yılında harekete geçememesinin nedeni, büyükelçinin girişimleriydi¹⁷⁵. Ateşkes isteğinin reddi, İspanyollar nezdinde olası bir Osmanlı-İngiliz ittifakını gündeme getirmekteydi ve çeşitli yerlerdeki elçilerden elde edilen istihbaratlarda Osmanlı donanmasının İspanyollara karşı denize açılmak üzere hazırlandığına dair bilgiler dahi bulunuyordu¹⁷⁶. Bunlara karşılık, İspanya ise Safevi şahına destek sağlayarak Osmanlıları doğuda uğraştırmayı ve böylece İngilizlere gelecek herhangi bir yardıma engel olmayı dahi planlıyordu¹⁷⁷.

Bahsedildiği tarzda bir kaosun tam ortasında iken, William Harborne'un görevden alınmasına karar verildi. Aslında İngiliz tüccarlar için kâr getirisi yüksek olan Akdeniz ticareti, onları sarayda temsil eden büyükelçileri için oldukça külfetli bir meseleydi ve bu masraflar nedeniyle Harborne, 1584'ten itibaren Londra'ya geri çağrılmayı talep ediyordu¹⁷⁸. Elizabeth ise İspanya ile yaşanan kriz sebebiyle Harborne'un İstanbul'da kalmasını gerekli buluyordu. Ancak 1587 yılında, Büyük Armada'nın denize açılmasından bir yıl önce, elçinin aniden görevden alınması belki de Osmanlılardan yardım alınmadığı takdirde dostluğun bozulabileceğine dair gözdağı verilmek amacıyla yapılan bir eylemdi. Kraliçe, Harborne'un görevden alındığı ve yerine Edward Barton'un vekil olarak bırakıldığını, 20 Aralık 1587 tarihli bir name ile

¹⁷⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 263; 267-268.

¹⁷⁵ Skilliter, "William Harborne", s. 30.

¹⁷⁶ Mesela İspanya'daki Venedik elçisi, Tunus valisinin lagünleri korumak için Goletta kalesini yeniden inşa etmeyi planlamasını, Osmanlı filosunun geleceğinin habercisi olarak yorumladı, (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 289). Yine aynı elçi Prens Doria'dan aldığı haber doğrultusunda, Mart 1588'de donanmanın denize açıldığını yazmaktaydı. Mayıs 1588 tarihli mektubundan anlaşıldığı üzere ise hâlâ bu haberin doğru olduğunu düşündükleri için Andrea Doria'nın majestelerinin egemenliğindeki bölgeleri koruması isteniyordu. Yine Mayıs ayının sonlarına doğru, söz konusu bilginin doğruluğunu sorgulamaya başlasalar bile korkuları devam etmekteydi, (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 346; 353; 360). Hatta Hasan Paşa'nın Tunus'ta yaptığı hazırlıkların Fas için olduğunu öğrenmelerine rağmen hâlâ şüpheyle yaklaşıyorlardı, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 362.

¹⁷⁷ Arı, *Akdeniz'de İki Süper Güç*, s. 98-99.

¹⁷⁸ Harborne, için hem çeşitli devlet erkanına hem de padişaha hediyeler sunmakla yükümlüydü. Özellikle diplomatik görüşmelere yoğunlaştığı dönemler, bu açıdan fazlasıyla masraflı oldu. Ayrıca elçi, İngiltere'ye de birtakım armağanlar yolluyordu. Mesela 1584 yılında biri Elizabeth'e diğeri ise Walsingham'a olmak üzere iki deri halı gönderdiği bilinmektedir, bkz. *Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth*, Vol. 18, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol18/pp319-334> (Erişim: 03.02.21). Elçilik görevi boyunca yaptığı harcamaların listesine bakıldığında ise en başta mutfak masrafları, ardından Osmanlı sarayı için yapılan masraflar, daha sonra ise alınan hediyeler gelmektedir, bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 72-73.

saraya bildirdi¹⁷⁹. III. Murad'ın cevap olarak yazdığı ve Harborne'un kraliçeye ulaştırdığı 10 Ağustos 1588 tarihli mektupta ise padişah, elçinin görev değişimini kabul ettikten sonra devleti doğuda meşgul eden Kızılbaş meselesinin bertaraf edilmek üzere olduğunu ve ardından kraliçenin İspanya ile ilgili ricalarının yerine getirileceğini ifade ediyordu¹⁸⁰. Bu mektuptan Osmanlı Devleti'nin, Büyük Armada tehlikesine karşı İngiltere'ye yardıma gitmeyeceği anlaşıyordu ancak bunu doğrudan söylemeyi tercih etmiyorlardı. Çünkü hem İspanya faktörü hem de harp metâlarına dayalı ticaretin devamlılığı mühimdi.

William Harborne'un 1583 yılında Susan isimli gemi ile başlayan elçilik vazifesi, 1588 yılında yine bir gemi yolculuğu ile son buldu. Osmanlı ülkesinde bulunduğu süre zarfında elçi, kendisine verilen talimatlar çerçevesinde çeşitli konularla ilgilendi. Görev süresinin ilk yıllarında ağırlıklı olarak diğer devletlerin temsilcileriyle yaşanan rekabet ve ahidnâmenin ihlalden doğan problemlerle uğraşırken; İstanbul'daki son yılları, İspanya tehlikesinin yarattığı sorunlarla geçti. Bunların yanı sıra Elizabeth'in de isteği doğrultusunda büyükelçinin Osmanlı ülkesindeki İngiliz esirlerin serbest bırakılması yönünde girişimleri de oldu¹⁸¹. Ayrıca elçinin çok göz önünde olmayan ama Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin seyri açısından önemli icraatları da vardı. Mesela diplomatik yazışmaların devamlılığını sağlamak bunlardan biriydi. Çünkü Londra-İstanbul kanalının birbirlerine olan uzaklığı, mektupların dilindeki önemi ön plana çıkarıyordu. Bu yüzden Elizabeth, Harborne'un deneyimlerinden yardım alıyor ve Osmanlıların benimsediği alışkanlıklara adapte olmak gibi bazı stratejiler uyguluyordu. Kraliçe ve sekreterleri gönderilecek mektupları özenle hazırlıyor, muhataplarına uygun el kablar ekliyor, renklerle süslüyor

¹⁷⁹ Kurat, Hammer'dan aktardığı bilgi doğrultusunda bu mektubu 20 Aralık 1587 olarak tarihlemektedir, bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 71.

¹⁸⁰ BOA, MD 64, s. 71/213.

¹⁸¹ Harborne'un bu esirlerin serbest bırakılması için gerekli fidyenin temin edilmesi konusunda çaba harcadığı anlaşılmaktadır. Elçi, 1584 yılında Londra'ya gönderdiği mektubunda iki esirin kurtarılmasına aracı olduğunu ancak Cezayir'de yaklaşık altmış İngiliz esirin daha bulunduğu bahsediyordu. Özellikle esaret altındaki tüm İngilizlerin serbest bırakılması için Elizabeth'in araya girmesi ile iyi niyetli İngiliz tebaasından sadaka toplanmasını talep ediyordu, *Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth*, Vol. 18, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol18/pp319-334> (Erişim: 31.01.21). Bu doğrultuda 1585'te orta boylu gök gözlü bir İngiliz ile yine orta boylu ve başında iz bulunan William isimli başka bir İngiliz esir serbest bırakıldı ve İngiltere'ye gitmeleri için bir yol hükmü çıkartıldı, BOA, MD 55, s. 120/224. Harborne'un bahsettiği kişiler olup olmadığı meçhul olsa da girişimlerine sonuç verdiği anlaşıyordu.

ve ipek kurdelelerle bağlıyorlardı¹⁸². Hatta bu özene rağmen Harborne ve daha sonra halefi Edward Barton kraliçenin mektuplarının stil, form ve sunumlarında birtakım değişikliklere gittiler¹⁸³. Çünkü mektupların padişah huzurunda olumlu karşılanması için elçilerin bazı dokunuşlarına ihtiyaçları vardı. Benzer şekilde padişahın mektuplarındaki sert ifadeler de çeviri sırasında yumuşatılıyor ve Elizabeth'in hoş karşılayacağı bir şekle getiriliyordu. Buna olanak sağlayan en önemli faktör ise Harborne'un Tercüman Mustafa Çavuş ile olan dostluğuuydu. Tüm bunlar, bilhassa bir kriz ortamının oluşması önlüyor ve hükümdarların birbirlerine sempati duymalarını sağlıyordu. III. Murad ile halefi III. Mehmed ve Kraliçe Elizabeth arasındaki diyaloglara bakıldığında, diplomatik yazışmalarda aracı görevlilerin ifade yeteneklerinin ve mektuplardaki bilgilerin aktarım üslubunun ne derece önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

1.2. OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMASİSİNİN YENİ BİR EVRESİ: İSPANYA KARŞISINDA İTTİFAK ARAYIŞLARI VE EDWARD BARTON

1.2.1. Edward Barton'un Vekillik Dönemi (1588-1593)

William Harborne görevini tamamlayarak ülkesine dönmek üzere yola çıktığında, sekreteri Edward Barton yeni bir elçi tayin edilene kadar İstanbul'da kaldı¹⁸⁴. Harborne'un Sir Francis Walsingham'a yazdığı mektuplardan anlaşıldığı üzere; yirmili yaşlarında olmasına rağmen Barton, elçilik görevini ifa edebilecek yetkinlikteydi¹⁸⁵. Kendisi Türkçe dışında İtalyanca ve Fransızca'ya hâkimdi, ayrıca Rumca ve Latince'ye aşinaydı¹⁸⁶. Bu beceriler, Barton'a İstanbul'daki devlet

¹⁸² Allinson, *A Monarchy of Letters*, s. 190.

¹⁸³ Allinson, *A Monarchy of Letters*, s. 132; 137. Osmanlıların da kraliçeye hitap etme konusunda, İngiliz protokolünü örnek aldıklarını söylemek yanlış olmaz. Mesela 1581 yılında Türkiye Kumpanyası için verilen sözleşmenin başında Elizabeth şu şekilde betimlenmekteydi: “*Elizabeth by the grace of God Queene of England, France and Ireland, defender of the faith*” (Hakluyt, *a.g.e.*, s. 275). 1583 yılında yürürlüğe giren İngiliz ahidnâme metninde ise Elizabeth'e, “*İngiltere cezâresinin ve Françiya ve Hiberniye vilâyetlerinin kraliçesi*” olarak hitap ediliyordu, bkz. *Münşe'ât Mecmûası*, Esad Efendi Koleksiyonu, s. 170-173; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 182-186.

¹⁸⁴ Horniker, “William Harborne”, s. 312.

¹⁸⁵ Susan Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 4.

¹⁸⁶ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 74.

görevlileri ve yabancı temsilcilerle iyi ilişkiler geliştirme fırsatı sundu ve özellikle bir tercümanın aracılığına ihtiyaç duyulmadan yapılan görüşmeler, gizliliğin korunmasını sağladı. Dil bilmesinin yanı sıra elçinin Osmanlılar tarafından sevilmesinde nazik, güler yüzlü ve dürüst bir yapıda olmasının da etkisi olduğu söylenmektedir¹⁸⁷. Barton'un vekillik görevi ise Harborne'un İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisine bıraktığı bir talimatnâmeye göre şekillendi. Londra'ya gönderilecek mektupların biçim ve üslubu, görevlilere yapılacak ödemeler ve her türlü masrafın kumpanyanın hesap defterine kaydedilmesi, veziriazam veya kaptanıderya gibi devlet görevlileriyle görüşmek için izlenecek usul ve İstanbul'a gelen İngiliz tüccarlarla ilgili bazı meseleler, bahsi geçen talimatnâmede yer almaktaydı¹⁸⁸.

Harborne İstanbul'dan ayrıldığında, İngiltere ve İspanya arasındaki savaşın akıbeti belirsizdi. Elçinin Osmanlıları İspanya aleyhine harekete geçirme siyasetini Barton devraldı ve Harborne'un elçilik görevinin başlangıcında ticari ilişkilere ait girişimler yoğunlukta iken Barton'un faaliyetleri büyük oranda diplomasi ağırlıklı olarak ilerledi. Skilliter'e göre ticari meselelere ait problemlerin Harborne tarafından iyi yönetilmesi, Barton'un diplomasiye odaklanmasına olanak sağlamıştı. Yine Skilliter'e göre bu farklılık, büyükelçilerin hırs ve karakterleriyle yakinen ilişkiliydi. Çünkü Harborne, zaten hamileri ve kendisi için bir ticaret izni almak üzere İstanbul'a gelen bir temsilciydi ve dolayısıyla kâr elde etmek için ticarete odaklanması kaçınılmazdı¹⁸⁹. Öte yandan Barton ise kabiliyetlerini ispatlamak ve bir diplomat olarak ön plana çıkmak arzusundaydı¹⁹⁰. Tüm bunlar mümkün olmakla birlikte, Barton'un diplomatik ilişkilere yönelmesinin bir tercihten öte zorunluluk olduğu da iddia edilebilir. Çünkü vekil olarak göreve başladığı dönemde, İngiliz-İspanyol mücadelesindeki gerilim hat safhadaydı ve elçiye gönderilen talimatlar genellikle bu sorun çerçevesindeydi¹⁹¹. Zaten Barton'un diplomatik girişimlerinin her biri ayrı ayrı

¹⁸⁷ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 76; Tomasz Kowalczyk, "Edward Barton in Hungary: Arguments of Travel as Diplomatic Service", *Renaissance Studies*, Vol. 33/4, 2019, s. 591.

¹⁸⁸ Talimatnâme için bkz. Bod. Libr. Tanner Ms. Or. 79; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 197-199, Ekler No. IX.

¹⁸⁹ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 12-13.

¹⁹⁰ Kowalczyk, *a.g.m.*, s. 595.

¹⁹¹ Ayrıca bkz. Edwin Pears, "The Spanish Armada and the Ottoman Porte Author", *The English Historical Review*, Vol. 8/31, 1893, s. 439-466.

incelendiğinde, hepsinin temelinde İspanyol meselesinin yer alması da bu durumu kanıtlamaktadır.

Nitekim elçinin sultana sunduğu ilk arzuhal ile birlikte Osmanlılar, İspanyol donanmasının İngiltere'ye doğru harekete geçtiği günlerde İspanya'ya karşı mücadeleye davet edildiler. Hatta kraliçenin daha önce barış içinde olduğu İspanya kralıyla, sultanın yardım vaadi üzerine bir savaşa girdiği ve beş yıldır bu mücadeleyi tek başına sürdürdüğü de ifade edildi¹⁹². İspanyol donanması karşısında yalnız kalan İngilizler ise tecrübeli kaptanlarının uyguladığı stratejiler sayesinde Büyük Armadayı yenilgiye uğrattılar. Bu haber İstanbul'a ulaştığında Barton büyük bir prestij kazandı ve özellikle sadrazam tarafından destek görmeye başladı¹⁹³. Zaten paşa, 1587 yılında dahi İspanya ile çatışma içinde olan kraliçeyi takdir ederek Fransız elçisine İngilizlerin izinden gitmeleri tavsiyesinde bulunmuştu. Zira bu savaş, İspanya'daki Müslümanları da özgürlüklerine kavuşturacaktı¹⁹⁴.

Donanmanın püskürtülmüş olması, İngiltere için İspanya tehlikesinin bertaraf edildiği anlamına gelmiyordu. Aksine kraliçe, İspanya kralının daha kuvvetli birliklerle tekrar saldırıya geçeceği kanaatindeydi. Bu doğrultuda Elizabeth'in, II. Felipe'nin erzak temin etmesini engelleme amacıyla Danimarka kralı ve diğer Kuzey ülkelerinden; İspanyollara hububat ihracı yapılmaması yönünde ricalarda bulunduğu da bilinmektedir¹⁹⁵. Kraliçenin tedirginliği gönderdiği talimatlara da yansımış olmalı ki Barton, bu tarihlerden itibaren Osmanlılardan yardım talebi konusunda haddinden fazla ısrarcı olmaya başladı. Padişaha sunduğu arzuhaller neticesinde III. Murad'ın kraliçenin zaferini tebrik etmek için yazdığı 1589 tarihli nâmesinde, gelecek baharda büyük bir donanmanın denize açılacağı haberi verildi ve İngilizlerin, İspanyolların olası bir barış teklifine kanmaması tavsiye edildi¹⁹⁶.

Belgelerde bir donanma gönderilememesinin nedeni olarak öne sürülen ve 1578 yılında başlayan İran Seferi ise nihayet fethedilen bölgelerin Osmanlı Devleti'nin

¹⁹² Bod. Libr. Ms. Laud. Or. 67. Arzuhalin bir kopyası için bkz. Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 186-187; Neşri için ise Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 199-200.

¹⁹³ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 19.

¹⁹⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 311-312.

¹⁹⁵ Arı, *Akdeniz'de İki Süper Güç*, s. 117.

¹⁹⁶ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 121-122, Ekler No. III. Ayrıca bu nâme elçinin emrindeki kişilerden biri aracılığıyla Lehistan üzerinden İngiltere'ye ulaştırıldı, BOA, MD 64, s. 35/93.

hâkimiyeti altında kalması şartıyla 1590 yılında sona erdi¹⁹⁷. Fakat bu sefer de Osmanlı sarayının gündeminde İspanya yerine Lehistan meselesi vardı. Buna ek olarak, 1589 yılında bir ateşkes sağlamak isteyen İspanyolların girişimleri de İngiliz elçisini adeta köşeye sıkıştırdı. Osmanlıların Lehistan ile savaşa girme ihtimali, sadece gelecek yıl bir donanma çıkarılmasını engellemekle kalmayabilir ve ayrıca hâlihazırda barış için gelen İspanyol temsilcisinin teklifinin olumlu değerlendirilmesine de yol açabilirdi. Muhtemelen Barton, bu tehlikeyi önlemeye yönelik aldığı talimatlarla birlikte faaliyetlerini Lehistan meselesi üzerine yoğunlaştırdı.

20 Haziran 1590'da sultanın Leh kralına gönderdiği mektuptan, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki problemlerin büyükelçinin teşebbüsleri ile çözüme kavuştuğu anlaşılmaktaydı. Elçinin hem Kazak akınlarının önüne geçileceğine hem de Lehistan'dan “*yüz deste semmûr deri*” gönderileceğine dair sözleri, padişahın ikna olmasına yardımcı olmuş olabilir. Bahse mevzu mektupta ise özellikle İngiliz elçisinin ricası ve iltimasıyla birlikte barışın gerçekleşeceğine dair ifadeler bulunmaktadır¹⁹⁸. Aynı tarihte III. Murad, Elizabeth'e gönderdiği nâmesinde kraliçenin ricasını kırmamak için Lehistan ile bir uzlaşmaya varıldığını ifade etmektedir¹⁹⁹. Aslında bir savaşa girilmemesinde Safevi Devleti ile yaşanan uzun mücadele döneminin yeni bitmiş olmasının etkisi de vardır. Fakat yine de müzakerelerde Barton'un oynadığı kilit rol, elçinin hem saray hem de diğer devletler nezdinde prestijini arttırdığı açıktır.

İngiliz elçisi Lehistan ile ilgili problemleri halletmiş olmasına rağmen, bu tarihlerde İspanyol meselesi tüm karmaşıklığıyla birlikte çözüm beklemekteydi. Elizabeth'ten aldığı bir emir doğrultusunda Barton, Osmanlı donanmasının denize açılmasını sağlamak üzere bu sefer de Fransa'nın İspanya tehdidi altında olduğunu

¹⁹⁷ Bekir Kütükoğlu, “Murad III”, *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 174. Horniker ise Osmanlı donanmasının İngiltere'ye yardım için denize açılmamasını, kabiliyetli bir kaptanıderyanın bulunmamasıyla ilişkilendiriyordu, bkz. Horniker, “William Harborne”, s. 312.

¹⁹⁸ “...İngiltere elçisi pâ-y-gâh-ı felek-intizâmımıza gelüb mâbeynin sulh ü salâhda ve Kazak eşkıyâsının ele getirilüb bi'l-külliye haklarından gelinmesi husûsunda ve mücerred izhâr-ı muvâlât için ber-vech-i hedâyâ yüz deste semmûr derilerin gönderilmek üzere sâbit-kadem olmasın taahhüd idüb tevakku' ve ricâ ü istidâ müşârinileyh İngiltere elçisinin ricâsı izz-i lâmi'ü'n-nûr ve müstevcibü'l-hubûrumuzda hayyiz-i kabûlde vâki olmağla vech-i meşrûh üzere...”, BOA, MD 66, s. 255-256/550.

¹⁹⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 494. Padişah tarafından gönderilen nâme ile aynı içerikte iki mektup, Sadrazam Sinan Paşa ve Lehistan Seferi için serdar olması düşünülen Rumeli beylerbeyi Hızır Paşa tarafından Elizabeth'e gönderildi (bkz. Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 125; 127, Ekler No. VIII). Daha sonra ise Elizabeth'in padişaha teşekkürlerini sunduğu bir nâme de İstanbul'a ulaştırıldı. Beraberinde, kraliçe tarafından sadrazam ve Rumeli beylerbeyi için yazılan cevabnâmeler de bulunmaktadır, bkz. Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 127.

padişaha ilettili. Elçi, Felipe'nin generali Parma Dükü'nün Fransa'ya girdiğini ve kralın; sultandan bir yardım gelmeyeceğinden emin olduğu için Puglia, Sicilya ve İspanya kıyılarını savunmasız bırakarak tüm birliklerini Fransa'ya yönlendirdiğini eklemeyi de ihmal etmedi. Ayrıca dedesi Sultan Süleyman'ın yaptığı gibi müttefikleri Fransa kralına yardım edilmesi gerektiğini söyleyen Barton, bir gemi göndermesinin bile bu toprakların fethedilmesine yeteceğini öne sürerek sultanı ikna etmeye çalıştı. Eğer Osmanlı Devleti'nden bir yardım gelmezse Fransa, İspanya kralının kontrolüne girecekti²⁰⁰.

Gerçekten de Fransa'da mezhep savaşlarından kaynaklanan kaos ortamı uzun süredir devam ediyordu. 1588 yılında Katolikler ayaklanarak Kral III. Henry'i tahttan indirdiklerini ilan ettiler. 1589'da kralın suikasta uğraması üzerine tahta Huguenotları temsil eden Navarra kralı IV. Henry geçti²⁰¹. Tüm bu karışıklıklardan cesaretlenen Felipe, Fransa'yı hâkimiyet altına almak amacıyla hazırlıklara başladı ve Katoliklerin elinde olan Paris kuşatıldı. Fransa'nın II. Felipe'nin kontrolü altına girmesinden endişelenen kraliçe ise elçisi aracılığıyla Osmanlı Devleti'ni İspanya'ya karşı savaşa teşvik etmeye başladı. Belki de bu sayede Harborne'nun elçilik döneminden beri ısrarla talep edilen yardım nihayet gönderilebilirdi. Barton'un arzuhalı sonrasında üç yüz kadırgadan müteşekkıl bir donanmanın inşası için gönderilen emirler ve bu amaçla bir vergi oluşturulması göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti'nin meseleyi ciddiye aldığı söylenebilir²⁰². Ayrıca 1591 yılında III. Murad, IV. Henry'e konuyla ilgili bir mektup göndererek mevcut vaziyetten Elizabeth aracılığıyla haberdar olduğunu ifade etti. Padişah, kadim dostları Fransa için bir donanma hazırlığına başladığını ve bu donanmanın bir İngiliz filosuyla müşterek hareket edeceğini de krala aktardı²⁰³.

²⁰⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 514-515; Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 128, Ekler No. IX. Bu eylemin nedeni ise İngiltere'nin, Fransa'da yaşanan din savaşları nedeniyle Navarra Kralı olan IV. Henry'nin desteklenmesini arzu etmesiydi, Michalewicz, *a.g.e.*, s. 258.

²⁰¹ Jensen, *a.g.m.*, s. 468.

²⁰² Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 148.

²⁰³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 517-518; Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 133, Ekler No. XIII. Fransa kralı III. Henry'nin ölümünün ve yeni kralın da Elizabeth'in yardımıyla tahta geçtiğinin haberini, Barton'un padişaha ilettiliği bilinmektedir. Ayrıca elçinin, sabık kral ile olduğu gibi yeni kral ile de dostça ilişkiler kurulması ve yeni bir Fransız elçisinin Osmanlı ülkesine gelmesi yönünde birkaç ricası da vardır. Bu istekler padişah tarafından onaylandıktan sonra Fransa kralına bir nâme gönderildiği anlaşılmaktadır (bkz. BOA, *MZD* 4, s. 140/272). Nitekim İlder de kralın cülusunun İngiliz elçisi aracılığı ile saraya bildirildiğinden bahseder (Aziz Samih İlder, *Şimali Afrika'da Türkler*, C. 1, İstanbul 1937, s. 167). Bu tarihlerde İspanya tehlikesi nedeniyle Fransa'ya

Devlet ricâli arasında ise İspanya'ya savaş açma konusunda fikir birliği yoktu. Kaptanıderya, Fas veya Girit'e²⁰⁴; sadrazam, Hoca Sâdeddin Efendi ve Safiye Sultan İspanya'ya karşı harekete geçilmesi taraftarıydı²⁰⁵. Bir yandan donanma hazırlıklarının bir yandan da bahsedilen tartışmaların devam ettiği tarihlerde, İspanya kralı ateşkesi sağlaması üzere İstanbul'a bir elçi gönderme stratejisine başvurdu. Başta Barton olmak üzere Osmanlı devlet ricâlinden de pek çok kişi ateşkesi onaylamıyor, İspanya kralının asıl gayesinin Fransa ve İngiltere'ye serbestçe müdahale edebilmek olduğunu düşünüyordu²⁰⁶. Barton, çeşitli devlet adamlarıyla görüşmeler yaparak İspanya'nın girişimini baltalamaya çalışsa da İspanyol ajanının İstanbul'a gelmesi için bir mürur tezkiresi çıkartılmasına engel olamadı²⁰⁷.

Padişaha çok sayıda arzuhal sunan büyükelçi; kraliçenin sultanın ricası üzerine İspanya ile ateşkesi reddettiğini ve yaklaşık on yıl önce sultanla bir antlaşma yaparak Portekiz'i işgal eden İspanya kralının şimdi de Fransa'yı zaptetmek için aynı stratejiye başvurduğunu iddia ediyordu²⁰⁸. İlâveten padişaha Fransa'ya yardım edeceğine dair verdiği sözleri hatırlatmayı da ihmal etmeyen Barton²⁰⁹, Hoca Sâdeddin ve kaptanıderyanın tavsiyesiyle padişahı ikna etmek için Safiye Sultan'la iletişime geçti²¹⁰. Ayrıca büyükelçi, Nişancı Mehmed Paşa aracılığıyla Venedik elçisini iş birliğine davet etse de reddedildi²¹¹. 1592 yılında Siyavuş Paşa'nın Elizabeth'e gönderdiği nâmeden anlaşıldığı üzere, Barton'un girişimleri nihayet işe yaramıştı; kraliçeye İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki dostluk sebebiyle İspanya'dan gelen ateşkes talebinin geri çevrildiği söylenmekteydi²¹².

Elizabeth, İspanya kralını devre dışı bırakmak için farklı yollara da başvuruyordu. Bunlardan biri Portekiz kralı III. Joao'nun kardeşi Luis'in gayri meşru

yardım ulaştırma gayesinde olan İngilizlerin, taht değişikliği sebebiyle Osmanlı-Fransız ilişkilerinin sekteye uğramasını engellemeye çalıştıkları ortadadır.

²⁰⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 520; s. 549.

²⁰⁵ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 150-151.

²⁰⁶ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 548.

²⁰⁷ Sürecin ayrıntısı için bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 150-156.

²⁰⁸ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 138, Ekler No. XV.

²⁰⁹ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 137, Ekler No. XVI.

²¹⁰ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 138, Ekler No. XVII; *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 9 1592-1603, Ed. Horatio F. Brown, Londra 1897, s. 5-6.

²¹¹ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 157.

²¹² Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 157-158.

çocuğu ve dolayısıyla tahtın mirasçısı olan Don Antonio'ya destek vermektir²¹³. Antonio'nun Portekiz tahtına çıkması sayesinde, bölgede hâlihazırda yaşanan hengâme artacak ve Felipe, Portekiz'i kontrol altına almak için daha fazla uğraş içine girecekti. Zaten Antonio; kraliçeden, Fransa kralından, Osmanlı padişahından ve hatta Fas kralından destek talep etmişti ancak Osmanlı sarayına başvurduğu tarih, Osmanlı-İspanyol ateşkesinin sağlandığı 1584 yılı olması dolayısıyla kabul görmemişti²¹⁴. 1588 yılında ise Elizabeth'in teklifiyle birlikte konu yeniden gündeme geldi²¹⁵. Fakat padişahın devreye girmesini gerektiren asıl sorun, Antonio'nun kraldan alacağı destek karşılığında Fas'a gönderdiği oğlunun rehin alınmasıydı. Çünkü Felipe'yle antlaşma içinde olduğu düşünülen Fas kralı, Antonio'ya yardım etmediği gibi rehineyi kurtarmak için gönderilen elçiyi de hapse attırmıştı²¹⁶. Kraliçe dışında Antonio da David Passi isimli bir Yahudi aracılığıyla Osmanlılara başvurarak oğlunun kurtarılmasını rica ediyordu.²¹⁷ Bu amaçla 1590 yılında sultandan Fas kralına yazılan nâmedeki emirlere uyulmaması²¹⁸, 1591'de Mehmed Çavuş'un bir kalite ile Fas'a gönderilmesine neden oldu. Bahsi geçen rehinenin İstanbul'a gönderilmesi dışında Fas kralının ticari gayelerle ülkesine gelen İngiliz tüccarları Felipe'nin hatırı için hapsedtiğine dair şikâyetler de krala iletildi²¹⁹. Fakat ne Antonio'nun oğlunun ne de Fas'taki İngilizlerin serbest bırakılmasına dair emirler yerine getirildi. Ayrıca Don Antonio da Portekiz tahtına geçmeden 1595 yılında hayatını kaybetti.

²¹³ Arı, *Akdeniz'de İki Süper Güç*, s. 123.

²¹⁴ Arı, *Akdeniz'de İki Süper Güç*, s. 129. Ayrıca bkz. Gordon K. McBride, "Elizabethan Foreign Policy in Microcosm: The Portuguese Pretender, 1580-1589", *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 5/3, 1973, s. 193-210.

²¹⁵ BOA, MD 64, s. 71/213.

²¹⁶ Arı, *Akdeniz'de İki Süper Güç* s. 128.

²¹⁷ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 529-530. Hatta sadrazam, kaptanıderya, yeniçeri ağası, David Passi ve Barton'un; İspanya'ya karşı İngiltere ve Fransa'ya destek verme meselesini tartışmak üzere sık sık biraraya geldikleri iddia edilmektedir (bkz. Michalewicz, *a.g.e.*, s. 260). David Passi'nin faaliyetleri ile ilgili ayrıca bkz. Emrah Safa Gürkan, *Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry*, Georgetown University, Ph.D. Dissertation, Washington 2012, s. 317-327.

²¹⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 8, s. 522.

²¹⁹ BOA, MD 67, s. 134/357.

1.2.2. Edward Barton'un Elçilik Dönemi (1593-1597) ve Levant Kumpanyası'nın Kuruluşu

Edward Barton'nun vekillik görevi, 1593'de elçi olarak atanmasıyla birlikte sona erdi ve elçilik vazifesini ise 1598 yılına kadar sürdürdü. Dolayısıyla 1593 yılına kadar yürütülen faaliyetler, Barton'nun resmîyetle elçi olarak görev yapmadığı ve vekil sıfatıyla hareket ettiği yıllara rastlamaktadır. Aslında elçinin diploması yeteneği, Harborne'un onun hakkındaki görüşleri ve yeni bir elçi gönderilmesinin yüksek maliyeti gibi sebepler düşünüldüğünde, vekil olarak bırakıldığı dönemden itibaren elçi olmasının planlandığı söylenebilir. Nitekim kendisi belgelerde de elçi olarak ifade edilir ancak bu resmî değildir. Çünkü bu tarihlerde Elizabeth, özellikle Osmanlıları İspanya'ya karşı savaşa teşvik etmek maksadıyla sultanın İngiltere'den elçi gönderilmesi yönündeki talebini sürekli ertelemekteydi. Hatta kraliçe, bu gecikmeye gerekçe olarak; gemilerinin İspanyol kadirgaları tarafından saldırıya uğramasını ve Akdeniz'e girememesini gösteriyordu²²⁰.

Yeni bir elçi gönderilememesinin bir diğere sebebi ise kumpanyanın bünyesinde yaşanan değışikliklerdi. 1575 yılında Luccalı bir İtalyan olan Acerbo Velutelli'ye, Venedik'ten ithal edilen malların on yıl süre ile tekele verilmesi tepkiye yol açınca; 1583'te kraliçe, İngiliz tüccarlara altı yıl süreyle Venedik'e tâbi adalardan şarap, yağ ve kuş üzümü ithal etme izni vermişti²²¹. Bu vesile ile kurulan Venedik Kumpanyası, 1580 yılında tesis edilen Türkiye Kumpanyası ile benzer ürünlerin ticaretini üstlendi. Dolayısıyla bu durum iki kumpanya üyelerini de rahatsız eder bir hale bürünmeye başladı. 1588 yılına gelindiğinde Türkiye Kumpanyası'nın üyeleri, biten ticaret ruhsatlarını yenilemek için başvuru yapmadılar ve 1589'da her iki kumpanyanın üyeleri de yeni ayrıcalıklar için kraliçeye başvurdular. Bir yıl süren tartışmalar, konferanslar, denemeler ve anketler sonucunda nihayet bir karara varılabildi²²². Türkiye Kumpanyası'nın, Osmanlı sarayındaki büyükelçinin ve gönderilen hediyelerin masrafından; diğere kumpanyanın da Venedik hükümetinin dayattığı ekstra yükümlülüklerden rahatsız olması gibi nedenlerin göz önünde tutulmasıyla birlikte, iki kumpanya 1592 yılında birleştirildi. Yeni ismiyle Levant Kumpanyası, on iki yıl

²²⁰ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 158.

²²¹ Wood, *a.g.e.*, s. 40; Epstein, *a.g.e.*, s. 3-5.

²²² Sürecin ayrıntılı bilgisi için bkz. Wood, *a.g.e.*, s. 40-45; Epstein, *a.g.e.*, 25-39.

süreyle ticari faaliyetleri yürütecek elli üç tüccarı bünyesinde barındıran bir yapıya dönüştü. Edward Osborne, hizmetlerinin karşılığı olarak bir kez daha müdür oldu ve ondan sonraki yöneticilerin seçimle göreve gelmesi kararlaştırıldı. Ayrıca mürettebat, savaş aletleri ve cephane açısından donanımlı dört geminin, her zaman denize açılmasına karar kılındı. Ayrıca kumpanyaya mensup tüm gemiler İngiltere arması taşıyacaklardı. Üyelik şartları, gümrük vergileri ve kumpanyanın işleyişine dair maddeler, daha önce Türkiye Kumpanyası'na bahşedilen ruhsattan daha detaylı bir metin oluşturulduğunu gösterir nitelikteydi²²³. Bu gelişmelerin ardından yeni bir elçi göndermek yerine Barton'un bu vazifeyle görevlendirilmesine kesin olarak karar verildi ve padişaha sunulacak hediyeler hazırlanmaya başlandı.

Bu vesile ile 21 Mart 1593'te hediyelerin taşındığı *Ascension* isimli gemi İngiltere'den yola çıktı ve 24 Ağustos'ta İstanbul'a ulaştı. Sarayburnu'nda top atışı yaparak sultanı selamlayan İngiliz gemisi, Tophane karşısına demirlendi²²⁴. Selanikî Mustafa Efendi, gemi ve hediyelerin gelişi hakkında şu bilgileri vermektedir²²⁵:

“Vilâyet-i Cezâire-i İngiltere ki üç bin yedi yüz mil yer deryâda Haliç-i Kostantiniyye'den ba'iddür hâkimesi olan avrat' mülk-i mevrûsesinde ve devlet ü saltanata kudret-i tâmmesi ile hükm idüb Lüteraniyyet milleti üzre ubûdiyyet-nâmesi ve elçisi Âsitâne-i sa'âdet-penâha pişkeş ü hedâyâ-yı lâıykası gelüb çekildi. Ve ol gün galebelik divân olub elçi kanûn-ı kadîm üzre ziyâfet ü ikrâm olundu. Ve gemisi gibi turfe numûne gemi herkis İstanbul limanına gelmemişdi. Üç bin yedi yüz mil deryâdan sefer ider ve seksen üç pâre heman top kullanur sâ'ir yarakdan gayri âteş-eşân heyet-i hâriciyyesi şekl-i hınzîr idi, u'cûbe-i devrân idi görülmüş degildi ki sebt olundu.”

Barton'un görevi, düzenlenen elçi kabul töreninden sonra tam olarak resmiyet kazandı²²⁶. Kraliçenin III. Murad'a gönderdiği hediyeler: on iki güzel tabak, çeşitli renklerde otuz altı kumaş, altın işlemeli yirmi kumaş, on parça saten, altı parça Hollanda keteni ve değerli birkaç eşyaydı. Yüz parçadan oluşan bu hediyeleri, iki kişi sultanın huzuruna taşıdı. Ayrıca Safiye Sultan'a kıymetli taşlarla bezenmiş Elizabeth'in bir resmi, üç büyük altın yaldızlı tabak, on parça altın işlemeli kumaş, bir

²²³ Wood, *a.g.e.*, s. 41-42; Vlami, *a.g.e.*, s. 14.

²²⁴ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 77.

²²⁵ Selanikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, s. 334.

²²⁶ Selanikî, törenin tarihini 18 Ekim 1593 (22 Muharrem 1002) olarak tarihlemiştir (*Gös.yer.*); Kurat ise 7 Ekim 1593'te elçinin padişah huzuruna kabul edildiğini not etmektedir, Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 79.

sandık kadar iyi kalitede altın ve gümüş işlemeli cam şişeler, iki parça ince Hollanda keteni hediye olarak geldi²²⁷. Bunlarla birlikte hem III. Murad’a hem de Safiye Sultan’a hitaben yazılan mektuplar vardı. Safiye Sultan’ın padişah üzerindeki etkisini öğrenen ve daha önce kendisine İspanya meselesiyle ilgili mektup yazan Barton, bu durumu İngiltere’ye iletmiş olmalı ki haseki sultana özel bir ilgiyle hediyeler hazırlanmış ve kraliçeden bir mektup gönderilmişti.

III. Murad’ın Elizabeth’e cevaben yazdığı 25 Ekim 1593 tarihli nâmeden, muhtemelen kraliçe tarafından gönderilen mektupta yer alan veya Barton tarafından kabul töreni sırasında sultana iletilen meselelere dair bilgilere ulaşılabilir. Anlaşıldığı kadarıyla, İspanyol tehlikesine rağmen İslam memleketlerine İngiliz gemilerinin gelmesini sağladığını ifade eden Elizabeth; İspanya’da bulunan çok sayıda Müslümanın serbest bırakılmasına aracı olduğunu belirtiyor ve “*kadîmden düşman*” olan İspanya kralının sözlerine itimat edilmediğini ifade ediyordu. Bu mektuptan sonra kraliçenin Osmanlı ülkesine gönderilen İngilizlerin haklarının ahidnâme çerçevesinde gözetilmesi için çeşitli devlet görevlilerine emirler gönderilmesini rica ettiği görülmektedir. Bunlara cevap olarak ise padişahın, kraliçenin isteği doğrultusunda yazılan emirlerin Barton’a teslim edildiğini ve baharda bir donanmanın denize açılacağını Elizabeth’e bildirdiği anlaşılmaktadır²²⁸. Safiye Sultan’ın kraliçenin mektubuna cevap olarak kaleme aldığı nâme ise oldukça gösterişli bir şekilde süslenmiştir²²⁹. Mektupta, gönderilen hediyeler için teşekkür edildikten sonra kraliçenin İngiliz tüccarların himayesi ve İngilizlerle iyi ilişkilerinin idamesi gibi isteklerinin padişaha iletebileceği ifade edilmiştir²³⁰.

Elçilik vazifesinin ilk yıllarında Barton, vekillik görevinde olduğu gibi, talimatlar doğrultusunda İspanya meselesiyle meşgul oldu. Fakat Osmanlılar nezdinde İspanya’ya karşı bir harekât ihtimali, 1593’te Koca Sinan Paşa’nın tekrar sadrazam olmasıyla birlikte imkânsız hale geldi. Çünkü Sinan Paşa, kendisine rakip olarak

²²⁷ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 78; H. G. Rosedale, *a.g.m.*, s. 6. Ali Akyıldız’a göre, Safiye Sultan zikredilen hediyelerden ve kraliçe ile irtibata geçmesinden sonra sarayda İngilizlerin en büyük destekçisi olmuştu, Ali Akyıldız, “Safiye Sultan”, *DİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 473.

²²⁸ Saffet Bey, “III. Sultan Murad’ın İngiltere Kraliçesi Elizabeth’e Nâmesi”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, C. 3/13, İstanbul 1953, s. 814-820; Skilliter, *Edward Barton’s Embassy*, s. 149-150, Ekler No. XXVII.

²²⁹ Susan Skilliter, “From the Ottoman Sultana to Queen Elizabeth I”, s. 119-157.

²³⁰ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 79; Skilliter, *Edward Barton’s Embassy*, s. 152-153.

gördüğü Doğu seferi serdari Ferhat Paşa'ya karşılık Avusturya Seferi'ni komuta etmeyi arzulamaktaydı. Osmanlıların bu muhtemel seferine karşılık, Papalık bir Haçlı ittifakı için çağrıda bulundu. Başlangıçta bu çağrılar karşılık bulmadı ancak ihtimal dâhilinde olduğu için sarayda endişe uyandırmıştı. Fransa'nın hâlâ İspanya tehdidi altında olduğu düşünüldüğünde; Osmanlı Devleti'nin bir diğer müttefiki olan ve "putperest" olmadığı için olası bir Haçlı ittifakına katılma ihtimali olmayan İngiltere kraliçesi, Osmanlıların destek alabileceği isimlerin başında geliyordu²³¹.

Bu bağlamda III. Murad, Macaristan Seferi için kraliçeden destek beklemeye ve seferin başarıyla sonuçlanmasının ardından İspanya meselesinde Elizabeth'e yardım etmeyi vaat etmeye başladı²³². Barton ise Lehistan ile yaşanan anlaşmazlığı çözüme kavuşturduğu için Macar sorununda da arabuluculuk görevi üstlenmeyi arzu ediyordu. Nitekim kraliçenin de konu hakkında büyükelçiye verdiği talimatlar ve padişaha yolladığı mektuplardaki tavrı benzerdi. Çünkü İngiltere hâlihazırda İspanya ile olan savaşın içindeydi ve Macaristan'a ayrı bir ordu göndermek, mali ve askeri harcamalar gerektiriyordu. Bunların yanı sıra Osmanlı padişahından neredeyse on yıldır İspanya'ya karşı yardım bekleniyor ancak bir türlü verilen vaatler yerine getirilmiyordu. Ve yine sultan İran Seferi sırasında söz verdiği gibi Macaristan Seferi sonrası İngiltere'ye yardım edeceğini öne sürmekteydi. İngilizlerin bu duruma şüphe ile yaklaşıyor olması muhtemel olmakla birlikte, yeni bir cephede savaşın başlamasının olası bir Osmanlı yardımını fazlasıyla geciktireceğini bildikleri ve padişaha destek vermedikleri surette ilişkilerin bozulabilme ihtimalini de göz önünde tuttıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle İngiltere nezdinde Avusturya Seferi, Barton'un üsteleneceği kritik rol ile kesinlikle önlenmeliydi. Bu bağlamda kraliçenin tarafları uzlaştırmak amacıyla yazdığı mektuplar hem bir elçi aracılığıyla Prag'a hem de İstanbul'a gönderildi. Fakat mektubun Barton'a ulaştığı gün, Sinan Paşa komutasındaki ordu sefer için İstanbul'dan ayrılmıştı²³³.

²³¹ Nitekim Venedik baylosunun senatoya sunduğu bir raporda da Osmanlı Devleti'nin, kendisine karşı Hristiyanlardan oluşan bir birliğe dini farklılık nedeniyle İngiltere'nin katılmayacağına inandıklarını ve aksine devlet ricâlinin İngilizlerin böyle bir ittifakı engellemeye çalışacaklarını düşündüklerinden bahsediliyordu, bkz. Horniker, "William Harborne", s. 314-315.

²³² Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 146-147, Ekler No. XXV; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 196-197, Ekler No. VIII.

²³³ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 71. Bu tarihlerde Elizabeth'in, Avusturya Seferi'nin kraliçenin itibarına zarar verdiğini Sultan III. Murad'a iletmesi için Bartona'a talimatlar verdiği

Kraliçenin Macaristan Seferi'ni önlemek için arabuluculuk rolünü üstlenmesi, seferi şahsi hırsları için başlatan Sinan Paşa'nın tepkisini çekmekteydi. Bu konudaki hiçbir girişimin seferi önleyemeyeceğini açıkça ifade eden paşa, arabuluculuk yerine İngiltere'nin askeri desteğini istemekteydi²³⁴. Tepki alacağını düşünen Barton, kraliçenin Osmanlıları savaştan vazgeçirmeye yönelik ifadeler içeren mektuplarını üç yıldan fazla bir süre boyunca sultana iletmedi. Çünkü büyükelçi, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin zedelenmesini istemiyordu ve bu süre zarfında sultana, kraliçenin kazandığı zaferleri anlatan mektuplar ulaştırdı²³⁵.

Avusturya'ya karşı Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri bazı bölgeleri ele geçirse de akabinde birtakım kalelerin kontrolü kaybedildi²³⁶. Sadrazamın yokluğunda ise yerine kaymakam olarak Ferhat Paşa tayin edildi ancak kendisi İngiliz elçisinden pek haz etmiyordu. Ayrıca önyak olduğu seferin engellenmeye çalışılması, Sadrazam Sinan Paşa'nın da İngilizlere tavır almasına neden olmaktaydı. Böylece Barton'un saraydaki popülaritesi yavaş yavaş azalmaya başladı. Sinan Paşa, kraliçeye tabi olan bazı Alman Prenslerinin imparatorla ittifak kurduğu ve Türklere karşı kırk bin kişinin toplandığı haberinin Elizabeth'e ulaşmış olmasına rağmen kraliçenin harekete geçmemiş olmasına sitemliydi. Bu yüzden Avusturya cephesindeki savaşa hiçbir İngiliz askerinin yardıma gelmediğini, Barton'un padişaha iletmesini istiyordu²³⁷. Bu tarz tehditkâr ifadelere maruz kalan Barton'un, kraliçeden gelen uzlaşma ricalarını saraya sunmamış olması isabetli bir karar olarak görünmektedir.

Bu mektuptan birkaç ay sonra ise büyükelçinin, ikamet ettiği Arab Ahmed Paşa'ya ait konaktan Galata'ya taşınmasına dair bir emir çıkarıldı. Çünkü Tophane halkı bir araya gelerek çeşitli meselelerden dolayı Barton'u kadıya şikâyet etmişlerdi²³⁸. Böyle bir karara varılmasında, Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerindeki

iddia edilmektedir, Steven A. Roy, *The Anglo-Ottoman Encounter: Diplomacy, Commerce, and Popular Culture (1580-1650)*, California State University, Master of Arts, California 2012, s. 55.

²³⁴ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 153-154.

²³⁵ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 74-75.

²³⁶ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", s. 174-175.

²³⁷ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 153.

²³⁸ "...Tophane'de Arap Ahmed Paşa evinde İngiltere elçisi tevâbi ile sâkin olub lakin kendü hallerinde olmayub muttasıl fisk ü ficür idüb hariçden nice fiska dahi gelüb fisk idüb ve fevahiş getürüb fesad ve şenaatdan hali olmayub ve zikr olunan ev leb-i deryâda olmağla kaçğun kul saklayub ve fâcirde ve namaz vakitlerinde tabl ve zurna ve nakus çaldurub ve mekâbir-i Müslüman üzerine kazurat döküb bunun emsali nice fesadatı olmağla Müslümanlar kağıd bırakub ya elçiyi ihraç eyleyin yüce mahalleye iş biraguruz deyü yazılıb fesad ve teaddileri hadden bîründür kadîmden Galata'da

durgunluk ve talep edilen yardımı elde edememekten kaynaklanan hoşnutsuzluğun da etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü bu sıralarda bazı kalelerin Macarların kontrolüne girmesi, devlet ricali nezdinde de İngiliz desteğinin gerekli olduğu düşüncesini arttırıyordu. Ancak daha sonra Sinan Paşa'nın hem sınır boylarında elde ettiği başarılı sonuçlar hem de Yanıkkale'yi hâkimiyeti altına alması ile savaşın gidişatı kontrol altına alındı²³⁹. Avusturya Seferi'nin yoğun bir mücadele içinde geçtiği bu aylarda, Sultan III. Murad hayatını kaybetti.

Sultanın vefatı, karışıklığı önlemek amacıyla on gün kadar gizli tutuldu ve yerine oğlu III. Mehmed tahta çıktı. Bu vesileyle artık valide sultan olan Safiye'nin de saraydaki nüfuzu artmış oldu. Taht değişikliği, Osmanlılarla barış içinde olan hükümdarların elçileri aracılığıyla padişahı tebrik etmelerini gerekli kılıyordu. Ancak Barton, uzun bir süre vekil olarak İstanbul'da kalmış ve III. Mehmed'in tahta çıkmasından iki yıl önce İngiltere'den hediyeler gönderilerek elçi kabul töreni yapılmıştı. Yeni bir elçilik heyeti ile padişaha sunulacak hediyelerin gönderilmesi hem kraliçenin hem de kumpanyanın mali çıkarlarına uygun değildi. Fakat önce Sadrazam Sinan Paşa ve ardından III. Mehmed ile ikinci vezir İbrahim Paşa'nın Elizabeth'e yazdığı mektuplarda, yeni bir elçinin gönderilmesi talep ediliyordu²⁴⁰. Bu rica, Barton'un ölümüne kadar yerine getirilemedi. Dolayısıyla ahidnâmenin yenilenmesi meselesi de askıya alındı. Elçi, Osmanlılar nezdinde kötü muamele görmemesini gücü artan Safiye Sultan'ın himayesi altında olmasına borçluydu.

Yeni padişahın ilk icraatları arasında Avusturya Seferi ile meşgul olan Sinan Paşa'yı azlederek yerine rakibi Ferhat Paşa'yı görevlendirmek de vardı²⁴¹. Ancak Koca Sinan Paşa, çeşitli entrikalarla sefer kumandanlığı görevini yeniden üstlendi. Bu arada Avusturya Seferi'nde istenilen başarıların sağlanamaması, III. Mehmed'in ordunun başına geçmeye karar vermesine neden oldu. Bu durumdan Elizabeth, Sinan Paşa'nın yazdığı bir mektupla haberdar edildi. Paşa, İngiliz tüccarların barış içinde

olageldükleri evlerde olmaları her vechle Müslümanlar enfa'dur deyü ilâm idüklerinde arz itmek mukaddema sâirin olduğu evlerde sâkin ola deyü hatt-ı hümayûnumla fermân-ı âlîşânım sâdır olmuştur...", BOA, MD 72, s. 173/379; Hamit Dereli, *a.g.m.*, s. 104-105.

²³⁹ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", s. 174.

²⁴⁰ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 157-160, Ekler No. XXXVI-XXXVIII-XXXIX; Eva Rona, "Early Travel Books and MSS. On Hungary (1450-1650)", *Angol Filologiai Tanulmányok*, Vol. 3, 1938, s. 42.

²⁴¹ Feridun Emecen, "Mehmed III", *DİA*, C. 28, İstanbul 2003, s. 408.

ticaretlerine devam edebilmeleri için bir büyükelçi ile antlaşmanın yenilenmesini talep ettikten sonra tüm bunların karşılığında Elizabeth'in Macaristan, Eflak veya Boğdan için Osmanlılara asker ve para yardımında bulunması gerektiğini iletti²⁴². Barton ise olası bir Fransız-İspanyol ittifakının gündemde olduğuna ve Marsilya'nın İspanya'nın hâkimiyetine girdiğine dair aldığı duyumları padişaha bildirdi. III. Mehmed ise kraliçeye, İngiltere'nin zarar görmemesi için yardım hazırlığında olduklarını ve ayrıca Marsilya'nın İspanya'ya tabi olduğu haberinin doğrulanması için bir filonun bölgeye gönderilmesine karar verildiğini söylemekteydi. Eğer istihbarat doğruysa şehir ele geçirilip yağmalanacak ve ardından Fransa'ya iade edilecekti²⁴³.

Tüm bu gelişmeler esnasında, padişahın bizzat katılacağı sefer için hazırlıklar devam etmekteydi. III. Mehmed ise 1596'daki Eğri Seferi dolayısıyla İstanbul'dan ayrıldığında kendisine Fransız ve İngiliz elçilerinin de eşlik etmesini istiyordu²⁴⁴. Fakat taraflar arasında uzlaşmayı sağlama teklifinde bulunan Barton'un sefere katılımı hem çelişkili olacak hem de Hristiyanlar tarafından olumlu karşılanmayacaktı. Kraliçenin de bu hareketi tasvip etmemesine rağmen İngiliz elçisinin yolculuğu için hazırlıklar yapılmaya başlandı.

İstanbul'dan ordunun bulunduğu noktaya varıncaya kadar yol üzerinde bulunan kadınlara, Barton'un ihtiyaçlarının karşılanması için hükümler gönderildi²⁴⁵. Nihayet günü geldiğinde, İngiliz elçisi geride vekil olarak John Sanderson'u

²⁴² Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 157-158, Ekler No. XXXVI.

²⁴³ Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 161-162, Ekler No. XLI.

²⁴⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 205.

²⁴⁵ Elçiye her menzilde iki yüz akçelik ekmek, beş koyun, yirmi tavuk, beş vukıyye bal, beş vukıyye şeker, on kile arpa ve kifayet miktarı otluk tedarik edilmesi emredilmekteydi. Ayrıca tüm bunlar için gerekli olan ücret ise kazada bulunan hassa-ı mukataattan kadılar aracılığıyla temin edilecekti. Harcamaların elçide bulunan deftere yine kadılar tarafından yazılması ve sicile kaydedilmesi istenmekteydi (Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 223-224, Ekler No. XLII). Bu bağlamda tutulan kayıtlara göre Barton, Pazarcık kazasında 2,299 akçelik ve Filibe kazasında ise 2,350 akçelik harcama yapmıştı [Bkz. Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 230-235, Ekler No. XLIII(a), XLIII(b)]. Ayrıca Anadolu beylerbeyine gönderilen bir hükümde, sipahilerden 51.732 akçeye tekabül eden tımarların miri için kabzı ve daha sonra bu paradan sefere katılacak İngiliz elçisi için *iki kıtarlık* alınması emredilmişti (BOA, MD 74, s. 257/671). *Kıtar*, birbiri arkasından sıralanmış hayvanat dizisi anlamına geldiği için metinde deve gibi bir yük hayvanının kastedilmesi muhtemeldir (Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Haz. Nihal Metin, İstanbul 2015, s. 1074). Bunların yanı sıra Barton ise William Cecil'e, padişahın Macaristan Seferi'ne katılması yönündeki ricasından bahsetmiş ve sadece kendisine yolculuk için otuz altı devenin tahsis edildiğine, ayrıca çok sayıda bölgeye elçi ve mâiyetinin ihtiyaçları için emirler gönderildiğine dair bilgiler de vermişti, Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 101-102; *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 217.

bıraktıktan sonra ordu eşliğinde yola çıktı²⁴⁶. Avusturya cephesindeki başarılı hareketlerden sonra Barton, III. Mehmed ile birlikte İstanbul'a döndü²⁴⁷. Osmanlı ordusuna eşlik eden Barton'un yokluğu, ülkedeki rakipleri için bir fırsattı ve elçi aleyhinde çok sayıda iddia ortaya atılmaktaydı. Barton'un Osmanlılarla birlikte bizzat savaştığı ve hatta Hristiyanları öldürdüğü dahi iddia edilmekteydi²⁴⁸. Böyle bir şey mümkün olmamakla birlikte, aksine Barton, Osmanlı-Avusturya barışının sağlanması için fırsat kollamıştı. Ayrıca 1593 yılında İstanbul'da esir edilen Nemçe elçisi Friedrich von Kreckwitz ve yirmi üç kişiden oluşan mâiyetinin ülkelerine ulaşması için çaba harcadığı da bilinmektedir. Bu Hristiyan elçilik heyeti, Osmanlı ordusu ile birlikte yola çıkarılmış ancak Kreckwitz, Belgrad yakınlarında hayatını kaybetmişti. Daha sonra kalan üyeleri himaye eden Barton hem onlara yüz duka tahsis etmiş hem de görevlendirdiği tercümanın eşliğinde sınıra kadar güven içinde gitmelerine yardımcı olmuştu²⁴⁹.

Barton aleyhinde yapılan propagandalar, Hristiyanlar nezdinde elçinin imajını zedelese de Osmanlılar açısından bu durum tam tersiydi. Özellikle Haçova Meydan Savaşı'ndan sonra İbrahim Paşa'nın azledilerek yerine Cigalazâde Sinan Paşa'nın tayin edilmesi, İngilizlerin prestijini arttıracak gelişmelerin başlamasına zemin hazırladı. Sinan Paşa, Barton'a sempati duymaktaydı ve henüz kapudan iken paşa, harbî tüccarların İngiliz bayrağı altında ticaret etmesine dair ricasını padişaha iletmışti. Göreve başladıktan sonra ise Barton'un bir arzuhalî üzerine harbî statüsündeki tüccarların İngiliz himayesine girmesi ve bu meselenin İngiltere ahidnâmesine kaydedilmesine yönelik bir nişan elde edildi. Bu belgenin düzenlenmesi, Cigalazâde Sinan Paşa'nın nüfuzunun artması ve özellikle Barton'un Osmanlı kuvvetleriyle sefere katılması sayesinde gerçekleşti. Çünkü hem elçinin hem de yanındaki adamlarının seferdeki hizmetleri ve harcadıkları emeklerinin karşılığı olarak bu imtiyazın

²⁴⁶ *The Travels of John Sanderson in the Levant*, s. XVII. Sanderson'a kumpanyayı yönetme yetkisi de verildi. Bu süre zarfında, Barton'un Sanderson'a yolladığı raporlar üzerinde birtakım düzenlemeler ve eklemeler yapılmasının ardından Londra'ya gönderilmesi yoluna başvuruldu. Büyükelçi dolaylı yoldan da olsa Londra ile irtibatını kesmiyordu, bkz. Kowalczyk, *a.g.m.*, s. 599.

²⁴⁷ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 247.

²⁴⁸ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 82.

²⁴⁹ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 83. Friedrich von Kreckwitz ve mâiyetindeki yirmi üç kişi, Roma-Germen İmparatoru II. Rudolf tarafından 1591 yılında İstanbul'a gönderildi. Ancak 1593 yılında Avusturya'ya savaş açılınca elçi de dâhil tüm üyeler zindana atıldı. Elçinin mâiyetinde bulunan eczacı Friedrich Seidel'in kaleme aldığı seyahatnamedeki tüm bu süreç ve daha fazla ayrıntı için bkz. Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında (1591-1596)*, Çev. Türkis Noyan, İstanbul 2010.

bahşedildiği ifade ediliyordu²⁵⁰. Aslında Fransız elçisinin, Barton'un İstanbul'da olmamasını fırsat bilerek bu ayrıcalığın Fransız ahidnâmesine eklenmesini sağladığı da bilinmektedir²⁵¹. Dolayısıyla sefer dönüşü bu durumu farkedenden Barton'un, konuyu Cigalazâde'ye ileterek bir imtiyaz elde etmeye çalışması muhtemeldir.

III. Mehmed ise Elizabeth'e yazdığı 1597 tarihli mektubunda, Avusturya cephesinde kazandığı zaferlerden detaylı bir şekilde bahsetmekteydi. Bu savaş sırasında Osmanlı kuvvetlerinin yanında olan Edward Barton'un hizmetlerine ayrıca değiniliyordu. Elçinin İstanbul'dan ayrılmadan önce kraliçeden izin almasına vaktinin olmadığını belirten sultan, Barton'un bu hareketini Elizabeth'in onaylamasını umduğunu da ifade etmekteydi²⁵². Görünüşe göre kraliçenin bu konuda duyduğu hoşnutsuzluk giderilmeye çalışılıyordu. Bu tarihlerden itibaren övgüyle bahsedilen ve saygınlığını tekrar kazanan Barton, İstanbul'daki salgın yüzünden Heybeliada'ya sığındı ancak burada dizanteri hastalığına yakalandı²⁵³. Çok geçmeden vefat eden elçi, aynı adanın tepesindeki manastır civarında bir zeytin ağacının altına defnedildi²⁵⁴.

Barton'un neredeyse on yıl kadar süren görevinin, tamamen diplomatik ilişkiler üzerine kurulu olduğu ortadadır. Bu dönem tam olarak İngiliz-İspanyol mücadelesinin yoğunlaştığı tarihlere tekabül etmektedir ve Elizabeth bir yandan Don Antonio meselesinde olduğu gibi kendi çabalarıyla Felipe'yi devre dışı bırakmaya çalışırken, öte yandan İstanbul'daki elçisi aracılığıyla taraftar toplama çabasındadır. Osmanlıların İngiltere'ye yardım göndermesini engelleyen doğudaki problemler çözüme kavuştuktan sonra Lehistan ve Avusturya ile gündeme gelen sorunların, İngilizleri fazlasıyla endişelendirdiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden ağırlıklı olarak

²⁵⁰ "...mûmâileyh elçi ve âdemleri Eğri kal'ası fethinde ve taburda mâ'reke-i kıtalda rikâb-ı hümayunundan ayrılmayub külli hidmetde ve yoldaşlıkda bulunduğundan gayri sâbika kapudanım olub hâlâ Vezîr-i âzamım olan destûr-ı ekrem müşîr-i eḡham-ı nizâmü'l-âlem Cigalazâde Sinan Paşa edâmallahû te'âlâ iclâlehû kapudanım iken dergâh-ı muallâma mektub gönderüb İngilizlüler düşmanımız ile düşman ve dostumuz ile dost olub ve hâlâ düşmanımız olan İspanya kralı ile cenk ve harbdan hâlî değillerdir riâyet lazımdır harbî tâcirler İngilterelülere tâyin olunmak gerekdir deyü arz itmeğle...", bkz. Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 236-245, Ekler No. XLIV.

²⁵¹ Horniker, "Anglo-French Rivalry", s. 294.

²⁵² Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 166-168, Ekler No. XLV.

²⁵³ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 84.

²⁵⁴ *The Travels of John Sanderson*, s. 85. Fakat bir süre sonra Barton'un mezar taşı, muhtemelen bir yenileme sırasında manastırın kapısının üzerine konuldu. 19. yüzyılın başlarına kadar burada kalan taş, İstanbul'da bulunan İngiliz elçisi Lord Strangford'un isteği doğrultusunda yerinden çıkarıldı. Daha sonra ise elçinin mezarı, İngiliz Haydarpaşa Mezarlığı'na nakledildi. Taşın manastırın kapısının üzerinde yer aldığı döneme ait bir gravür için bkz. <https://kirimsavasi.com/yazi/haydarpaşa-ingiliz-mezarligi> (Erişim: 16.02.21).

Osmanlı padişahı ve diğer hükümdarlar arasında arabuluculuk görevi üstlenmeye çalışan İngiliz elçisi, ayrıca İspanyolların Osmanlılarla ateşkesi sağlama girişimi ve saraydaki devlet ricalinin çekişmeleri ile uğraşmak zorundaydı. Aslında tüm faaliyetlerinin motivasyonu İspanyol tehlikesiydi ve birbirini izleyen problemler, elçinin bu meseleler dışına çıkmasına imkân bırakmadı. İngiltere'ye bir Osmanlı donanmasının yardımını ulaştırmayı sağlayamasa da Barton; çoğunlukla giriştiği diplomatik teşebbüslerde başarılı olan, izlediği stratejiler sayesinde İngilizlerin prestij kazanmasını sağlayan ve döneminde pek üzerinde durulmayan bir konu olan ticaret için kayda değer adımlar atılmasına önayak olan önemli bir isimdi.



İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN İNKİŞAF DÖNEMİ

2.1. KRİZ VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE OSMANLI-İNGİLİZ MÜNASEBETLERİ VE HENRY LELLO’NUN ELÇİLİK DÖNEMİ

Edward Barton’un ölümünün ardından, kumpanyanın bir üyesi olarak ticari geçmişe sahip olan ve bir yıl kadar elçilik kâtipliği görevini üstelenerek diplomasi konusunda tecrübe kazanan Henry Lello’nun büyükelçi olarak atanmasına karar verildi²⁵⁵. Üçüncü İngiliz büyükelçisinin de Osmanlı topraklarında bir süre yaşayan, Türkler hakkında bilgiler edinen ve o dönemin büyükelçisi ile yakın temaslarda bulunan biri olarak seçilmesi, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin henüz yerleşmemiş karakteri hasebiyle dikkat edilen kriterlerdendi. Ayrıca Barton örneğinde görüldüğü gibi bu koşulları sağlayan kişilerin Türkçeye veya birden fazla dile hâkimiyeti, güçlü bir diplomasiyi mümkün kılmaktaydı. Bu açıdan Lello’nun Türkçe bildiği konusunda net bir bilgi olmamasına rağmen, İngiltere’de aldığı eğitim ve Osmanlı topraklarında geçirdiği zaman göz önüne alındığında bunun ihtimaller dâhilinde olduğu söylenebilir. Fakat yapı itibarıyla kendini beğenmiş olan elçinin, selefiyle kıyaslandığında daha az sempatik biri olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁶.

İngilizleri kimin temsil edeceğine karar verildikten sonra sıra büyükelçinin, İngiltere’den padişah ve önemli devlet ricaline gönderilen hediyelerin takdimi aracılığıyla Osmanlı sarayına tanıtılmasına geliyordu. Elçi kabul töreni olarak adlandırılan bu süreç, Osmanlı sarayındaki taht değişikliklerinde de padişah tebrik beklediği için tekrarlanırdı. Ancak III. Murad’ın ölümünün (1595) ardından tahta geçen III. Mehmed’in talebine rağmen İngiltere’den yeni bir elçi gelmemişti. Bunun sebebi ise henüz 1593 yılında Barton için bir tören düzenlenmiş olmasıydı ve bu kadar kısa bir zaman aralığında ne kumpanya ne de Elizabeth, hediyelerin masrafını tekrar

²⁵⁵ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 85.

²⁵⁶ Gös.yer.

yüklenebilecek vaziyette idi. 1597 yılında görevlendirilen Lello'nun töreni için hazırlanan hediyeler ise İngiltere'den gecikmeli olarak 9 Şubat 1599 tarihinde yola çıkarıldı. *Hector* isimli gemi ile taşınan bu hediyelerin İstanbul'a ulaşması ise 15 Ağustos'a rastladı²⁵⁷. Gravesend'te yeni inşa edilen bu gemi, önce Cezayir ve daha sonra sırasıyla Zante Adası, İskenderun, Rodos ve Sakız Adalarına uğrayarak nihayet Çanakkale Boğazı üzerinden İstanbul'a vardı²⁵⁸. Bu yolculuk; kötü hava şartları, korsanlık tehlikesi ve salgın hastalıklar gibi sebeplerin yarattığı problemler dolayısıyla kolay olmamıştı. Sarayın iki mil açığına demirlenen Hector hemen temizlenmeye ve boyanmaya başlandı²⁵⁹. Venedik elçisi Girolamo Capello, İstanbul'daki herkesin bu geminin hazırlanmasını günlerce beklediğini aktarır²⁶⁰. Nihayet güvertesi, pruvası, mizanası, sereni ve her bir palamarı ipek flandrayla süslenen Hector, 28 Ağustos'ta Osmanlı padişahını sekiz top atışı ile muntazam bir şekilde selamladı²⁶¹. Yüz kişilik mürettebatı, yirmi yedi top taşıma kapasitesiyle tonlarca ağırlıkta olan bu yelkenli gemi²⁶², İstanbul halkının oldukça ilgisini çekmekteydi. Hatta ilerleyen günlerde önce padişah ve daha sonra Safiye Sultan bir kayığa binerek gemiyi ziyaret edecekti ve ayrıca sonraki yıllarda geminin taşıdığı top sayısını fazla bulan Osmanlılar, olası bir felaketi önlemek nedeniyle içinde ikiden fazla top bulunan gemilerin boğazdan geçişini yasaklamayı dahi düşüneceklerdi²⁶³. O sıralarda İstanbul'da olan Venedik elçisi ise İngilizlerin ziyarete giden herkese gemideki cephane ve topları göstermesini tehlikeli buluyordu çünkü Osmanlıların bilmedikleri şeylere karşı gözlerinin açılacağını düşünüyor ve bu durumun Hristiyanlara zarar vereceğinden endişe ediyordu²⁶⁴.

Kraliçe, Osmanlı sultanı için bir org (erganon), annesi Safiye Sultan için bir at arabası, çeşitli renklerde kumaşlar ve ziynet eşyaları hazırlatmıştı. Hediyelerin fazlasıyla gösterişli olması, dört yıllık gecikmeyi kapatmak içindi ve o zamana kadar diğer hükümdarların saraya gönderdikleri hediyelerden daha fazla ilgi görmeleri

²⁵⁷ Thomas Dallam'dan aktaran Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 86.

²⁵⁸ Gerald Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 40-60.

²⁵⁹ Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 58.

²⁶⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 375.

²⁶¹ Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 60.

²⁶² Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 49.

²⁶³ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 87.

²⁶⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 375.

amaçlanıyordu²⁶⁵. Çünkü yeni bir elçinin vaktinde gönderilmemesi, müttefikliğin devam ettirilmek istenmediği şeklinde yorumlanabilirdi. Zaten bu yüzden Lello ve devlet görevlileri arasında gergin bir hava hâkimdi. Bu nedenle geminin gelişinden memnun olan Osmanlı Devleti, bunu İngiltere ile ittifakın teyidi olarak gördüler ve İspanya tehlikesinin hâlâ kontrol altında olduğuna emin oldular²⁶⁶. İngilizler ise hazırladıkları hediyelerle bir nevi bu açığı kapatmaya çalıştılar.

Londra'dan hediyeler gelmesine rağmen elçi kabul töreninin düzenlenmesi için padişahın İstanbul'a dönmesi beklenmekteydi²⁶⁷. Ancak getirilen hediyeler fazlasıyla merak konusuydu ve törenin yapılacağı güne kadar elçinin evinde tutulan orgun ziyaretçileri arasında; kapıcıbaşı, bostancıbaşı gibi devlet görevlileri de dâhil olmak üzere çok sayıda kişi bulunmaktaydı²⁶⁸. Nihayetinde düzenlenen elçi kabul töreninde, padişahın da orga fazlasıyla ilgi gösterdiği anlaşılmıyordu²⁶⁹:

“Evvela saat yirmi iki kere vurdu; sonra on altı çan figan eyledi ve dört kısım bir şarkı çalındı. Bundan sonra ikinci katın köşesinde amade duran iki şahıs ellerindeki borazanı kafalarına kaldırdı ve tan-tarra-tan diye ötdürdüler. Sonra musiki nihayet buldu ve org beş kısımlık şarkıyı iki kere daha çaldı. On altı ayak yüksekte duran orgun üstünde siyah tavuk ile ardışkuşu dolu kutsi bir çalı duruyor idi, musikinin nihayetinde ötmeye ve kanatlarını sallamaya koyuldular. Çeşit çeşit hareket arasında Büyük Senyör en çok buna hayran kaldı.”.

Bu müzik aletinin yanı sıra Safiye Sultan için bir fayton²⁷⁰, çeşitli renklerde kırk takım elbise, on ibrik ve on gümüş kâse gibi hediyeler de bulunmaktaydı²⁷¹. Henry

²⁶⁵ Liana Saunders, *The Motives Pattern and Form of Anglo-Ottoman Diplomatic Relations (1580-1661)*, University of Oxford, 1993, s. 72.

²⁶⁶ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 372.

²⁶⁷ “...The Ambassador has not yet kissed hands, and perhaps he will wait until the Sultan returns to Stanboul...”, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 375. Elçi kabul töreninin hangi gün gerçekleştiğine dair net bir bilgi yoktur. Thomas Dallam 25 Eylül tarihini verir (Macleane, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 68). Ancak o sırada İstanbul'da olan Venedik elçisi Girolamo Capello ise 16 Ekim'de yazdığı mektubunda, Lello'nun Ekim ayının dördüncü gününde sultanın huzuruna kabul edildiğini ifade eder, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 379.

²⁶⁸ Altı ay kadar süren yolculuk sırasında orgun uğrayabileceği herhangi bir tahribata karşı, org sanatçısı Thomas Dallam da hediyeler ile birlikte İstanbul'a gönderilmişti. Kendisi ne Levant Kumpanyası'nın bir üyesiydi ne de kendisinin diplomatik bir görevi vardı. Dallam'ın seyahatnamesinden başkente yapılan yolculuk ve sürecin ayrıntılı bilgisi için bkz. Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 25-61. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Stanley Mayes, *Sultan'ın Orgu*, Çev. M. Halim Spatar, İstanbul 2000.

²⁶⁹ Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 70.

²⁷⁰ Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 63.

²⁷¹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 379.

Lello'nun bu törenle birlikte elçilik görevi resmen başladıktan sonra, sıra İngiliz ahidnâmesinin teccidine geldi. Ancak ahidnâmenin hazırlığı, 1599 yılından 1601 yılına kadar sürecektir bir zaman dilimine yayıldı. Olağandışı olan bu durumun nedenlerini araştırmaya koyulan Venedik baylosu Agostino Nani'nin 3 Aralık 1600 tarihli raporu, gecikmenin sebepleriyle ilgili bazı fikirler ortaya atılmasına yardımcı olmaktadır. Nani'nin edindiği bilgilere göre, Lello'nun elçi kabul töreninden sonra yeniden düzenlenen ahidnâme metni padişahın onayını alsa da İngiliz elçisini destekleyen devlet ricalinden Halil Paşa'nın görevden alınması ve yerine Hafız Ahmed Paşa'nın tayin edilmesiyle²⁷² birlikte bazı değişiklikler oldu. Çünkü Hafız Ahmed, yeni maddelerin metne eklenmesini onaylamıyordu. Bunun yanı sıra maddelerin içeriğinden kaynaklanan tartışmalar da vardı. Mesela dört bin akçeden fazla olan davaların İstanbul'a taşınması ile ilgili maddenin, eyaletlerdeki beylerbeyiler ve paşaların otoritelerini azaltacağı düşünülüyor; Felemenk tüccarının İngiliz bayrağı altında ticaret etmesi kararı ise Fransızların protestolarına sebebiyet veriyordu. Ayrıca gümrük vergisi konusunda yapılan indirim de tartışma konusuydu. Tüm bu meseleler teccidin ertelenmesine yol açarken; Venedik balyosuna göre Lello, Hafız Ahmed Paşa'ya rüşvet vermek yoluyla işleri yoluna koyabileceği düşüncesindeydi. Ancak kumpanya üyeleri mali açıdan sıkıntı yaşadıkları için bu plan Elizabeth'ten gelecek bir mektup ve yardım ile gerçekleştirilebilirdi. Baylos ise kraliçeden gelecek cevaba göre İngilizlerin Osmanlılarla olan ilişkilerini tamamen kesebilme ihtimalleri olduğunu aktarıyordu²⁷³.

Söz konusu gecikmeye sebep olan hususlara nasıl bir çözüm bulunduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da 1601 yılında İngiliz ahidnâmesi yenilendi²⁷⁴. Horniker'e göre ise bu başarı, Lello'nun diplomasi yeteneği sayesinde

²⁷² Venedik elçisi, bu görev değişiminin sadrazamlık makamında olduğunu yazmaktadır. Fakat törenin yapıldığı tarihin 1599 ve elçinin raporunun 1600 tarihli olduğu düşünüldüğünde, bu zaman aralığında sadaret makamında Cerrah Mehmed Paşa vardı ve ardından Damad İbrahim Paşa göreve layık görülecekti. Fakat Henry Lello'nun muhtırasından anlaşıldığı üzere bu mesele, İbrahim Paşa'nın Macaristan Seferi'nde olması dolayısıyla İstanbul'da onun yerine kaymakamlık sıfatını üstelenecek kişinin görev değişimiydi [*The Report of Lello Third English Ambassador to the Sublime Port (Babiâli Nezdiinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası)*, Ed. Orhan Burian, Ankara 1952, s. 49-50]. Bunların yanı sıra Horniker de Hafız Ahmed Paşa'nın İngilizlere düşmanlık duyduğuna dair bilgiler vermektedir, bkz. Horniker, "Anglo-French Rivalry", s. 299.

²⁷³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 434-437.

²⁷⁴ Metnin bir nüshasının bulunduğu yer için bkz. Bold. Ms. Laud. 67. Aynı zamanda bu nüshanın transkripsiyonu için bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 204-208, Ekler No. XIII. Ahidnâmenin bir diğer nüshası için ayrıca bkz. Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 473-477.

elde edildi²⁷⁵. Bahsi geçen konuların da içinde bulunduğu toplam on yedi madde, daha önceleri Levant Kumpanyası üyelerinin kraliçeye ilettiği ve Elizabeth'in de gönderdiği nâmelerle III. Mehmed'e bildirdiği meselelerdi ve ayrı ayrı tespit edilerek yeni metne dâhil edilmişti²⁷⁶. Çünkü XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı topraklarında yerleşik olarak veya zaman zaman gelip gitmek suretiyle ticari veya diplomatik faaliyetleri üstlenen İngilizler mevcuttu ve ahidnâmenin onların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesi arzu ediliyordu. Dolayısıyla zemininde 1580 ahidnâmesinin yer aldığı bu metne eklenen maddeler tüccarların hak ve özgürlüklerini korumayı amaçlıyordu.

Ticaretle ilgili maddelerin en önemlilerinden biri, Osmanlı ülkesindeki İngiliz tüccarlardan alınan gümrük vergisinin %3'e indirilmesi²⁷⁷ çünkü %5 gümrük vergisi ödeyen diğer devletlerle karşılaştırıldığında, bu durumun İngilizleri ticarete teşvik edebileceği düşünülebilir. Bir diğer konu ise tüccarların Osmanlı topraklarına getirdikleri altın ve kuruştan vergi alınmamasıyla ilgilidir. Ayrıca İngilizlerin "*barut vesâir memnû olan metâ ve âlât-ı harbdan gayri memnû olmayan metâyı*" gemilerine yüklemelerine engel olunmamasına dair bir madde daha vardır²⁷⁸. Bu hususta âlât-ı

²⁷⁵ Horniker, "Anglo-French Rivalry", s. 300-301.

²⁷⁶ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 87-88. Ayrıca metinde yeni maddeler sıralanmadan önce "*işbu ahidnâme-i hümayun adâlet-i makrûnumuz inâyet idüb müşârünileyhimâ kraliçe tarafından hâlâ ricâ olunduğu üzere*" ifadesinin geçiyor olması bunu kanıtlar niteliktedir, bkz. Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 474.

²⁷⁷ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 475. Bu ayrıcalığın ne zaman verildiğine dair net bir bilgi yoktur. Wood, William Harborne tarafından elde edildiğini öne sürer ve ona göre 1601 ahidnâmesine eklenmesi için iki sebep söz konusu olabilir. Bunlardan ilki Lello'nun bu hakkın ahidnâmeye girmesini sağlamış olduğudur, ikincisi ise bu imtiyazın o döneme kadar sınırlı bir bölgede geçerli olduğu ve elçinin bunun Osmanlı topraklarının geneline yayılmasını sağlamış olduğudur (Wood, *a.g.e.*, s. 51). Benzer şekilde Kurat da Harborne'un diplomatik girişimleri sayesinde böyle bir hakkın İngilizlere verildiğini öne sürer (Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 66-67). Kütükoğlu ise Harborne'un İstanbul gümrük resmi ile sınırlı olmak üzere böyle bir izni almış olabileceğini ancak 1601 ahidnâmesi ile bu iznin tüm Osmanlı iskele ve limanlarına uygulanmak üzere maddeleştirildiğini iddia etmektedir (Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri*, s. 24). Mehmet Sait Türkan ise %3 oranında bir vergi miktarının tahsili için resmi bir ilan olması gerektiğini aksi takdirde görevliler tarafından böyle bir indirimin sağlanmayacağını öne sürmektedir (Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, s. 24). Bunların yanı sıra Venedik elçisi Agostino Nani'nin 1600 tarihli raporunda ise sadece İstanbul için %3 gümrük vergisi ödenmesine dair bir izin istendiği ancak diğer limanlar için bir düzenleme yapılmadığı yazılmaktadır (bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 435). Eğer bu bilginin doğru olduğunu kabul edersek, bu sefer de sorular imtiyazın sadece İstanbul ile sınırlı olmak üzere ya Harborne tarafından alındığı ve Lello dönemi ahidnâmesine eklendiği ya da Lello'nun girişimleri sonucu İstanbul için böyle bir hak elde edildiği çerçevesine sınırlandırılacaktır. Anlaşıldığı üzere net bir sonuca varmak için yeni bir belgenin gün yüzüne çıkması gerekmektedir fakat 1601 tarihli ahidnâme ile bu ayrıcalığın resmîyet kazandığı ortadadır.

²⁷⁸ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 474.

harbin ayrı olarak belirtilmesinin sebebi, 1584 yılında şikâyetler sonucunda çıkartılan emirler incelendiğinde anlaşılabilmektedir. Bu tarihte İngiliz gemilerinde yer alan top, barut gibi savaş aletlerine bazı kaptan ve reisler tarafından el konulmaktaydı. Vaziyeti saraya ileten elçi, İngiltere'nin Osmanlı ülkesine olan uzaklığı sebebiyle kendi düşmanlarından korunmak için bu aletlerin gemilerinde önlem olarak bulunması gerektiğini açıklamıştı²⁷⁹. Bu istek makul görünmüş olmalı ki 1584'te çok sayıda bölgenin yöneticilerine bu konuda emirler gönderilmiş ve 1580 ahidnâmesinden sonra yenilenen ilk ahidnâme olan 1601 tarihli metne eklenmiştir. Buna ek olarak yeni imtiyazlarla birlikte uzak ve yorucu bir mesafe olması sebebiyle Septe Boğazı'ndan İngiltere'ye gitmek isteyen gemiler, gerektiğinde Osmanlı liman ve iskelelerinde kalabilecek ve buralarda alışveriş yapabilecekti.

Ticari meselelerle ilgili maddelerden bir diğeri Cigalazâde Sinan Paşa'nın tavsiyesi sayesinde ve Edward Barton'un Eğri Seferi ile Haçova Meydan Savaşı'nda ordunun yanında bulunmuş olması dolayısıyla İngilizlere verilen bir ayrıcalıkla ilgilidir. Elçinin bu meselenin İngiltere ahidnâmesine kaydedilmesiyle ilgili elde ettiği bir nişan sayesinde, Osmanlı topraklarındaki *Flandre tüccârının* İngiltere hâkimiyetine girmesine dair bir madde 1601 ahidnâmesinde yer alır. Aslında bu, rekabet içinde olan Fransa ve İngiltere elçilerinin padişaha sundukları arzuhalles vasıtasıyla elde etmeye çalıştıkları bir ayrıcalıktır. Sinan Paşa'nın münasip gördüğü üzere Flandre vilayetlerinden Hollanda, Zelanda, Friesland ve Gelderland'a tabi tüccarların İngiltere bayrağı altında ticaret yapmaları ve metâlarının konsolosluk ücretini İngiliz konsolosuna ödemeleriyle ilgili olan bu maddenin devamında Fransız elçisi tarafından konuya müdahale edilmemesi yönünde açık bir ifade yer almaktadır²⁸⁰. Harbî tüccarlardan alınan konsolosluk ücretinin, devletlere mali kazançlar getirdiği bilinmekle birlikte, bu konu İngiliz-Fransız tarafları için bir prestij meselesi haline de gelmişti. Ahidnâmeye söz konusu maddenin eklenmesine rağmen taraflar arasındaki mücadele hemen son bulacak gibi değildi.

²⁷⁹ BOA, MD 54, s. 686/1106. Aynı belgenin suretleri: s. 686/1107; 1108; 1109; 1110; 1111; 1112; 1113; 1114; 1115.

²⁸⁰ Bkz. Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 475. Ayrıca büyükelçi Lello'nun, bu maddenin ahidnâmeye girmesini sağlamak için Fransız-İspanyol barışını kullandığı ve böylece Osmanlıların, Fransızlara karşı tavır almasını sağladığı öne sürülmektedir, Michalewicz, *a.g.e.*, s. 289.

Yeni bir diğer madde; İngilizlerin kara veya deniz yoluyla “*Ten Suyu’ndan Azak’a ve Moskov ve Rus vilayetlerine*” memnû olmayan metâları götürebilmeleri ve bu bölgelerden emtiâ satın alabilmelerine izin veriyordu. Benzer şekilde “*Vilâyet-i Acem’de kuvvet-i kahîremiz ile feth olunan vilâyetler*” şeklinde tabir edilen İran’daki yeni fetih bölgelerine tüccarların ticari gayelerle gidebilecekleri belirtiliyor ancak bu bölgelerde alınacak gümrük vergisinin fetihten önce ne kadarsa o miktar olarak belirleneceği ifade ediliyordu²⁸¹. Aslında bu maddenin, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu’nda bulunan 1580 tarihli ahidnâmenin son kısmında yer aldığı görülmektedir. Bu bölümün başlığı ise “*Bundan aşağısı 996 Ramazan’ında İngiltere elçisi icâzet alub gitdikde ricâ etmeğin fermân olunmuştur*” şeklindedir²⁸². Yani William Harborne’un görevini tamamlayarak İngiltere’ye döndüğü 1588 tarihinde, elçinin ricası üzerinde bu meseleye ait bir ferman verildiği ifade edilir. Ancak 1580 ahidnâmesinin diğer nüshalarında böyle bir başlığın ve altında sıralanan maddelerin bulunmayışı soru işaretleri yaratmaktadır. Yine bu ahidnâme bölümünde yer alan ve 1601 ahidnâmesinde de karşımıza çıkan husus, İstanbul’a gelecek İngiliz gemilerinin fırtınaya maruz kalarak bir yere sığınması durumunda kendi istekleri dışında mallarının gemilerden indirilmemesi, ihtiyaç duydukları yiyecek ve diğer gereksinimlerinin akçe karşılığı temini ve istediklerinde esvaplarını taşımak için araba veya gemi kiralamalarının engellenmemesi ile ilgiliydi. Tüm bunların yanı sıra, İngilizlerden kassâb akçesi veya resm-i kısmet adı altında akçe talep edilmemesi ele alınan diğer meselelerdi²⁸³.

Ticari konular dışında kalan hususlardan ilki ise İngilizlerin veya onların himayesinde bulunun milletlerin davalarına, tercüman veya vekil bulunmadığı sürece bakılmaması ve dört bin akçeden fazla olan davaların İstanbul’a nakledilmesi²⁸⁴. Muhtemelen bu maddenin tespiti, 1593 tarihli bir nâme aracılığıyla kraliçenin sultana iletildiği hususlar göz önünde bulundurularak sağlanmıştı. Elizabeth’in isteği doğrultusunda İngilizler ve Osmanlı tebaası arasında sonuçlanan, hüccet ve sicile bağlanan davaların ikinci kez görülmesi gerektiği durumlarda; Divân-ı hümayûna havale edilmesi ve kazaskerler huzurunda “*şer’le*” görülmesine karar verilmiş; bu

²⁸¹ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 476.

²⁸² *Münşe’ât Mecmûası*, Esad Efendi Koleksiyonu, s. 172-173.

²⁸³ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 474.

²⁸⁴ *Gös. yer.*

husus beylerbeyleri, sancakbeyleri ve kadılara emirler gönderilerek bildirilmişti²⁸⁵. 1593'te talep edilen bu konunun, birtakım iyileştirmeler ve değişikliklerle 1601 tarihinde düzenlenen ahidnâmeye eklenmiş olduğunu söylemek yanlış olmaz gibi görünmektedir.

Ayrıca konsolosların her türlü davalarının İstanbul'da görülmesi ve özellikle elçilerin haberi olmadan bu görevlilerin hapsedilmemesi, görevlerinden alınmamaları ve onlara ait evlerin mühürlenmemesi belirtilmekteydi²⁸⁶. Bazı bölgelerde İngiliz konsoloslarına ait evlerin basılması veya konsolosların bölge halkı tarafından darp edilerek hakarete uğramaları gibi olayların yaşanması²⁸⁷, zikredilen görevlilerin haklarının korunmasına yönelik ayrı bir maddenin tespitini gerekli kılmış görünmektedir. Yine konsolosların istedikleri yasakçıyı ve tercümanı istihdam etmekte özgür oldukları ve başta yeniçeriler olmak üzere devlet görevlilerinin bu meseleye karışmaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca İngilizlerin ikamet ettikleri evlerinde, kendileri veya âdemlerine yetecek miktarda şarap mamul edilmesine izin verilmesi²⁸⁸ ve Osmanlı topraklarında vefat eden tüccarların geride kalan eşyalarına Beytü'l-malcılar tarafından el konulmamasına dair maddeler de bulunmaktadır²⁸⁹. Anlaşıldığı kadarıyla, her bir madde İngilizlerin Osmanlı topraklarında edindikleri tecrübeler ve ihtiyaç duydukları hususlara dayalı olarak tespit edilmiştir ve metin son şeklini alana kadar yeni maddeler oluşturulmaya devam edecektir.

²⁸⁵ Saffet Bey, *a.g.m.*, s. 814-820; Skilliter, *Edward Barton's Embassy*, s. 149-150, Ekler No. XXVII.

²⁸⁶ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 474.

²⁸⁷ Mora'daki İngiliz konsolosunun Bayram isimli biri tarafından darp ve hakarete uğradığına dair belge için bkz. BOA, *MD 55*, s. 189/341; Balyabadra sakinlerinden Abdülatif Çavuş ile İbrahim Ağa'nın bölgedeki İngiliz konsolosun evini basması ve türlü hakaretlerde bulunmasıyla ilgili belge için bkz. BOA, *MD 73*, s. 121/280.

²⁸⁸ Ahidnâme verildikten sonra yeniçerilerin aşırılıkları sebebiyle İstanbul ve Galata'da şarap yasağı uygulanmaya başladı. Bu yasak kapsamına yabancı tüccarlar da giriyor ve sadece büyükelçilere ait evlerde şarap bulundurulmasına izin veriliyordu. Bu durumdan hoşnutsuz olan diğer elçilik üyeleri, yabancı tüccarlar ve tercümanlar için hak elde etmek isteyen Venedik, Fransız ve İngiliz elçileri saraya müşterek bir arzuhal sundular ancak olumsuz cevap aldılar. Daha sonra Lello, şarap yasağından birkaç gün önce bu hakkı elde ettiklerine dair iddiasıyla yaptığı girişimler sonucu hem kendisi hem de himayesinde olanlar için konuyla ilgili bir hatt-ı hümayûn elde etmeyi başardı, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 463-466.

²⁸⁹ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 474.

2.1.1. Saray Hizipleri ve Batılı Rakipleri Arasında Henry Lello

Büyükelçi Henry Lello'nun faaliyetleri incelenmeden önce, XVII. yüzyılın başlangıcında hem Osmanlı ülkesinde hem de Avrupa'da yaşanan gelişmelere göz atmak yerinde olacaktır. Tahmin edildiğinden uzun süren Osmanlı-Avusturya Savaşı (1593-1606), batı cephesini meşgul ederken; İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde patlak veren Celali İsyanları ve bunları takip eden yeniçeri kullarının hoşnutsuzluğuna dayalı olaylar, Osmanlı Devleti'nde henüz yüzyılın başında iken büyük karışıklar yarattı. Bunlara ek olarak ülkenin doğusunda baş gösteren Safevi saldırıları ve Tebriz'in düşüşü, ayrı bir problem olarak gündeme geldi²⁹⁰. 1603 senesi, 1639'a kadar aralıklarla sürecek Osmanlı-İran Savaşı'nın başlangıcını teşkil eden yıl olmasının yanı sıra III. Mehmed'in de hayatını kaybettiği yıldır. Aynı tarihlerde Avrupa'da ise II. Felipe'nin 1598'deki ölümü sonrasında İngiliz-İspanyol çatışmalarının şiddeti azalsa da aralıklarla devam ediyordu. Ancak İrlanda'da Hugh O'Neill'in önderliğindeki isyan ve İspanya'yla savaşın mali yükümlülükleri gibi sebepler yüzünden İngilizler, 1590'lardan itibaren bir çıkış yolu arıyorlardı. Bu dönemde Elizabeth, İrlanda'da otoritenin yeniden tesisinin öncelikli bir mesele olduğuna karar verdi²⁹¹. Fransa'nın da İspanya'ya karşı İngiltere ve Kuzey Aşağı Ülkelerle birlikte yer aldığı ittifaktan, 1598'te Vervins Antlaşması ile ayrılması üzerine İngilizler için gündemi ağırlıklı olarak barış tartışmaları meşgul etmeye başladı²⁹² ve bu tartışmalar, İngiltere tahtına I. James'in geçtiği 1603 yılına kadar devam etti.

Tüm bu olaylar, Henry Lello'nun Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerini etkilediği gibi Fransızların da İngilizlere karşı yürüttükleri propagandaya fırsat veriyordu. Fransız elçisi François Savary de Breves, Elizabeth'in İspanya'yla barış sürecinin eşiğinde olduğunu savunuyor ve hatta kraliçe tarafından Fransa kralına gönderildiğini iddia ettiği bir mektubu da kanıt olarak gösteriyordu²⁹³. Devlet ricâli ise elçinin

²⁹⁰ Emecen, "Mehmed III", s. 412.

²⁹¹ Alexandra Gajda, "Debating War and Peace in Late Elizabethan England", *The Historical Journal*, Vol. 52/4, s. 852.

²⁹² M. Talha Kalkan, *İsyandan Cumhuriyete: Hollanda'nın İspanya'ya Karşı Bağımsızlık Mücadelesi (1597-1648)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 36-39.

²⁹³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 414.

söylediklerine ikna olmuş gibiydi ve Lello'ya karşı bir hoşnutsuzluk oluşmaya başlamıştı. Öte yandan İngiliz korsanların Osmanlı, Fransız ve Venedik gemilerine sık sık saldırımları; Osmanlı-İngiliz ilişkilerini yıpratmanın yanı sıra yine Fransız elçisinin propogandalarına da zemin oluştuyordu. Çünkü IV. Henry'den Osmanlı ülkesindeki İngiliz konsolosluklarının kapatılması yönünde talimat alan Breves²⁹⁴, Lello'nun saraydaki itibarının zedelenmesi için her yola başvurmaktaydı. Öte yandan Venedikliler de bu saldırılardan fazlasıyla muzdaripti. Söz konusu yüzyılın başlarından itibaren durumun ciddiyetini idrak eden Venedik hükümeti; askeri filoların harekete geçirilmesi, gemilerdeki top ile asker sayılarının arttırılması ve gemilerin bir konvoy düzeni ile seyrüsefer etmeleri gibi önlemlerin yanı sıra kraliçe ile irtibata geçerek İngiliz korsanlığını çözüme kavuşturma çabasındaydı²⁹⁵. Ayrıca İstanbul'da Venedik baylosu, İngiliz korsanlığı hakkında Hafız Ahmed Paşa'ya tafsilatlı bilgiler veriyor ve paşa ile uzun görüşmeler yapıyordu. Baylos senatoya gönderdiği raporlarında ise Osmanlıların İngilizler ile olan ittifakın aslında ne kadar az avantajlı olduğunu görmeye başladıklarını iddia ediyordu²⁹⁶. Öte yandan Lello'nun da Vezir Halil Paşa ile görüşmesinde, Fransa kralı IV. Henry hakkında propaganda yaptığı anlaşılmaktadır. Fransız-İspanyol barışını fırsat bilen büyükelçi Osmanlıların, Fransızlar yerine İngilizlere güvenmesi gerektiği şeklinde söylemlerle paşayı kendi tarafına çekmeye çalışıyordu²⁹⁷.

Görünüşe göre, başlangıçta Lello'nun elçi kabul töreni ve hediyeler ile topladığı sempatinin yerini antipati alıyordu. Bu hoşnutsuz hizbin içinde bilhassa kaptanıderya vardı. Paşa, Lello'nun hiçbir önemi olmayan ve kendisine nasıl davranmasını gerektiğini bilmeyen biri olduğunu düşünüyordu²⁹⁸. Ayrıca kendisi, İngiliz korsan gemilerinin hem Osmanlılara hem de onların müttefiklerinin gemilerine

²⁹⁴ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 111; Horniker, "Anglo-French Rivalry", s. 298.

²⁹⁵ Mikail Acıpınar, "Osmanlı-Venedik Deniz Ticaretinde Deniz Yollarının Güvenliği Sorunu: Mora Kıyıları Örneği", *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)*, Maria Pia Pedani Armağanı, C. 53, Aralık 2020, s. 9.

²⁹⁶ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 413. Zaten bu tarihlerde İngiliz korsanlar, Venedik gemilerini de sık sık hedef almaya başlamışlardı. Alberto Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice (1580-1615)*, Los Angeles 1967, s. 50.

²⁹⁷ Michalewicz, *a.g.e.*, s. 289.

²⁹⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 420. Ayrıca Kaptanıderya Cigalazâde Sinan Paşa'nın, Fransızlara karşı olduğu ve özellikle paşanın, Fransız ile Venedik gemilerine saldıran Garp Ocakları korsanlarını koruduğu iddia edilmektedir, bkz. Michalewicz, *a.g.e.*, s. 298.

saldırması nedeniyle elçiyi fazlasıyla suçluyordu²⁹⁹. Sadrazam ise Elizabeth’e korsan saldırılarıyla ilgili bir mektup göndermek istediğini ifade ediyor ancak Lello’ya güvenmediği için mektubun kraliçeye ulaştırılmayacağını öngörüyordu³⁰⁰. Ayrıca paşa, elçiyi bilhassa diline hâkim olması konusunda da uyarmıştı³⁰¹. Buna gerçekten Lello’nun üslubundaki sıkıntının mı sebebiyet verdiği yoksa sadrazam üzerinde kaptanıderyanın düşüncelerinin mi etkili olduğu net bilinmemektedir. Bu sırada Fransızların boykotlarının devam ediyor olması da İngilizler aleyhine gelişen olaylara katkı sağlamaktaydı. Fransız elçisinin teşvikleriyle Cafer ve Memi Reisler dahi İngiliz yağmaları hakkında sadrazamla görüşmeler yaptılar. Hatta Memi Reis, üçüncü vezir Yemişçi Hasan Paşa’ya, herkese zarar vermeyi adet edinen İngilizlere karşı duyduğu nefreti dile getirdi. Ancak Yemişçi İngiliz-İspanyol Savaşı devam ettiği sürece bu ittifakın sürdürülmesi gerektiğini düşünenlerdendi³⁰². Bu arada Cigalazâde de Osmanlı-Fransız çekişmesinin son bulmasını istiyordu. Hatta bu amaçla Fransız elçisine bir adamını göndererek İngilizler aleyhine yürüttüğü faaliyetlerini sonlandırmasını istedi. Venedik baylosu ise Lello’nun sadece beş yüz duka değerinde birkaç saat, gümüş tabak ve cübbe vaat ettiği Cigalazâde’den medet umduğunu öne sürmekteydi³⁰³.

Tüm bu suçlamalar, Lello’nun itibarının fazlasıyla azalmasına neden oldu³⁰⁴ ve elçi sarayda sadece bostancıbaşı tarafından destek görüyordu. Lello’nun tek tesellisi bu tarihlerde kalay, havyar ve donyağı yüklü bir geminin İstanbul’a geliyordu ve bunu sultana göstermek için fazlasıyla uğraştı. Büyükelçi, bostancıbaşının yardımıyla III. Mehmed’in deniz kenarındaki köşke inerek geminin bayraklar ve flamalar ile yelken açmasını izlemesini ve geminin ise top atışlarıyla padişahı selamlamasını sağladı. Venedik elçisi ise bu çabayı yağma ve zulümlerinin üstünü kapatmak için sultanın gözlerine perde çekmeye çalışıyorlar şeklinde yorumluyordu³⁰⁵. Aslında başlangıçta

²⁹⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 414.

³⁰⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 421.

³⁰¹ “...whereupon the Vizir told the Ambassador to moderate his language, for he was not to be frightened...”, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 426.

³⁰² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 443.

³⁰³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 449-450.

³⁰⁴ Hatta bu tarihlerde, Levant Kumpanyası’nın büyükelçinin maaşını ödemeyi bıraktığı da iddia edilir, Horniker, “Anglo-French Rivalry”, s. 301.

³⁰⁵ “...And with this empty smoke the English blind the eyes of Turk so that he cannot see their rapine and their cruelty...”, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 438.

elçi Safiye Sultan tarafından da himaye ediliyordu fakat bu tarihlerde valide sultan devlet işlerine karışması sebebiyle ortaya çıkan büyük karışıklıklarla ve aleyhtarlarının girişimleriyle fazlasıyla meşguldü³⁰⁶.

Kraliçe Elizabeth'in 1603 yılında hayatını kaybetmesi ve Tudor Hanedanını devam ettirecek bir veliahdın olmaması nedeniyle Stuartların yönetimi ele alması, bir süre sonra Lello'nun İstanbul'daki varlığının Londra'da dahi tartışma konusu olmasına sebep olacaktı. Taht, Elizabeth'in halası Margaret Tudor'un torunu olan Mary Stuart'ın oğlu I. James'e kalmıştı. Ayrıca Mary'nin babası V. James, İskoçya kralıydı ve bu sebeple oğlu James, henüz on üç aylık bir bebekken (1567) İskoçya tahtına VI. James olarak geçirilmişti³⁰⁷. 1603 yılında ise VI. James, Elizabeth'ten sonra I. James ismini alarak İngiltere tahtına geçti ve böylece iki krallık tek bir hükümdarın hâkimiyeti altına girdi.

I. James'in izlediği dış politika stratejileri, genellikle Katolik devletlere yani özellikle İspanya'ya olan sempatisi ve dolayısıyla Türklere duyduğu düşmanlık çerçevesinde değerlendirilir³⁰⁸. Ancak James'in asıl misyonu, kendisinin de 1604 yılındaki parlamento konuşmasında iddia ettiği üzere, tüm yabancı komşu devletlerle barış temin etmektir³⁰⁹. Çoğu araştırmacı James'in bu tavrı sebebiyle Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin sekteye uğradığını savunsa da XVI. yüzyılın son on yılında, Elizabeth'in izlediği dış politika da bu doğrultuydaydı³¹⁰. Çünkü tam anlamıyla İrlanda sorununa yönelebilmek için İspanya'yla anlaşma durumu gündemdeydi fakat bunu gerçekleştiren kişi Elizabeth'in halefi I. James oldu. Felipe, 1603 yılında Juan de Tassis başkanlığında bir heyeti barış müzakereleri için İngiltere'ye gönderdi. Aslında

³⁰⁶ Bkz. Emecen, "Mehmed III", s. 409-411.

³⁰⁷ J. Pauline Croft, *King James*, Londra 2003, s. 10-12.

³⁰⁸ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 112-113, 174. Benzer şekilde Özcan da Elizabeth devrinin ardından, ilişkilerin yüzyıl boyunca ticari meselelerle sınırlı kaldığını ve İngiliz temsilcilerin ağırlıklı olarak kumpanyanın çıkarları çerçevesinde hareket ettiklerini ifade eder, bkz. Özcan, "İngiltere", s. 303.

³⁰⁹ Croft, *a.g.e.*, s. 82; Gajda, *a.g.m.*, s. 851.

³¹⁰ Mesela Kurat, I. James'in "putperestlere" meylederek İspanya ile dost olma girişiminin İstanbul'da duyulması üzerine ve özellikle 1604 yılında Cezayir açıklarında İngiliz korsanların bir Türk gemisine saldırması olayı sonrası, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin büyük zarar gördüğünü ve Lello'nun İstanbul'daki itibarının sarsıldığını iddia eder (Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 112-113). Fakat Elizabeth'in neredeyse 1590'lardan itibaren farklı bir politika izlemeyi tercih etmesi, Lello ile çok az iletişim kurması ve daha önce ele alındığı üzere Lello'nun İngiliz korsanların Venedik, Fransız ve Osmanlı gemilerine karşı yaptığı saldırıların yarattığı meselelerle görev süresinin başından beri uğraşıyor olması; iki ülke arasındaki ilişkilerin, Elizabeth'in saltanatının son dönemlerinde de zaman zaman kopma noktasına geldiğini göstermektedir.

İngiltere’de İspanya ile barışın Doğu ve Batı Hint Adaları ile diğer bölgelerdeki İngiliz ticaretine zarar verebileceği ve bu durumun mali problemlere yol açabileceği tartışılıyordu. Ayrıca Elizabeth’in Nonsuch Antlaşması ile destek verdiği Alçak ülkelerin durumu düşünülüyor ve bu barışın dini farklılıklar sebebiyle ülkede karışıklık yaratabileceği göz önünde bulunduruluyordu³¹¹. Fakat 1604 yılına kadar yapılan görüşmeler neticesinde taraflar arasında *Londra Antlaşması* imzalandı³¹².

İngiliz-İspanyol barışının İstanbul’da duyulması, hâlihazırda itibarı düşmüş olan Lello için kriz yaratacak bir mesele iken; aynı tarihlerde elçinin sarayda temsil ettiği kumpanya da İngiltere’de birtakım sıkıntılar yaşamaktaydı. Elizabeth’in ölümünden sonra kraliyete borcu olan üyeler, yıllık vergiyi ödeyemediklerini ve İstanbul’daki büyükelçilerinin masraflarını karşılayamadıklarını öne sürerek kumpanyayı feshettiler. Fakat kralın yıllık ödenen vergiye ait gelirin yerini doldurmak için kuşüzümü ve şarap ticaretinden vergi toplanacağına dair söylemi, kumpanya üyelerini harekete geçirdi. Beratlarını yenilemek isteyen tüccarlar, rakiplerinin itirazlarına maruz kaldılar ve bu bir süre tartışma konusu oldu. 1604 yılında ise I. James, mali sıkıntılar sebebiyle söz konusu verginin toplanmasına karar verdi fakat üyeler bu sefer de İstanbul’daki büyükelçi ve tüccarlara ödeme yapamayacaklarını söyleyerek karşı çıktılar. Ancak James; Osmanlılarla dostane ilişkileri sürdürmeye niyetli olmadığını, İstanbul’daki elçinin varlığının kendisini ilgilendirmediğini ve eğer kumpanya bir temsilci bulundurmak istiyorsa, masrafları üstlenmesi gerektiğini ifade etti. Üyelerin kralı elçi bulundurma zorunluluğuna ikna etmelerinden sonra 1605 yılında kumpanyanın beratının yenilenmesine karar verildi. Hem bu duraklama dönemi hem de aynı tarihlerde Doğu Hindistan Kumpanyasının tesisi, Levant ticaretini sekteye uğratacak gibi görünmekteydi³¹³.

³¹¹ *Letter from Thomas Alabaster to Robert Cecil*, 7 November 1603/17 November 1603, State Papers 14/4, folio 146r.

³¹² K. R. Andrews, “Caribbean Rivalry and the Anglo-Spanish Peace of 1604”, *The Journal of the Historical Association*, Vol. 59/195, 1975, s. 16.

³¹³ Wood, *a.g.e.*, s. 62-66. 1605 tarihli beratın tamamı için bkz. Epstein, *a.g.e.*, s. 152-210. James’in Türklere karşı olan tutumunu anlamlandırmak için henüz İngiliz tahtına geçmeden önce yazdığı bir şiirden bahsetmek yerinde olacaktır. “*Stanzas from the Lepanto*” isimli bu şiir, kralın İnebahtı bozgunu sonrasındaki memnuniyetini açıkça gösterir ve Hristiyanların “kafirlerle” artık boyun eğmeyeceğine ve Türklerden intikam alındığına dair ifadeler barındırır. Bkz. <https://www.bartleby.com/262/5.html> (Erişim: 28.02.21).

2.1.2. İngiltere’de Bir Osmanlı Elçisi: Mustafa Çavuş

İstanbul’da ise gün geçtikçe artan ve engellenemeyen korsanlık faaliyetleriyle ilgili kraliçeye bir çavuş aracılığıyla mektup göndermeye karar verildiğinde, Elizabeth’in hayatını kaybettiği öğrenildi. Fakat bu sırada mektup kaleme alınmıştı ve Venedik baylosunun aktardıklarına göre, kraliçeye özel yazılan elkâbın krala hitaben değiştirilmesi düşünülse de uygulanmadı. Yola çıkan çavuş, önce Marsilya’ya gitti ve taşıdığı mektupta; İngiliz tüccarların savaşa hazırlanıyormuş gibi silahlanarak denize açıldıkları, Osmanlılar da dâhil olmak üzere karşılaştıkları tüm silahsız ticaret gemilerini yağmaladıkları ve mürettebatı da yelkenlere sararak denize attıkları ifade ediliyordu. Kraliçeden ise İngilizleri diğer tüccarlar gibi davranmaya ikna etmesi bekleniyor, ele geçirilen malların iadesi ve suçluların cezalandırılması isteniyordu³¹⁴. Mektubun hitap şeklinin dahi değiştirilmemesi; kraliçeye daha önce gönderilen nâmelerdeki özenle kıyaslandığında Osmanlıların, İngilizlere eskisi kadar itibar etmediğini göstermektedir.

Kurat’ın İngiltere’ye gönderilen çavuşların kimliği hakkında ortaya attığı iddialara bakıldığında ise bu görevlinin diplomatik hizmetlerde istihdam edilen ve İran, Kırım, Fransa, Venedik, Avusturya gibi çeşitli bölgelere defalarca gönderilen Mustafa Çavuş olabileceği düşünülebilir. Özellikle aynı yıl III. Mehmed’in ölümü ve I. Ahmed’in cülusunun haberini ulaştırmak üzere Venedik’e gönderilmiş olması da bu iddiayı destekler bir bilgidir³¹⁵. Fakat Venedik elçisi Francesco Contarini’nin, Elizabeth’e mektup götürmek için yola çıkan görevli hakkında yazdığı raporunun 13 Haziran 1603 tarihli olması³¹⁶; III. Mehmed’in ise 1603 yılının Aralık ayında vefat etmesi ve çok geçmeden oğlu I. Ahmed’in cülusunun gerçekleşmesi önemli bir

³¹⁴ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 10, 1603-1607, Ed. Horatio F. Brown, Londra 1900, s. 28; 51. Gerçekten de Büyük Armada’nın yenilgisinden sonra İngiliz korsanlığı ani bir yükseliş göstermiş ve Cebelitarık Boğazı’ndan geçiş konusunda İngilizleri cesaretlendirmişti. Hatta bu konuda daha önce Fransa kralı da Elizabeth’e şikâyetle bulunmuştu (Horniker, “Anglo-French Rivalry”, s. 297-299). Benzer şekilde Tenenti de İspanyollarla savaşan İngilizlerin, İber Yarımadası’nda yer alan limanlara gelen gemilere saldırmaktan çekinmediklerini ifade eder, bkz. Tenenti, *a.g.e.*, s. 64.

³¹⁵ Kurat, tüm bu iddiaları 1607 yılında İngiltere gönderilen çavuşun hüviyetini ispatlamak için ortaya atar. Bahsi geçen 1603 yılındaki yolculuktan bahsetmez ve ilk gönderilen Türk elçisinin 1607’deki seyahat sonucunda İngiltere’ye ulaştığını öne sürer. Ayrıca bu elçinin Mustafa Çavuş olduğundan bahsederken; kişinin önceki yolculuklarına dair bilgiler vermesi, 1603’teki görevlinin bu çavuş olup olmadığı hakkında yorum yapma fırsatı sunmaktadır. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 164-165.

³¹⁶ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 51.

ayrıntıdır³¹⁷. Anlaşıldığı üzere Contarini'nin yola çıktığından söz ettiği görevli, cülus haberini götüren Mustafa Çavuş'tan daha önceki aylarda gönderilir. İkisinin aynı görevli olup olmadığı meçhuldür. Eğer aynı çavuş ise 1603 yılının Haziran'ında önce Marsilya'ya uğradıktan sonra İngiltere'ye ve aynı yılın Aralık ayında Venedik'e gönderilmiş; ardından 1604'te İstanbul'dan hareket ederek Yunanistan, Suriye, Filistin, Mısır, Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'i ziyaret etmek suretiyle Garp Ocakları ve Fransa arasındaki problemleri çözüme kavuşturmak için 1606 yılına kadar diplomatik teşebbüslerde bulunmuştur³¹⁸.

2.1.3. Taht Değişiklikleri Gölgesinde Diplomasi: Belirsizlik ve Gerginlik

1603 yılında I. Ahmed'in cülusunu müteakip I. James'in bir elçilik heyeti eşliğinde hediyeler göndererek sultanı tebrik etmesi beklenmekteydi. Bu doğrultuda İngiltere'den bir görevlinin mektup ile İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır ve bu mektuba cevap olarak yazılan nâmede bulunan "*cûlûs-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnumuza müstâkil tehniye için pişkeş ile elçiniz geleceği ilam idüb*" ifadesinden anlaşılabileceği gibi, kralın padişahı tebrik etmek üzere elçi göndermeye niyetli olduğu söylenebilir. Bir diğer husus ise nâmede yine "*İngiltere cezâresinin kraliçesine*" şeklinde bir girizgâh bulunmasıdır³¹⁹. Ancak bu mektuplaşmanın kraliçe ile yapılmadığına şüphe yoktur. Muhtemelen kralın, kumpanya üyeleri tarafından İstanbul'da bir elçinin bulunma gerekliliğine ikna edilmesinden sonra yaşanan gelişmelerdir. Bunların yanı sıra padişahın nâmesinde, gündemi meşgul eden İngiliz korsanlarının faaliyetleri de şikâyet edilmiş ve bu korsan gemilerinin ticaret bahanesiyle seyrüsefer ederken İstanbul'dan Trablusşam yakınlarına kadar çok sayıda bölgeye verdikleri zararlar yüzünden cezalandırılmaları istenmiştir³²⁰.

³¹⁷ Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *DİA*, İstanbul 1989, C. 2, s. 30.

³¹⁸ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 165. Ayrıca Kurat, Mustafa Çavuş'un ardından 1608 yılında İbrahim Ağa isimli bir görevlinin Londra'ya gönderildiğini iddia eder. Ona göre, İbrahim Ağa İspanya'dan İngiltere'ye sığınan Müslümanların Osmanlı ülkesine getirilmesi ile görevlendirilmiştir ancak bu yolculuğa dair bilgiler neredeyse yok denecek kadar azdır, bkz. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 174; Özcan, "İngiltere", s. 303.

³¹⁹ BOA, KK 70, s. 140.

³²⁰ *Gös. yer.* Belgenin 7 Ekim 1604 (11 Cemâziye'l-evvel 1013) tarihli olması, Elizabeth'in ölümünden sonra gerçekleşen bir mektuplaşma olduğunu söylemek için yeterlidir. Henüz kraliçenin ölümünün İstanbul'da duyulmadığı ve bu nedenle hâlâ kraliçeye hitaben bir mektup yazıldığı düşünülebilirdi. Ancak bu tarihte İstanbul'da bulunan Venedik baylosu, kraliçenin ölüm haberinin duyulduğunu fakat mektubun hitap şeklinin bilinçli olarak değiştirilmediğini ifade etmektedir. Baylosa göre,

İstanbul'a tebrik için hediyelerle gönderilen yeni bir elçiye ait kayıt bulunmamakla birlikte; 1604'te Venedik, Fransız ve İngiliz ahidnâmelerinin yenilendiği bilinmektedir³²¹. 1604 tarihli İngiliz ahidnâmesine³²² eklenen önceki metinlerden farklı olan ilk ifade; kraliçeye hitaben yazılan “İngiltere ve Françiya ve Hiberniye vilâyetlerinin kraliçesi” elkabının³²³; James için, “İngiltere ve Françiya ve Hiberniye ve Britanya-yı Kebîr vilâyetlerinin kralı” şeklinde değiştirilmesidir³²⁴. İskoçya'nın da James'in hâkimiyetinde olması, hitap şeklinde bir değişikliğe gidilmesini gerektirmiş görünmektedir. Mevcut maddelerdeki bir diğer farklılık ise rüzgâr sebebiyle yoluna devam edemeyen gemilerin bir yere sığınmalarıyla ilgilidir. Bu ifadede yer alan “rüzgâr muhâlif olmağla İstanbul'a gelecek gemileri veyâhud ol cânibinde her mahale” ibaresi³²⁵, “rüzgâr muhâlif olmağla İstanbul'a gelecek gemileri Kefe'ye veyâhud ol câniblerde bir mahale” şeklinde değiştirilmiştir³²⁶. Fakat bunun dışında kalan maddeler 1601 tarihli metnin içeriğiyle birebir aynıdır.

James döneminde de İngiliz korsanlığının yarattığı sorunların önüne geçilemedi ve ilgili yerlere duyurulmasına rağmen bir çözüm bulunamadı. Buna neden olan en büyük etken ise korsanların bazı bölgelerdeki devlet görevlileri tarafından himaye edilmesiydi. Zante'de bulunan Venedik valisi Maffio Michiel, İstanbul'dan çeşitli limanlarda bulunan görevlilere; İngiliz korsanları barındırmamaları, onlarla ticaret yapmamaları aksine yakalayıp cezalandırmaları için katı emirler gönderilmesine rağmen, Türklerin korsanları nazik bir tavırla karşıladığından ve tüccarlarla yaptıkları gibi onlarla alışverişte bulunduklarından bahsetmekteydi³²⁷.

bunun nedeni ise Osmanlıların cülus tebriği için ilk adımı atmak istememesidir, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 51.

³²¹ İlgürel, “Ahmed I”, s. 32.

³²² 1604 tarihli ahidnâmenin bulunduğu yer: British Museum, Turkish MSS, Cotton Roll, XIV. 10. Fakat bu bölümde, 1612 tarihli ahidnâmede yer alan ifadeler esas alınarak karşılaştırma yapılmıştır. Çünkü bahsi geçen 1612 yılına ait metinde bulunan şu ifadeden, önceki maddelerin 1604 tarihli ahidnâmeye ait olduğu anlaşılmaktadır: “...hilâfına cevâz gösterilmeye deyü merhûm ve mağfûrunleh babam hüdvendigâr tâbe serâhu zamanında mufassal ve meşrûh ahidnâme-i hümayûn virilüb...”, Bkz. Uppsala, *Nova 597-10 Zetterström Katalog*, 714-10.

³²³ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 474.

³²⁴ Uppsala, *Nova 597-10 Zetterström Katalog*, 714-10.

³²⁵ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 476.

³²⁶ Uppsala, *Nova 597-10 Zetterström Katalog*, 714-10.

³²⁷ “I must repeat that as long as the Turks shelter the English these waters will never be free.”, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 45-46. Ayrıca Osmanlılardan bağımsız olarak; korsanlık sorunu, İngiltere ve Venedik arasında da birtakım görüşmeler yapılmasını gerekli kılmış ve hatta şikâyetler üzerine I. James, yakalanan bazı korsanları ağır bir şekilde cezalandırmıştı. 1605

Mesela İngiliz Kaptan John Ward'ın eski Tunus beylerbeyi Süleyman Paşa'nın himayesinde Tunus'ta bir kalyon donatarak korsanlık faaliyetlerinde bulunduğuna dair şikayetler mevcuttur³²⁸. Özellikle bu kaptanın İskenderiye'den Venedik'e gitmek üzere olan *Berton Rubbi* ve *Reniarra* isimli gemileri ele geçirdikten sonra ganimeti bahsi geçen paşa ve bölgedeki diğer zabıtlar ile paylaştığı öne sürülmektedir³²⁹. Ayrıca Balyabadra'daki İngiliz konsolosu ve ona bağlı görevlilerin yağma edilen Venedik mallarını satın aldıklarına dair şikâyetler de vardır³³⁰.

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin bu korsanlık faaliyetleri nedeniyle İngiliz tüccarların zarar görmesini engellemeye çalıştığı da biliniyordu. Mesela Trablusgarp limanına aktarma bahanesiyle boş bir şekilde giden ve bölgeyi yağmalamaya kalkışan kimselerin içinde İngilizlerin de olduğu tespit edildiğinde dahi; beylerbeyi Hasan Paşa ile Trablusgarp kadısına, İngiliz taifesine karşı "*hüsn-i müdârâ*" içinde olmaları fakat tedbiri de elden bırakmamaları emredilmişti³³¹. Ayrıca Cezayir eyaletine mutasarrıf Vezir Mustafa Paşa'ya iskeleye gelen Venedik, Fransız ve İngiliz tüccarları ve onlara ait gemileri himaye etmesi tembihlenmekteydi³³². Ancak ticaretle meşgul gibi görünen fakat korsanlara yardımda bulunan İngilizler de mevcuttu. Mesela Selanik'te ikamet eden tüccarlardan birinin, "*küffâr-ı haksârın*" korsan gemilerine casusluk yaptığı ve seyrüsefer halindeki tüccarlar ile adalardaki reayaya ait gemilerin hareketlerini mektuplarla korsanlara haber verdiği öğrenilmişti³³³. Lello'nun casuslukla suçlanan tüccarın serbest bırakılması yönünde yaptığı savunmalar ise sonuçsuz kalmıştı³³⁴.

yılında ise kral, Venedik sularına giden her İngiliz tüccarının korsan olmadığına dair kendisini ve gemisini kanıtlaması yönündeki isteği kabul etmişti, bkz. Tenenti, *a.g.e.*, s. 72.

³²⁸ Acıpinar, "Osmanlı-Venedik Deniz Ticareti", s. 11.

³²⁹ "...Venedik tâcirlerine saldırıp mallarını yağmalayan bu korsan eşkiyasına ruhsat verip onlar ile ittifak halinde olan beylerbeyleri ve sâire zâbitler, korsanların haklarından gelmek yerine, asla dostluğa bakmayıp onlarla bir olmuşlardır...", Serap Mumcu, *Venedik Baylosu'nun Defterleri, The Venetian Baylos's Registers (1589-1684)*, Venedik 2014, s. 102, Belge: 161.

³³⁰ Mora müfettişine Mevlanâ Halil'e gönderilen bu hükümde, "Ballıbelde" olarak yanlış transkripte edilen kelime büyük olasılıkla Balyabadra'dır. Bkz. Mumcu, *a.g.e.*, s. 102, Belge: 160.

³³¹ BOA, KK 70, s. 306.

³³² BOA, KK 70, s. 287.

³³³ BOA, MD 75, s. 5/13.

³³⁴ "Some English merchants, suspected of complicity with the pirates, have been arrested at Salonica. The English Ambassador made representations for their liberty, but fruitlessly.", *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 73.

Korsanlık sorunu padişaha da sık sık iletiliyordu ve başta sadrazam olmak üzere İngiliz elçisine düşmanlık besleyen kişi sayısında bir artış vardı³³⁵. Özellikle İngiliz korsanların bir Osmanlı filosuna saldırması ve filonun yanması olayı, Osmanlılar nezdinde İngilizlere karşı hoşnutsuzluğu had safhaya çıkardı. Hatta bu mesele, Fransızları fazlasıyla sevindirdi ve İngiliz tüccarların yeniden Fransız bayrağı altında ticaret yapmaya başlayacaklarına dair umutlarını arttırdı³³⁶. Öte yandan korsanlık faaliyetlerinde bulunduğu suçlamasıyla İstanbul'da bir bekçinin müşahedesinde bekletilen bir İngiliz gemisinin yakılması, ilişkileri kopma noktasına getirdi³³⁷. Osmanlı ricâlinin şeyhülislam ve kadıasker huzurunda yaptığı uzun görüşmeler sonunda ittifakın sonlandırılması hakkında yaşanan görüş ayrılığı nedeniyle bir sonuca varılamadı. Sultan da dâhil olmak üzere çok sayıda kişi, ilişkilerin koparılmasına meyilliydi ancak Hoca Sâdeddin gibi birkaç isim düşmanlık söz konusu olursa yaşanabilecek sıkıntılara dair savunmalar yapıyorlardı³³⁸. Çünkü müttefikliğin devamı için önemli nedenlerden biri de İngiliz gemilerinin ulaştırdığı kritik harp malzemeleri idi³³⁹. Bunlardan biri olan barut, her yıl İngiltere'den İstanbul'a en az beş yüz varil kadar getiriliyordu³⁴⁰. Osmanlıların hem doğuda hem de batıda cephe açtığı bir dönemde oldukları düşünüldüğünde yeni bir düşman kazanmamak veya bahsi geçen metâlara olan talebin karşılanabilmesi için ittifakın bozulması yoluna başvurulmadı.

Henry Lello döneminde; iki hükümdarın korsanlık hususu dışında iletişime geçmesini gerekli kılan tek mesele, bir süre Avam Kamarası'nda yer alan bir politikacı

³³⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 57.

³³⁶ Horniker, "Anglo-French Rivalry", s. 301.

³³⁷ Kimliği bilinmeyen iki kişi tarafından bir gece yarısı yakılan gemi ile birlikte yirmi bin duka değerindeki pamuk, meşe palamudu ve çivit de kül oldu. Lello, bu yangının Osmanlılar tarafından çıkarıldığına emindi ve sadrazama ya sultanın emriyle ya da reayadan birileri tarafından yapıldığına dair şiddetli bir şikâyetle bulundu. Sadrazam ise suçlarını örtmek isteyen İngilizlerin yapmış olabileceğini söyleyerek elçiye karşı çıktı, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 283; s. 312.

³³⁸ Hatta İstanbul'daki Venedik baylosu Ottaviano Bon, sırf korsanlık sebebiyle açık bir yol güzergahında bulunan İskenderiye'nin yerine Trablusşam'ın daha sık kullanılmasına karar verildiğini öne sürer, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 317.

³³⁹ Aslında İngiltere'de, donanmanın ihtiyaç duyduğu hammadde ihracatının zaman zaman yasaklandığı bilinmektedir. Mesela 1541 yılında VIII. Henry, bir kraliyet emri ile kerestenin ihracını yasaklamıştır (Ronald L. Pollitt, "Wooden Walls: English Seapower and the World's Forests", *Forest History Newsletter*, C. 15/1, 1971, s. 9-10). Fakat kalay, kurşun gibi madenlerin ihracatı daha esnek bir şekilde yürütülüyor olmalıdır.

³⁴⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 312.

olan Thomas Sherley'in esaretiyle ilgiliydi. Aynı zamanda Thomas, kardeşleri Anthony ve Robert gibi bir maceraperestti ve onların ticari gayelerle İran'a gitmek üzere hareket ettiği sırada kendisi Portekiz üzerine bir sefer düzenlemiş fakat yeterince ganimet elde edemediği için daha sonra üç Osmanlı gemisine saldırmıştı. Toskana Grandukalığı himayesinde hareket ettiği düşünülen bu İngiliz, bir süre sonra ise Mürted (Zea) Adası'nda Türklere esir düştü³⁴¹. Bu sırada iki İngilizin İran'a gittiği haberi de İstanbul'da duyuldu ve henüz İngiliz-İspanyol barışına dair şayialar ortalıkta dolaşırken bu durum, İngilizlerin Safevilerle de iş birliği yaparak Osmanlıların karşısında yer alacağı algısı yarattı³⁴². Lello ise Sherley kardeşlerin İngiltere'den kovulduğunu ve böyle bir durumun söz konusu dahi olamayacağını iddia etmekteydi³⁴³. 1602 yılının Aralık ayında Thomas ise William Cecil'e yolladığı bir mektup aracılığıyla serbest bırakılması için yardım talep etti fakat kendisinin İran'a giden İngilizlerin kardeşi olduğu öğrenildiğinde devlet görevlileri bırakılmasına izin vermedi. Öte yandan Thomas, Lello'nun kendisi için yeterince çaba göstermediğini iddia ediyor ve hâlâ esir konumunda olmasından dolayı onu suçluyordu³⁴⁴. Bu durum sarayda saygınlığını yitiren Lello'nun, Osmanlılara muhalif olan birini savunmak istemediği şeklinde yorumlanabilir. Fakat elçinin tamamen tepkisiz kalmadığı ve devlet adamlarıyla birtakım görüşmeler yaparak Thomas'ın serbest bırakılmasını sağlamaya çalıştığı da iddia edilir. Ancak Saunders'in de öne sürdüğü gibi, büyükelçi mevcut koşullarda yetkisini bir noktaya kadar kullanabildi³⁴⁵. Salisbury Kontu'nun Thomas'ın durumunu I. James'e bildirdiği 1605 yılına kadar bu İngilizin kurtarılması yönünde pek bir ilerleme kat edilemedi³⁴⁶. Kralın I. Ahmed'e bu konuda yazdığı mektuplar ise aynı yıl cevap buldu ve Thomas üç yıllık esaretin ardından serbest

³⁴¹ E. Denison Ross, "A Letter from James I to the Sultan Ahmad", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, Londra 1934, Vol. 7/2, s. 299-301. Ayrıca Toskana Grandukalığı ile İngilizler arasında korsanlık faaliyetlerini yürütmek üzere kurulan iş birlikleri için bkz. Tenenti, *a.g.e.*, s. 75-76.

³⁴² Osmanlıların bu konudaki şüpheleri boşuna değildi. Çünkü Anthony Sherley, 1598'de Essex Lordu adına Safevi ülkesine gitmiş ve Şâhı, Osmanlı karşıtı bir Hristiyan birliğinin içine dâhil etmek için görüşmeler yapmıştı. Bir sene sonra ise Anthony, bir Safevi elçilik heyeti eşliğinde Papalık, İspanya, Fransa, Lehistan ve İskoç kralları ile İngiltere kraliçesi ve Venedik doju ile görüşmek üzere Avrupa'ya gönderilmişti, bkz. Özer Küpeli, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri*, s. 16.

³⁴³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 446.

³⁴⁴ Ross, *a.g.m.*, s. 301-303.

³⁴⁵ Saunders, Lello'nun Thomas'ı korumaya çalıştığından ve onu tutulduğu yerde ziyaret ettiğinden bahsetmektedir. Fakat elçinin suçlu bir İngilizin davasına katılmak için isteksiz olduğunu da öne sürmektedir. Bkz. Saunders, *a.g.e.*, s. 220-222.

³⁴⁶ Ross, *a.g.m.*, s. 305.

bırakıldı. Bu tarihlerde İstanbul'daki Venedik baylosu Ottaviano Bon da İngiltere kralının isteği üzerine padişahın, özel bir lütufla bu izni verdiğini not ediyordu³⁴⁷.

Henry Lello'nun elçi kabul töreninde sunulan hediyeler ve Elizabeth'in gönderdiği mektup gibi pek çok faktör, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin III. Murad dönemi ile aynı seyirde ilerleyeceğine işaret etmekteydi. Ancak büyükelçinin en büyük talihsizliklerinden biri, sarayda kendisini himaye eden kişi sayısının sefeininkiler kadar fazla olmamasıydı. İstanbul'daki isyan havası ve valide sultana gelen tepkiler, elçinin bir hami elde etmesini zorlaştırıyor ve artan İngiliz korsanlığının önlenememesi veya Lello'nun korsanlığın getirdiği zararları kamufle edebilecek diplomasi yeteneğine sahip olmaması da İngiliz aleyhtarlarının sayısını arttırıyordu. Ayrıca Lello, kraliçeden haber alamamaktan da şikâyetçiydi³⁴⁸. Bu durum Elizabeth'in Harborne ve Barton'la kurduğu irtibatı, Lello için tekrarlamamış olduğu ve elçinin İngiltere'deki görevliler tarafından yeterince yönlendirilmediği anlamına geliyordu. Ayrıca bu Osmanlılar nezdinde İngiliz-İspanyol barış sürecinin başladığına dair çıkan şayiaları da onaylar nitelikteydi. James'in tahta geçmesiyle birlikte önce kumpanyayla yaşanan problemler ve ardından İspanya ile barışın sağlandığına dair kesin haberler, sarayda İngiltere ile yapılan ittifakın bozulmasına dair tartışmaların çıkmasını tetikledi. Anlaşıldığı üzere sultan ve kral arasında Elizabeth'in ilk dönemlerindeki gibi bir iletişim de kurulamadı ve krala, korsanlığı önlemesi yönünde yapılan çağrılar da cevap bulmadı. Ayrıca henüz saltanatının ilk yıllarında iken James'ten padişaha gelen nâmede belirtildiği gibi cülus tebriki için bir elçi veya hediye gönderilmediği gibi Lello'nun I. Ahmed'ten kralın tahta geçtiği için tebrik edilmesi yönündeki ricası da yerine getirilmedi³⁴⁹. Nihayetinde fazlasıyla çalkantılı bir dönemden geçen Osmanlı-İngiliz ilişkileri, devletin dış siyasetinin etkisi ve İngilizlerin ise ticari gayeleri nedeniyle birbirinden kopamadı.

³⁴⁷ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 311.

³⁴⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 9, s. 442.

³⁴⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 85.

2.2. SIR THOMAS GLOVER'DAN SIR PETER WYCHE'E OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1606-1638)

2.2.1. Sir Thomas Glover'ın Elçiliği

1606 yılında Henry Lello'nun İngiltere'ye geri çağrılmasından sonra elçilik görevi, Sir Thomas Glover tarafından devralındı. Aralık 1606'da Çanakkale Boğazı'na ulaşan Glover, bir süre sonra İstanbul'a giriş yaptı ve Ocak ayının ikinci haftasında padişahın huzuruna çıkmak için hazırlandı³⁵⁰. Lello ise elçilik makamını Glover'a bırakmak istemediği için bir süre daha İstanbul'da kaldı fakat bir şey elde edemeyerek 1607 yılında İngiltere'ye döndü³⁵¹. Bu sırada Glover'ın görevi de elçi kabul töreni ile resmiyet kazandı ve ayrıca bu törenin ardından tecdid edilen İngiliz ahidnâmesine, kralın isteği üzerine bazı yeni maddeler eklendi. Bunlardan ilki Fransa ile aralarında başlangıçtan beri çekişme konusu olan harbî tüccarların durumuyla ilgiliydi. Söz konusu madde ile İspanya, Portekiz, Ankona, Sicilya, Floransa, Katalan ve tüm Flanderli tüccarların bir kez daha İngiliz bayrağı altında ticaret yapmaları kararlaştırıldı. Nitekim daha önce İngilizlere verilen bu ayrıcalığın, Eğri Seferi sırasında Fransız elçisinin zoruyla değiştirildiği yönündeki iddialar üzerine çekişme konusu olan imtiyaz bir kez daha İngilizlere verildi³⁵². Anlaşıldığı kadarıyla Glover,

³⁵⁰ Kütükoğlu, Glover'ın 23 Aralık 1606 tarihinde İstanbul'a vardığından bahsetmektedir (Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 44). Ancak Venedik baylosu Ottaviano 26 Aralık tarihli raporunda, Glover'ın henüz Çanakkale Boğazı'nda olduğundan bahseder. Ayrıca baylosun 9 Ocak 1607 tarihli raporundan anlaşıldığı üzere ise; İngiliz elçisi bir önceki pazar günü İstanbul'a ulaşmıştı ve birkaç gün içinde padişahın huzuruna çıkması beklenmekteydi (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 449, 452). Elçinin 1606 yılının son günlerinde İstanbul'a geldiği bilinse de ahidnâmenin ancak 1607 yılında tecdid edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Micheal Talbot da metnin yenilediği tarihin 1607 olduğuna işaret eder (bkz. Michael Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 28). Çalışmada ise, daha önce ele alınan 1604 ahidnâmesinde olduğu gibi, 1612 yılında yenilenen metnin içinde barındırdığı Glover dönemi ahidnâmesi esas alınacaktır. Bu ahidnâme maddeleri aynıyla kaleme alındıktan sonra ise şu ifadeye yer verilmiştir: "...İngiltere vilâyeti beyzâdelerinden olan Thomas Glover rikâb-ı hümayûnuma gelüb mûmâileyh kralın irsâl itdüğü pişkeş ve hedâyâ mûmâileyh elçi yedinden vâsıl olub makbûl-ı hümayûnum olmağla müşârünileyh kral ahidnâme-i hümayûnuma bâzı husûslar ilhâk olunmasını murâd eyledükde müşârünileyh elçi defter idüb ilâm eyleyüb...", bkz. Uppsala, Nova 597-10 Zetterström Katalog, 714-10.

³⁵¹ Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, s. 87-94.

³⁵² "...zıkr olunan harbî tâifesin Françiya elçileri birer tarikle ahidnâmelerine ilhak itdirüb ve benderlerde konsoloslarına cebren mürâcaat itdirmek istediklerinde zıkr olunan tüccâr ahvâlî Divân-ı hümayûnumda murafâ'a olunub görüldükde girü harbî tüccârın ihtiyârlarına tefviz olundukda tâife-i mezbûre İngiltere konsoloslarına mürâcaat iderler iken merhûm ve mağfûrun-leh babam Sultân Mehmed Han tâbe serâhu Eğri Seferi'ne gitdikde Âsitâne-i sa'âdetimde olan elçilerden biri gitmeyüb dostluğa ve sadâkate binâen ol zaman olan İngiltere elçisi ma'an gidüb Françiya elçisi garazan mahzâ bir fitne bâis olsun deyü İskenderiye'de olan İngiltere konsolosun

bu imtiyazın ahidnâmeye eklenmesi için fazlasıyla çaba sarfetmişti. Çünkü daha önce bahsedildiği üzere Eğri Seferi'ne katılan Barton için Sadrazam Cigalazâde tarafından verilen bir nişân ile “*Flandre tüccârının*” İngiliz bayrağı altına tayin edilmesine dair bir ayrıcalık elde edilmiş ve 1601 tarihinde tecdid olunan ahidnâmeye eklenmişti. Fakat Cigalazâde sayesinde alınan imtiyaz harbi taifenin tamamını kapsamıyordu³⁵³. Bu ayrıcalığın İngilizin eline geçmesinin, başta Fransa olmak üzere yabancı devletlerin elçilerinin protestolarına neden olması sebebiyle, iddia edildiği üzere, bu madde ilerleyen süreçte iptal edilmişti³⁵⁴.

Bir diğer konu ise hacıları İskenderiye'ye bırakmak için Cezâyir ve Mağrib Yakası'na yanaşan gemiler hakkındaydı. Sadece yolcu bırakmak amacıyla gelen ve karaya metâ çıkarmayan İngiliz gemilerinden gümrük vergisi alınmaması karara bağlandı. Ayrıca bu uygulama İstanbul ve Trablusşam başta olmak üzere diğer limanlarda da geçerli olacaktı. Bunların yanı sıra konsolosluk ücretinin ödenmesi, Halep'ten satın alınan harir için ödenen gümrük vergisi, İngilizlere ait davalar, vefat eden İngilizlerin geride kalan malları ve İngilizlerin suç işlemleri durumunda izlenecek usul gibi çeşitli konularla ilgili maddeler ilk kez ahidnâmede yer aldı³⁵⁵. Kurat'a göre, elçinin ahidnâmenin yenilenmesi hususunda izlediği siyaset; Glover'ın selefine kıyasla Osmanlı-İngiliz ilişkilerini daha iyi yöneteceğine dair bir ipucu

bî-günah salb itdürüb ândan mâadâ harbî tüccâr tâifesin Françiya konsoloslarına mürâcaat etdürmek için bir târikle ahidnâmelerine kayd itdürüb İngiltere vesâir tâife husûs-ı mezbûr için mukaddem ve muahhar ahidnâme ve evâmîr-i şerîfe ibrâz iderler ise amel olunmaya deyü kayd etdirmegle Françiyalı tarafından dahlden hâli olunmaduğu ilâm olunub ol şart makbûl olmayub uslûb-ı sabık üzere zikr olunan harbî tüccâr tâifesi İngiltere konsoloslarına mürâcaat idüb Françiyalı tarafından dahl olunmamak için müceddeden ahidnâme-i hümayûna kayd olunmasın ricâ itmeğin...”, bkz. Uppsala, *Nova 597-10 Zetterström Katalog*, 714-10. Muhtemelen yukarıda geçen konulardan biri, Fransız büyükelçisi Breves'in yaptığı propagandalarla İskenderiye konsolosu Paula Mariani'nin idam ettirilmesi ile ilgiliydi. Elçi, bu konsolosun bir İspanyol ajanı olduğunu öne sürmüştü, bkz. Michalewicz, *a.g.e.*, s. 291.

³⁵³ Bkz. Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 475.

³⁵⁴ Horniker, “Anglo-French Rivalry”, s. 302-303; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 114. İstanbul'daki Venedik elçisine göre ise söz konusu imtiyazın İngiliz ahidnâmesine girmesi, bazı hediyeler ve kritik harp metâlarının Osmanlılara temin edileceğine dair verilen garanti sayesindeydi. Ayrıca bu elçinin verdiği bilgilere göre, Glover Protestanlar için bir kilise elde etmeye çalışsa da sadrazam ve müftü büyükelçinin bu isteğini onaylamamıştı, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 10, s. 493.

³⁵⁵ Kurat, bu maddelerden İngilizlerin bir kabahat işlediği zaman uygulanacak olan hüküm dışında kalanların ilk defa 1614 tarihli ahidnâmeye eklendiğini iddia etmektedir (Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 27). Fakat tüm bu maddeler, Glover'ın 1607 tarihli ahidnâmeye eklenmesine aracı olduğu hükümlerdir ve ilgili hususlar, 1612 ila 1614 yıllarında tecdid edilen metinlerde aynıyla korunmuştur. Bkz. Uppsala, *Nova 597-10 Zetterström Katalog*, 714-10.

niteliğindeydi ve büyükelçinin, Barton gibi Türkçeye hâkim olması da Lello döneminin kasvetli havasının silineceği izlenimi yaratıyordu³⁵⁶.

2.2.2. Mustafa Çavuş'un İkinci İngiltere Seyahati

Yeni büyükelçinin görev süresinin başlarında, daha önce resmî görevle İngiltere'ye gönderilen Mustafa Çavuş bir kez daha Londra'ya gönderildi. Çavuş ile mâiyetindeki on kişinin masrafları ise Levant Kumpanyası tarafından karşılandı³⁵⁷. İngiltere'ye varışından sonra bir süre I. James ile görüşmek için kralın Londra'ya dönmesini bekleyen görevli, bu zamanı kumpanyaya mensup üyelerin kendisi için düzenlediği ziyafetlere katılarak geçirdi³⁵⁸ ve bu sayede çeşitli meseleler hakkında üyelerle konuşma fırsatı yakaladı. Nihayet kralın huzuruna çıktığında önce padişaha ait mektupları James'e sundu ve ardından İngiliz gemilerinin Osmanlı sularındaki saldırgan faaliyetlerine dair şikâyetleri gündeme getirdi³⁵⁹. Bu konuda kraldan net bir cevap alamayan çavuşun korsanlığı bahane ederek gönderilen bir ajan olmasından şüphe ediliyordu³⁶⁰.

James ile yapılan görüşmeden tatmin olmayan Mustafa Çavuş, kumpanya üyelerinin yanı sıra bazı devlet görevlileriyle de görüşmeler talep etmeye başladı. Üyeler ise gemilerine Venedikliler tarafından yapılan saldırılardan şikâyet ederek, çavuştan İstanbul'a dönünce bu konuya çözüm bulması yönünde bir söz aldılar. İngiltere'deki Venedik elçisi Zorzi Giustinian ise bu isteği öğrendikten hemen sonra Osmanlı ülkesindeki Venedik ticareti aleyhine bir adım atılmaması için çavuş ile bir görüşme yapmak üzere harekete geçti³⁶¹. Lord Salisbury gibi önde gelen devlet

³⁵⁶ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 114-115.

³⁵⁷ Saunders, *a.g.e.*, s. 86.

³⁵⁸ Kurat, *Türk-İngiliz İlişkileri*, s. 170.

³⁵⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 36. Ayrıca Kurat, Murat Reis tarafından yazılan bir tavsiyenâmenin, Mustafa Çavuş aracılığıyla krala iletildiğinden bahseder (Kurat, *Türk-İngiliz İlişkileri*, s. 166). Aslında bu yolculuğun nedeni hakkında muhtelif fikirler ortaya atılmaktadır. Mesela Glover, zaten Fransa'ya gönderilen bu çavuşun oradan İngiltere'ye geçmesindeki asıl gayenin hediye almak olduğunu savunmaktadır, (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 34). Çeşitli bölgelerde görev alan yabancı temsilciler ise çavuşun korsanlık sorununu çözüme kavuşturmak için gönderildiği kanaatindedir, (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 22). Kurat'a göre ise bu ziyaret, Marsilya'da bulunan Müslüman esirlerin serbest bırakılmasını sağlamak ile ilgilidir, Kurat, *Türk-İngiliz İlişkileri*, s. 166-167.

³⁶⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 36.

³⁶¹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 37.

adamlarıyla da bir araya geldikten³⁶² sonra nihayet Mustafa Çavuş ve kral arasında Ekim ayının sonlarında ikinci bir görüşme daha gerçekleşti. İçeriği gizli tutulan bu görüşmenin de korsanlık meselesiyle ilgili olduğu tahmin edilmekteydi³⁶³. Zorzi'ye göre, İngiliz korsanlar ve ticaretle meşgul olan İngiliz vatandaşlarının ayırt edilebilmesi için kraldan bir emir çıkartması istense de James, korsanların kanun kaçağı olduklarını ve ancak yakalandıkları takdirde ağır bir şekilde tecziye edileceklerini söylemekteydi³⁶⁴. Esasen bu cevap da meselenin çavuşun istediği şekilde sonuçlanmasına yetmemişti. Nihayetinde dört ay kadar Londra'da kalan Mustafa Çavuş, Kasım ayının sonlarına doğru İstanbul'a gitmek üzere adadan ayrıldı. Burada bulunan Venedik elçisi, uzun uğraşlarına rağmen kumpanyadan veya kraldan bir hediye alamayan çavuşun ülkeden memnuniyetsiz bir şekilde gittiğini aktarıyordu³⁶⁵.

Aslında Mustafa Çavuş'un gerçek statüsü hakkında İngiltere'de farklı görüşler vardı ve muhtemelen önce Thomas Sherley'in daha sonra Henry Lello'nun çavuş hakkında başlattığı propagandalar, ilk zamanlar hüsnükabul gören bu görevliye karşı tavır alınmasına yol açtı. Sherley, çavuşun önemli bir görevli olmadığını ve sadece hediye almak maksadıyla geldiğini iddia ederken; sabık büyükelçi Lello ise İstanbul'da iken korsanlık hakkında görüşmek üzere bir çavuş gönderileceğine dair duyum almasına rağmen yine çavuşun tek amacının hediye almak olduğunu öne sürüyordu³⁶⁶. Bunun yanı sıra Lello, aynı rütbedeki diğer görevlilerin Londra'ya gelmeye cesaret edememesi için Mustafa Çavuş'a fazla ihtimam gösterilmemesini savunuyordu³⁶⁷. Büyük olasılıkla, bazı çalışmalarda kılık değiştirerek Osmanlı sarayından geldiğini iddia eden Mustafa isimli birinin Londra'ya gönderilmesine dair anlatılan olayların temelinde de bu provokasyon vardı³⁶⁸. Tüm bunların aksine 22

³⁶² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 42.

³⁶³ Dereli ise çavuşun, Hristiyan devletler arasında anlaşmazlık yaratmak veya onlara karşı bir iş birliği yapmak için Londra'ya gönderildiğine dair şayiaların yayıldığından bahseder, bkz. Dereli, *a.g.m.*, s. 74.

³⁶⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 49.

³⁶⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 66.

³⁶⁶ Kurat, *Türk-İngiliz İlişkileri*, s. 171.

³⁶⁷ Saunders, *a.g.e.*, s. 86; *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 66.

³⁶⁸ Bkz. Maclean, Matar, *a.g.e.*, s. 19. Ayrıca Ben Jonson'ın yazdığı *The Alchemist* isimli komedide, Türk yerine çavuş anlamına gelen "*chiause*" kelimesi kullanılmış ve "*to cheat*" filli yerine ise benzer bir ses çağrıştırdığı için "*to chiause*" ifadesi tercih edilerek bu fiil, sahtekâr anlamında kullanılmıştır. İlk defa 1610 yılında oynanan bir oyun olduğu düşünüldüğünde; metindeki ifadeler,

Mayıs 1608 yılında İstanbul'a ulaşan elçinin yanında James tarafından fidyeleri ödenen ve serbest bırakılan Türk esirleri getirdiği de iddia edilmektedir. Ayrıca Kurat'a göre çavuşun döndükten sonra Glover ile iyi ilişkiler kurması da İngiltere'den memnun olarak ayrıldığına işaret etmektedir³⁶⁹. Tüm bu çelişkilere mahal veren sebebin ne olduğu bilinmese de sarayda Osmanlı-İngiliz ilişkilerine son verilmesine dair düşüncelerin tartışıldığı bir dönemde, çavuşun Londra'dan memnuniyetsiz dönmesi muhtemelen ilişkileri daha kötü bir noktaya taşıyacaktı. Tüm bu bilgiler, Mustafa Çavuş'un Londra ziyaretinin Venedik baylosunun aktardığı kadar kötü bir tecrübe olup olmadığı konusunda soru işaretleri yaratmaktadır³⁷⁰.

2.2.3. Boğdan Meselesi ve Osmanlı-İngiliz İhtilafı

Glover, dört yıllık elçilik görevinin büyük bir kısmını I. James'ten aldığı emirler doğrultusunda Boğdan tahtının varisini desteklemekle geçirdi. Çünkü Boğdan Voyvodası Ieremia Movila'nın 1606 yılındaki ölümüyle birlikte, bu göreve kimin getirileceğine dair Osmanlı ve Lehistan arasında birtakım görüşmeler başlamıştı. Türklerin aday olarak gördükleri Simon, aynı yıl bir beratla tayin edilse de 1607 yılında vefat etmesi üzerine taht için Ieremia'nın oğlu Konstantin ve Simon'ın oğlu Mihailaş arasında bir mücadele baş gösterdi. Lehistan Konstantin'i desteklerken; Osmanlı devlet ricâli Mihailaş'ın tahta geçmesi taraftarıydı. 1607 yılında padişah Simon'ın oğlunun voyvodalığını tasdik etti fakat gelen tepkiler yüzünden Mihailaş aynı yıl ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bu olaydan sonra Osmanlı sarayına gelen Lehistan elçisi ise Konstantin'in voyvoda olması yönünde diplomatik girişimlerde bulundu. Uzun görüşmeler sonunda nihayet Konstantin'in seçilmesine karar verildi ancak taht için yeni bir alternatifin çıkması, tekrar bir karışıklık yarattı³⁷¹.

çavuşun İngilizler nezdinde iyi bir izlenim bırakmadığını da düşündürmektedir (Bkz. Samuel C. Chew, *The Crescent and the Rose Islam and England During the Renaissance*, New York 1937, s. 181). Ayrıca benzer konulardan Özcan da bahsetmektedir, bkz. Özcan, "İngiltere", s. 303.

³⁶⁹ Kurat, *Türk-İngiliz İlişkileri*, a.g.e, s. 172.

³⁷⁰ Dereli ise bu konuda Katolik kralın, Müslüman bir hükümdar tarafından gönderilen bir elçiye sarayında iyi karşılamayacağını söyleyerek konuya dini farklılıklar açısından bakmıştır. Hatta onun iddiasına göre çavuş, padişaha mevcut durumu aktarmayarak Londra'da kral tarafından hüsnükabul gördüğü izlenimi yaratmıştır, bkz. Dereli, a.g.m., s. 74.

³⁷¹ Yusuf Heper, *Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1547-1634)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Uşak 2020, s. 256-262.

Zikredilen yeni isim, 1579-1582 yılları arasında Boğdan voyvodası olan Iancu Sasul'un oğlu Stefan Boğdan'dı. Aslında Stefan'ın İngiltere ile bağlantısı biraz daha eskiye dayanıyordu. 1600 yılında Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmek ve Boğdan'a voyvoda olarak görevlendirilmeyi arzu eden Stefan, İstanbul'a gelmiş ve yabancı elçiler de dâhil olmak üzere bir hâmi arayışına girmişti³⁷². Venedik ve Fransız elçilerinden olduğu gibi Lello'dan da destek görememesine rağmen; 1601 yılında İngiltere'ye giden Stefan, kraliyet ile anlaşarak Lello'yu sarayda kendisini desteklemesi için mecbur bırakmaya çalışmıştı. Hatta Londra'da kendisini prens olarak tanıtmış ve Boğdan Voyvodası Ieremia'nın güçlü bir rakibi olduğunu iddia ederek kraliçeden yardım istemişti³⁷³. Elizabeth ise zor durumda olan bir prence yardım edebileceğini ifade etmenin yanı sıra kendisine bir miktar da maddi destek sağlamıştı³⁷⁴. Fakat daha sonra Lello'dan Stefan hakkında istenilen raporlar ve İngiliz devlet adamlarının vârise güven duymaması gibi nedenler, büyükelçinin Osmanlı-İngiliz ilişkilerini etkileyecek herhangi bir eylemde bulunmaması için uyarılmasına neden olmuştu³⁷⁵.

Kraliyetin bu tavrı, I. James'in tahta geçmesiyle birlikte ise tam tersi bir havaya büründü. Kral, Boğdan tahtının meşru mirasçısı olarak gördüğü Stefan'a yardım etmenin dini bir misyon olduğunu düşünüyordu³⁷⁶. Ancak Lello, zaten korsan saldırıları ve İspanya barışı gibi nedenlerle Osmanlı devlet ricali ile yeterince çatışmaya girdiği için sarayda bu tarz bir eylemi savunmak istemiyordu. Bu nedenle 1606 yılına kadar kralın Stefan ile ilgili gönderdiği mektupları saraya iletmedi. Aynı tarihlerde Osmanlı Devleti tarafından hapsedilmiş olan Boğdan için Lello'nun birkaç girişimi olsa da³⁷⁷ bu konuda ön plana çıkan asıl isim halefi Sir Thomas Glover oldu. Glover'ın büyükelçilik görevine başladığı yıl, Ieremia'nın öldüğü yıldır ve hâlihazırda

³⁷² Raoul Bossy, "Elizabethans and Romanians", *The Polish Review*, Vol. 8/4, Ağustos 1963, s. 85.

³⁷³ Laura Coulter, *The Involvement of the English Crown and Its Embassy in Constantinople with Pretenders to the Throne of the Principality of Moldavia Between The Years 1583 and 1620, With Particular References to the Pretender Stefan Bogdan Between 1590-1612*, University of London, Ph.D. Dissertation, London 1993, s. 252-254. Ayrıca Coulter, ikinci elçi Barton ile birlikte İngilizlerin saraydaki itibarının arttığını ve Fransa yerine İngiltere'den yardım istemenin daha cazip olduğunu öne sürmektedir, bkz. Coulter, *a.g.e.*, s. 259.

³⁷⁴ Coulter, *a.g.e.*, s. 260.

³⁷⁵ Coulter, *a.g.e.*, s. 265.

³⁷⁶ Heper, *a.g.e.*, s. 262; Coulter, *a.g.e.*, s. 286.

³⁷⁷ Coulter, *a.g.e.*, s. 288.

taht için bir aday arayışının olması, Stefan'ın İngilizlerin desteğiyle öne çıkması için bir fırsattı. Bir başka tesadüf ise söz konusu tarihlerde İngiltere'ye giden Mustafa Çavuş'un kral ile yaptığı, Venedik elçisinin iddiasına göre içeriği gizli tutulan, ikinci görüşmesine Stefan'ın da katılmasıydı³⁷⁸. Bu görüşmenin akıbetiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen, Mustafa Çavuş'un Stefan'ı desteklemeye yönelik bir girişiminin olmadığı bilinmektedir. Ancak hami arayışında olan vârisin çavuş ile irtibata geçmiş olması da kaçınılmazdır.

Büyükelçi Glover'ın Stefan hakkındaki ilk girişimi ise I. James'in mektuplarını padişaha iletmek oldu. Elçi oldukça dikkatli hareket ederek ve kralın Stefan'ı desteklemek üzere ayırdığı bütçeyi kullanarak önce saray çevresinde sempati kazanmaya çalıştı. Birtakım hediyeler vasıtasıyla padişahın yakınındaki devlet görevlileriyle dostça ilişkiler geliştiren elçi, James'in gönderdiği mektupları I. Ahmed'e ileteceği uygun zamanı da onlar sayesinde öğrendi. Kral, Boğdan tahtında söz sahibi olan Osmanlılara karşı müttefiklik kozunu kullanarak, padişahın da kendisi ile aynı siyaseti takip etmesini istiyordu. Dolayısıyla mektubun içeriği Stefan'ın desteklenmesiyle ilgiliydi. I. Ahmed ise Anadolu'da devam etmekte olan Celali isyanları sebebiyle bu isteğin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını öne sürdü. Fakat isyanların şiddeti azalır ve müsait şartlar oluşursa, kralın istediği adayın destekleneceğine dair bir söz de verdi³⁷⁹. Ancak bu ifadelerin Osmanlı-İngiliz ilişkilerine zarar vermemek için söylendiği açıktır. Çünkü padişah ve devlet ricâli, Stefan'ın babasının zaman zaman kanunlara aykırı davranışlarda bulunduğunu biliyorlardı ve dolayısıyla Stefan'ın rakibi Konstantin'i desteklemeye daha yatkınlardı³⁸⁰. Ama yine de Glover, devlet ricali ile görüşmeler yaparak onları Stefan'ın tarafına çekmeye çalışıyor ve sarayda nüfuz sahibi olan bu kimselerin etkisiyle padişahın da tavrının istenilen yönde değişeceğini düşünüyordu. Mesela elçi, 1608 yılında Kuyucu Murad Paşa'dan Stefan'ı destekleyeceğine dair bir söz almayı başardı. Fakat sürecin hızlı ilerlemesi için daha fazla maddi kaynağa ihtiyaç vardı ve bu sebeple kral, Stefan'ı desteklemek için gerekli olan paranın İstanbul'da bulunan tüccarlardan toplanmasına izin verdi. Söz konusu para karşılığında ise tüccarlara

³⁷⁸ Elçi, Stefan'dan "Moldovya Prensi" olarak bahsetmektedir, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 49.

³⁷⁹ Coulter, *a.g.e.*, s. 321.

³⁸⁰ Heper, *a.g.e.*, s. 262; Coulter, *a.g.e.*, s. 324.

kumpanya tarafından temin edilen ve Londra’da geri alınabilecek senetler verilecekti³⁸¹. 1609 yılında I. Ahmed’in Konstantin’in voyvodalığını ilan etmesine rağmen³⁸² Glover, James’in talimatları doğrultusunda aynı siyaseti izlemeye devam etti. Aynı tarihlerde Konstantin’in ve Stefan’ın destekçileri adeta Osmanlı ülkesi ve Lehistan arasında mekik dokudular ve birtakım vaatler veya stratejiler ile kendi adaylarının desteklenmesini sağlamaya çalıştılar. Mesela İstanbul’da olan Lehistan temsilcileri İngiliz elçisinin faaliyetlerini sadrazama şikâyet etti³⁸³; Stefan ise saraya gitmelerini sağladığı iki asilzade aracılığıyla Konstantin’i Boğdan yönetimi ile ilgili suçlayacak girişimlerde bulundu³⁸⁴.

Taraflar arasındaki çekişmenin şiddeti arttıkça olaylar daha tehlikeli bir hal almaya başladı. Örneğin daha önce Stefan tarafından gönderilen ve usulsüz davranışları sebebiyle hapse atılan iki kişinin Glover’ın arabuluculuğu ile serbest bırakılmasına izin verilse de bu kişilerin büyükelçi ile görüşmesi yasaklandı. Ancak bu yasağa riayet edilmemesi, Glover ile sadrazamın arasının açılmasına neden oldu. Hatta paşa, Glover’a onu kafası kopartılmış bir şekilde zincire bağlayarak İngiltere’ye göndereceğine dair tehditkâr ifadelerde bulundu ve büyükelçi türlü hakaretlere de maruz kaldı³⁸⁵. Bunlara ilaveten Stefan’ın Glover’ın evinde konaklamasının³⁸⁶ Boğdan’daki yansımaları ise bu adayın prens olarak kabul edilmesine dair Osmanlı sultanından bir ferman elde edildiği şeklinde oldu³⁸⁷. Hatta Boğdan voyvodası Konstantin de I. James’e bir mektup yazarak, İstanbul’daki büyükelçisinin Stefan’ı desteklememesi ve tahtı ele geçirmeye yönelik planlarını teşvik etmemesini rica etti³⁸⁸. Öte yandan 1611 yılında Lehistan’dan gönderilen ve Konstantin’i destekleyen elçi ise İngilizleri şikâyet etmenin yanı sıra Stefan’ı ele geçirmek için çeşitli yollara başvurdu.

³⁸¹ Coulter, *a.g.e.*, s. 325-328.

³⁸² Heper, *a.g.e.*, s. 262.

³⁸³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 321.

³⁸⁴ Coulter, *a.g.e.*, s. 330.

³⁸⁵ Coulter, *a.g.e.*, s. 329-330; Bossy, *a.g.m.*, s. 86. Hatta bu olaydan sonra Glover, paşanın yanında korsan saldırıları gibi farklı bir konuyu konuşmak için gittiğinde dahi kötü bir muameleye maruz kaldı, Coulter, *a.g.e.*, 389.

³⁸⁶ William Lithgow, seyahatnamesinde bahsi geçen vârisin iki yıl kadar İngiliz elçisinin evinde kaldığını iddia eder ve Glover’ın onu desteklemek için çok fazla para harcadığından bahseder. Bkz. Lithgow, *a.g.e.*, s. 126.

³⁸⁷ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 12, 1610-1613, Ed. Horatio F. Brown, Londra 1905, s. 114.

³⁸⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 12, s. 157.

Daha sonra Erdel'den gelen başka bir elçi de bu adayı götürme teşebbüsünde bulundu³⁸⁹. Sorunun kontrolden çıkması ve Osmanlı Devleti, Lehistan, Erdel, Eflak ile Boğdan arasında başlayan çatışmalar³⁹⁰; kraliyet tarafından Stefan'a sunulan desteğin hemen çekilmesi ve Glover'ın ani bir şekilde görevden alınmasıyla sonuçlandı. Hatta 16 Kasım 1611'de büyükelçinin yerine tayin edilen Paul Pindar³⁹¹, İstanbul'a gelmek üzere gizli bir şekilde İngiltere'den ayrıldı. Yanında ise kralın sultana gönderdiği mektuplar vardı³⁹².

Glover ise aldığı talimatlar doğrultusunda Boğdan'daki veraset savaşına fazlasıyla zaman ayırdığı ve ticareti ihmal ettiği için kumpanyaya mensup üyelerden özür dilemek zorunda kaldı³⁹³. Wood'un iddiasına göre ise elçi, 1609 yılında *Royal Defence* isimli bir geminin Karadeniz'e girmesi için izin alabilmişti. Bu tarihlerde İngilizler, İran'dan satın aldıkları ipeği Trabzon üzerinden Avrupa'ya nakletmeyi planlıyorlar ve hatta Trabzon'da bir konsolosluk açmak istiyorlardı³⁹⁴. Ancak daha sonra aynı amaçla John Midnall'ın da Karadeniz'e yelken açma gafletinde bulunması üzerine bu geminin içindeki kişiler için Safevi Şahının ajanı oldukları gerekçesiyle yakalama emri çıkarıldı³⁹⁵. Bölgedeki kadırlara gönderilen emirde İngiliz gemisinin Kefe taraflarına zahire, kereste ve diğer ticari metâları almak için hareket ettiği bildiriliyor; bu gemiye iskelelerde mal verilmemesi ve boş olarak gönderilmesi emrediliyordu³⁹⁶. Bahsi geçen gemi, sadrazam tarafından İstanbul'da incelendi ve içinden bir sandık para çıktı³⁹⁷ ve bu olaydan sonra İngilizlerin Trabzon'a gitmeleri yasaklandı³⁹⁸. Normal şartlarda yabancı bir geminin, Türklerin tekelinde olan Karadeniz'e giriş izni alması hiç kolay olmamakla birlikte; o sıralarda Stefan Boğdan'ı desteklediği için sadrazam tarafından idamla dahi tehdit edilen Glover'ın böyle bir imtiyazı almış olma ihtimali de düşük görünmektedir. Bir şekilde bölgedeki görevlileri

³⁸⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 12, s. 221; 236.

³⁹⁰ Mücteba İlgürel, "Ahmed I", s. 32.

³⁹¹ Wood, *a.g.e.*, s. 117.

³⁹² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 12, s. 251.

³⁹³ Coulter, *a.g.e.*, s. 377.

³⁹⁴ Venedik elçisi bu planın Venedik'in Suriye'den yaptığı ipek ticaretine ciddi zararlar vereceğini düşünmektedir, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 477.

³⁹⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 497; Wood, *a.g.e.*, s. 78.

³⁹⁶ BOA, KK 71, s. 240.

³⁹⁷ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 497.

³⁹⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 11, s. 505-506.

atlatarak Karadeniz sularına girmiş olmaları daha mantıklı görünürken³⁹⁹; İngiliz kaynaklarında ajan oldukları şüphesiyle geminin durdurulduğuna dair bilgiler bulunması karmaşa yaratmaktadır. Fakat Wood da bunun bir bahane olduğunu ve aslında İngilizlerin bu sulara davetsiz girişini engellemek gayesi güdüldüğünü öne sürmektedir⁴⁰⁰.

Görünüşe göre, Kurat'ın iddia ettiği gibi bu dönem Türk-İngiliz ilişkilerinin yeniden yükselişe geçtiği bir süreç değildi⁴⁰¹. Harborne veya Barton döneminde kurulan dostluk seviyesine ulaşılması mümkün olmamakla birlikte Glover dönemi, selefi Lello döneminden çok da farklı ilerlemedi. Büyükelçi, sadece Boğdan meselesine odaklandığı için 1603 yılında başlayan İran Savaşı veya 1606 yılında biten Avusturya Savaşı'na dair İngilizlerin diplomatik bir girişimi de olmadı. Fakat Boğdan tahtı için atılan adımların zararının farkına varılmış olmalı ki yeni elçiye faaliyetlerini tüccarların yararına olacak meselelerle sınırlandırması konusunda açık talimatlar verildi⁴⁰².

2.2.3.1. Ticaret Temelli Diplomatik Münasebetler Dönemi

20 Aralık 1611'de İstanbul'a gelen Paul Pindar, Henry Lello'nun sekreterliğini yapan⁴⁰³ ve ayrıca Halep'te konsolosluk görevini icra eden deneyimli bir isimdi⁴⁰⁴. Pindar'ın henüz elçi kabul töreni düzenlenmeden önce Venedik elçisinin sekreteri ve ardından baylos Simon Contarini ile görüştüğü bilinmektedir. Önce Contarini, tanışma niyetiyle sekretini Pindar'a göndermiş ve kendisine yeni görevi için iyi dileklerini iletmişti. İngiliz büyükelçisi ise bu durumdan hoşnut kalarak her ikisine de Glover'ın üstlendiği konulardan çok farklı faaliyetlerde bulunacağını, İngilizlerin çıkarlarını gözeteceğini ve özellikle kendilerine verilen ayrıcalıkların sürdürülmesini sağlayacağını ifade etmişti. Benzer şeyleri sadrazamla olan görüşmesinde de tekrarlamıştı⁴⁰⁵. Muhtemelen bu sözleri daha önce bahsedilen talimatlar sebebiyleydi.

³⁹⁹ Mikail Acıpınar, "Ahidnâmeler Çerçevesinde Karadeniz'de Ticaret ve Yabancı Tüccarların Durumu (XV-XVII. Yüzyıllar)", *Türk Deniz Ticareti Sempozyumu-VII: Karadeniz Limanları*, 2015, s. 329.

⁴⁰⁰ Wood, *a.g.e.*, s. 78.

⁴⁰¹ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 114.

⁴⁰² Coulter, *a.g.e.*, s. 370.

⁴⁰³ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 86; Wood, *a.g.e.*, s. 52; s. 115.

⁴⁰⁴ Litghow, *a.g.e.*, s. 154; Berridge, *British Diplomacy in Turkey*, s. 69.

⁴⁰⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 12, s. 295-296.

Gerçekten de Pindar'ın Osmanlıların dış meselelere müdâhil olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak İngiliz korsanlığının yarattığı problemlerle ilgili meselelerle karşı karşıya kaldığı ve bu yüzden devlet görevlileriyle görüşmeler yaptığı bilinmektedir⁴⁰⁶. Elçinin Londra'ya büyük bir servet sahibi olarak dönmesi, İngiliz hazinesine borç para vermesi, iç savaş sebebiyle krala maddi yardımda bulunması ve St. Paul Katedralinin onarılması için yaptığı bağış gibi harcamalar da Pindar'ın Levant ticaretinden elde ettiği kazanca dair fikir vermektedir⁴⁰⁷ ve tüm bu bilgiler, kendisinin ticari meselelerde daha etkin olduğunu gösterir niteliktedir. Bunların yanı sıra büyükelçinin çeşitli devlet adamlarına hitap eden lüks metâların da ticaretini yaptığı anlaşılmaktadır. Mesela elçinin Boğdan Voyvodası Gaspar Graziani'ye bin sikke altına bir kürk ile bir hançer ve ayrıca altı bin altı yüz sikke altına yirmi deste kürk sattığı bilinmektedir⁴⁰⁸.

Pindar döneminin en önemli gelişmeleri, İngiliz ahidnâmesinin 1612 ve 1614 yıllarında tecdid edilmesi idi. Büyükelçi 1611 yılında İstanbul'a gelmesine rağmen, ahidnâmenin yenilenmesi yaklaşık bir sene sonra gerçekleşti. Büyük olasılıkla bu gecikmenin nedeni, "*harbî tâife*" olarak adlandırılan Hollanda'nın müstakil bir ahidnâme elde etmek amacıyla Osmanlı sarayı ile irtibata geçmesinden kaynaklanıyordu⁴⁰⁹. Bu gaye ile gönderilen Hollanda elçisi Cornelis Haga, 17 Mart 1612 tarihinde Galata'da bulunan bir konağa yerleşti. Ertesi gün ise Sadrazam Halil Paşa'nın huzuruna memnuniyetle kabul edildi. Paşanın bu olumlu tavrının ardından Pindar da bir temsilcisini Haga'nın kaldığı eve gönderdi. Büyükelçiye ait ev ve atların Hollanda elçisinin kullanımına açık olduğu ileten temsilci, İngiliz elçisinin Haga'ya

⁴⁰⁶ Roy, *a.g.e.*, s. 70.

⁴⁰⁷ Wood, *a.g.e.*, s. 120-121; Saunders, *a.g.e.*, s. 78. Ayrıca elçinin Bishopsgate'de inşa ettirdiği görkemli evi çok ilgi görmüş ve daha sonra evin ahşap cephesi Victoria and Albert Museum'da sergilenmeye başlamıştı, bkz. <http://www.vam.ac.uk/content/articles/s/sir-paul-pindars-house/> (Erişim: 10.03.21).

⁴⁰⁸ Belgede "*Gasir*" olarak geçen ve muhtemelen Gaspar Graziani olan kişinin vekili Mihal ile Pindar'ın vekili Dominiko, kadının huzuruna çıkmış ve Mihal'in voyvodaya kefil olmasıyla birlikte bu alışverişin ödeme süresi belirlenerek sicile kaydedilmiştir [bkz. *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Yaşam (Social and Economic Life in Seventeenth-Century Istanbul: Glimpses from Court Records)*, Ed. Timur Kuran, C. 1, s. 827-830]. Aslında bu bilgi de İngilizlerin yeni büyükelçi aracılığıyla Boğdan Voyvodası ile bir şekilde iletişimde kalmaya devam ettiğini gösterir niteliktedir. Fakat Pindar'ın asıl misyonu, bu bölgedeki faaliyetlere dâhil olmaktan ziyade takip etmek olmalıdır.

⁴⁰⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 12, s. 445.

karşı iyi dilekler beslediğini de ifade etti⁴¹⁰. Aslında Hollanda'nın bu teşebbüsü, başta Fransa olmak üzere rakip Avrupalı devletler tarafından yürütülen çok sayıda provokasyona maruz kalmıştı. Çünkü harbî statüsünde olan devletlere ait gemiler, hâlihazırda bir ahidnâme elde eden devletlerin bayrağı altında Osmanlı sularına gelebiliyorlardı ve bu ayrıcalık karşılığında ödenen vergiler ise bahsedilen devletlere mali kazanç sağlıyordu. Bu nedenle Fransız, İngiliz ve Venedik elçileri gibi çeşitli temsilcilerden oluşan bir ittifak, Haga'nın faaliyetlerini engellemek için büyük meblağlar harcamışlardı⁴¹¹. Başlangıçta bu elçiler arasında yer alan Pindar ise sonradan izlediği siyaseti değiştirerek, Haga'yı himaye edecek derecede iyimser bir tavır takınmıştı⁴¹².

Zikredilen nedenler sebebiyle Osmanlı Devleti ve Hollanda arasında gerçekleşen görüşmelerin süresi uzasa da nihayet 20 Mayıs 1612 tarihinde taraflar arasında bir uzlaşmaya varıldı⁴¹³. Ardından ise Venedik, Fransa ve İngiltere ahidnâmeleri incelenerek Hollanda için de benzer ayrıcalıklardan oluşacak bir metnin hazırlığı başladı⁴¹⁴. Bu gelişmelerin yaşandığı Mayıs ayında İngiliz ahidnâmesinin de yenilendiği anlaşılmaktadır⁴¹⁵. Fakat 1607 tarihli ahidnâmede de yer alan ve İspanya, Portekiz, Ankona, Sicilya, Floransa, Katalan ve tüm Flanderli tüccarların İngiliz bayrağı altında ticaret yapmalarına dair maddenin, 1612 tarihli metinde de değişiklik yapılmadan korunduğu dikkat çekmektedir. Kurat'ın bu maddenin iptalinin sağlandığına dair iddiası⁴¹⁶ bu noktada tartışmaya açık olmakla birlikte, 1612 yılında tekrar edilmiş olması iptal edilmediği izlenimi yaratmaktadır. Maddede yer alan *tüm "Flanderli tüccârlar"* ifadesinin içinde Hollanda'nın olup olmadığı ise meçhuldür

⁴¹⁰ A. H. De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations (1610-1630)*, Leiden/İstanbul 1978, s. 107.

⁴¹¹ Horniker, "Anglo-French Rivalry", s. 303.

⁴¹² Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, s. 111.

⁴¹³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 12, s. 346; Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, s. 117; Bülent Arı, *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and the Dutch Capitulations of 1612*, Ankara 2003, s. 126.

⁴¹⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 12, s. 354. Söz konusu çalışmalar 6 Temmuz'a kadar devam etti ve nihayetinde metnin içeriğinin tamamlanmasıyla birlikte ahidnâme onaylanarak resmîyet kazandı, Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, s. 120; Arı, *The First Dutch Ambassador*, s. 130.

⁴¹⁵ Çalışmada kullanılan 10-21 Mayıs 1612 (Evâsıt-ı şehr-i Rebiü'l-evvel sene 1021) tarihli ahidnâmenin orijinal metni, daha önce yayımlanmamış yeni bir arşiv vesikasıdır. Üzerinde padişahın tuğrasının da bulunduğu bu metin, 1611 yılında büyükelçi olarak göreve başlayan Pindar'a verilen ilk ahidnâmedir, Uppsala, *Nova 597-10 Zetterström Katalog*, 714-10.

⁴¹⁶ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 114.

fakat daha önceki ahidnâme metinlerinde Hollanda, Zelanda, Friesland ve Gelderland'ın “*Flanderli tüccârlar*” olarak sayılması ve ahidnâmede bu maddenin Hollandalı tüccarları kapsamadığına dair bir ibare bulunmaması, Hollanda'nın da İngiliz bayrağı altına girdiği algısı taşımaktadır. Zikredilen tüm ifadelerden ise henüz bu tarihlerde Hollanda ahidnâmesinin hazırlığı devam ettiği için maddenin aynıyla korunduğu düşünülebilir.

1612 tarihli ahidnâme metni, Glover'ın 1607 yılında elde ettiği ahidnâme ile neredeyse birebir aynıdır ve metnin sonunda yer alan şu ifadenin ardından Pindar'a ait bir rica da eklenerek tecdid edildiği anlaşılmaktadır:

“...işbu ahidnâme-i hümayûn-ı mevhibet-makrûnu inâyet ve erzânî kılub müceddeden ahidnâme-i hümayûnum virilmiş idi hâlâ müşârünileyh kralın elçisi olan kıdvatü'l-ümerâi'l-milleti'l-Mesîhiyye umdetü'l-küberâi fi't-tâifeti'n-Nasrânîyye Pavlo Pindar nâm beyzâde Âsitâne-i sa'âdetime gelüb bâzı zamanda...”.

Kralın isteği olan ve Pindar tarafından iletilen rica; mevcut ahidnâme maddelerine aykırı olarak ahidnâmenin yenilendiği tarihten sonraki süreçte çıkarılan bazı emirlere itibar edilmemesi, asıl metne riayet edilmesiyle ilgiliydi⁴¹⁷. Bu problem, ahidnâmenin tecdid edilmesiyle birlikte giderildi ve görevlilere sadece 1612 yılında yenilenen ahidnâmedeki mevcut maddelere sadık kalmaları emredildi. Bunlara ek olarak, son talebin de yer aldığı 1612 tarihli ahidnâme metninin tamamı 1614 yılında değişiklik yapılmadan tecdid edildi⁴¹⁸. Pindar ise 25 Ocak 1618'de Londra'ya geri çağrıldı fakat yeni elçi adayının belirlenmesi bir sene kadar sürdü ve 1620 yılında

⁴¹⁷ “...bâzı zamanda ahidnâme-i hümayûna muhâlif evâmîr-i şerîfe virilüb ânın gibi ahidnâme-i hümayûnuma muhâlif virilen ahkâm haberimiz olmadın hükkâm huzurunda ibraz olundukda zikr olunan ahkâm ahidnâme-i hümayûnumuz tarihinden muahhar olmağla ahidnâme-i hümayûn mazmûnu ile amel olunmayub evâmîr mücebi ile amel olunur ol takdirce elimizde olan ahidnâmeye muhâlif olursa o mâkule evâmîr-i şerîfe ile amel olunmayub ahidnâmemiz mücebince amel olunmasın müşârünileyh efendim kralın murâdıdır deyü...”, Uppsala, Nova 597-10 Zetterström Katalog, 714-10.

⁴¹⁸ 1612 tarihli ahidnâme metninden anlaşıldığı üzere, Kütükoğlu'nun 1614 yılında ahidnâmeye eklendiğini iddia ettiği hususlar; aslında 1607 yılında Glover tarafından tecdid edilen ve ardından Pindar zamanında çok az bir değişiklik ile yenilenen 1612 tarihli metinle birebir aynıdır (Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 27). Görüldüğü kadarıyla 1614 yılındaki tecdid sırasında, metinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 1614 tarihli metnin bulunduğu yer için bkz. Brit. Mus. Türkçe Yaz. Or. 3338.

halefi John Eyre gelene kadar büyükelçi İstanbul'dan ayrılmadı⁴¹⁹. Bu süre zarfında Osmanlı tahtında ise birtakım değişiklikler yaşandı. I. Ahmed'in ani ölümünün ardından taht, 1617'de oğullarından biri yerine kardeşi Mustafa tarafından devralındı. Fakat I. Mustafa'nın akli melekelerinin yerinde olmaması nedeniyle 1618 yılında II. Osman'ın cülusu gerçekleşti. Yeni padişahın tahta geçmesini müteakip İngiliz ahidnâmesinin tecdid edildiği, 1641 tarihli ahidnâme metninde yer alan şu ifadelerden anlaşılmaktadır⁴²⁰:

“...ba'dehû merhûm ve mağfûn-leh Sultân Osman Han tâbe serâhû taht-ı ferah-bahta cûlûs eyledikde müşârûnileyh İngiltere kralının elçisi nâme ve pişkeşleri ile gelüb irsâl itdügü hedâyâ vâsıl ve hayyiz-i kabûlde vâki olub müşârûnileyhim ecdâd-ı izâm ve âbâ-yı kirâmım zaman-ı mâdelet-i unvânlarına virilen ahidnâme-i hümâyûn tecdid olunması mûmâileyh kralın elçisi istedikleri üzere mûmâileyh dahi mukarrer tutub müceddeden ahidnâme-i hümâyûn virüb...”

Beklenen yeni büyükelçi John Eyre ise ilk görüşmesini 1620 yılının Nisan ayında sadrazamla gerçekleştirdi⁴²¹. Daha önce Levant'ta görev almadığı bilinen

⁴¹⁹ Wood, *a.g.e.*, s. 115. Ayrıca Pindar'ın Arapça ve Farsça eserlerden oluşan bir el yazmaları koleksiyonunu beraberinde Londra'ya götürdüğü ve Bodleian Üniversitesi'ne bağışladığı bilinmektedir. Bkz. Wood, *a.g.e.*, s. 120-121; Coulter, *a.g.e.*, s. 159.

⁴²⁰ 1641 tarihli ahidnâme metni, önceki dönemlerde yapılan değişikliklere dair bilgiler içerdiği için ahidnâmenin orijinaline ulaşılammış olsa da II. Osman'ın tahta geçişinin ardından metnin yenilendiği bilgisini net bir şekilde ifade edebilmekteyiz (Leipzig, B.or.290-01, v. 1b-5a/1). Fakat ahidnâmenin tecdidinin hangi büyükelçi tarafından sağlandığı bir soru işareti olarak durmaktadır. Bu tarihte İstanbul'da bulunan Pindar'ın 25 Ocak 1618'de görevden alındığı bilinmektedir. Halefi Sir John Eyre, 14 Aralık 1619'da büyükelçi olarak seçilse de kendisinin İstanbul'a ulaşması 1620 yılının Nisan ayı gibi geç bir tarihtir (Wood, *a.g.e.*, s. 316). Tecdidin bu süre zarfında İstanbul'da bulunan Pindar'ın aracılığı ile gerçekleştiğini kabul edersek, metnin yenilendiği yılı 1618 olarak belirlemek uygun görünmektedir. Ancak Pindar'ın bu tarihlerde resmi olarak görevden alınmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tecdid işleminin yeni elçinin gelişi ile birlikte olabileceği ihtimaller dâhilindedir. Bu durumda ise ahidnâmenin tarihini elçinin İstanbul'a ulaştığı 1620 yılının Nisan ayı ile görevden alındığı 9 Temmuz 1621 aralığında bir tarihe yerleştirmek gerekmektedir (Wood, *a.g.e.*, s. 316). II. Osman'ın tahta geçtiği tarih ise 26 Şubat 1618 ve yeniçeriler tarafından yakalanarak aynı gün öldürüldüğünün iddia edildiği tarih de 20 Mayıs 1622'dir (Feridun Emecen, “Osman II”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 453-456). Ayrıca padişahın Nisan 1621'de Lehistan Seferi için İstanbul'dan ayrıldığı ve seferin, 9 Ekim 1621 tarihinde sonlandığı göz önünde bulundurulmalıdır (Kadir Kasalak-Tufan Gündüz, “II. Osman'ın Hotin Seferi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 14, Ankara 2003, s. 134, 143). Bu şartlar altında ahidnâmenin tecdid edildiği yılın ancak 1620 veya 1621 olabileceği anlaşılmaktadır fakat kesin bir yargıya varabilmek için ahidnâmenin yenilendiği tarihin yer aldığı orijinal metnin gün yüzüne çıkması gerekmektedir. Bu nedenle tecdid işleminin, 1618 yılı ile bir sonraki ahidnâmenin tarihi olan 1622 yılı arasında gerçekleştiğini düşünmek daha makul görünmektedir.

⁴²¹ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 16, 1619-1621, Ed. Allen B. Hind, Londra 1910, s. 245.

Eyre⁴²², kumpanya ile maaşının ödenmesi konusunda birtakım problemler yaşadı. Bunun üzerine elçi, kumpanyanın vaat ettiği miktarı İstanbul'daki iş merkezlerinden toplanan konsolosluk ücretine el koyarak karşılamayı tercih etti. Kumpanyaya mensup üyeler ise büyükelçiyi krala şikâyet ederek Eyre'nin Londra'ya geri çağrılmasını sağladılar⁴²³. Elçinin İstanbul'daki faaliyetlerine dair neredeyse hiçbir bilgi bulunmamakla birlikte, Eyre'nin Lehistan Seferi için arabuluculuk teklifinde bulunduğu fakat II. Osman tarafından reddedildiği de iddia edilmektedir⁴²⁴.

2.2.3.2. Bir Tüccar-Diplomat Sir Thomas Roe'nun İstanbul Elçiliği

Sir John Eyre'nin yerine göreve getirilen Sir Thomas Roe ise hem diplomasi hem de ticari geçmişi olan tecrübeli bir isimdi. 1615-1619 yılları arasında Babür İmparatorluğu'nda elçilik görevi yapmıştı ve Doğu Hindistan Kumpanyası'nın servetinin artmasına katkıda bulunmuştu⁴²⁵. Bu faaliyetleri sayesinde büyükelçi olmaya layık görülen Roe, çok sayıda eşya yüklü üç İngiliz gemisiyle 1622 yılının Ocak ayının sonlarına doğru İstanbul'a ulaştı⁴²⁶ ve Şubat ayında sultanın huzuruna çıktı. II. Osman'a hediye olarak getirdiği iki metal şamdan ise divâna taşınamayacak kadar büyüktü ve sarayda bazı odaların aydınlatılmasında kullanılmak üzere başka bir yere alındı⁴²⁷. Bu törenin ardından İngiliz ahidnâmesinin yenilendiği⁴²⁸ ve bazı yeni

⁴²² Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II (Tagayyür ve Fesâd)*, İstanbul 2014, s. 121.

⁴²³ Wood, *a.g.e.*, s. 122.

⁴²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*, C. 3, Ankara 1959, s. 129.

⁴²⁵ İncalcık, "İmtiyâzât", s. 245.

⁴²⁶ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 17, 1621-1623, Ed. Allen B. Hind, Londra 1911, s. 214.

⁴²⁷ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 17, s. 224-225.

⁴²⁸ Ahmet Büyükkaksoy, Roe'nun 28 Aralık 1621'de İstanbul'a vardığını ve bu tarihin II. Osman'ın Lehistan Seferi'nden dönüş yaptığı tarihten iki gün önceye tekabül ettiğini öne sürmektedir (Ahmet Büyükkaksoy, *a.g.e.*, s. XXIV). Söz konusu tarihlerde İstanbul'da bulunan Venedik baylosunun raporuna göre ise elçi 1622 yılının Ocak ayının sonlarına doğru İstanbul'a ulaşmış ve Şubat ayında tören düzenlenmiştir (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 17, s. 224-225). Her iki bilginin doğruluğu ayrı ayrı kabul edilse dahi ahidnâmenin 1622 yılında yenilendiği sonucuna varılır. Ancak orijinal metnin bulunmamasının yanı sıra sonraki dönemlere ait ahidnâme metinlerinde de tecdide dair net bir bilgi olmaması ve sadece "cülûs-ı hümayûnlarından sonra İngiltere kralı tekrar elçisi ve nâme ile pişkeş gönderüb" ifadesinin yer alması, genellikle cülûs tarihlerinin ahidnâmenin yenilendiği tarih şeklinde belirlenmesine neden olmuştur. Kütükoğlu, Roe'nun elçiliği döneminde verilen bir ahidnâmenin varlığından bahsederken tarih belirtmeyerek elçinin görev süresi ile sınırlandırmışken; (Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 28) Talbot 1621 tarihinde yenilendiğini kabul eder (Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 28). Bahsedildiği üzere 1621 tarihine

hususların metne ilave edildiği de bilinmektedir⁴²⁹. Bu gelişmelerden birkaç ay sonra İstanbul'da birbiri ardına yaşanan karışıklıklar, padişahın katledilmesine kadar vardı ve Roe, bu gelişmelere tanıklık ederek gönderdiği raporlarla durumdan James'i de haberdar etti.

Büyükelçinin kraldan aldığı talimatlardan biri, padişahı Lehistan ile ilgili yaptığı planlardan vazgeçirmektir çünkü kral aynı dini inancı paylaştığı hükümdarlara yardım etmesi gerektiğine inanıyordu. Bu gaye ile başkente gönderilen Roe, özellikle İstanbul'da esir olan Leh soylularının serbest bırakılmasına önayak olmalı veya en azından iyi muamele görmelerini sağlamalıydı⁴³⁰. Venedik elçisinin verdiği bilgilere göre, Lehistan konusu krala ait bir mektup aracılığıyla saraya iletildi ve sadrazam bu metne cevaben bir başka mektup kaleme aldı. İçeriğinde ise bir büyükelçi geldiği takdirde padişahın Lehistan ile barış sürecine girmeye olumlu baktığına dair ifadeler yer alıyordu⁴³¹. Ancak İngilizlerden bağımsız olarak Hotin önlerinde Leh-Kazak ordusu ile yaşanan çatışmaların netice vermemesi, paşalar arasındaki çekişmeler gibi olumsuz gelişmeler; padişahın gelen barış teklifini kabul etmesi ve Hotin Kalesi'nin Osmanlı Devleti'ne bağlı Boğdan Voyvodalığı'na bırakılması ile neticelendi⁴³². Ancak Roe'nun müzakerelerde mutavassıt rolünü üstlendiği ve hatta tarafları memnun etmeyen bazı antlaşma maddelerinin değiştirilmesine önayak olduğu iddia edilmektedir⁴³³.

ait olduğuna dair iddialar, belgenin orijinalinin bulunmamasından kaynaklanır ancak bahsedilen hususlar dikkate alındığında teccidin 1622'de gerçekleştiği açıktır.

⁴²⁹ Ahidnâmeye eklenen konulardan ilki, Tunus ve Cezayir korsanlarının İngiliz gemilerine yaptığı saldırılarla ilgiliydi. Aykırı faaliyetlere son verilmediği takdirde, bu kimselerin Osmanlı liman ve iskelelerine girmelerine engel olunması ve Tunus, Cezayir, Modon ile Koron'da bulunan devlet görevlilerinin bu korsanlara ruhsat vermemesi kararlaştırıldı. Ayrıca Halep'te yapılan harir ticaretine dair sorunlar, Galata'da ikamet eden İngilizlerin gümrük eminleri ile yaşadıkları problemler, Ankara'dan satın alınan emtiâları İstanbul'a getiren tüccarların başka iskelelere gitmeleri ve İstanbul'da bulunan masdariyecilerle ilgili yaşanan sorunları ihtiva eden ticari meselelere dair yeni maddeler de eklenmiştir. 1641 tarihli ahidnâmeninde içerisinde atıflar yapılan 1622 ahidnâmesi için bkz. Leipzig, B.or.290-01, 1b-5a/1.

⁴³⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 17, s. 269; Büyükkaksoy, *a.g.e.*, s. XXXVI. Roe'nun sayesinde serbest bırakılan bazı Lehlilerin hem I. James'e hem de Roe'ya teşekkür mektupları gönderdikleri iddia edilmektedir, bkz. Saunders, *a.g.e.*, s. 262. Ayrıca büyükelçinin, evlerine dönmeleri için bu kimselere maddi yardımda bulunduğu da bilinmektedir, bkz. Michael J. Brown, *Itinerant Ambassador; The Life of Sir Thomas Roe*, Lexington 1970, s. 131.

⁴³¹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 17, s. 311.

⁴³² Emecen, "Osman II", s. 454.

⁴³³ Saunders, *a.g.e.*, s. 261-262. Ancak Roe'nun görevinin, daha çok tarafların uzlaşmadan caymalarını engellemek yönünde olduğu anlaşılmaktadır, bkz. Brown, *a.g.e.*, s. 131.

Benzer şekilde, Roe'nun Erdel'deki olayları yakinen gözlemlediği anlaşılmaktadır. Aslında Boğdan'la ilgili konulara dâhil olan ve olumsuz sonuçları sebebiyle görevden alınan Glover'dan sonra halefi Pindar'a sadece ticari meselelere odaklanması yönünde talimatlar verilmişti. Ancak bu dönemde Otuz yıl Savaşlarının bir yansıması olarak, Bethlen'in Alman İmparatorluğu'na karşı Protestan prenslere yardımda bulunuyor olması İngiltere'nin de dikkatini çekmekteydi⁴³⁴. Yeni büyükelçi Roe ise Erdel hâkimi Gabor Bethlen hakkında bir rapor hazırladı fakat Bethlen'den ve onun elçilerinden uzak durması konusunda talimatlar da aldı⁴³⁵. Aslında bu konuyla ilgili Londra'dan gelen emirlerin belirsiz olması, büyükelçi için meseleye ne derece dâhil olması gerektiği hususunda kafa karışıklığı da yaratıyordu⁴³⁶. Bunlara rağmen Roe'nun, Bethlen ile bir ajan vasıtasıyla mektuplaştığı dahi biliniyordu⁴³⁷. İngilizlerin tekrar bu bölgelerle ilgilenmeye başladıklarını kanıtlayan bu bilgiler, kraliyetin Baltık Denizi'ndeki ticaret sebebiyle, Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Lehistan ve Erdel ile alakalı gelişmeleri takip ettiği şeklinde de yorumlanmaktadır⁴³⁸. Ancak Avrupa'daki savaş hali ve Bethlen'in İngilizler lehine faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda, ticaretten ziyade Otuz yıl Savaşlarıyla ilgili bir eylem olması daha makul görünmektedir.

Roe'nun asıl meşgul olduğu konu ise Garp Ocaklarında İngiliz gemilerine karşı süregelen saldırgan hareketlerin bastırılması ve korsanlık faaliyetlerinin çözüme kavuşturulması meselesiydi⁴³⁹. Söz konusu yüzyılın başlangıcından beri çeşitli korsan grupları Akdeniz'de boy gösteriyor ve seyrüsefer halindeki gemileri yağmıyorlardı. Lello döneminde İngiliz korsanlığına yönelik şikâyetler ciddi bir artışta iken; Roe'nun elçiliğinde Garp Ocakları bünyesinde yürütülen faaliyetlerden İngiliz gemileri muzdaripti. Bu durumdan kaynaklanan mali zararlar sebebiyle kumpanyaya mensup üyeler, krala bir dilekçe yazarak Cezayir ile bir antlaşmaya varılması için temsilci gönderilmesini rica ettiler. Aynı zamanda Roe da korsanlık faaliyetlerinin

⁴³⁴ Ziya Yılmaz, "Murad IV", *DİA*, C. 31, s. 178.

⁴³⁵ Ágnes R. Várkonyi-Alan Campbell, "Gábor Bethlen and His European Presence", *The Hungarian Historical Review*, Vol. 2/4, Budapeşte 2013, s. 695, 716.

⁴³⁶ Berridge, *British Diplomacy in Turkey*, s. 104.

⁴³⁷ Michael Strachan, *Sir Thomas Roe, 1581-1644: A Life*, United Kingdom 1989, s. 161.

⁴³⁸ Várkonyi-Campbell, *a.g.m.*, s. 718.

⁴³⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 17, s. 374; Büyükkaksoy, *a.g.e.*, s. XXXVI. Roe'nun İngiltere ile Cezayir, Tunus ve Trablus arasında sağladığı barış, Osmanlı kroniklerine de yansımıştı, Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, C. 2, s. 608; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, s. 91.

durdurulmasına yönelik birkaç öneri sundu. Bunun dışında üyeler, Cezayir’de tutsak olan bin veya daha fazla İngiliz esirin antlaşma yoluyla serbest bırakılmasını da istiyorlardı. Fakat James, korsanlarla uzlaşmanın kraliyetin itibarına zarar vereceğini söyleyerek İspanya ile Tunus veya Cezayir beyleriyle tek taraflı mutabakata varmayacağı konusunda bir antlaşma yaptığını öne sürmekteydi⁴⁴⁰. Bu sırada ciddi zararlara uğrayan kumpanya, bölgedeki ticareti bırakıp Kızıldeniz’e açılmayı dahi düşünüyordu ancak ondan önce büyük filolar halinde hareket etme yoluna başvuruldu⁴⁴¹. Bir yandan eski usul olan bu yöntemin işe yaraması umut edilirken; öte yandan Roe, İstanbul’da kumpanyanın yararına olabilecek bazı girişimlerde bulunmaktaydı.

Tüm bu şikâyetleri sadrazama ileten ve ayrıca durumun ilişkileri kopma noktasına getirdiğini belirten büyükelçi, nihayet Cezayir ve Tunus’a kendi seçtiği bir İngiliz eşliğinde temsilciler gönderilmesini sağladı. Fakat bu mesele, kraldan aldığı talimatların ötesinde, bölgeye bir barış heyeti gönderilmesi ile neticelendi. Ayrıca saraydan güvenilir bir görevli İngilizlere eşlik edecek ve padişahın emirlerini Garp Ocaklarına ulaştıracaktı. Uzlaşmanın her iki taraf için de avantajlı olacağı düşünülüyordu çünkü İngiliz tüccarlara ve onlara ait gemilere iyi muamele edilmesi karşılığında kumpanya her iki şehirde birer konsolos bulunduracak ve böylece eskisi gibi ticaretin devamlılığı sağlanabilecekti. İlaveten, antlaşmanın bir sureti Osmanlı sarayına diğeri ise krala gönderilecekti. Bu sayede James’in itibarı zedelenmeyecek, Osmanlı Devleti’nin teklifiyle müzakerelere başlandığı izlenimi yaratılacaktı⁴⁴². Bu görüşmeler birtakım uğraşlar sonrası olumlu sonuçlanmasına rağmen pratiğe yeterince yansımada⁴⁴³. Öte yandan bu gelişmelerin kendi çıkarlarıyla uyuşmadığını fark eden İspanyollar, İngiltere’deki elçileri vasıtasıyla James’e itirazlarda bulundular⁴⁴⁴.

Korsanlık faaliyetlerinin engellenemiyor olması, Osmanlı Devleti’nin hem sarayda hem de yerleşim yerlerinde karşı karşıya kaldığı kaos ve isyan hali

⁴⁴⁰ Thomas B. Rainey, “Sir Thomas Roe and the Barbary Pirates (1621-1624)”, *The Historian*, Vol. 27/3, 1965, s. 389. Matar’ın aktardıklarına göre, kral esirlerin kurtarılması yönünde hiçbir çaba sarfetmiyordu. Ayrıca İngilizlerin serbest bırakılması için İngiltere’de toplanan fidyelerin ise akıbeti belirsizdi, bkz. Matar, *Britain and Barbary*, s. 48.

⁴⁴¹ Rainey, *a.g.m.*, s. 390.

⁴⁴² Rainey, *a.g.m.*, s. 391-392.

⁴⁴³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 17, s. 594.

⁴⁴⁴ Rainey, *a.g.m.*, s. 397.

sebebiyleydi. Genç Osman'ın katlinin ardından I. Mustafa tekrar tahta geçirilse de devleti yönetebilecek vasfa sahip olmadığına ikinci kez kanaat getirildikten sonra, 1623'te IV. Murad saltanatı devraldı. Ancak padişah küçük yaşta olması sebebiyle 1632 yılına kadar annesi Kösem Sultan'ın tesiri altındaydı. Tüm bu istikrarsızlık, merkezden uzak yerlerdeki görevlilerin başına buyruk hareket etmelerine olanak sağladı ve hâlihazırda devam eden zorbalıkların şiddetlenmesine sebep oldu⁴⁴⁵. Ancak IV. Murad'ın Roe'nun korsanlık faaliyetlerini engelleme siyasetine olumlu baktığı ve I. James'e Tunus ve Cezayir'deki paşalarla valileri uyararak ticaretle uğraşan İngilizlerin haklarının korunacağı sözünü de verdiği bilinmektedir⁴⁴⁶. Bu doğrultuda, 1624 yılında sultanın gönderdiği emirler Cezayir'de okutulmuş ve bir yıl önce Roe tarafından başlatılan müzakereler nihayet çözüme kavuşmuştu. Ayrıca bu sayede çok sayıda İngiliz esir ise serbest bırakılmıştı⁴⁴⁷. Korsanlık sorunu için kayda değer fayda sağlayan bu başarı, yağma hareketlerini tamamen sonlandırmasa da tüccarlar ve kumpanya üyeleri için önemli bir adımdı.

Dört yıllık görev süresini tamamlayan Roe'nun İngiltere'ye çağrılmayı talep ettiği 1625 yılında, Kral I. James hayatını kaybetti ve yerine I. Charles geçti. Yeni kral, İstanbul'a kimin büyükelçi olarak seçileceği hususuyla yakinen ilgileniyordu. Çünkü büyükelçilerin hem Londra'dan aldığı maaş hem de saraydan temin edilen tayinat ödemesi, kraliyete cazip geliyordu ve ekonomik sebeplerle kumpanyanın büyükelçi atama görevinin kendilerine devredilmesini istiyorlardı. Bu yüzden aynı yıl Charles, kumpanyaya Roe'nun halefi olarak Sir Thomas Phillips'in seçilmesini tavsiye etti fakat üyeler buna karşı çıktı. Yine de kral, Phillips'in göreve atandığına dair bir emir verdi. Kumpanya-kraliyet ihtilafı, 1626 yılında ancak Phillips'in ölümüyle son buldu ve bu sefer de kraliyet aday olarak Sir Peter Wyche'i ön plana çıkardı. Bir süre devam eden çekişmeler sonunda, Wyche'in İstanbul'a gönderilmesine karar verildi. Kumpanyanın bu karara mecbur bırakılmasının ardından birkaç istisna hariç büyükelçiler, ticari açıdan tecrübeli kişiler yerine yüksek tabakadan ve diplomasi yeteneğine sahip isimler arasından seçildi⁴⁴⁸.

⁴⁴⁵ Yılmaz, "Murad IV", s. 178.

⁴⁴⁶ Rainey, *a.g.m.*, s. 400.

⁴⁴⁷ Rainey, *a.g.m.*, s. 401.

⁴⁴⁸ Wood, *a.g.e.*, s. 125.

Wyche'in İstanbul'a ulaştığı 1628 yılına kadar Roe, başkentte kalarak büyükelçilik görevine devam etti. Kendisi yeni kral tarafından Erdel hâkimi Gabor Bethlen'in faaliyetlerini takip etmekle görevlendirildi. Hatta I. James'in siyasetinin aksine Charles, Roe'ya Bethlen'e yardımcı olması için talimatlar da verdi⁴⁴⁹. Bethlen, Protestanlığın koruyucusu ve Avusturya karşıtı olarak, kendisiyle benzer siyaset güden Avrupalı devletlerin tarafında yer alıyordu. 1626 yılında Avusturya ile kısa bir barış süreci yaşayan Bethlen, daha sonra Avusturya'nın Lehistan ve İspanya ile olan ittifakının Osmanlı Devleti'nin aleyhinde olduğuna dikkat çekmeye başladı. Bu sebeple 1626 yılında Avusturya ile yaptığı savaşta Bethlen'e, Osmanlı Devleti de destek verdi⁴⁵⁰. İngilizler ise Otuzyıl Savaşları dolayısıyla Bethlen'in politikalarını takip ediyor, kendisinden desteklerini esirgemiyorlardı ve ayrıca Roe'nun Bethlen'in elçileriyle görüşmeler yaptığı da biliniyordu⁴⁵¹. Anlaşıldığı üzere, İngilizlerin bu konuya dâhil olmalarının arkaplanında Bethlen tarafından krala sunulan vaatlerin de rolü vardı⁴⁵².

Roe'nun görevini devralmak için 1628'de Sir Peter Wyche, iki büyük gemiyle İstanbul'a geldi⁴⁵³ ancak 1629 yılında Bethlen'in ölümüyle birlikte Erdel meselesi kapandı. Wyche'in döneminde ise ağırlıklı olarak ticari konular ön plandaydı ve büyükelçi hem korsanlık hem de tüccarların ekonomik sıkıntılarından kaynaklanan problemlerle meşgul oldu. Bunlardan biri, İstanbul'da birçok kişiyi dolandıran ve gemisiyle şehirden kaçan George More isimli tüccarın yarattığı hengâmeydi. Bu İngiliz, Müslümanlar da dâhil olmak üzere çok sayıda tüccardan akçe ve eşya alarak firar etmişti. Bunun üzerine çeşitli bölgelerdeki görevlilere emirler gönderilerek; geminin yakalanması ve More'un gönderilen mübaşire teslim edilmesi istendi. Ayrıca tüccar gemide bulunmazsa, gemi kâtibi ve reisinin defterleriyle mübaşir eşliğinde İstanbul'a getirilmesi emredildi⁴⁵⁴. More'un aldığı iddia edilen yüz bin real için kaymakam gibi dönemin önde gelen isimleri de olaya dâhil oldu ve alacaklılar

⁴⁴⁹ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 20, 1626-1628, Ed. Allen B. Hind, Londra 1914, s. 121.

⁴⁵⁰ Adem Handžić, "Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. George Rakoçi'ye Yazdığı Berat", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 6/2, Aralık 2017, s. 387; Várkonyi, Campbell, *a.g.m.*, s. 172-173.

⁴⁵¹ Handžić, *a.g.m.*, s. 493, 566.

⁴⁵² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 20, s. 252-253.

⁴⁵³ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 21, 1628-1629, Ed. Allen B. Hind, Londra 1916, s. 54.

⁴⁵⁴ BOA, MD 85, s. 60/143.

büyükelçinin evine akın etmeye başladılar. İstanbul'daki Venedik baylosu Giovanni Capello'ya göre, bu mesele İngiliz ticaretine zarar verecek gibiydi ve bu durumun Venedikli tüccarlar için olumlu sonuçları olabilirdi⁴⁵⁵. Nihayet yakalanan ve tutuklanan More, Whyche'in evine getirildi⁴⁵⁶ ve gemi alıkonuldu. Gemide kendilerine ait herhangi bir mal veya para bulunduğunu söyleyen kişilerin ise kadiya giderek hüccet almaları ve iddia ettikleri şeyi ispatlamaları istendi⁴⁵⁷. Bu olay Wyche'i zor durumda bırakmakla birlikte, kendisini birtakım devlet görevlileriyle de karşı karşıya getirerek elçinin saraydaki itibarını da sarstı.

Görünüşe göre, James'in tahta geçmesiyle birlikte Osmanlı-İngiliz ilişkileri iki tarafın çıkarları çerçevesinde şekillenmeye başlamıştı. Kralın diğer Hristiyan devletlerle iyi ilişkiler geliştirme isteği ve Elizabeth döneminin son yıllarından itibaren gündemde olan İspanyol barışı gibi sebepler, saltanatının ilk yıllarında James'in Osmanlılara yüz çevirmesine neden oldu. Aynı zamanda korsanlık faaliyetlerinden kaynaklanan sorunlar, Osmanlıların da İngilizlere antipati duymasına sebebiyet verdi. Fakat James, Lehistan'ın da söz sahibi olduğu bir mesele olan Boğdan'daki olaylar ve halefi Charles, Otuz yıl Savaşları dolayısıyla Erdel'deki gelişmelerle ilgilenmeye başladığında; Osmanlı Devleti ile müttefikliğin İngiltere için de faydalı olduğuna kanaat getirmiş olmalılardır. Osmanlıların ise savaş kaynaklı endişeleri ile kritik metalara yönelik İngiliz ticaretinin duraksamasını istememeleri gibi sebepler, bu tarihlerde Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde bir kopuşa mahal vermedi.

⁴⁵⁵ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 22, 1629-1632, Ed. Allen B. Hind, Londra 1919, s. 473-474.

⁴⁵⁶ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 22, s. 483.

⁴⁵⁷ BOA, MD 85, s. 137/326.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SAVAŞLAR ÇAĞI VE DİPLOMASİ

3.1. SIR SACKVILLE CROWE'UN ELÇİLİK DÖNEMİ

1620'lerde önce Osmanlı Devleti'nde ve ardından İngiltere'de yaşanan taht değişiklikleriyle birlikte, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yeni bir süreç başladı. 1623'te tahta çıkan IV. Murad, saltanatının ilk dokuz yılında devlet adamları ve annesi Kösem Sultan'ın etkisi altındaydı. Bu dönemde özellikle ülkede, padişahın seleflerinin yaşadığı sıkıntılardan kaynaklanan bir isyan hali hâkimdi ve ayrıca Avrupa'da çıkan Otuz yıl Savaşlarının yansımaları da gözlemleniyordu⁴⁵⁸. 1625 yılında tahta geçen I. Charles ise önce parlamentoyla yaşadığı anlaşmazlıklar ve daha sonra bu muhalefeti körükleyen siyasetiyle birlikte günbegün büyük bir isyana zemin hazırlıyordu.

1628 yılının görevlendirilen Büyükelçi Sir Peter Wyche'in elçilik vazifesi, Charles tarafından IV. Murad'a gönderilen bir mektupla sonlandırıldı. Yerine ise Sir Sackville Crowe'un atandığı haber verildi⁴⁵⁹. Ancak mektupta Wyche'in İngiltere'ye gönderilmesi rica edilmesine rağmen, 1638 yılına kadar sabık büyükelçi İstanbul'da kaldı. Bunun sebebi, Crowe'un kral tarafından atanmış olması ve kraliyetin kumpanya ile beş yıl kadar sürecek bir anlaşmazlık içine girmesiydi⁴⁶⁰.

Bahsi geçen anlaşmazlık; yabancı tüccarların hizmetleri karşılığında Osmanlı liman ve şehirlerindeki İngiliz konsoloslarına ödenen "*konsolosluk hakkı*" ücretinin, kumpanyanın tekelinden kraliyete devredilmesiyle ilgiliydi. Bu iddiayı ilk defa Wyche'in ortaya attığı öne sürülse de⁴⁶¹ halefi Crowe tarafından yeniden gündeme

⁴⁵⁸ Yılmaz, "Murad IV", s. 177-178.

⁴⁵⁹ Feridun Bey, *a.g.e.*, s. 478-479.

⁴⁶⁰ Wood, *a.g.e.*, s. 126.

⁴⁶¹ Wood, *a.g.e.*, s. 126; Mark Charles Fissel, "Early Stuarts Absolutism and the Strangers' Consulage", *Law and Authority in Early Modern England: Essays Presented to Thomas Garden Barnes*, Delaware 2006, s. 190.

getirilerek büyük sorunlara zemin hazırlayan bir meseleye dönüştüğü bilinmektedir. Çünkü beş yıllık süre zarfında bir sonuca varılamaması, konunun yeni büyükelçi İstanbul'a gönderilene kadar ertelenmesine sebep oldu ve bu sayede hem kumpanyanın tepkileri hafifletildi hem de Crowe göreve başlayarak kraliyetin isteklerini yerine getirebilecek uygun zamanı yakalayabildi.

3.1.1. İstanbul ve Londra Arasında Mekik Dokuyanlar: Mustafa Çavuş Londra'da

1633 yılında atanan Sir Sackville Crowe, mevcut sorunların ertelenmesi kararıyla birlikte, 1638'de gecikmeli olarak Londra'dan ayrıldı ve aynı yılın Ekim ayında İstanbul'a ulaştı. Yol boyunca büyükelçiye hem eşi hem de çok sayıda tüccar eşlik etti⁴⁶². Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin faaliyetleri ise doğu sınırlarına odaklanmıştı. 1623'te Bağdat'ın Safeviler tarafından ele geçirilmesiyle başlayan ve uzun süren savaş, 1635'te Revan'ın fethi ve 1638'de Bağdat'ın geri alınmasıyla birlikte son bulmuştu. 1639 yılında yapılan Kasr-ı Şirin Barışı, doğu cephesinde bir sükûnet sağlasa da bu tarihlerden itibaren padişahın kötüye giden sağlık durumu 1640 yılında vefat etmesine neden oldu. IV. Murad'ın ölümünün ardından ise saltanatı I. İbrahim devrildi ve taht değişikliği, Mustafa Çavuş aracılığıyla I. Charles'a haber verildi. Aynı yılın Ekim ayında Londra'ya ulaşan çavuşun masrafları, kumpanya bünyesindeki tüccarlar tarafından karşılandı⁴⁶³. Kral ve üyelerle görüşen, Levant Kumpanyası'ndan birtakım hediyeler alan ve bir ay kadar İngiltere'de kalan Mustafa Çavuş, benzer amaçlarla Hollanda'ya gitmek üzere adadan ayrıldı⁴⁶⁴.

Bu süre zarfında, yeni büyükelçinin 1638'den beri İstanbul'da bulunmasına rağmen İngiliz ahidnâmesi yenilenmemişti çünkü IV. Murad, elçinin geldiği tarihte Bağdat Seferi'nde idi. Dolayısıyla Crowe'un beraberinde getirdiği hediyeler ve krala ait mektup padişaha sunulamadı. Ardından yaşanan taht değişikliğiyle birlikte, Charles'ın yeni sultanı tebrik eden bir mektup göndermesi bekleniyordu⁴⁶⁵. Cülus

⁴⁶² *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 24, 1636-1639, Ed. Allen B. Hind, Londra 1923, s. 466.

⁴⁶³ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 25, 1640-1642, Ed. Allen B. Hind, Londra 1924, s. 76.

⁴⁶⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 25, s. 96; 106.

⁴⁶⁵ "...karındaşım Sultân Murad Han Bağdad Seferi'nde iken müşârûnileyh İngiltere kralının yarar ve müdebbir ve mütemedü'l-kavl beylerinden der-i devletde mütemekkin olmak için Baronet Sör Sakfil

haberini vermek için İngilere'ye gönderilen Mustafa Çavuş, muhtemelen kraldan bir mektup alarak İstanbul'a döndü. Bu yüzden ahidnâmenin tecdidi için İngiltere'den sonra Hollanda'ya giden çavuşun başkente geri gelmesi beklendi ve ahidnâme metni ancak 1641 yılının Kasım ayının başlarında yenilendi⁴⁶⁶. Tüm bunlar 1641 tarihli ahidnâmede yer alan şu ifadelerle teyit edilebilmektedir⁴⁶⁷:

“...cülûs-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnum vâki olmağla âyin-i resm-i Osmanî üzere nâme-i hümayûnum gönderildikde tehniyet-i cülûs-ı mütemennide me'nusum için mûmâileyh kral tarafından tekrar dostluğu müş'ir nâmesi gelüb...”

Ahidnâmenin içeriği incelendiğinde, 1622 yılında yenilenen metinde bulunan maddelerin birebir korunduğu ve yeni bir ekleme yapılmasına gerek duyulmadığı anlaşılmaktadır. 1641 tarihli ahidnâme metninin suretleri ise; Mısır, Halep, İzmir, Ankara, Mora ve Kıbrıs'a gönderilmiştir⁴⁶⁸. Tüm bu gelişmelerin ardından, Osmanlı-İngiliz ittifakının devam ettiği yeni bir dönemin daha başladığını ifade edebiliriz.

3.1.2. Sir Sackville Crowe'un İstanbul'daki ve İngiliz Konsolosluklarındaki Faaliyetleri

3.1.2.1. Mora Konsolosluğu İçin Bir Çekişme: Hyde-Ball

Sir Sackville Crowe'un elçilik dönemi, I. Charles yönetimindeki İngiltere'de bir dizi karışıklığın yaşandığı ve iç savaşın başladığı tarihlerle kesişmekteydi. Kralın İskoçya'da dini açıdan bir değişim yaratmaya çalışması, bölgede 1639-1640 yıllarında bir ayaklanmaya neden oldu ve iç savaşı tetikleyen bu ayaklanma, parlamento ve kralın

Kırov nâm elçisi ve tuhf ve hedâyâsı ile hulûs-ı fuâd ve kemâl-i ittihâdı müş'ir nâmesi gelüb irsâl itdüğü pişkeş ve hedâyâ vâsıl ve makbûl-ı hümayûnları olub lakin kânun üzere ahidnâmeleri tecdîd olunmadın devlet ve ikbâl ü sa'âdet ve iclâl ile taht-ı ferruh-ı baht-ı Osmanî ve serir-i saltanat cihâniyanî üzere cülûs-ı hümayûn sa'âdet-makrûnum vâki olmağla...”, Leipzig, B.or.290-01, v. 5a/1.

⁴⁶⁶ Söz konusu ahidnâmenin orijinal metninin bulunduğu yer ise; TNA, SP108/541. Orijinal metne en yakın tarihte düzenlenen suret için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 1a-5a/1. Konuyla ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. Michael Talbot, “A Treaty of Narratives: Friendship, Gifts, and Diplomatic History in the British Capitulations of 1641”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. 48, 2016, s. 357-398.

⁴⁶⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 5a/1.

⁴⁶⁸ Suretler için sırasıyla bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 5a/2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Ancak son surete yer ismi eklenmemiştir.

karşı karşıya gelmesi sebebiyle krizin artarak şiddetlenmesine yol açtı⁴⁶⁹. Neticede kralın parlamentoya karşı şiddete başvurusu sonucunda 1642 yılında had safhaya ulaşan karışıklıklar, ülkede parlamento ve kral yanlıları şeklinde bir kutuplaşmanın baş göstermesine neden oldu ve bunun uzantıları; Osmanlı topraklarındaki İngilizlere dahi sirayet ederek, tüccarlar arasında birtakım ayrışmalar ve anlaşmazlıklara yol açtı⁴⁷⁰. Mora konsolosluğu için bir yarışa giren Henry Hyde ve Giles Ball'un faaliyetleri, bu yansımanın belirgin taraflarından biriydi. Başlangıçta bir mevki elde etme çabası olarak görünen bu yarışın; iç savaşın etkilerinin gözlemlendiği bir mücadele şekli olduğu, yalnızca olaylar ayrıntılı incelendiğinde anlaşılıyordu.

Hâlihazırda Mora konsoloslu olan Hyde⁴⁷¹; İngilizlerin hizmetinde olmanın yanı sıra Patras yakınlarında satın aldığı voyvodalık ve daha sonra elde ettiği bacdarlık sayesinde Osmanlı yönetimine de dâhil olmuştu⁴⁷². Elçinin bu çift yönlü siyaseti, kendisinin çeşitli devlet görevlileriyle yakın ilişkiler geliştirmesine olanak sağladı ve servetini oldukça arttırdı. Fakat bu işlerle ilgilenen Hyde'ın; İngilizler yararına yürüttüğü faaliyetleri ihmal ediyor olması, kumpanyadan bir uyarı almasına sebep oldu. Bu uyarıya sert bir şekilde cevap veren konsolos, kumpanyaya bölgeden İngiltere'ye yapılan kuşüzümü tedariki konusunda değişikliğe gideceğini ve her çuvaldan kesilmeye başlanacak bir buçuk kuruşun kendisi ile büyükelçi Crowe'un masrafları için kullanılacağını ifade etti. Bunun üzerine Levant Kumpanyası, Şubat 1643'de Hyde'ı görevden aldı ve yerine Gyles Ball tayin edildi⁴⁷³.

⁴⁶⁹ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. Ekin Duru, İstanbul 2019, s. 107-108.

⁴⁷⁰ İngiliz iç savaşının başlamasındaki ekonomik, sosyal veya politik nedenler, bu çalışmanın kapsamında değildir çünkü bu savaş sebebiyle ülkede baş gösteren ayrılık ve hiziplerin, Osmanlı ülkesindeki İngilizlere yansıması ve bu süreçte yaşanan gelişmeler ele alınmaktadır. Bu yüzden iç savaşın nedenleri ve detayı için şu kaynaklara bkz. *The English Civil War and After, 1642-1658*, Ed. R. H. Parry, London 1970; *The Origins of the English Civil War*, Ed. Conrad Russel, London 1973; Philip Haythornthwaite, *The English Civil War (1642-1651): An Illustrated Military History*, London 2002; Christopher Hill, *1640 İngiliz Devrimi*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2005; Christopher Hill, *Dünya Altüst Oldu: İngiliz Devrimi'nde Radikal Düşünceler*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul 2013.

⁴⁷¹ Henry Hyde'in Mora'ya konsolos olarak atandığı ilk tarih net değildir. Daniel Goffman bu tayini, 1630'ların sonları ve 1640'ların başları şeklinde tarihlendirir (Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 47). Ancak 1641 yılında İngiliz büyükelçisi Sir Sackville Crowe'un arzuhalı üzerine Mora ve Rumeli taraflarının konsoloslu olan Hyde'in beratının yenilendiği bilinmektedir. Bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 10b/21.

⁴⁷² Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 47.

⁴⁷³ James Cameron White, "Royal Authority versus corporate sovereignty: the Levant Company and the ambiguities of early Stuart Statecraft", *The Seventeenth Century*, Vol. 32/3, 2017, s. 8.

Üyeler tarafından Ball'a verilen görev ise Hyde'ın kullandığı depolarla kumpanyaya ait her şeyin kendisinin idaresine aktarılmasını ve kurallara uygun olarak Hyde'ın servetinin kumpanyaya devredilmesini sağlamaktı. Sabık konsolosun bu gelişmelere karşı koyacağını öngören üyelerin emirleriyle Ball, 29 Nisan 1643'te kraldan büyükelçi Crowe'a yazılan ve Mora konsolosluğuna kendisinin atandığına dair ifadeler içeren bir mektup almayı ihmal etmedi⁴⁷⁴. Çünkü uyarılara aldırmaz etmeyen Hyde, kumpanyadan gelen bir emri de yerine getirmeyebilirdi. Fakat kralın emri ve Crowe'un aracılığıyla Hyde'ın devre dışı bırakılabileceği düşünülüyordu.

Normal şartlarda bu görev değişimi, kumpanya için sıradan bir eylemdi ancak İngiltere'deki karışıklık ve merkezden uzak noktalara erişim zorluğu, üyelerin disiplini sağlama konusunda endişelenmelerine neden oldu. Tahmin edildiği üzere, kralın Crowe'a ulaşan mektubu işlevini yerine getirdi ve büyükelçinin sunduğu arzual ile yeni konsolosun tayini padişaha onaylatıldı. Bu sayede 1643 yılının Eylül ayının ortalarında, Mora konsolosluğundaki görevine dair Gyles Ball için bir berat elde edildi⁴⁷⁵. Ayrıca 1644 yılının başlarında yine saraydan alınan bir emirle, Hyde'ın gözetiminde bulunan konsolosluk rüsûmunun tahsil edilerek ve hesaplanarak Ball'a gönderilmesi kararlaştırıldı⁴⁷⁶:

“...ol cânib iskelelerine zikr olunan tüccâr tâifesinin getürdükleri ve alub götürdükleri metâlarının konsolosluk rüsûmu hâliyâ konsolos olan Cileş Bal nâm konsolos mukaddemâ konsolos olan Enriko nâm İngilizin nezâreti hesabıyla cem' ve tahsîl eyleyüb ba'dehû memhur kendüye îsal olunmak ricâ etmeğin buyurdum ki vusul buldukda bu husûsa onat vechle mukâyyed olunub dahi ol cânib iskelelerine zikr olunan tüccâr tâifesinin getürdükleri emtiânın rüsûmu mezbûr Cileş Bal merkûm Enriko'nun nezâreti hesabıyla her birinizden hâsıl olan rüsûmu hesab idüb cem' ve tahsîl eyledikten sonra elçi-yi mûmâileyhe gönderilüb emrime muhâlif kimesneyi teâllül ve inâd ettirmeyesiz.”.

Başlangıçta her şey olması gerektiği gibi ilerliyordu fakat Hyde, kraldan ve saraydan elde edilen emirlere rağmen görevi Ball'a devretmemekte ısrarcıydı. Bu iki İngilizin birbirlerini etkisiz kılmak için giriştikleri çok sayıda eylemin içinde, devlet görevlileri de dâhil olmak üzere Osmanlı tebaası yer alıyordu. Mora'daki Osmanlı

⁴⁷⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 47-48.

⁴⁷⁵ Zikredilen konsolosluk beratı için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 17a/77.

⁴⁷⁶ Leipzig, B.or.290-01, v. 18b/89.

yönetiminin bir parçası olmayı başaran Hyde'ın, Patras kadısı Mahmud ve bölgedeki yeniçeri serdari ile dostça ilişkiler geliştirmesi nedeniyle bu görevlilerin Hyde'ın tarafını tutmaları kaçınılmazdı⁴⁷⁷. Bu yüzden Ball'un Hyde'ın elindeki belgelerin sahte olduğuna dair iddiasıyla kadı huzuruna çıkması veya Hyde tarafından Ball'un gemisine bir gece yarısı baskına gönderilen yeniçeriler konusundaki protestoları gibi sayıları arttırılabilecek çok sayıda manipülasyon hareketleri için yapılan şikâyetleri karşılık bulamadı⁴⁷⁸. Bunlara rağmen pes etmeyen Ball, biri Patras'da yaşayan kırk üç kişinin diğeri ise yirmi üç Türk'ün imzaladığı ve Hyde'ın Ball'a yaptığı haksız suçlamaları içeren iki dilekçe oluşturmayı başardı. Ayrıca Aralık 1644'te Ball, kendisine verilen konsolosluk beratının iptali için sarf edilen çabayı sonuçsuz bırakacak iki ferman elde etti⁴⁷⁹. Fakat işlerin yeni konsolosun lehinde gelişmesi için önemli olan etken, Crowe'un desteğini kazanabilmektir.

Bu amaçla Ball, 1644 yılında Crowe'a bir mektup göndererek hem Mora'daki icraatlarından bahsetti hem de Hyde ile ilgili şikâyetlerini büyükelçiye iletti⁴⁸⁰. Konsolosluk görevini terk etmeyen ve elinde tuttuğu ahidnâmeyi yeni konsolosa iade etmeyen Hyde'ın, kumpanyanın İstanbul'daki en önemli temsilcisi Crowe tarafından görevden alınması ve Levant Kumpanyası'nın atama kararının yerine getirilmesi bekleniyordu. Ball'un bir diğer şikâyeti ise Hyde'ın konsolosluk beratında "*Mora ve Rumeli cânibleri iskelelerinde İngiltere tüccârının maslahatlarını görmek için*" atandığı ifadesi yer alırken; Ball'un beratında "*Mora iskelelerine*" konsolos olarak tayin edildiğine yer verilmesiydi⁴⁸¹. Bu ifadelerden yönetimin tamamen Ball'a bırakılmadığı anlaşılıyordu ve görev değişimini Crowe'un saraya bildirdiği düşünüldüğünde, Hyde'ın lehine bir karar alındığı aşikârdır.

İlaveten Crowe'un 1644 yılında bu konuyla ilgili Osmanlı sarayından elde ettiği emirler incelendiğinde, büyükelçinin açık bir şekilde Hyde'ın tarafını tuttuğu ve hatta Ball aleyhinde emirler ibraz edilmesine önyak olduğu da ortadaydı. Bunlardan biri,

⁴⁷⁷ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 52.

⁴⁷⁸ Mora'daki iki İngiliz temsilcisinin konsolosluk iddiasıyla birbirlerini devre dışı bırakmak için giriştikleri provokasyonlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 47-58; White, *a.g.m.*, s. 9-11.

⁴⁷⁹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 52.

⁴⁸⁰ Gös. yer.

⁴⁸¹ Bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 10b/21, 17a/77; Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 52.

eski Mora konsolosu Henry Hyde ve yeni konsolos Gyles Ball arasında çıkan anlaşmazlığın İngiliz elçisi tarafından çözüme kavuşturulduğu ve Hyde'ın ahidnâme kurallarına uygun bir şekilde söz konusu bölgede tüccar vasfıyla ikâmet etmeye devam ettiğinden bahsetmekteydi. Fakat Ball'un bölgedeki kadılar ve hükkâmdan bazı kişilerle iş birliği yaparak tekrar Hyde'ı rahatsız ettiği ifade ediliyor ve şu şekilde bir karara varılıyordu⁴⁸²;

“...Cileş Bal merkûm Enriko 'ya garaz idüb yerlûden ve kuzât ve hükkâmdan bâzı kimesneler ile yekdil ve yek-cihet olub mücerred ihânet içün bâzı erzâk ve akçesin elinden almak isteyüb teaddî üzere olduğun bildirüb men' olmak ricâ etmeğin vech-i meşrûh üzere amel olunmak emr idüb buyurdum ki vusul buldukda emrim üzere amel idüb dahi merkûm Enriko 'yu mezkûra rencide etdirmeyüb kuzât ve hükkâmdan vesâirden kimesneyi karışdırmayub Âsitâne-i sa'âdetime havale eylesin ki ikisi dahi bu cânibe gelüb elçi-yi mûmâileyh ahidnâme mücebine ahvâlleri fasl eyleye deyü yazılmışdır.”.

Bahsi geçen hükümden anlaşıldığı gibi Ball'un, kendi halinde ticari işleriyle meşgul olan Hyde'a haksız yere kötü davrandığı bizzat Crowe'un arzuhalıyla saraya iletilmişti. Muhtemelen bu belgede yer alan emirle birlikte, 1645 yılında Hyde ve Ball arasındaki anlaşmazlığın büyükelçi tarafından çözüme kavuşturulması konusunda bir soruşturma başlatıldı ve bu süreçte bir dizi tanık dinlendi. Davanın asıl ilgililerinden biri olan Ball'un, İstanbul'a gelmesi için ise şöyle bir emir çıkartıldı⁴⁸³:

“...ol cânibde olan tüccâr ile zindegânîsi olmayub dâimâ mâbeynlerinde muhâlefet ve nizâ vâki olmağla tüccâr ile olan husûsların elçi-yi mûmâileyh kendüsü görüb tefahhus ve fasl eylemek içün konsolos Âsitâne-i sa'âdetime gönderilmek...”.

Goffman; Hyde ve Ball arasında çıkan anlaşmazlığa merkezi hükümetin doğrudan katılmadığını ancak tanıkların İstanbul'a gelmelerine izin verdiğini öne sürmektedir⁴⁸⁴. Ahidnâmede de belirtildiği gibi Osmanlılar, İngiliz topluluğunun kendi içinde çıkan problemlerine karışmayı uygun bulmuyor ve büyükelçiler aracılığı ile bu meselelerin çözüme kavuşmasını daha münasip görüyorlardı⁴⁸⁵. Ancak bu davaya

⁴⁸² Leipzig, B.or.290-01, v. 19a/94.

⁴⁸³ Leipzig, B.or.290-01, v. 19b/104.

⁴⁸⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 55.

⁴⁸⁵ Bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 2a/1.

devlet tarafından müdahale edilmemesi, büyükelçinin konunun iç yüzünü saraya iletmemesiyle ilgili olabilir. Ayrıca Saunders de Crowe'un, Hyde'ın saraya arzihal sunmasını engellemek için devreye girdiğini öne sürmektedir⁴⁸⁶.

Tarafları dinleyen Crowe, Ball'un konsolosluk görevi konusundaki tecrübesizliğinden kaynaklanan hatalarını öne sürerek görevden alınması kanaatine vardı. Bu kararda, Hyde'ın suçlamalara karşı kendisini iyi savunması ve Ball'dan daha nüfuzlu bir isim olarak Crowe'a yakın olmasının etkisi büyüktü. Özellikle kuşuzümü ticaretinde kumpanyaya ciddi kârlar sağlayan Hyde'ın faaliyetlerine engel olmaması yönünde bir talimat da alan Ball, İngiltere'ye geri çağırıldı⁴⁸⁷. Bağlantılı olarak Goffman, büyükelçinin Ball'a karşı olan bu tavrının Mora'daki kuşuzümü ticaretiyle ilgili yaşanan sorunlar sebebiyle de olabileceğini öne sürer⁴⁸⁸ fakat asıl sebep bu sorundan çok daha karmaşık ve köklüdür.

Konunun iç yüzü irdelendiğinde; kumpanyanın atama kararının büyükelçi tarafından tam olarak uygulanmaması, Hyde'ın hizmet ettiği kumpanyaya karşı çıkıyor olması ve Ball'un haklı olduğu durumlarda dahi Crowe'dan destek görememesinin ortak bir nedeni olduğu açıkça anlaşıyordu. Levant Kumpanyası ile yaşadığı problemler neticesinde Hyde, iç savaşla mücadele eden ve o sıralarda Oxford'da kuşatma altında olan I. Charles'a bu konuda bir mektup göndermiş ve olumlu yanıt almıştı⁴⁸⁹. Bu adım, kumpanyanın oldukça aleyhineydi ve hatta faaliyetlerine zarar verebilirdi. Çünkü Birinci İç Savaşın başlangıcında, İngiltere'deki tüm kumpanyalar parlamentoya mali destek sağlamıştı ve Levant Kumpanyası'nın bu destekteki payı seksen bin sterlinlik bir harcamaydı⁴⁹⁰. Süregelen savaşın ülkeyi

⁴⁸⁶ Saunders, *a.g.e.*, s. 167.

⁴⁸⁷ White; Crowe'un Hyde'ın lehine aldığı bu kararı, büyükelçinin şirketten ne derecede bağımsız hareket ettiğini gösterdiği şeklinde yorumlar (bkz. White, *a.g.m.*, s. 10). Saunders ise büyükelçinin, Ball'ın konuyu saraya taşınmasıyla birlikte "*kralın otoritesini ve kraliyetin iradesini*" küçümsediği gerekçesiyle konsolosun İngiltere'ye dönmesi kararının verildiğini iddia eder, bkz. Saunders, *a.g.e.*, s. 167.

⁴⁸⁸ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 58. Ayrıca Goffman, Hyde-Ball anlaşmazlığını bir konsolosluk görevinin mücadelesi olarak tanımlar ve bu mevzunun İngiliz büyükelçisini çok az, Osmanlı yetkililerini ise neredeyse hiç ilgilendirmediğini iddia eder (Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 110). Fakat ele alındığı üzere bu anlaşmazlık, içinde savaşın uzantılarını barındırdığı ve büyükelçinin bu konuda oldukça etkin bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Crowe'un İstanbul'daki faaliyetlerinde de Hyde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Hyde-Crowe iş birliği, bir çıkar ilişkisi gibi görünmekle birlikte; birbirlerini himaye eden ve destekleyen iki kralcı izlenimi de vermektedir.

⁴⁸⁹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 58.

⁴⁹⁰ Roy, *a.g.e.*, s. 90.

kralcılar ve parlamento yanlıları olarak hizipleştirmesi; kumpanyanın parlamentoya yakın bir tavır sergilemesine neden olurken, Hyde ve Crowe kralcılarının tarafındaydı. Bahsedildiği üzere büyükelçi, kumpanyanın isteği dışında kral tarafından tayin edilmişti ve büyük olasılıkla görüş olarak kendisine yakın gördüğü Hyde'ı, görevinin başından beri himaye ediyordu. Bu tavır hem konsolosluk beratlarındaki yer isimleri meselesini hem de Ball'un Hyde'a karşı Crowe'dan yardım istediği 1644 tarihinde, Hyde'ın mağdur olduğu ve Ball'un suçlu gösterildiği emirlerin büyükelçi aracılığıyla saraydan alınmasını açıklamaya yetiyordu. Ball, büyükelçiye güvenmemekte oldukça haklıydı ve başlarda mücadelesini Crowe'dan bağımsız olarak yine Osmanlı Devleti'nin adaletinde aramayı sürdürmüştü⁴⁹¹.

Hyde-Crowe yakınlığının ne derece olduğunu tahmin etmek zor olsa da Eylül 1645 ve Şubat 1646 tarihli iki hüküm bu konuda bir fikir yürütülmesine olanak sağlamaktadır. İki metinde de yer alan konu, “*bâzı mesâlih için Âsitâne-i sa'âdeteye gelen*” Hyde'ın Balyabadra'daki mahzenlerinde bulunan tüm erzak ve metâsının Venediklilere ait firkateler tarafından yakılmasıyla ilgilidir. İlk hükümde durumu öğrenen Hyde, bir adamını İzmir güzergâhı üzerinden bölgeye gönderir ve bu görevlinin geride kalan kereste gibi Hyde'a ait şeyleri koruması, mahzenlere alması ve hatta tamir etmesine karışılmaması emredilir⁴⁹²; ikinci hükümde ise aynı olay tekrar ele alınır ve Hyde'ın mahzenlerinin yakıldığı, on beş bin kuruştan fazla emval ve erzağının alındığı gibi detaylara yer verilir. Ancak bu ikinci hükümden Hyde'ın hâlâ İstanbul'da ve Crowe'un yanında olduğu saptanabilmektedir⁴⁹³:

“...bundan akdem Mora konsolosu olan Enriko nâm İngiliz bâzı umûr ve mesâlihi için Âsitâne-i sa'âdeteye gelmeğe kendüsü İstanbul'da elçi-yi mûmâileyhin yanında iken Venedik firkateleri Balyabadra yalılarına garet eylediklerinde mezbûr Enriko'nun dahi mahzenlerin dahi ihrak ve on beş bin guruslukdan ziyâde emvâl ve erzâkın garet ve hasârat eyleyüb lâkin mezbûr konsolos mesâlihi bi't-tamam görmeyüb bir miktar zaman dahi eğlenmek iktizâ eylemeğe bâki kalan emvâl ve erzâkına ve emlâk ve diğer nesne ve âdemlerine kimesne dahl ve rencide eylemeyüb...”.

⁴⁹¹ Saunders, *a.g.e.*, s. 165-166.

⁴⁹² Leipzig, B.or.290-01, v. 20a/109.

⁴⁹³ Leipzig, B.or.290-01, v. 22a/123.

Hyde'in Gyles ile olan davası sebebiyle 1645 yılında İstanbul'a geldiği düşünülebilirdi fakat Crowe, aynı yılın Ağustos ayının sonlarında Ball'un suçlu olduğunu öne sürerek görevden alınması gerektiğine karar vermişti⁴⁹⁴. Söz konusu belgeden ise Hyde'in Şubat 1646'da dahi İstanbul'da büyükelçinin yanında bulunduğu ve bir süre daha burada kalacağı anlaşıyordu. Bu doğrultuda, aynı görüşün taraftarları olan bu iki İngilizin birbirlerinin faaliyetlerinden haberdar oldukları ve gizli veya açık bir şekilde birinin yekdiğerini desteklediği iddiasını ortaya atmakta bir sakınca yok gibi görünmektedir.

Hyde-Ball çekişmesinin devam ettiği süreçte, İngiltere'de çatışmaların en şiddetli zamanlarından biri yaşanıyordu. İç savaşın ilk dönemi olarak adlandırılan 1642-1646 yılları, parlamenterler ve kralcıların oluşturdukları orduların girdiği çok sayıda muharebeye şahit olmaktaydı. Kısa zaman aralıklarında gerçekleşen ve her iki tarafı da askeri ve ekonomik açıdan zor durumda bırakan savaşlar, 1646'da kralın son yenilgisiyle birlikte bir durulma sürecine girdi⁴⁹⁵. Charles'ın Avrupalı devletlerden istediği destekler ise sonuçsuz kaldı. Venedik'teki İngiliz elçisinin vekili Sir George Talbot'un teşvikleriyle Venedik veya Osmanlı Devleti'nden yardım talep edilmesi meselesi gündeme geldi. 1644 yılında Venedik hükümeti Charles'a asker, harp aletleri veya cephane ve para yardımında bulunmak için adım attı fakat 1645 yılında patlak veren Girit Savaşı böyle bir desteğe fırsat vermedi. Bu sefer de Talbot, İstanbul'daki büyükelçinin taraflar arasında arabulucu olmasını önerdi çünkü bunun karşılığında Osmanlılar ve Venediklilerin krala yardım edeceği düşünülüyordu. Hatta vekil bu konuda Crowe'a bir mektup dahi yazdı⁴⁹⁶.

Charles ise muhtemelen böyle bir eylemin ne kadar sürede sonuçlanacağından emin olmadığı ve bekleyecek zamanı kalmadığı için başka bir yol izledi. İlk evrenin sonlandığı 1646 yılında Crowe'a tam yetki vererek, Osmanlı topraklarında bulunan İngiliz tüccarların bütün eşyalarına, ticari mallarına ve mülklerine el konulmasını emretti. Gerekçesi ise tüccarların İngiltere'de krala karşı silahlanan kişilerle aynı tarafta oldukları veya bu kişilere destek sağladıklarıydı. Bu yüzden vatana ihanet suçlamasıyla tüccarların ellerindeki her şey koruma altına alınacak ve hatta bu

⁴⁹⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 57.

⁴⁹⁵ *The English Civil War and After, 1642-1658*, Ed. R. H. Parry, London 1970, s. 43.

⁴⁹⁶ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 61-63.

tüccarlar, onların bağlı olduğu komisyoncular, temsilciler, rahipler ve bu kişilerle ilişkili tüm İngilizler yakalanacak, haklarında davalar açılacak ve gerekirse hapsedileceklerdi. Kral tüm bunların gerçekleşebilmesi için Crowe'un padişaha başvurmasını ve onun desteğini almasını istiyordu⁴⁹⁷.

Şüphesiz tüm bu talimatların verilmesindeki amaç mali destek kazanmaktı. Çünkü Charles, iç savaşın başlangıcından beri Levant Kumpanyası tüccarlarına ait olan konsolosluk ücretini ele geçirmeye çalışıyordu. Buna izin vermeyen kumpanya üyelerinin ise 1642 yılında konuyla ilgili Avam Kamarasına başvurdukları biliniyordu. 1644 yılında ise parlamento, bu ücretin kumpanyanın hakkı olduğuna karar vermişti⁴⁹⁸. Bu yüzden kumpanyanın parlamento hizbine doğru kaymaya başlaması, kralın tüccarlar aleyhinde vereceği talimatlara bir kılıf uydurmasına fırsat vermektedir.

Crowe açısından bakıldığında ise büyükelçi, göreve başlamak için konsolosluk ücreti konusundaki kumpanya-kraliyet ihtilafının sonlandırılmasını beklemiş ve 1633'te atanmış olmasına rağmen 1638 yılında İstanbul'a gidebilmişti. Kendisi beş yıl sonra göreve başladığında, bu gelir kaynağı yine kumpanyanın tekelindeydi. Bu tarihlerden itibaren kraliyetin gündeminde olan bu konu, belki de kumpanyanın itirazlarının bastırılması için kapatılmış gibi görünmüş ancak birtakım planlar devam etmişti. Çünkü başından beri Crowe, bir yandan Hyde'ın Mora'daki faaliyetlerine destek çıkarken diğer yandan kumpanyaya ait çeşitli merkezlerdeki konsolosluk ücretlerinin toplanması, denetlenmesi ve himaye altına alınması için ayrı bir çaba harcıyordu. 1641'de Mısır'daki konsolosun ölümünün ardından bölgede toplanan ücretin kendisine gönderilmesini talep etti⁴⁹⁹, 1643'te Tunus'ta bulunan tüccarların problem çıkarmadan bu ücreti vermeleri için bir emir çıkarıldı⁵⁰⁰, yine elçi 1643'te İzmir'de konsolosluk ücretini ödemeyen bir İngilizin ticaretten men edilerek İngiltere'ye gönderilmesine aracı oldu⁵⁰¹. Aynı yıl Mora'ya yeni bir konsolos atandığında, toplanmış olan konsolosluk ücretinin hesaplanarak yeni konsolosa

⁴⁹⁷ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 64; White, *a.g.m.*, s. 11. Ayrıca İngiliz tüccarlara karşı uygulacak haciz işlemi neticesinde toplanacak olan para, Paris'teki Richard Forster aracılığı ile krala ulaştırılacaktı, bkz. Saunders, *a.g.e.*, s. 96.

⁴⁹⁸ Wood, *a.g.e.*, s. 126.

⁴⁹⁹ Leipzig, B.or.290-01, v. 14b/57, 60; 15a/61, 62.

⁵⁰⁰ Leipzig, B.or.290-01, v. 15a/63.

⁵⁰¹ Leipzig, B.or.290-01, v. 15b/66.

devredilmesi konusunda resmi bir emir elde etti⁵⁰² ve 1645 yılında Mısır'da zimmetinde olan konsolosluk ücretini devretmeyen vekil hakkında bir soruşturma başlattı⁵⁰³. Örnekleri arttırılabilecek çok sayıda arzuhal ile büyükelçi, bu gelir kaynağının tüccarlardan tahsisi ve gerekli durumlarda görevliler arasındaki devrini sıkı sıkıya takip etti. Bu emirlerin büyük bir çoğunluğunda ise “*elçi-yi mûmâileyhe âid olan rûsûm*” şeklinde bir ifade yer alıyordu. Bu cümle, büyükelçinin henüz tüccarlar aleyhindeki icraatlarına başlamadığı ve tarafını net olarak belli etmediği tarihlerde dahi gelecek dönemlerde olacaklara dair küçük bir ipucu içermekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla bu planların kapsamı 1646 yılında oldukça genişledi ve Crow, kraldan aldığı talimattan birkaç gün sonra hemen harekete geçti⁵⁰⁴. Hyde'ın 1645'ten beri İstanbul'da bulunması, mahzeni Venedik fırkateleri tarafından yakıldığında dahi Mora'ya bizzat gitmek yerine bir adamını göndermesi gibi meseleler, kendisinin Crowe ile birlikte daha büyük planların içinde olduğunun birer göstergesi gibiydi⁵⁰⁵.

3.1.2.2. Büyükelçinin İzmir Konsolosluğu'na Yönelik Faaliyetleri

Charles'ın talimatının ilk uygulama alanı İzmir olarak belirlendi. Bu bölgenin hedef olarak seçilmesinin arkaplanındaki motivasyon ise net değildir. Büyükelçinin, Charles'tan aldığı 21 Mart 1646 tarihli talimattan⁵⁰⁶ önce de İzmir'e yönelik birtakım faaliyetlerde bulunduğu, Şubat 1646'da bölgedeki tüccarlarla ilgili yaptığı başvurulardan anlaşılmaktadır. Büyükelçiye ait arzuhaller üzerine verilen ve İzmir kadısına hitaben yazılan bu emirler, İngiliz büyükelçisi ile İzmir'deki tüccarlar

⁵⁰² Leipzig, B.or.290-01, v. 18b/89.

⁵⁰³ Leipzig, B.or.290-01, v. 21a/114; 22b/118.

⁵⁰⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 66.

⁵⁰⁵ Goffman, Crowe'un harekete geçmeden önce Hyde veya yanındaki danışmanlarıyla görüşmeler yaptığını tahmin ettiğini söyler fakat büyükelçiye ait mektuplarda Hyde'ın adının hiç geçmediğinden de bahseder (*Gös. yer.*). 1646 yılında Hyde'ın İstanbul'da olduğuna ve bir süre daha burada kalacağına dair elimizde bulunan bilgi, Goffman'ın bu iddiasının doğruluğunu ispat etmeye yetmektedir (Leipzig, B.or.290-01, v. 22a/123). Aslında büyükelçinin yanında olması Hyde'a birtakım faydalar da sağlıyordu. Mesela Hyde'ın Mora'da kadı ile yaşadığı anlaşmazlık konusunda, Crowe'un arzuhaliyle bir emir elde edilmişti. 1050 senesinde (1640-1641) Balyabadra kadısı olan Mahmud hem Hyde'dan altı yüz adet kuruş hem de konsolosun iskelesinde bulunan gemisinden bir miktar parayı zorla almış ve mâzul olduktan sonra söz konusu olan miktarı ödmeden Edirne'ye gitmişti. Bu mesele ise büyükelçi aracılığıyla saraya iletilmiş ve sabık kadıdan Hyde'a ait olan paranın bir kadı huzurunda görülecek dava ile geri alınması yönünde karar verilmişti. Yani Hyde'ın İstanbul'da bulunması kendi çıkarları için de oldukça makuldü, Leipzig, B.or.290-01, v. 21a/116.

⁵⁰⁶ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 64.

arasındaki sıkıntılara dair ifadeler içermektedir. Büyükelçinin ilk şikâyeti; İzmir'deki bazı tüccar, gemi reisi ve gemicilerin, İngilizlerin ayin ve âdetleri gereğince tembih edilen hususlara uymadıkları yönündedir ve Divân'da bununla ilgili alınan karar da İzmir kadısına gönderilmiştir⁵⁰⁷.

Bahsedilen emirde Crowe'un tüccarların kendisine itaat etmediklerini öne sürmesi, özellikle bir çavuşun gönderilecek olan adamına eşlik etmesini istemesi ve gerektiğinde bölgedeki diğer görevlilerin de yardım etmelerini sağlaması, Osmanlı hukukunun işleyişini iyi bildiğinin birer göstergesidir. Çünkü bölgedeki en geniş yetkilere sahip görevli olan kadının böyle bir emir alması, İzmir'deki tüccarların birer suçlu olarak görünmelerine sebep olacak ve söz hakları kalmayacaktı. Ayrıca herhangi bir itiraz durumunda devreye zabıtlar girecek ve muhtemelen her türlü direnişe rağmen kişiler İstanbul'a getirileceklerdi. Yol esnasında ise İzmir'e gönderilen çavuş kendilerine göz kulak olacaktı. Bu neredeyse tamamen devlet kontrolünde olan bir yakalama emri gibi görünüyordu.

Büyükelçinin ikinci arzuhalı ise kendisine verilmesi gereken konsolosluk hakkının, İzmir'deki tüccarlar tarafından ödenmemesiyle ilgiliydi. Bu isteği, Crowe'un tüm icraatlarının temelinde yatan motivasyondur ve kumpanyanın hakkı olan gelir kaynağının kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Bu tüccarlar hem İngilizler arasında asayiş bozan hem elçiye ait parayı gasbeden hem de ahidnâme kurallarına itaat etmeyen kişiler olarak lanse edildiler. Verilen kararda yer alan şu ifadeler ise durumu açıklamak için yeterliydi⁵⁰⁸:

"...tâife-i mezbûrenin İngiltere gemilerine tahmîl idüb getürdükleri ve alub götürdükleri cem'-i-i metâlarından elçi-yi mûmâileyhe âid olan konsolosluk hakkı vesâir resm ve avâidin her ne ise varan âdemine alıvirdikden sonra anın gibi muhâlefet idüb serkeşlik eyleyen İngilterelülerin gerek konsolosdur ve gerek tüccâr ve gemi reisidir ve gemicilerdir elçi-yi mûmâileyhin tenbîhine adem-i inkıyâd üzere olduklarıçün sen ki kadısın bir vechle teâllül etdirmeyüb..."

⁵⁰⁷ "...İzmir'de olan İngilterelü bu ahidnâme-i hümayûn ve olagelen âyin ve âdetlerine muhâlif vaz' eylediklerinde olmakule adem-i inkıyâd olub serkeşlik eyleyenler gerek konsolos ve tüccâr ve gemi reisleri ve gemicileridir olmakule adem-i inkıyâd üzere olub serkeşlik eyleyenler elçi-yi mûmâileyhin tenbîh ve cevabı üzere emr-i şerîfimle tâyin olunan çavuş ve tarafından varan âdemi ile Âsitâne-i sa'âdetime getürmek istedikde sen ki kadısın yerlûden vesâir zâbit kullarımdan kimesneyi karışdırmayub ahidnâme-i hümayûn mücebince elçi-yi mûmâileyh görüb fasl eylemek için Âsitâne-i sa'âdetime göndermekde zâbit kullarımdan her biri gereği gibi muâvenet eyleyüb dâimâ ahidnâme-i hümayûnun mazmûnuyla amel ve min ba'd hilâfına rızâ ve cevâz göstermeyesin.", Leipzig, B.or.290-01, v. 21b-22a/120.

⁵⁰⁸ Leipzig, B.or.290-01, v. 22a/121.

Aynı tarihe ait üçüncü emir ise, Crowe'un tercümanı Lorenzo Zuma'ya verilen yol hükmüdür⁵⁰⁹. Bu tercümanın Mısır konsolosunun ölümünün ardından, tüccarların maslahatlarını görmek ve “*konsolosluk avâidini ahz ü kabz eylemek*” için 1641 senesinde Mısır'a gittiği de bilinmektedir⁵¹⁰. Ayrıca Lorenzo, bu ücret konusunda Fransız konsolosu ile yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle uzun bir süre Mısır'da kalmıştır⁵¹¹. 1642 yılında sabık büyükelçi Richard Glover Mısır konsolosluğuna atansa da⁵¹² Glover'ın eski görev yeri Kıbrıs'ta “*hummâ-yı muhrıkaya*” yakalanması sebebiyle Lorenzo'nun vekillik görevi bir süre daha sürmüştür⁵¹³. Ancak 1644 yılında Glover'ın vazifesine başlamasının ardından⁵¹⁴ Lorenzo muhtemelen İstanbul'a dönmüştür. 1646 yılında ise tercümanın İzmir'e gitmesi için verilen yol hükmünün *Âsitâne-i sa'âdetden İzmir'e ve İzmir'den Mısır'a varub gelince yol üzerlerinde vâki olan* görevlilere hitaben yazılması, kendisinin İzmir'den sonra Mısır'a gideceğine dair fikir vermektedir. Crowe'un tercümanını 1641 gibi erken bir tarihte dahi Mısır'daki konsolosluk ücretinin toplanması için görevlendirmesi ve Lorenzo'nun bu vazifeyi sorunsuz bir şekilde yerine getirmesi, İzmir'deki tüccarlara yönelik eylemde seçilen kişilerden biri olmasında etkili rol oynamış gibi görünmektedir.

Goffman, büyükelçinin İzmir'deki tüccarlara karşı başlattığı temsili savaşta ilk icraatının bölgeye biri Crowe'un akrabası olan John Hetherington ve diğeri ise büyükelçinin tercümanı Lorenzo Zuma'nın gönderilmesi olduğunu iddia etmektedir⁵¹⁵. Fakat söz konusu belgelerden, bu iki kişinin İzmir'e aynı anda gönderilmediği anlaşılmaktadır. Büyük olasılıkla Zuma önceden gönderildi ve Mart

⁵⁰⁹ “*Âsitâne-i sa'âdetden İzmir'e ve İzmir'den Mısır'a varub gelince yol üzerlerinde vâki olan kadılara ve mîr-i mîrân ve mîr-i livâ mütesellimine ve kal'a dizdarlarına ve iskele eminlerine ve neferât ağalarına vesâir zâbitlere hükm ki müşârüniyleh arz-ı hal gönderüb darendi Lorenço nâm tercümânı yolda ve İzmir'de kimesne rencide eylemeyeler bu kânun üzre yol emri virilmek ricâ itmeğin yazılmışdır*”, Leipzig, B.or.290-01, v. 22a/122.

⁵¹⁰ Leipzig, B.or.290-01, v. 12a/33.

⁵¹¹ “*...konsolos vekili olub elçi-yi mûmâileyh tarafından konsolosluk rûsûmu cem'ine tâyin olunan Lorenço nâm tercüman...*”, Leipzig, B.or.290-01, v. 12b/41; 14b/60; 15a/61.

⁵¹² Leipzig, B.or.290-01, v. 12b/39; 16a/69.

⁵¹³ Hâlihazırda Kıbrıs konsolosu olan ve Mısır'a atanan Glover, hastalandığında İngiltere'ye gitmek istemiş ve Mısır'a yeni bir konsolos atanıncaya kadar tercümanın bölgede kalmaya devam etmesine karar verilmiştir, Leipzig, B.or.290-01, v. 16a/69.

⁵¹⁴ Leipzig, B.or.290-01, v. 16a/70.

⁵¹⁵ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 66. Ayrıca bkz. *Sir Sackville Crow's Case, As it now stands, the 8 of July, 1648 (At the Intreatie, and for the Satisfaction of Some of his Private Friends)*, Londra 1648, s. 4-5.

ayında kraldan gelen emirle birlikte Hetherington da İzmir'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Şunu açıkça belirtmek gerekiyor ki Şubat ayında sunulan tüm bu arzuhaller, beklenen talimat dolayısıyla birer hazırlıktı ve bu tarihlerde Crowe, uzun zamandır üzerinde çalıştığı planları gerçekleştirmek için kraldan sadece bir onay bekliyordu.

Büyükelçinin İzmir'e bir diğer müdahalesi ise konsolos tayini meselesine yönelik oldu. Goffman, George Irate'ın 1644 yılındaki istifasının ardından kumpanyanın İzmir konsolosu için bir aday bulamadığını öne sürer. Daha sonra ise Irate ve Crowe'un, kumpanyaya danışmadan John Lancelot'u Irate'in yerine atadıkları ve bundan rahatsız olan kumpanyanın kendi adayları arasından bir seçim yaparak; 19 Aralık 1644'te parlamento yanlısı olduğu bilinen John Wylde'ı İzmir konsolosluğuna atadığından bahseder⁵¹⁶. Fakat bu sürecin Osmanlı belgelerine daha farklı yansıdığı anlaşılmaktadır. Konsolos Edward Stringer'in ölümünün ardından 1643 yılının Ağustos ayında Wylde'a İzmir konsolosluğu için bir berat verilse de⁵¹⁷ aynı yılın Aralık ayında kendisi görevden alınmış ve yerine Lancelot görevlendirilmiştir⁵¹⁸. 1646 yılının Şubat ayında ise yine Crowe'un sunduğu bir arzuhal neticesinde, John Wylde tekrar İzmir konsolosu olmuştur⁵¹⁹.

Konsolosluk beratları kısa ve net ifadeler içeren tipik belgeler olduklarından dolayı görev değişimleri için ya konsolosun ölümü ya da görevden alınması neden olarak gösterilir ve yeni konsolosun belirli bir bölgeye atama kararı bildirilirdi. Bu sebeple belgelerden fazla çıkarım yapmak mümkün olmamakla birlikte, belirtilen tarihlerin kumpanyanın atama tarihiyle eşleşmediği söylenebilir. Wylde'ın iki kere atanmış olması, belki de ilk atamasının ardından Crowe'un menfaatlerine uygun hareket etmeyeceği anlaşıldıktan sonra görevden alınarak yerine Lancelot'un geçirilmesine sebebiyet verdi. Ancak kumpanyanın 1644'teki kararının iki yıl sonra yani 1646'da uygulanması ve Wylde'ın konsolosluk görevinin başlaması oldukça çelişkili görünmektedir. Eğer bu bilgiler doğru ise Crowe'un henüz bu tarihlerde dahi kumpanyanın aksine bir tutum sergilediği, temsilcisi olduğu yapının talimatlarını gerçekleştirmede ve belki de İzmir konsolosunun kendisine sadık biri olmasını

⁵¹⁶ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 79.

⁵¹⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 17a/78.

⁵¹⁸ Leipzig, B.or.290-01, v. 18a/86.

⁵¹⁹ Leipzig, B.or.290-01, v. 21b/119.

sağlayarak buradaki tüccarlara yönelik planlarını uygularken konsolostan destek almayı düşündüğü öne sürülebilir. Ancak tam olarak icraatlarını gerçekleştirmeye başlayacağı 1646 yılında Wylde'ın tekrar atanmasının nedeni, bir soru işareti olarak durmaktadır.

İzmir'in seçilmesi meselesine dönersek, bu kararda İngiliz ticaretinin önde gelen şehirlerinden biri olması etkili olmuş olabilir. Bu tarihlerde ön planda olan diğer iki merkez İstanbul ve Halep'le karşılaştırıldığında İzmir, faaliyet alanı olarak daha makul gözükmektedir. Büyükelçinin Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'da böyle bir girişimde bulunması, tüccarların devlet görevlilerine hızlı bir şekilde ulaşmasıyla birlikte olayın iç yüzünü anlatmaları ile neticelenebilir ve belki de Crowe'un planları kısa bir süre içinde sonuçsuz kalabilirdi. Halep ise büyükelçinin yetki alanının fazlasıyla dışındaydı. Bunlardan farklı olarak İzmir, coğrafi konumu ve limanı ile özellikle Anadolu'dan ve İran'dan gelen kervanların uğrak noktası olması ve bölgede bulunan ihraç ürünlerine olan talebin artması gibi nedenlerle XVII. yüzyılın ortalarından itibaren hızlı bir şekilde gelişmekteydi. Hatta Ülker'e göre, I. İbrahim'in saltanatının sonlarına doğru İzmir'deki İngiliz ticaretinin hacmi İstanbul'dakinden bile fazlaydı⁵²⁰. Büyükelçinin motivasyonunun mali kazanç elde etmek olduğu dikkate alındığında, İzmir'deki İngilizlerin Halep'teki tüccarlardan daha fazla yarar sağlayacağı düşünülmüş olabilir. Bu yüzden neden İzmir'in seçildiği konusunda net bir sonuca varamamakla birlikte, ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerden kaynaklandığı saptanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, İzmir'deki ekonomik yönü güçlü olan İngiliz topluluğunun Crowe'un hedefi olduğu ve kralın 1646'daki onayından önce büyükelçinin; İzmir'de yürütülecek eylemlerine bir altyapı oluşturabilmek için şikâyetleri bu bölgede yoğunlaştırdığı ve İzmir'deki asayiş bozukluğuna yönelik bir algı oluşturmaya çalıştığı iddia edilebilir.

⁵²⁰ Ülker, *The Rise of İzmir*, s. 195. Ayrıca İzmir, bu tarihlerde hem Avrupalı Devletler hem de Arap, Rum, Ermeni, Yahudi ve Türklerin ekonomiye katılımıyla birlikte uluslararası bir ticaret merkezi haline gelmişti, bkz. Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Çev. Ayşen Anadolu-Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1995, s. 69.

3.1.3. Büyükelçi Crowe'un İngiliz Kolonisi Üzerinde Otorite Kurma Çabaları

Charles'tan aldığı talimatları uygulamaya geçiren Crowe, İngiliz tüccarların itirazlarının işe yaramaması veya devlet görevlileri tarafından göz ardı edilmesi için tüccarlar hakkında çeşitli konularda arzuhaler sundu ve adeta çevrelerine onları her yönden kısıtlayacak bir duvar örmeye çalıştı. Büyükelçinin himaye etmekle yükümlü olduğu İngilizler aleyhindeki planları, iki strateji çerçevesinde ilerleyecekti. Bunlardan ilki, padişah ve Osmanlı devlet ricalini kendi tarafına çekmekti. Diğeri ise bu kişilerin imtiyazlarıyla alınan belgeleri kullanarak, İngilizlerin her türlü mülklerinin ellerinden alınması ve satılarak elde edilen gelirin Charles'a gönderilmesi idi. Zaten daha önceleri Charles, Crowe'dan İngiltere'deki iç savaş hakkında I. İbrahim'e bilgi vermesini istemişti⁵²¹. Hâlihazırda durumdan haberdar olan Osmanlıların, İngiltere'deki karışıklık sırasında kumpanyanın kralın karşısında yer aldığı ve tüccarların krala ve büyükelçiye itaat etmediği iddialarına inanmaları zor değildi.

Charles'ın Mart ayında verdiği onay ile birlikte Crowe'un faaliyetleri fazlasıyla yoğunlaştı. Büyükelçi, ilk önce veziriazamın huzuruna çıktı ve İzmir'deki tüccarların kendisine itaat etmediklerini yineledikten sonra, bahse mevzu İngilizlerin bazı kişilere borçlu olduklarını ve bu borçları ödemediği İzmir'deki gemilerine emval ve erzaklarını yükleyerek firar etmeyi planladıklarına dair bir duyum aldığını söyledi⁵²². Ayrıca tasarladığı planların tamamını gerçekleşmesine zemin hazırlayan adımı atarak, İzmir'deki gemi reisi Thomas Porter hakkında bir şikâyetle bulundu. Daha önce bu reisin faaliyetlerinden şüphe duyduğunu ve durumu teftiş etmek için İzmir'e bir çavuş ile adamını göndermek istediğini ifade eden Crowe; bahsi geçen kişiler bölgeye gidene kadar Porter'ın, İzmir konsolosunun göz hapsinde tutulmasını talep etmişti. Bu konuda saraydan bir emr-i şerif çıkartılmasına rağmen, reisin tahrikleriyle bazı İngilizler, gece yarısı konsolosun evini basarak “*mütemerrid kimesne*” olarak tanımlanan Porter'ın

⁵²¹ Fissel, “Early Stuarts Absolutism”, s. 202; Roy, *a.g.e.*, s. 92.

⁵²² “...tâife-i mezbûreden nicesinin Âsitâne-i sa'âdetde bâzı yerlere verecekleri var iken deynlerin edâ etmeden İzmir'de olan gemilerine emvâl ve erzâkların yükledib firâr itmek murâd eyledikleri mesmû olduğun bildirüb...”, Leipzig, B.or.290-01, v. 22b/124. Goffman ise benzer şekilde, Crowe'un tüccarların yükümlü tutuldukları yeni bir ek vergiyi ödememek için kaçma girişimde bulunacaklarına dair arzuhal sunduğunu iddia eder, Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 67.

kaçmasına yardım ettiler. Olayın saraya iletilmesi üzerine Crowe, Porter'ın ve gemisinin iskelede tutulması için bir emir elde etti⁵²³.

Mart ayının ilk haftasında yaptığı ziyaretten sonra büyükelçi, ayın sonlarına doğru tekrar saraya başvurdu ve daha geniş kapsamlı bir karar alınmasına önyak oldu. Başlangıçta sadece Porter'ı kapsayan bu emir, İzmir'deki tüm İngiliz tüccarlara yönelik bir denetleme şeklinde genişletildi⁵²⁴:

“...İngiltere elçisi dergâh-ı muâllama arz-ı hâl gönderüb bundan akdem İzmir'de olan İngiliz gemileri Âsitâne-i sa'âdetim tarafından icâzet olmayınca yerlerinden hareket eylemeye ve yük yüklenmeyüb salıvirilmeye deyü evâmîr-i şerîfem sâdır olmağla...”.

İzmir'deki İngiliz ticareti için bir kısıtlama anlamına gelen bu gelişmeler, şüphesiz Crowe'un provokasyonlarıyla gerçekleşti. İngilizlere ait ticari metâların hareketliliğini sınırlamak ve kralın verdiği talimatlar doğrultusunda tümüne birden el koyabilmek için uğraşan büyükelçi, bu sefer de tüccarların gemilerine “*memnû metâ*” yükledikleri iddiasında bulundu. Hâlihazırda Girit Savaşı devam ederken ticareti yasaklanan malların gemilere yüklenmesi, Osmanlıların İngiliz ticaretini durdurması için fazlasıyla yeterli bir nedendi. Fakat Crowe biraz daha ileri giderek, İngiliz gemilerinin zahire, savaş aletleri, silah ve kürekçi taşıdığı iddiasında bulundu⁵²⁵. İngiliz elçisi, açıkça Venedik'e yardım edildiği kastediliyordu ve bu sözleri, tüccarları zor durumda bırakmanın ötesinde Osmanlı-İngiliz ilişkilerine büyük zararlar verebilecek türdendi.

Büyükelçi tüm bu emirleri, gemi reisi Porter'ın “kanundışı” hareketlerini öne sürerek elde ediyordu. İddialarına göre reis firar ettikten sonra bölgedeki Ermeni

⁵²³ “...mezbûr reis ve gemi iskeleden ayrılmayub aher yere gitmemek bâbında emr-i şerîfim virilmek ricâ etmeğîn...”, Leipzig, B.or.290-01, v. 22b/125.

⁵²⁴ BOA, MD 90, s. 44/139. Ayrıca bkz. *Subtilty and Cruelty: or A true relation of Sr Sackville Crow his designe of seizing and possessing himselfe of all the estate of the English in Turkey. With the progresse he made, and the meanes he used in the execution thereof. Manifested by sundry warrants, instructions, and letters under his owne hand and seale, and by other evidence*, London 1648, s. 26.

⁵²⁵ Bu bilginin bulunduğu 138 numaralı hüküm, 90 numaralı Mühimme Defteri'nde yer alır ve yarım bırakılmış bir metindir (bkz. BOA, MD 90, s. 43/138. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 68). Bu iddiadan çok sonraları haberdar olan İstanbul'daki Venedik baylosu, Crowe'un böyle bir şeyi ortaya attığına inanamıyor ve İngiliz tüccarların bu derece itibarlarını kaybetmesine izin vermiş olabileceğini düşünmüyordu, *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 27, 1643-1647, Ed. Allan B. Hinds, Londra 1926, s. 292

gümrük emini Antonie ile anlaşmış ve tüccarlara ait emtiâları, bir gece yarısı gemisine yükletmeyi başarmıştı. Yüklenen malların arasında ticareti yasak olan tereke de bulunuyordu ve gemi limandan ayrılmak üzereydi⁵²⁶. Olayı acil bir mesele olarak gösteren ve İzmir’de asayişin bozulduğuna işaret eden ifadeleri, tüccarların tamamının maruz kalacağı bir yasağın başlamasına neden oldu. Porter ve ona yardım edenlere ise ağır bir ceza verilmesine karar kılındı⁵²⁷:

“...mezûr reisin kalkub gitmek ihtimali olduğun bildirmeğın zıkr olunan gemi salıvirilmeyüb yükün tahmıl eyleyenler eğer İngiliz ve eğer emin ve eğer sâirimdir adem-i inkıyâd üzere olub hıyânetleri mukarrer olduğuçün eşedd-i ukûbet ile salb ü siyasete müstahak olmuşdur imdi mezûr Portar Âsitâne-i sa‘âdetime ihzâr olunmak bâbında fermân-ı alîşânım sâdır olmuşdur deyü emr-i şerîf yazılmışdır ve mezbûr emin dahi mezbûr ile yek-dil olduğuçün dâvâmız üzere arz oluna deyü yazılmışdır beylerbeyi efendide olan kuyûda dahi geçmiştir.”

Bu olayın diğer İngilizler için örnek olmasını isteyen devlet görevlileri, suçluların en ağır cezalardan biri olan idam cezası almayı hakkettiklerini düşündüler ve büyük olasılıkla bu gelişmeler, Crowe’un planlarını tahmin ettiğinden çok daha ileri bir noktaya taşıdı. Bir diğer ayrıntı ise, olayın yerel bir sorun olmaktan çıkarak kadının bağlı olduğu beylerbeyine dahi ulaşmış olmasıydı.

Söz konusu emirler alındıktan sonra 27 Nisan’da büyükelçi, İzmir’de bulunan Hetherington ile Zuma’ya bir talimatnâme gönderdi ve konsolos John Wylde da dâhil olmak üzere önde gelen isimler olan haznedar Dixwell Brent, John Lancelot, Daniel Edwards, Samuel Barnardiston, George Hanger, James Moyer, John Bell, John Englesby ve Henry Davy arasından altı veya sekiz kişinin yakalanarak İstanbul’a gönderilmelerini ve evleri ile mahzenlerinin mühürlenmesini emretti⁵²⁸. Üç gün sonra gönderdiği bir başka talimatında ise Hetherington’un yanlarında bulunan çavuşla birlikte söz konusu emirleri kadıya götürmelerini ve onay almalarını istemekteydi. Ayrıca kadı, naib veya kadının yanında bulunan herhangi bir görevli ile anlaşmak için hiçbir masraftan veya ödemededen kaçınmamalarını da eklemişti. Alınan emirlerin daha önce üzerinde konuştukları konularda kendilerine yardımcı olacağını belirten

⁵²⁶ BOA, MD 90, s. 43/138; 44/139.

⁵²⁷ Bu belge, 90 numaralı Mühimme Defteri’nde bulunan ve yarım bırakılan 138 numaralı hükmün birebir aynısıdır. Ancak yarım bırakılmamış ve konuyla ilgili karar bildirilerek sonlandırılmıştır. Bkz. bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 22b/126; BOA, MD 90, s. 43/138.

⁵²⁸ Sir Sackville Crow’s Case, s. 6; Goffman, Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler, s. 66.

büyükelçi⁵²⁹, İzmir'deki devlet görevlilerini hem padişahın buyrukları hem de rüşvet ile kendi tarafına çekmeyi planlıyor, böylece tüccarlar üzerinde tam bir otorite kurabileceğini düşünüyordu.

Crowe, planının kusursuz işlemesi için bir önlem daha alınması gerektiğinin farkındaydı ve bunun için İzmir'deki İngilizlerle ticari bağlar kuran Yahudi ve Ermenilerden gelebilecek yardımların önünü kesmek istiyordu. 10 Nisan'da Hetherington'a bir talimat daha gönderdi ve bir miktar kumaş satın almak veya takas etmek bahanesiyle bir Ermeni ya da Yahudi simsarın tüccarlara gönderilmesini istedi. Böylece eğer İngilizlerin evlerinde veya mahzenlerinde sakladıkları mallar varsa bu yolla belirlenebilecekti⁵³⁰. 6 Mayıs'ta verdiği diğer bir emir ise İzmir'deki *Rainbow, Triangle, William and Thomas, Jonas and Hopewell* ve diğer tüm İngiliz gemilerinin limandan çıkmalarının yasaklanmasıyla ilgiliydi⁵³¹. Fakat gemilerin limandan ayrılmalarının engellenmesi için saraydan alınan emirin yanı sıra gümrük emininin de Crowe'un tarafında olması gerekiyordu. Ancak bu şekilde giriş-çıkışları tam anlamıyla kontrol edebileceğini bilen büyükelçi, Hetherington'dan emini ziyaret etmesini ve onunla bir uzlaşmaya varmasını istedi. Eğer işler istedikleri yönde ilerlemezse, emini kadiya şikâyet edecekler ve Crowe da saraya bir arzuhal sunacaktı⁵³².

İzmir'deki görevliler, Crowe'un talimatlarını yerine getirmek için harekete geçtiler. Mayıs ayının başlarında John Lancelot, Dixwell Brent, Daniell Edwards, John Pixley, Samuel Barnardiston, George Hanger ve James Moyers'in kadı huzurunda yargılanmasını sağladılar. Gerekçeleri ise bu kişilerin *William and Thomas* isimli gemiye memnû metâ olan tahılı yükledikleri ve savaş halindeki Venedik'e götürmeyi amaçladıklarıydı. Bu suçlama, tüccarların bölükbaşının evinde bir odaya hapsedilmelerine neden oldu⁵³³. Zaten bu geminin kaptanı da Porter'dı⁵³⁴ ve bahsedildiği üzere daha önce Crowe, reisin gemisine yasaklanmasına rağmen tereke yüklendiğine dair bir arzuhal sunmuştu. Zuma ve Hetherington'a gönderdiği bu talimatından sonra ise yine saraya başvurarak Porter'ın göz hapsinden kaçmasına

⁵²⁹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 69.

⁵³⁰ Gös. yer.

⁵³¹ *Sir Sackville Crow's Case*, s. 7.

⁵³² Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 70.

⁵³³ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 71.

⁵³⁴ *Subtilty and Cruelty*, s. 22.

yardımcı olanların yedi kişi olarak belirlendiğini ve bir mübaşir aracılığıyla İstanbul'a getirilmelerini istedi⁵³⁵. Görünüşe göre, mahzenleri ile evleri mühürlenmiş ve kadı tarafından hapsedilen kişilerin yargılanmaları için apayrı bir hikâye yazılıyordu. Gemi reisinin kaçmasına yardım ettikten sonra bir Ermeni gümrük eminiyle anlaşılan ve içinde ihracı yasak metâ da bulunan malları gemiye yükleten kişiler olarak lanse ediliyorlar ve en önemlisi devlet görevlileri, bu geminin Venedik'e yardıma gideceğine ikna oluyordu. Bir suçlar dizisi olarak görülen bu olay, tüccarların hem diğer şehirlerdeki üyeleriyle hem de kumpanya ile irtibatının kesilmesine sebep oldu. Ayrıca önde gelen ve muhtemelen diğer tüccarlara göre önemli bir servete sahip olan bu kişiler kontrol altına alındığında, Charles için toplanması planlanan mallar da güvende olacaktı.

Son olarak büyükelçi, söz konusu malların satışını veya takasını engellemek için tüccarlara yardımcı olabilecek Ermeni ve Yahudilerle ilgili bir emir çıkarmanın gerekli olduğu kanaatine vardı. Muhtemelen daha önce ajanlarına verdiği talimat doğrultusunda elde edilen bilgilerle birlikte İngiliz tüccarların mallarını, bahsi geçen tüccar topluluklarına ait depolarda sakladıkları ve fırsatını bulduklarında üç İngiliz gemisine yükleyerek kaçmayı planladıkları saraya iletildi. Crowe'un bu arzuhalleri neticesinde, tüccarlara yönelik çok daha ağır tedbirler alındı. Yasaklanmasına rağmen mallarını herhangi bir yerde saklayan İngilizler tespit edilerek, onlara ait olan mallar ve borçlarını ödememekte ısrarcı olan tüccarlara ait eşyalar, kadı aracılığıyla ellerinden alınacak ve Crowe'un İzmir'deki görevlisine teslim edilecekti. Ayrıca hâlihazırda limanda olan ve o tarihten itibaren İzmir'e gelecek olan İngiliz gemilerine hiçbir şekilde yük yüklenmeyecek ve kadı ile gümrük emini, gemilerin limandan ayrılmasına katiyen mâni olacaklardı⁵³⁶.

⁵³⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 23a/127.

⁵³⁶ "...zıkr olunan bâzergânların emtiâsı gerek Ermeni ve Yahudi ve gayridir ve eğer karada ve gemide her kande bulunur ise ahz olunub İngilizlülerin esbâbı alanlar bulunduğu ecilde sen ki kadısın senin merâmınla ellerinden alınub İzmir'de olan âdemine teslim olunub mâdâmki tarafından icâzet olmaya bi'l-fiil İzmir'de bulunan gemilerin ve şimden sonra gelecek İngiliz gemilerine veçhen mine'l-vücûh emtiâ ve esbâb konulmayub siz ki kadı ve gümrük eminisiz gemilerin gitmesine mâni olub salıvirilmemek ve anın gibi ahidnâme-i hümayûna muhâlif vaz' idüb elçi-yi mûmâileyhin âyin ve âdetlerine mugâyir adem-i inkiyâd olub bu cânibde olan borçların edâ etmeğle muhâlefet ve serkeşlik eden İngilizlülerin emvâl ve erzâkların ol cânibde olan âdemisine teslim ve kendülerin işbu emr-i şerîfîm mücebine tâyin olunan mübaşir ahz idüb elçi-yi mûmâileyhe teslim olunmak için Âsitâne-i sa'âdetime ihzâr olunmak bâbında emr-i şerîfîm virilmek ricâ etmeğin...", Leipzig, B.or.290-01, v. 23a/127.

Bu kararlar ile Crowe tamamen amacına ulaştı ve tüccarlara ait mallara devlet aracılığıyla el konulması ve kendisine iade edilmesi için gerekli olan tüm resmî emirleri elde etmiş oldu. Gemi reisi Porter üzerinden başlayan dava, yine onun ismi kullanılarak tüm İngiliz ticaretini tehdit eden kararların alınması ile neticelendi. Bu doğrultuda önce bahsi geçen yedi kişi, İzmir'den İstanbul'a getirilmek üzere yola çıkarıldı⁵³⁷. Bu İngilizlerin İstanbul'da nasıl bir sürece tabi tutuldukları hakkında bir bilgi olmamakla birlikte, Nisan ayının sonlarında yeni bir konsolos atandığı ve karayoluyla İzmir'e gitmek üzere başkentten ayrıldığı bilinmektedir⁵³⁸. Bu durum; olayların Crowe'un lehine geliştiği, bir şekilde İstanbul'a getirilen konsolos Wylde'in yargı sürecinde olduğu ve yerine büyükelçinin önerdiği bir kişinin İzmir'e tayin edildiği düşüncesini akla getirmektedir.

İzmir'deki kumpanya temsilcilerinin önemli bir bölümünün bu şekilde devre dışı bırakılmasının ardından, asıl plana geçildi ve tüccarlara ait malların toplanması kararı uygulamaya konuldu. İzmir'de Hetherington ve Zuma'ya kadının oğlu ile naibin de içinde bulunduğu bir grup yetkili eşlik etti, konsolosluğa giderek tüm depoları açtılar⁵³⁹. Ancak haberlerin yayılması üzerine özellikle Yahudilerin kışkırtmalarıyla şehirde bir kargaşa baş gösterdi ve halk, bu haciz işleminin İzmir'deki ticari faaliyetlere ket vuracağından yakınlıkla isyan etmeye başladı. Bu ayaklanmanın şiddetinin artması, ilk girişimin sonuçsuz kalmasıyla neticelendi.

Ertesi gün el koyma işlemini tekrarlamaya kalkıştılar fakat yine aynı tavırla karşılaşmaları üzerine kadiya başvurdular. İzmir kadısı, şehrin önde gelenlerini bir

⁵³⁷ Goffman konuyla ilgili bir dipnotta, yedi kişinin 30 Nisan'da İstanbul'a gönderildiğinden bahseder (Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 215). Fakat olayla büyük ölçüde örtüştüğü için tarihte bir yanlışlık olması muhtemeldir. Daha önce bahsedildiği üzere büyükelçi, İzmir'deki tüccarların tutuklanmasına dair talimatını 27 Nisan'da göndermiştir. Yedi kişinin İzmir'de kadının huzuruna çıkarıldığı ve Porter'a yardım edenlerin yine yedi kişiden oluştuğunun saraya bildirildiği aralık ise Mayıs ayının başları olarak tarihlendirilir. Dolayısıyla bu kişilerin İstanbul'a gelmesinin, bu olaylardan sonra gerçekleştiği düşünüldüğünde 30 Nisan erken bir tarih olarak göze çarpmaktadır. Bu tarih, Zuma'nın Crowe'a yazdığı raporun tarihi olabilir çünkü bahsi geçen kişilerin Mayıs ayının ilk haftasında İstanbul'a gönderilmeleri muhtemeldir. Ayrıca Goffman, Lancelot'un da içlerinde bulunduğu bu kişilerin bir şekilde tutuldukları yerden kaçmayı başardıklarını fakat bir süre sonra yakalanarak bölükbaşı ve çavuş eşliğinde İstanbul'a getirildiklerinden de bahseder, Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 71.

⁵³⁸ Belgede konsolosun ismi bulunmamaktadır (BOA, MD 91, s. 56/174). Ayrıca tüccarların suçsuz oldukları ortaya çıktıktan sonra Wylde tekrar göreve atandığı için bu kişinin varlığından bahsedilmez ve Wylde'in görev süresinin 1649'da sonlandığı düşünülür, Wood, *a.g.e.*, s. 320.

⁵³⁹ Crowe, bu görevlilerin vezir tarafından gönderilen memur ile birlikte hareket etmelerini emrediyor ve gerektiğinde İngilizlerin tutuklanmasını sağlamalarını dahi söylüyordu, bkz. *Subtlety and Cruelty*, s. 8.

araya topladı ve Crowe'un saraydan aldığı emirler, teker teker okundu. İtirazlar devam etse de Zuma ve Hetherington, aldıkları talimatı yerine getirmek için ayrı bir çaba gösteriyorlardı. Ancak oldukça az miktarda eşyayı tahsil edebildiler ve bunları Türklere ait depolara yerleştirdiler. Ayrıca bu mallar, bir miktar Osmanlı askerinin nezareti altında tutuluyordu⁵⁴⁰. İzmir'deki halkın haciz işlemine çok fazla tepki vermesi, İngilizlerin şehri kalkındıran önemli tüccar gruplarından olması veya belki de bazı tüccarların iş ortakları olmaları nedeniyle ekonomik kaynaklıydı. Büyükelçi devlet görevlilerinin faaliyetlerini saraya sunduğu arzuhalleriyle yönlendirmeyi başarmış olsa da daha çoğunlukta olan halkı hesaba katmadı ve bu boykottan sonra planlar bozulmaya başladı.

İşlerin kontrolden çıktığını fark eden Crowe, bir toplantı düzenlemeye karar verdi. İstanbul'daki tüm üyelerin yanı sıra İzmir'den getirilen ve bir süredir Crowe'un evinde tutulan tüccarlar da bu toplantıda yer alacaklardı⁵⁴¹. Planlarını kumpanya üyelerinden olabildiğince gizlemeye çalışan büyükelçi, başından beri bahaneler üretiyor ve kendisini olayların dışında tutmaya çalışıyordu. Başlangıçta Osmanlı topraklarındaki İngilizleri sakinleştirmek için Levant Kumpanyası'nın İngiltere'deki karışıklıktan istifade ederek yüz yetmiş dört bin esedi kuruş değerindeki konsolosluk ücretini ele geçirdiği ve kralın iki yüz doksan yedi bin esedi kuruşa tekabül eden arazi ve eşyasına el koyduğunu iddia etmişti⁵⁴². İzmir'deki tüccarların haciz işlemlerine sebep olarak gösterilen iddia buydu. Fakat toplantıda ise Levant Kumpanyası'nın ve Parlamento'nun İngiltere'deki şahsi mallarına el koyduğunu öne süren Crowe, bunun karşılığında kendisine ait olan yirmi beş bin sterlin ve otuz beş bin esedi kuruşun tüccarlar tarafından karşılanmasını istemekteydi⁵⁴³.

Taraflar arasında bir anlaşmaya varılamadı ve bu sırada toplantıya katılmayan Thomas Piggot, Morris Evans, Robert Frampton ve James Modyford büyükelçinin evinden kaçarak Hollandalı temsilci Coppes'tan yardım istediler⁵⁴⁴. Bu eylemden sonra olaya diğer devletlere tabi görevliler de katılmaya başladı ve Crowe için yolun

⁵⁴⁰ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 73-74.

⁵⁴¹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 74.

⁵⁴² Gös. yer.; Joy, *a.g.e.*, s. 70; *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 269.

⁵⁴³ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 75.

⁵⁴⁴ Gös. yer.; Wood, *a.g.e.*, s. 125; *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 274.

sonuna gelindi. Coppes'un sayesinde 21 Haziran'da tüm tüccarlar serbest bırakıldı⁵⁴⁵. Daha sonra padişahın huzuruna çıkan ve şikâyetlerini bildiren İngilizler, haklarının ve eşyalarının korunması için bir ferman elde ettiler. Büyükelçinin İngiltere'den aldığı bir emir doğrultusunda; İzmir'e bir adamı ile tercümanını gönderdiği ve buradaki tüccarlara ait eşyaların bir kısmını oldukça düşük bir fiyata sattırdığı ve kalanını da kendisinin zapt ettiği İzmir mollasına ve eminine bildirildi. Ayrıca yeni bir emir gelene kadar bu eşyaların korunması ve elçi ile adamlarına hiçbir şekilde müdahale etme fırsatı verilmemesi emredildi⁵⁴⁶. Bundan bir hafta kadar sonra ise ikinci bir emirle, düşük fiyata satılan malların tüccarlara iade edilmesi ve ardından Zuma ile Hetherington'un İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu işlem kadının nezaretinde yürütülecekti ve bahsi geçen isimler ise bir mübaşir ile padişahın huzuruna gönderilecekti⁵⁴⁷.

Crowe, 1 Temmuz'da İzmir'e gönderdiği mektupta planın başarısız olduğunu kabul ettiğini ifade ederken Zuma ve Hetherington'dan kendisini kurtarmalarını istedi. Fakat eşyaların iade edilmesiyle ilgili elde edilen fermanın, düşmanlarının rüşvetleri sayesinde alındığını söylemeyi de ihmal etmiyordu. Dahası adamlarının İzmir'deki devlet görevlileriyle anlaşarak aksi yönde bir belge elde etmelerini emrediyordu⁵⁴⁸. Büyükelçi, çaresizce bir çıkar yol arıyordu ancak işe yaramayacağı ortadaydı. Çünkü Temmuz ayının ortalarına kadar daha önce verilen talimatların tamamlanmaması üzerine İzmir kadısına bir başka emir daha gönderildi. Aynı şeyler daha sert bir şekilde tekrarlanarak satılan malların değerinin akçe olarak tüccarlara verilmesi ve Crowe'un iki adamının derhal İstanbul'a gönderilmesi istendi. Emrin bir diğer sureti ise beylerbeyine hitabendi⁵⁴⁹. Padişahın İzmir'den sorumlu beylerbeyi, molla, kadı ve emin gibi çeşitli devlet görevlilerine verdiği emirler; kadının aksi bir dilekçesiyle değişebilecek durumda değildi ve zaten kadı da olay bu kadar büyümüşken Crowe'un

⁵⁴⁵ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 75.

⁵⁴⁶ "...İzmir'de vâki İngiliz bâzergânları südde-i sa'âdetime arz-ı hal idüb Âsitâne-i sa'âdetimde olan elçileri hilâf-ı inhâ ile bir emr almağla kendünün bir âdemi tercümânı ile İzmir'e gönderüb anda olan emvâl ve erzâkın bir mikdârını ednâ-ı bahâ ile fûruht ve bakîsin kendü zabt idüb hilâf-ı şer'-i şerîf zulm ve teaddî eyledüğün bildirüb emr-i şerîfim ricâ eylediklerin ecîlden İngiltere bâzergânlarının İzmir'de olan emtiâ ve eşyaları mevkûf durub İngiltere balyoslarına müdâhale etdirmeyüb tekrar fermân-ı şerîfim sâdır olmadukça taarruz olunmamak emrim olmuşdur...", BOA, MD 91, s. 79/256.

⁵⁴⁷ BOA, MD 90, s. 82/259.

⁵⁴⁸ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 77.

⁵⁴⁹ Leipzig, B.or.290-01, v. 23b/129.

tarafını tutarak kendisini riske atmazdı. Bu yüzden büyükelçinin isteğinin yerine getirilmesi mümkün değildi. Yine de böyle bir durumu bertaraf etmek isteyen İngilizler saraya arzuhal sunarak, bir daha hiçbir fert tarafından kötü muameleye uğramamak için İzmir mollasına bir emir gönderilmesini sağladılar. Böylece kendilerini koruma altına alabilecekler ve ahidnâmenin ihlali durumunda kabahatli olanlar padişaha bildirilecekti⁵⁵⁰. Ayrıca tüccarlar, diğer devletlerin büyükelçileriyle de iletişime geçerek, onları Crowe'un usulsüz davranışları hakkında bilgilendirdiler⁵⁵¹. Böylece büyükelçinin diğer temsilciler tarafından himaye edilmesi engellenmeye çalışıldı. Fakat Venedik büyükelçisi tarafsızlığını korurken, Fransız büyükelçisi Crowe'un yanında yer alıyordu⁵⁵². Tüccarların haksızlığa uğradıkları ortaya çıkmasına rağmen Osmanlılar, İngilizlere ait gemilerin hareketliliğini kontrol altında tutmaya devam ettiler. Çünkü bu gemilerin Venedik'e yardım taşıdığı iddiası mühimdi ve doğruluk payı olmasa bile riske atılamazdı. Bu yüzden gemiler yalnızca saraydan izin alındığı takdirde yola çıkabiliyorlardı ve geçiş izninin temini görevi ise Crowe'un devre dışı bırakılmasının ardından tüccarların kendi aralarında temsilci olarak seçtikleri John Lancelot'a⁵⁵³ aitti. Temmuz sonu veya Ağustos ayının başlarında ilk izin, sekiz ay kadar İstanbul'da kalan *Nikolo Reis* isimli bir gemiye verildi. Geminin İstanbul'a gelecek yeni büyükelçi için tahsis edildiği belirtildi ve İngiltere'ye gitmek üzere yola çıktığında derya beyleri, adalardaki kadılar ve gemi kaptanları, Cezayirli ve Tunuslu zabitler tarafından himaye edilmesi emredildi⁵⁵⁴. Bu iznin bir sureti ise *Samon*

⁵⁵⁰ BOA, MD 90, s. 90/284.

⁵⁵¹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 273-274.

⁵⁵² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 274; 282.

⁵⁵³ Wood, a.g.e., s. 127.

⁵⁵⁴ "...gemilerine metâ tahmîl eyleyüb lâkin sekiz aydan berü gidemeyüb metâlarımıza zarar girift olmak ihtimali vardır deyü metâla memlû olan gemilerinden Nikolo Reis gemisi dimekle mâruf İngiliz gemisine icâzet-i hümayûnum olub her kangî iskeleye dâhil olur ise kimesne dahl ve rencide eylemeyüb doğru İngiliz vilâyetine gönderilmek bâbında emr-i şerîfim ricâ eyledikleri ecilden zikr olunan gemi elçilerin getürmek için tâyin olunmağla yolda ve izde ve iskelelerde kimesne rencide eylememek emrim olmuşdur buyurdum ki hükm-i şerîfimle...", Leipzig, B.or.290-01, v. 23b/130. Bu emrin Lancelot tarafından talep edildiğine dair ispat ise girizgahta yer alan "*Âsitâne-i sa'âdetde mütemekkin İngiltere tüccârı arz-ı hâl sunub*" ifadesidir. Şunu belirtmek gerekiyor ki, geminin yeni bir elçi getirmek için tahsis edildiği iddiasının doğruluk payı sorgulanmalıdır. Çünkü Crowe'un yerine kimin gönderileceği meselesi 1647 yılının başlarına kadar meçhuldü. Tartışmaların devam ettiği sıralarda saraya bir mektup getirmesi ve Lancelot'un vekillik görevini devralması için Francis Vernon'un İstanbul'a gönderilmesi gündeme geldi (Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 81). Fakat bu karar, gemiye izin verilen Haziran veya Temmuz aylarından çok daha sonraydı. Bir elçi veya temsilci gönderileceğine dair başka bir bilgi bulunmadığı için bunun geminin yola çıkabilmesi için bir bahane olduğu ihtimali daha makul görünmektedir.

isimli gemi için hazırlandı⁵⁵⁵. Ağustos ayının ilk günlerinde ise John Wylde'nin konsolosluk beratının yenilendiği görünmektedir⁵⁵⁶. Bu karar, daha önce Crowe tarafından İzmir'e tayin edilen konsolosun atama işleminin geçersiz sayılması sebebiyle alınmış olabilir. Ayrıca daha sonra kral-parlamento çatışmasının ilk alevlendiği yer olan Mora için ise Gyles Ball'a ikinci bir konsolosluk beratı verildi. Belgede 1646 yılında kendisine verilen beratın kaybolduğu ve bu sebeple yenilendiği⁵⁵⁷ kaydedilmiş olsa da asıl nedenin Crowe ile aynı tarafta olan Henry Hyde'ın saldırgan faaliyetleri olduğu kesindir. Belki de bu hakkın geri alınması, Ball'un Osmanlı sarayında tek başına yürüttüğü mücadelenin bir neticesidir⁵⁵⁸ ya da Crowe'a karşı bir araya gelen kumpanya üyeleri arasında bulunması sayesinde elde edilen bir sonuçtur.

Ağustos ayının sonlarında ise İzmirdeki tüm İngiliz gemilerini kapsayacak bir icâzet-i hümayûn elde edildi. Buradaki tüccarlar yük yükledikleri gemileriyle İngiltere'ye gitmek istediklerinde, gümrüklerini verdikleri ve gemilerde *tereke* ve *zahîre* gibi ihracı yasak ürünler bulunmadığı takdirde yola çıkabileceklerdi⁵⁵⁹. Bu emirle birlikte İzmir'deki İngiliz ticaretinin üzerindeki ambargo kalktı. Neticede gerçeklerin su yüzüne çıkması, kötü muameleye maruz kalan İngilizlerin; Osmanlı adaletine başvurarak haklarını geri almalarına vesile oldu. Son olarak, İstanbul'da kalan on sekiz tüccarın Ağustos ayının başlarında İzmir'e gitmesiyle birlikte⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 23b/131. İstanbul'daki Venedik elçisi Giovanni Soranzo da iki gemiye ruhsat almayı başardıklarını ifade eder, *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 273-274.

⁵⁵⁶ Leipzig, B.or.290-01, v. 23b/132.

⁵⁵⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 24a/139.

⁵⁵⁸ Goffman, Ball'un Osmanlı sarayına yaptığı başvuruların bir sonuca ulaşp ulaşmadığına dair bir kanıt olmadığından bahseder (Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 52). Zikredilen belge, konsolosun başvurularının işe yaradığına dair bir bilgi olabilir.

⁵⁵⁹ "...İzmir'de olan İngiliz gemileri ne kadar var ise yüklerin tutub vilâyetlerine gitmek murâd eylerler ise tahmîl eyledikleri metâların ahidnâme-i hümayûnum mücebince gümrüğün edâ eylediklerinden sonra min ba'd zahîre kısmı konulmayub ve tereke ve zahîre vesâir virilmesi memnû âidden olan eşya virilmemek üzere İngiliz vilâyetine gitmek icâzet-i hümayûnum olmuştur buyurdum ki...", Leipzig, B.or.290-01, v. 24a/137.

⁵⁶⁰ "Âsitâne-i sa'âdetden deryâdan ve karadan İzmir'e varınca yol üzerlerinde vâki olan kadılara ve zikr olunan mahâllerde vâki müsellim ve iskele eminlerine ve kal'a dizdarlarına ve sâir erlerine hükm ki İzmir sâkinlerinden olub hâliyâ Âsitâne-i sa'âdetimden İzmir'e gidecek on sekiz nefer İngiltere tüccârı bâzı maslahatları için İstanbul'a gelüb maslahatların görüb yine İzmir'e gitmek lâzım gelmeğle yolda ve izde ve merâhilde kendüleri ve esbâb ve erzâklarına ve âdemlerine kimesne dahl ve rencide eylemeyüb emin ve sâlim irsâl ve îsal etdirilmek için olageldüğü üzere yol emri yazılmışdır", Leipzig, B.or.290-01, v. 23b/133.

kumpanyanın İstanbul-İzmir ayağındaki anlaşmazlıkların şiddeti hafifledi fakat asıl merkez olan Londra’da büyük bir karışıklık başlamak üzereydi.

Bazı belgelerde “*İngiltere tüccârı*⁵⁶¹” ve bazılarında ise “*İngiltere kapu kethüdası*⁵⁶²” olarak ifade edilen Lancelot, yeni bir büyükelçi gelene kadar İstanbul’da vekillik görevini yürütmekteydi⁵⁶³. Fakat Crowe ve yandaşlarının girişimleri, Lancelot’un saray tarafından tanınmamasına neden oldu ve temsilcinin faaliyetleri gayri resmî olarak görülmeye başlandı. Anlaşıldığı kadarıyla, Londra’dan elinde atandığına dair sahih belgeler olan yeni bir büyükelçinin gelmesi şarttı. Çünkü Crowe, İstanbul’da yeni entrikalar çeviriyor ve kraldan kendisiyle ilgili olumlu bir mektup aldığını iddia ediyordu. Büyükelçi, mektubu sadrazama götürse de paşa, teyit etmesi için belgeyi Crowe’un eski sekreterlerinden birine dahi gösterdi⁵⁶⁴. Mektup şüphe uyandırır da Crowe ısrar etmekte devam ediyor ve tüccarların söylemlerinin birer iftira olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. Büyükelçinin bu ve bunun gibi pek çok eylemi, sarayda da çelişkilere yol açıyordu ve bu durum tüccarlar için fazlasıyla riskliydi. Bu yüzden İstanbul’a Londra’dan resmî bir büyükelçinin gönderilmesi oldukça önemliydi ve ancak bu şekilde Crowe ile yandaşlarının hareketleri engellenebilecekti. Aslında 1646 yılının yaz aylarında İzmir’deki vaziyete dair duyumlar Levant Kumpanyası’na ulaşmış ve üyeler, Temmuz ayından itibaren yeni büyükelçinin kim olacağına dair görüşmeler yapmaya başlamışlardı⁵⁶⁵. Ancak karşı kutuplarda olan parlamento üyeleri ile kralın, ortak bir aday çıkarması epeyce zordu ve bu yüzden Charles’ın, parlamentonun ve hatta kumpanya üyelerinin önereceği isimlerin diğer merciler tarafından reddedilme ihtimalleri fazlasıyla yüksekti.

İki kez aday gösterme ve seçim yapma sürecinin ardından bir sonuca varılamaması; kumpanya üyelerinin, Crowe’un İngiliz ticaretine ve itibarına verdiği zararları Londra’da duyurma kararı almasına neden oldu. 3 Eylül 1646’da İzmir’deki tüccarların Crowe’a dair şikâyetlerinin yer aldığı metin, bir kitapçık olarak basıldı ve

⁵⁶¹ Leipzig, B.or.290-01, v. 23b/130.

⁵⁶² “...Âsitâne-i sa’âdetimde mütemekkin İngiltere kapu kethüdası Lancelat arz-ı hal gönderüb...”, Leipzig, B.or.290-01, v. 24a/138.

⁵⁶³ Wood, *a.g.e.*, s. 78.

⁵⁶⁴ İnceleme sonunda sekreter, mektuba dört itirazda bulundu. Birincisi başlık her zaman Latince yazılmalıydı, ikincisi harfler altın varaklı olmalıydı, üçüncüsü her zaman parşömen kullanılmalıydı fakat bu mektup bombazene yazılmıştı ve dördüncüsü mutlaka mektubun kaleme alındığı yerin eklenmesi gerekirdi, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 292.

⁵⁶⁵ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 79.

bin iki yüz nüsha halinde Londra’da yayıldı⁵⁶⁶. Böylece kamuoyu oluşturmayı planlayan kumpanya, büyükelçinin görevden alınmasını sağlayabileceğini umuyordu. Bir diğer girişimleri ise içlerinde Oliver Cromwell’in de bulunduğu ve iç savaşın önde gelen isimlerinden oluşan üyelerin katıldığı bir parlamento düzenleyerek, Crowe’un geri çağırılması meselesinin gündeme getirilmesi oldu. Bu toplantıdan büyükelçinin İngiltere’ye çağırılması yönünde bir karar verilse de kumpanyanın kralın onayına almak istemesi üzerine görüşmeler olumsuz sonuçlandı. Osmanlı sarayına kralın onayladığı bir atama dilekçesi gönderilmesi gerekiyordu ancak parlamento, Charles’ın karara dâhil olmasını reddediyordu⁵⁶⁷.

İki muhalif arasında sıkışmış olan kumpanya; parlamentodan padişaha, veziriazama, Hollanda temsilcisi Copes’a ve Crowe’a yazılan mektuplar alarak; kralın onayı olmayan bu belgelerin sarayda kabul görmesi için şanslarını denemek istedikleri izlenimi yarattılar. Fakat bir süre sonra Charles’ın da görev değişimiyle ilgili bir mektup göndereceğini bildirdiler. Üyeler sorunun çözüme kavuşması için böyle bir strateji geliştirmişlerdi. 8 Ocak 1647’de Charles, Crowe’un görevden alındığını ve yerine Bendish’in atandığını bildiren mektubu nihayet gönderdi. Ayrıca o sıralarda tutsak olan kral, başından beri peşinde olduğu konsolosluk ücretinin kumpanyanın hakkı olduğunu da kabul etti. Bunun yanı sıra Charles’ın I. İbrahim ve Ahmed Paşa’ya yazdığı mektuplarda, Crowe’un İngiltere’ye dönmesi ve büyükelçi ile tüccarlar arasında yaşanan problemler hakkında hesap vermesi konusunda net ifadeler vardı. Konuya Charles’ın dâhil olması, parlamentoyu fazlasıyla rahatsız etse de atama kararının iptal edilmemesi için hızlı bir şekilde harekete geçen kumpanya, 29 Ocak 1647’de nihayet parlamentonun da onayını aldı. Uzun ve yorucu bir süreçten sonra, parlamentonun Mart ayının başlarında verdiği atama belgesiyle birlikte Thomas Bendish’in görevi resmîyet kazandı⁵⁶⁸.

1647 yılının Nisan ayında Bendish; eşi, beş kızı ve büyük oğlu ile birlikte *London* gemisine binerek İngiltere’den ayrıldı. Mâiyetinde ise doktoru, kahyası, on hizmetkarı ve nüfuz sahibi yedi tüccar bulunuyordu⁵⁶⁹. Yaklaşık dört ay sonra gemi

⁵⁶⁶ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 80; White, *a.g.m.*, s. 12-13.

⁵⁶⁷ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 81.

⁵⁶⁸ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 82-86.

⁵⁶⁹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 90.

İzmir'e ulaştı ve burada birtakım düzenlemeler ile yenilikler yaptıktan sonra yeni büyükelçi, İstanbul'a gitmek üzere bölgeden ayrıldı. İzmir'deki tüccarların tavsiyeleriyle güvenli bir yolculuk için karayolunu tercih eden Bendish, yaklaşık yüz İngiliz, onların hizmetkarları ve koruma amaçlı askeri birliklerden oluşan bir kervan eşliğinde yola çıkmıştı⁵⁷⁰. Bu hazırlık, İzmir'deki tüccarların bir ricasıydı çünkü Crowe'un büyükelçiyi engelleme veya ona zarar verme ihtimalinden korkuluyordu. Zaten Crowe da veziriazam ile yaptığı görüşmesinde, Bendish'in kralın onayı olmadan isyancılardan alınan sahte bir mührü elinde bulundurduğunu iddia etmişti.

Bendish ile Crowe arasındaki amansız rekabet ve çok sayıda manipülasyon hareketi⁵⁷¹, yeni büyükelçinin önce padişahın huzuruna kabul edilmesi ve ardından görev değişimi kararını sonuna kadar reddeden Crowe'un devlet görevlileri aracılığıyla sınır dışı edilmesiyle neticelendi. Bendish'in bir arzuhalisi sayesinde sabık büyükelçi, 23 Kasım'da çavuş ve bostancılardan oluşan bir grup asker tarafından evinin bahçesinde yakalanarak eşi, çocukları ve mâiyeti ile birlikte herhangi bir eşyasının almasına müsaade edilmeden sürüklenerek iskeleye götürüldü. Limanda bulunan bir tekneye bindirilen Crowe, güzergâh gereği İngiltere'ye gitmesi için İzmir'de bırakıldı⁵⁷². İki gün sonra ise eşi Lady Crowe, Henry Hyde⁵⁷³ ve Crowe'un

⁵⁷⁰ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 97.

⁵⁷¹ Ayrıca konuyla ilgili Naîmâ'da yer alan ifadeler ise şu şekildedir: "...Bundan mâadâ İngiltere'den bir kâfir beyi, balyos nâmına gelüb buluşub ale'l-âde divânda oturmak istedikte eski balyos feryâd idüb 'Bu gelen kâfir İngiltere kralının elçisi değildir, anın memleketinde bir hâricî zuhur edib bir iki memlekete istilâ eyledi. Anın adamıdır elinde olan nâmeye nazar olunsun, bende olan nâmelerin mührüne ve nişânına benzer mi? Ben azl olmamışım, buna yüz verilmeyip alı konıp kiralımızdan sıhhati isti'lâm olunsun...' diye gördü. Müfîd olmayıp müneccim-başı cedîd balyosu tamam haklayub divânda ikisini ma'an oturmağa isdâr-ı ferman ettirdi...", (Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., C. 3, s. 1275). Ancak Naîmâ, bu bölümü "Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin Katli" ile ilgili kısımda ve 1650 senesi olaylarından biri olarak kaleme almıştır. Aslında 1650'de Hyde'ın İstanbul'a geri döndüğü ve Bendish ile bir çatışmaya girdiği de bilinmektedir. Tezin bir sonraki bölümünde bahsedileceği gibi 1649 yılından kralın idam edilmesinin ardından Hyde'ı İstanbul'a gönderen kişi İngiltere dışında olan II. Charles'dı. Fakat kralın idamından 1653 yılında Cromwell'in "*Koruyucu Lord*" olarak seçildiği döneme kadar İngiltere tahtında bir hükümdar bulunmadığı için Naîmâ'da geçen bahse mevzu olayın Bendish'in İstanbul'a gelmesinden sonra yaşanan gelişmeler olduğunu düşünmek daha makul görünmektedir. Zaten metinde yer alan "*onun memleketinden bir hâricî çıkub bir iki memleketi ele geçirdi*" ifadesinden Cromwell'in kastedildiği ve "*kiralımızdan sıhhati isti'lâm olunsun*" bölümünden ise henüz Charles'ın idam edilmediği bir zamandan bahsedildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durum, birbirine yakın tarihlerde gerçekleşen iki benzer fakat farklı karakterlerin yer aldığı olayların karıştırıldığını düşündürmektedir.

⁵⁷² Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 107; Wood, a.g.e., s. 129.

⁵⁷³ Hyde muhtemelen gönderileceği anladuktan sonra Şubat 1647'de, önce Thomas isimli bir İngilizde olan dokuz yüz beş adet riyal kuruş alacağı ve daha sonra Mora'da yaşayan Robert ve John isimli iki İngilizde ise beş bin adet riyal kuruşunun olduğunu öne sürdü. Kadı huzurunda bir dava görülmesini talep ederek borçların ödenmesini istedi, Leipzig, B.or.290-01, v. 25b/150; 26a/157.

mâiyetinin tamamı sınır dışı edilerek *Margaret* isimli bir gemiyle İngiltere'ye gönderildi⁵⁷⁴. Bir İngiliz büyükelçisi için oldukça küçük düşürücü olan bu eylem, Bendish'in isteği doğrultusunda olsa da vezirin bir emriydi. Bu yüzden hem devlet görevlileri hem Avrupalı devletlerin temsilcileri hem de çeşitli milletlerden oluşan Osmanlı tebaasının nezdinde, İngilizlerin zaten azalmış olan itibarı daha da düştü.

Bendish, seleftinin yarattığı problemlerin bertaraf edilmesinin ardından Aralık ayında Osmanlı sarayına başvurdu ve İngilizlere bahşedilen ahidnâmenin tecdid edilmesini talep etti⁵⁷⁵. Bu vesileyle, büyükelçilik vazifesi Osmanlı Devleti nezdinde de resmiyet kazanacak ve eski büyükelçi dolayısıyla veya başka bir mevzu sebebiyle Bendish'in elçilik hakkı elinden alınamayacaktı. Her görev değişimi için gerçekleştirilen bu rutin sırasında, büyükelçinin mevcut maddelere aykırı davranışları saraya ilettiği ve bu durumların yeni maddeler halinde ahidnâme metnine eklendiği de bilinmektedir. Nihayetinde 1647 tarihinde tecdid edilen ahidnâmenin yürürlüğe girmesiyle birlikte⁵⁷⁶, Bendish'in İstanbul'daki görevi tam anlamıyla başlamış oldu.

⁵⁷⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 107.

⁵⁷⁵ 7-17 Aralık 1647 (Evâsıt-ı Zi'l-kâ'de 1057) tarihli hüküm için bkz. "*Hâliyâ işbu bin elli yedi senesinde İngiltere'den Sör Baron Tomazo Bendiş nâm elçi gelüb mûmâileyhe kanûn-ı kadîm üzere mahfûz olan ahidnâme-i hümayûn kaydından şürût ve kuyûdu ile müceddeden ahidnâme-i hümayûn virilmek fermân olunmağla fermân-ı alî mücebince müceddeden tahrîr olunan ahidnâme-i hümayûnun sûretidir ki işbu mahalle nakl olundu.*", Leipzig, B.or.290-01, v. 5b/9.

⁵⁷⁶ İngiliz tüccarların Osmanlı ülkesinde karşılaştıkları sorunlardan ilki, bazı kimselerin henüz gümrükhaneye gelmeyen gemilerde bulunan ve değerleri biçilmeyen "*güzide ve muteber*" esvapları tüccarlardan almalarıydı. Ayrıca bu esvapların başka bir iskeleye götürülmesi durumunda, gümrük emînleri tarafından tekrar vergi ödenmesi isteniyor ve aksi takdirde İngiliz gemilerinin limandan ayrılmasına izin verilmiyordu. Tüm bu eylemlerin menedildiği maddeden, bu tarihlerde İngilizlerin Osmanlı ülkesine getirdikleri esvaplara talebin çok olduğu ve özellikle iyi olanlarının seçilmesi için bu tarz yöntemlere başvurulduğu anlaşılmaktadır. Herhangi bir İngilizin kadı huzurunda görülen davasında, elçinin ve konsolosun bulunmasının bir kural olduğuna dair bilgiler içeren bir sonraki maddede ise Osmanlı devlet görevlilerinin yine elçinin haberi olmadan İngilizleri hapse atma hakları olmadığına dair ifadeler yer alıyordu. Bir diğer konu ise emînlerin, tüccarlara ait altın ve kuruştan vergi talep etmelerinin yasaklanmasıydı. Ayrıca yine bu emînlerin İskenderun'dan Halep'e götürülen emtiâlardan yüzde altı akçe aldıklarına dair bir şikâyet saraya iletilmiş ve daha önce hatt-ı hümayûn şeklinde ele alınan bu meseleye ait sorunun devam ediyor olması, ayrı bir maddenin tanzim edilmesine neden oldu. Böylece emînler, yüzde üç yerine yüzde altı vergi alabilmek için emtiâlara değerinden fazla miktarlar biçilmemesi tembihlendi. Son olarak ise yine gümrük emînlerinin hizmetkarlarının, gemilerden türlü bahanelerle akçe istemesi ve her bir gemiye bekçi adı altında bir âdem tayin edilerek masraflarının tüccarlar ve gemi reisleri tarafından karşılanmasına dair ihlaller yasaklandı. Bahsi geçen tüm bu hususlarla birlikte, tüccarların rızası olmadan eşyalarının gemilerden indirilmemesini de rica eden Bendish'in isteklerinin tamamı kabul edildi ve İngilizlerin himaye edilmesi için gerekli önlemler alınarak hazırlanan ahidnâme yürürlüğe girdi (Leipzig, B.or.290-01, v. 5b-9a/10). 1647 (Evâsıt-ı Zi'l-ka'de'üş-şerif 1056) tarihinde tecdid edilen metnin suretleri ise Mora, Kıbrıs, Halep, İzmir, Mısır, Cezayir'e gönderildi (Sırasıyla bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 9a/11, 12, 13, 14, 15, 16, 17). Ayrıca son surette yer adı bulunmamaktadır. Bunların yanı sıra şöyle bir ifade daha yer alır: "*Bir sûreti getürüb tecdid ricâ eylediklerinde sadır olan hatt-*

Sir Sackville Crowe'un büyükelçilik görevine atıldığı tarihlerde, kraliyet ve kumpanya arasında konsolosluk ücretinin toplanması meselesinden kaynaklanan bir sıkıntı mevcuttu. Görevlendirilmesine rağmen beş yıl kadar bu sürecin sonuçlanmasını bekleyen Crowe, muhtemelen bu süre zarfında kumpanyaya karşı kin beslemişti. Kral ise kumpanyanın itirazlarını sonlandırmak için bu ücret üzerinde bir hak iddia etmediğini ilan etmiş ve büyükelçi bu sayede İstanbul'a gelebilmişti. Muhtemelen bu göstermelik bir karardı çünkü Crowe, geldikten sonra çeşitli merkezlerdeki konsolosluk ücretinin toplanmasına dair temin ettiği emirlerde bu meblağın kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Bu açıkça kumpanyaya bir meydan okumaktı fakat asıl Hyde-Ball çekişmesinde bu karşıtlık iyice belirginleşti. Crowe, parlamentonun Ball'un atanmasına dair verdiği kararı tam olarak yerine getirmiyor ve bu konsolosun şikâyetlerini göz ardı ediyordu. Fakat büyükelçi Hyde'a yaptığı destekleri gizli tutarak kendini kamufle etmeyi de başarıyordu. Mesela Ball'a Mora için bir konsolosluk beratı temin edilse de bir şekilde sabık konsolos Hyde'ın görevden alınmamasını sağlanarak aynı bölge için ikili bir yönetim oluşturuldu. Çünkü Hyde bir kralcı olarak, Crowe'un parlamento yanlısı kumpanya aleyhindeki faaliyetlerine destek sağlayacak yegâne isimdi. Nitekim 1646 yılına kadar büyükelçi, Hyde gibi etrafında topladığı yandaşlarıyla birlikte geniş çaplı bir plan hazırlığı içindeydi. Saraydan elde edilecek emirler, kumpanya bünyesindeki tüccarları telkin etmek için söylenecek sözler, yerel yöneticilerin kontrol altına alınması ve hatta tüccarların iş birliği içinde olduğu diğer toplulukların devre dışı bırakılması gibi pek çok mesele ayrıntılı düşünüldü ve Charles'ın onayıyla birlikte harekete geçildi. Fakat olayların planlanan akışa uymaması ve İzmir'deki tüccarların tepki gösterme ihtimalinin hesaba katılmaması, Crowe'un İstanbul'dan zorla çıkarılması ile neticelenen bir olaylar dizisine sebep oldu. I. Charles ise Crowe'u düşünemeyecek kadar büyük bir çıkmazdaydı ve bu süre içinde büyükelçiye hiçbir destekte bulunmadı. Çünkü bu tarihlerde İskoçya'ya sığınan ve bir anlaşmaya varmak için uğraşan kral, parlamenterlere karşı destek bulma çabasındaydı. Ülkenin her yerinde bir isyan hali hâkimdi ve parlamento tarafı Oliver Cromwell önderliğinde güçlenip yeni tip bir ordu oluşturmaya çalışırken; kralcıların askeri ve mali imkanları çok daha kısıtlıydı. 1648 yılında başlayan İkinci İç Savaş, kralcıların

ı hümayûn sa'âdet-makrûn mücebince müceddeden ahidnâme-i hümayûn verilmiştir.", Leipzig, B.or.290-01, v. 9a/18.

yenilgisi ve 1649 yılında Charles'ın idam edilmesi ile neticelendi⁵⁷⁷. İngiliz ticaretinin iflas etmesi pahasına kraliyete yardım etmek isteyen Crowe ise İngiltere'ye ulaştığında bir kuleye atıldı ve 1648 yılında başlayan davası, serbest bırakıldığı 1656 yılına kadar sürdü⁵⁷⁸. Neticede dokuz yıl kadar görev yapan büyükelçi Sir Sackville Crowe; önce Osmanlı ülkesinde itibarını, sonra ise İngiltere'de hem hamisi I. Charles'ı hem de özgürlüğünü kaybetti.

3.2. GİRİT SAVAŞI VE İNGİLİZLERİN DENGE SİYASETİ

XVII. yüzyılda Doğu Akdeniz trafiğinin kilit noktalarından birinde yer alan Girit Adası üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, Osmanlı Devleti ve Venedik hükümetini uzun yıllar boyunca meşgul etmenin ötesinde; Levant Kumpanyası üyeleri, İstanbul'daki İngiliz ve hatta Fransız büyükelçilerinin birtakım stratejik manevralar geliştirerek veya yoğun diplomatik teşebbüslerde bulunarak sürece bir şekilde katkı sağladıkları girift ilişkiler ağı kurulmasına yol açtı. Osmanlı Devleti için bu adanın Venedik hükümeti tarafından kontrol edilmesi; Mısır, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp'tan başkente gelen gemilerin yolculuklarını tehlikeli kılmaktaydı. Öte yandan Venedik yönetiminden hoşnutsuz olan ada halkı, Osmanlılardan yardım istiyor ve Girit'i ele geçirmeleri için onları teşvik ediyordu. Zaten sarayda bu adaya bir sefer düzenleme fikri hep vardı fakat uygun bir zaman bulunamamıştı. Nihayetinde 1645 yılında gerçekleşen Sünbül Ağa olayı mevcut fikri alevlendirdi ve Sultan I. İbrahim derhal sefer hazırlıklarının başlamasını ve Girit'e savaş açılmasını emretti⁵⁷⁹. Böylece yirmi dört yıl sürecek, devleti askeri ve mali açıdan yıpratmanın yanı sıra Osmanlı gemi teknolojisinde bir dönüm noktası teşkil edecek olan mücadele başlamış oldu.

Osmanlılar ve Venedikliler arasında cereyan eden bu savaşta İngiltere'nin takip edeceği siyaset, tüccarlarının refahı için oldukça önemliydi. Çünkü 1592 yılında Türkiye ve Venedik Kumpanyaları'nın bir araya getirilmesiyle oluşturulan Levant Kumpanyası'nın, bir ayağı Osmanlı ülkesinde iken diğeri Venedik'te bulunuyordu. Bu nedenle ilişkilerin zarar görmemesi için taraflar arasında bir denge politikası

⁵⁷⁷ Peter Young, *The English Civil War*, Ware 2000, s. 269-280.

⁵⁷⁸ Wood, *a.g.e.*, s. 130.

⁵⁷⁹ Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 22-24.

izlenmeliydi. Öte yandan yardımcı kuvvet olarak İngiliz yelkenlilerine ihtiyaç duyan Osmanlılar ve Venedikliler için de İngiltere'nin tavrı fazlasıyla mühimdi. Çünkü Osmanlı donanması, kuruluşundan beri kürekli gemilerden müteşekkildi⁵⁸⁰; yelkenli gemi inşası ve ilminde ciddi bir tecrübesizlik vardı. Girit Savaşı sırasında kadirgârlardan yeteri kadar verim alamayan Osmanlılar, ancak 1650 yılından itibaren Tersâne-i Âmire'de kalyon inşa denemelerine başladılar. Venedik donanmasının gelişimi de Osmanlı Donanması ile benzer bir seyirdeydi ve onlar da yelkenli gemi inşasına XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayabildiler⁵⁸¹. Bunlara karşılık, söz konusu yüzyılın başından beri İngiltere'ye ve Hollanda'ya ait yelkenli gemiler Akdeniz'e düzenli aralıklarla geliyorlardı. Bu yüzden hâlihazırda iyi ilişkiler içinde oldukları müttefiklerinden destek almak, savaşan iki devletin de arzusuydu.

Bahsi geçen sebeplerden ötürü İngilizlere ait gemilerin kiralanması ve hareketliliği, özellikle muhtelif bölgelerde bulunan Venedik elçileri tarafından sıkı sıkıya takip edildi. Mesela 1645 yılının Ağustos ayının sonlarında Floransa'daki Venedik sakini Giovanni Ambrogio Sarotti, Livorno'daki İngiliz gemilerinin bir listesini çıkararak doça gönderdi ve on yedi geminin çeşitli işler için kiralandığını iletti. Geride kalan *Merchant Exeter* ve *Rainbow* ise iki gün içinde İzmir ve İstanbul'a gitmek üzere boşa çıkacaktı. Venedikliler, bu gemilerin Civitavecchia'ya asker taşımak için uygun olduklarını düşünüyor ve kiralamak istiyorlardı fakat İngiliz kaptanlar Venedik'e asker taşınacağını Osmanlıların öğrenmesinden fazlasıyla korkuyorlardı⁵⁸². Aynı yıl İstanbul'daki Venedik baylosu Giovanni Soranzo ise büyükelçi Sir Sackville Crowe ile görüşmeler yaparak İngiltere'nin tavrını öğrenmeye çalıştı. Bu görüşmenin ardından Soranzo, İngilizlerin Kandiye'de ticaret yapabilmek için savaşın Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlanmasını arzuladıklarını öne sürdü⁵⁸³. Bir diğer raporunda ise baylos, Osmanlı Devleti'nin Garp Ocakları'ndan gelecek yüz yelkenli gemiyi beklediklerini ve benzer bir yardımın İngilizlerden talep edilme ihtimalinden korktuğunu belirtti⁵⁸⁴.

⁵⁸⁰ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 98.

⁵⁸¹ İdris Bostan, "XVII. Yüzyılda Gemi Teknolojisinde Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş", *Türk Denizcilik Tarihi I: Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 269-271.

⁵⁸² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 205.

⁵⁸³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 215-216.

⁵⁸⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 27, s. 228.

Girit Savaşı'nın, 22 Ağustos 1645'te Hanya Kalesinin⁵⁸⁵ ve 20 Ekim 1646'da ise Resmo Kalesinin zaptıyla birlikte⁵⁸⁶ Osmanlıların lehine ilerlediği, Venedik hükümetinin ise bir yandan Avrupa devletlerinden destek talep ettiği ve diğer yandan Osmanlı Devleti'ne gelebilecek yardımları engellemeye çalıştığı tarihlerde; İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi, Levant Kumpanyası'na bağlı tüccarları adım adım kaosa sürükleyecek bir planın peşindeydi⁵⁸⁷. İngiliz İç Savaşının yükümlülükleriyle köşeye sıkışan kral hem Venedik hem de Osmanlı Devleti'nden yardım istemeyi düşünmüş ve hatta 1644'te Venediklilerden destek sağlanacağına dair bir söz almıştı⁵⁸⁸. Fakat bir yıl sonra Girit Savaşı'nın başlamasıyla bu yardım ihtimalinin ortadan kalkması, I. Charles'ı farklı yollar izlemeye mecbur bıraktı. Aslında başta Osmanlılar ve Venedikliler arasında bir arabuluculuk yapmak düşüncesi gündeme gelse de yeterli zaman yoktu⁵⁸⁹. Bunun üzerine 1646 yılında Charles, büyükelçi Crowe'a Osmanlı ülkesindeki tüm İngiliz tüccarların mallarına el koyması yönünde bir talimat gönderdi. Bir kralcı olarak bu emri yerine getirmek ve Charles'a maddi destek sağlamak isteyen büyükelçi, saraydan menfaatlerine uygun emirler elde edebilmek için çeşitli manipülasyonlara başvurdu. Bunlardan biri de tüccarlara ait İngiliz gemilerine tereke, zahire, kürekçi, harp aletleri gibi *memnû metâ* yüklendiği ve Venedik'e yardım taşındığı iddiasıydı⁵⁹⁰.

Bir nevi korumakla yükümlü olduğu İngilizleri saraya şikâyet eden büyükelçi Crowe, İzmir'deki tüccarların malları için haciz işlemi başlatılmasını, buradaki İngiliz gemilerine hiçbir şekilde yük yüklenmemesini ve bulundukları limanlardan ayrılmamalarını emreden fermanlar elde etti⁵⁹¹. Böylece büyükelçi hem tüccarlara ait

⁵⁸⁵ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁸⁶ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁸⁷ Bir önceki bölümde bu konuya ayrıntılı bir şekilde yer verildi.

⁵⁸⁸ İngiltere'de iç savaşın yaşandığı tarihlerdeki İngiliz-Venedik ilişkilerinin seyri için bir parantez açmak gerekirse, söz konusu karışıklıkların 1643 yılında Venedik elçisi Giovanni Giustinian'ın İngiltere'den ayrılmasına neden olduğunu ifade edebiliriz. Taraflar arasında I. Charles dönemine kadar dostluk çerçevesinde gelişen münasebetler olmasına rağmen, bu tarihten sonra uzun bir süre Venedik'ten İngiltere'ye yeni bir büyükelçi gönderilmemiştir ve dolayısıyla Girit Savaşı'nın başladığı 1645 yılında bölgede resmî bir temsilci bulunmamaktadır (bkz. John P. Porter, *Anglo-Venetian Relations During the Cretan War (1645-1669)*, Fordham University, Ph.D. Dissertation, New York 1943, s. 59-60). Ayrıca Venedik, İngiltere'deki kralcı ve parlamenter tarafların her ikisine birden uyum sağlayarak iç savaş süresince tarafsız bir politika izlemeyi tercih etmiştir, Porter, *Anglo-Venetian Relations*, s. 70.

⁵⁸⁹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 61-63.

⁵⁹⁰ Leipzig, B.or.290-01, v. 22b/126; BOA, MD 90, s. 43/138.

⁵⁹¹ Bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 23a/127.

malların giriş-çıkışlarını durduracak hem de bahsi geçen fermanlar aracılığıyla bu mallara el koyabilecekti. İngiliz ticaretine ket vuran bu tartışmaların şiddeti, tüccarların suçsuzluğunun öğrenilmesi üzerine Crowe'un uzaklaştırılması ve yerine tüccarlar tarafından seçilen bir temsilcinin görevlendirilmesi sonrasında azaldı. Ancak savaş halinde olunan Venedik'e yardım götürüldüğü iddiası, Osmanlı Devleti'nin fazlasıyla ciddiye aldığı bir söylemdi ve böyle bir ihtimal, İngilizlere her zaman şüpheyile yaklaşımlarına neden oldu.

1646 yılının Ağustos ayının sonlarına kadar İzmir ve İstanbul'da bulunan İngiliz topluluklarının ticari faaliyetlerine yönelik kısıtlamalar devam etti⁵⁹². Bu süre içinde gemiler sadece saraydan izin aldıkları takdirde yola çıkabiliyorlardı. Mesela *Luis* gemisi, gümrük emini Hasan'dan izin tezkiresi ve Boğaz Hisar'dan geçebilmesi için saraydan resmî izin aldıktan sonra İngiltere'ye gitmek üzere nihayet limandan ayrılabilirdi⁵⁹³. İngilizlerin haklarını tam olarak geri alabilmeleri ve kargaşanın sonlanması, Londra'dan yeni bir büyükelçi gönderilmesine bağlıydı. Bir aday belirlenmesi için kral ve parlamento arasında mekik dokuyan Levant Kumpanyası, nihayet Thomas Bendish'in büyükelçiliğini her iki makama da onaylattı. 1647 yılının Nisan ayında Londra'dan yola çıkan yeni büyükelçi, dört ay sonra Osmanlı sularına vardı⁵⁹⁴.

Büyükelçinin görev değişimi ise kumpanyayı bir yıl kadar oyaladı ve bu süre, sabık büyükelçi Crowe'un aykırı faaliyetlerine devam etmesi için yeterli bir zamandı. İngilizlerin seçtikleri temsilci aleyhinde girişimlerde bulunan ve kral onaylı olarak büyükelçilik görevine devam ettiğini iddia eden Crowe, devlet görevlilerini muğlakta bırakmayı başardı ve temsilcinin dikkate alınmamasını sağladı. Yeni büyükelçi Bendish gelene kadar İstanbul'da kralcıları temsilen Crowe ve parlamento ile Levant Kumpanyası'nı temsilen Lancelot'un oluşturduğu bir ikililik söz konusuydu. Tüm bu süreçte, İngilizlerin kendi aralarındaki problemlerin yanı sıra Venedik baylosu Soranzo'nun korkusu gerçekleşti ve Osmanlı hükümeti, İngilizler de dâhil olmak üzere İzmir'deki Fransız ve Hollandalı konsolosları çağırarak Girit Savaşı için gemi tedarik edilmesini istedi. İzmir limanında bulunan İngiliz gemileri kaptanıderyanın hizmetine

⁵⁹² Leipzig, B.or.290-01, v. 24a/137.

⁵⁹³ Leipzig, B.or.290-01, v. 24a/134.

⁵⁹⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 82-90.

tahsis edilecekti ve her bir gemi için iki bin real bütçe bulunmaktaydı. Fakat İzmir'deki İngiliz konsolosu, gemilerin çeşitli işler için ayrıldığını öne sürerek bu talimatı yerine getirmeyi reddetti. Venedik baylosu Soranzo'ya göre, vezirin konsolosları ölüm ile tehdit etmesi üzerine bu istek kabul edildi. Daha sonra aynı ihtiyaç İstanbul'da dile getirildi ve buradaki gemilerin boşaltılması için emirler verildikten sonra İngiliz gemileri limandan ayrıldı⁵⁹⁵.

Yardım talebi konusunda İngiltere ve Hollanda'ya birer çavuş gönderileceğine dair bir duyum da alan Soranzo, Osmanlıların Hristiyan denizcilere ve topçulara güven duymayacaklarını düşünüyor ve bu gemilerin işe yarayacağına inanmıyordu⁵⁹⁶. Zaten İzmir'deki İngiliz gemi reisleri Girit'e gitmeyi reddediyorlardı ve Venedik baylosu, Fransız büyükelçisiyle de görüşerek gemilerin gönderilmemesi için elinden geleni yapıyordu⁵⁹⁷. Benzer şekilde Venedik'in Roma büyükelçisi Alvisi Contarini, o sıralarda Livorno'da bulunan ve İstanbul'a gelmeye çalışan Bendish ile bazı İngilizler aracılığıyla iletişime geçmeye çalışıyor ve Osmanlı donanmasına İngiliz gemilerinin katılımını engellemek istiyordu⁵⁹⁸. İngilizlerin Girit'e gitmek konusundaki itirazlarına rağmen, 1647 yılının sonlarında sadrazam yine Fransız, İngiliz ve Hollandalı temsilcileri bir araya toplayarak gelecek yıl kullanılmak üzere gemi talebinde bulundu. Venedik baylosu ise İngilizlerin bir anlaşmaya vardıklarını düşünüyor ve gemi tedarikini sağlayacaklarından şüpheleniyordu⁵⁹⁹. Buna rağmen baylosun Venedik'ten aldığı talimatlar, İngiliz büyükelçisi ile dostane ilişkiler kurması ve bu tür isteklerin gerçekleşmemesi için her türlü caydırma stratejisine başvurması yönündeydi⁶⁰⁰.

3.2.1. Osmanlı-Venedik Çekişmesi Arasında Bir İngiliz Elçisi: Thomas Bendish

Thomas Bendish, ilk yılını sabık büyükelçi Crowe'un protestolarını bastırmak ve İngiltere'ye gönderilmesini sağlamakla geçirdi. Ardından 1648 yılında Venedik

⁵⁹⁵ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 28, 1647-1652, Ed. Allan B. Hinds, Londra 1927, s. 6.

⁵⁹⁶ Gös. yer.

⁵⁹⁷ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 7.

⁵⁹⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 8-9.

⁵⁹⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 31.

⁶⁰⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 40.

donanmasının Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alması⁶⁰¹, büyükelçiye daha uzun sürecek yeni bir uğraş yarattı. Bu abluka bir yandan İstanbul için iase sorununa neden olurken ve donanmanın boğazdan çıkışını engellerken diğer yandan İngiliz gemilerinin hareketliliğini kısıtlıyordu. Bu süre içinde tüccarların yine saraydan izin almaları gerekti ve bu şekilde söz konusu gemiler boğazlardan geçerken devlet görevlileri tarafından himaye ediliyor; gelirken ise denetlenerek içeri alınıyorlardı⁶⁰². İddia edildiğine göre bu abluhanın bir diğer yansıması ise Kaptanıderya Ammarzâde Mehmed Paşa'nın Hollandalı, İngiliz ve Fransız tercümanları çağırarak; Venedik donanmasını Boğaz'dan uzaklaştırmak için her birinden on gemi talep etmesiydi. Fakat bu olayın; Osmanlı, İngiliz ve Venedik kaynaklarına farklı yansıdığı anlaşılmaktadır.

Konunun İngiliz ve Venedik kaynaklarında anlatılagelen şekli, tercümanların paşanın isteğine itiraz ettikleri fakat en fazla tepkiyi Büyükelçi Bendish'in gösterdiği yönündedir. Bendish, önce sadrazamı protesto etmiş ve ardından başkentteki tüm İngilizleri limanda bulunan sekiz gemiye bindirerek savaş için hazır olmalarını emretmişti. Gemileri Sarayburnu'na dizen Bendish'in gösterisini seyretmek için de boğazın iki yakasında çok sayıda kişi toplanmıştı. Durumu fark eden sadrazam ise padişahın görmesini engelleyerek telaşla bu gemilerin yanına gitmiş ve gümrük tahsildarının İngilizlerden zorla aldığı paranın geri ödeneceğine ve İngiliz esirlerin serbest bırakılacağına dair sözler vererek büyükelçiye sakinleştirmişti⁶⁰³. Zikredilen kaynaklarda bu şekilde ele alınan olay⁶⁰⁴, biraz da olsa abartılı görünmektedir ve Naîmâ'nın aktardığı ise bundan daha farklıdır.

⁶⁰¹ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 80. 1649 yılında büyükelçi, Venedik abluhasının İngilizlere verdiği zararlara dair Londra'ya bir rapor göndermişti, Sounders, *a.g.e.*, s. 230.

⁶⁰² Mesela 1648 yılının Ağustos ayının sonlarında Thomas Bendish'i getiren *London* gemisi ve bir başka geminin İngiltere'ye gitmesi için resmî bir izin çıkarıldı (Leipzig, B.or.290-01, v. 31b/209); Aralık ayının başında ise üç pare İngiliz gemisinin Boğaz Hisar'da ve diğer limanlarda himaye edilmesi için bir izin daha verildi (Leipzig, B.or.290-01, v. 32a/215). Fakat gemilerin boğazlardan geçişi sırasında bazen sorunlar çıkabiliyordu. Mesela 1659 yılının başlarında üç İngiliz gemisi Gelibolu'da kaldılar. Bölgeye iki İngiliz beyzadesi ile bir tercüman gönderilmesine rağmen bahsedilen gemiler getirilemedi. İki defa Boğaz'a gelen fakat geçemeyen bu gemilerin sahipleri, çareyi İzmir'e gitmek ve malları bu limanda satmakta buldular, Leipzig, B.or.290-01, v. 32b/221, 222.

⁶⁰³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 49; Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 132.

⁶⁰⁴ Goffman, bu olayın Venedik ve İngiliz kaynaklarında geçtiğini öne sürerek doğru kabul etmiş ve bu tehditin görevlileri ikna etmek konusunda etkili olduğunu öne sürmüştür, bkz. Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 132.

Naîmâ'ya göre bu tarihlerde I. İbrahim, kızlarından birini Sadrazam Ahmed Paşa ile evlendirdi. Ayrıca At Meydanı'nda yer alan *İbrahim Paşa Sarayı*'nı sekizinci hasekisine verdi ve bu sarayın döşemesi için bir defterdar tayin etti. Bu düğün ve döşeme için gerekli olan örtü, altın yaldızlı Hint kumaşları, kıymetli eşyalar ve elbiseler için gece vakitlerinde bedestanlar, mahzenler ve hanlar açtırıldı. Sahiplerinin rızası olmadığı durumlarda ise dükkanlar basıldı ve gerekli olan eşyalar alınarak tüccarlara, ücretlerinin devlet hazinesinden daha sonra ödeneceği söylendi. Eşyaların gasp edilmesi, tüccar ve dükkân sahiplerine zaten ağır gelmişken; üzerine bir de dükkânların kapatılmasına dair bir ferman duyuruldu. O hengâmede bazı tüccarlar esirlerini bazıları ise mallarını kaybettiler. Ertesi gün gelişmelere tepki gösteren İngiliz gemileri Galata önünde toplandılar⁶⁰⁵:

“Ve ertesi gün yedi pâre İngiliz kalyonu Galata önünde deryâ ortasında Ak-bayrak dikip etrâf-ı sefinede her kefereye birer bakraç zift yakıp gayr-i ma’hûd vaz’la cânib-i saltanata bes şekvâ gösterdiler. Meğer elli bin gurus mukabelesinde ahidnâme virilip yüzde üç gümrük ile iktifâ meşrût iken yüzde elli gurus istenip ve takriben on beş bin gurusluk metâları iştirâ olunub akçesi te’hîr olunduğundan gayri Girid’e angarya şeklinde gitmeleri ferman buyurulduğundan müte’ezzî olub cümle İngiliz ta’ifesi balyoslarıyla sefinelerine girip lisân-ı hâlle”Üzerimizden bu mezâlim ref’ buyrulsun yâhûd sefinelerimiz ile umûmen ateşlere yanarız” demek isterler imiş. Ba’d-e’l-istifsâr ma’lûm-ı hümayûn oldukça çavuş-başı gönderilip illetleri izâle vü irzâ olundular.”

Açıkça belirtmek gerekir ki Naîmâ'nın naklettiği bilgiler daha makul görünmektedir çünkü eğer Bendish, gemileri sarayı tehdit edecek şekilde konumlandırarak tüccarlara savaş için hazır olmalarını emretseydi; muhtemelen elçilik görevine uzun süre devam edemezdi. Aslında bahsi geçen üç kaynağa da olayın tarafsız yansıması mümkün görünmemektedir fakat bunun bir tehditten ziyade boykot olabileceği söylenebilir. Hem zikredilen konular ve gümrük vergisi konusundaki şikâyetleri iletmek⁶⁰⁶ hem de Girit'e gönderilmeleri için verilen fermana tepki

⁶⁰⁵ Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, C. 3, Ankara 2007, s. 1130.

⁶⁰⁶ Zikredilen olay 1648 yılının Mart ayının sonlarında gerçekleşti (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 132). Yine Mart ayının başlarında, Galata kadısına gönderilen bir hüküm bu konuyla ilgili olabilir ve bunun doğru olduğunu kabul edersek, İngilizlerin protestolarının büyük oranda gümrük emininin zorbalıklarından kaynaklandığını düşünebiliriz. Bu şikâyet, gümrük çalışanları ve Galata masdariyecilerinin emriyle İngiltere gemileri için bekçiler tahsis edildiği ve bu bekçiler ile iskele yasakçıların İngiliz gemilerine yanaşarak haraç adı altında peşin akçe talep ettiklerine dairdi. Bahsi geçen yetkililer, istedikleri akçeyi alamadıkları takdirde İngilizlere ait malların gemilere yüklenmesine izin vermiyorlardı (bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 29b/189). Büyükelçinin

göstermek için yapılan bir eylem olduğu düşünülebilir. Çünkü İngiliz tüccar gemilerinin, Osmanlılara karşı savaşmayı düşünerek ani ve hazırlıksız bir şekilde denizde konumlanmaları pek olası değildir.

Ayrıca Venedik baylosu Soranzo'nun Bendish'i bu boykot için teşvik ettiğini itiraf ettiği⁶⁰⁷ ve bu olayın Venedik'te duyulması üzerine İngiliz büyükelçisinin övgüye layık görüldüğü de bilinmektedir⁶⁰⁸. Belki de bu eylem, baylosa İngilizlerin lehine olacak bir şekilde aktarılmıştı. Çünkü Bendish, İngiliz ticaretinin devamlılığı için Boğazı abluka altına alan Venediklilerle iyi geçinmek zorunda olduğunun farkındaydı ve bu sebeple gemilerin giriş-çıkışlarını güvence altına almak için Venedik baylosu ile görüşmeyi ihmal etmiyordu. Büyükelçi, önce Temmuz 1648'de bir Yahudi tercüman ile iki gemi reisini Soranzo'nun yanına gönderdi ve İstanbul'daki yüksek zümrenin her zaman ipek ve altın yaldızlı kumaşa ihtiyaç duyduklarını ve bu yüzden İzmir'den yelken açan birkaç İngiliz gemisine boğazlardan geçmesi için izin verilmesini talep etti. Gemilere geçiş izninin donanma kaptanı tarafından verildiğini söyleyen baylos, tutuklu olduğu için bir şey yapamadığını iddia ediyor fakat büyükelçi ile iletişime geçmekten mutluluk duyarak gizli birtakım işler yürütebileceğini düşünüyordu⁶⁰⁹.

Bahsi geçen gelişmelere rağmen Ekim 1648'de Soranzo, İngiliz büyükelçisinin *Bounaventura* ve birkaç İngiliz gemisini Osmanlılara kiralamak istediği ve bu sebeple İzmir'e bir çavuş gönderdiği yönünde söylemlerde bulundu⁶¹⁰. Gerçekten de Ekim sonu veya Kasım başlarında *Bounaventura* ve *Drago* isimli iki gemi için bir icâzet verildi ve denetlendikten sonra Boğaz Hisar'dan geçebilecekleri emredildi. Fakat bu izin, “*Âsitâne-i sa'âdetden İngiltere sınırına varınca yol üzerlerinde vâki olan*” görevlilere hitaben yazıldığı için gemilerin İngiltere'ye gitmek üzere yola çıktığını düşünmek daha makuldür⁶¹¹. Bunun ardından baylos bu sefer de İngilizlerin Osmanlı

saraya ilettiği bu şikâyet telafi edilemediyse, Mart ayının sonlarında yapılan boykota sebebiyet vermiş olabilir.

⁶⁰⁷ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 132.

⁶⁰⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 61.

⁶⁰⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 67. Goffman, büyükelçinin baylostan özel bir izin almayı başardığını iddia eder, bkz. Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa*, s. 261.

⁶¹⁰ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 133; *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 77.

⁶¹¹ Leipzig, B.or.290-01, v. 31b/213.

donanmasına yirmi beş gemi temin edeceğine dair bir başka duyum daha aldığını rapor etti⁶¹². Bunlara rağmen Soranzo, Bendish ile iyi geçinmeye devam ediyor ve büyükelçinin Livorno'ya gitmek için iki aydan fazla süredir bekleyen gemilere izin verilmesi isteğini ılımlı karşılıyordu. Emirler kesin olmasına rağmen büyükelçiye olumsuz yanıt vermediğini söyleyen baylos, bu tutumun Türklerin gücünü arttırmamak için gerekli olduğunu ifade etmekteydi⁶¹³. Anlaşıldığı üzere her iki büyükelçi de birbirlerine karşı oldukça dengeli bir politika izliyor, çeşitli stratejilerle hem kendilerini oyunun içinde tutuyor hem de düşman kazanmaktan kaçınıyorlardı.

İngilizlerin gemi tedariki sağlayacakları iddiası, gün geçtikçe doğrulanıyordu. Zaten abluka altında olan Osmanlı Devleti'nin, büyükelçileri destek konusunda köşeye sıkışması kaçınılmazdı. Venedik baylosu, Bendish'in gemi başına üç bin ile beş bin riyal ödenmesi koşuluyla yirmi beş İngiliz gemisini Türklere kiraladığına dair birkaç duyum daha aldı⁶¹⁴. Goffman'a göre ise bu bilgiler kısmen doğrudu ve büyükelçi, on üç geminin Kandiye'ye gönderilmesi konusunda sadrazam ile birtakım görüşmeler içindeydi. Fakat İzmir'deki tüccarların bu karara muhalif olması üzerine, büyükelçinin emriyle bölgeye iki kişi gönderildi. Bunlardan biri tüccar Roger Fowke iken diğeri bir Osmanlı çavuşuydu⁶¹⁵. Osmanlı donanmasının hizmetine girmek istemeyen İzmir'deki gemi reislerinin bazı talepleri vardı ve bunlardan biri avans olarak kişi başına iki bin riyal verilmesiydi. Ayrıca Bendish'ten yazılı bir talimat ve gemilerin kalelerin altından geçmeyeceğine dair bir güvence istiyorlardı⁶¹⁶.

Anlaşmazlıkların ne şekilde çözüme kavuştuğu bilinmese de Kandiye'den sürekli olarak erzak ve mühimmat talebinde bulunan Hüseyin Paşa'nın çağrıları cevap buldu ve 1 Mayıs 1649'da Kaptan Voynuk Ahmed Paşa komutasındaki donanma

⁶¹² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 84.

⁶¹³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 91-92.

⁶¹⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 96; Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 133. Ayrıca Fissel ve Goffman'a göre; Osmanlı donanmasına gemi kiralandığı iddiası Venedik'in, Londra'da bulunan kumpanya yöneticileri ile II. Charles'a büyükelçinin görevden alınması yönünde baskı yapmasına neden oldu (Mark Charles Fissel, Daniel Goffman, "Viewing the Scaffold from Istanbul: The Bendish-Hyde Affair (1647-1651)", *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 22/3, ABD 1990, s. 433). Bu iddianın doğruluğunu kabul edersek, Venedik hükümetinin bir yandan İstanbul'da bulunan baylosa Bendish ile iyi geçinmesi konusunda talimat verirken; öte yandan kendi çıkarları çerçevesinde elçinin görevden alınması için harekete geçmekten çekinmediğini söyleyebiliriz.

⁶¹⁵ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 135-136.

⁶¹⁶ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 137.

İstanbul'dan yola çıktı⁶¹⁷. Bendish ise donanmaya katılan İngiliz gemileri sebebiyle Venediklilerden kötü bir muamele görmemek için derhal harekete geçerek, Venedik baylosu Soranzo'nun hapsedildiği yerden çıkarılması için uğraşmaya başladı⁶¹⁸. Ayrıca büyükelçi, Girit'e giden donanma kaptanını Venediklilere karşı hiçbir eylemde bulunulmayacağına dair uyardığını ifade etmenin yanı sıra gemilerin taşıdıkları mühimmatı karaya çıkardıktan sonra derhal geri döneceklerine dair emirler aldıkları yönünde baylosa güvence de verdi⁶¹⁹. Bendish'in izlediği bu strateji oldukça başarılı oldu ve baylos, büyükelçinin bu eylemini takdir etmesi yönünde Venedik'ten bir talimat daha aldı⁶²⁰. Bu sıralarda Girit'e mühimmat taşıyan donanma ise Suda yakınlarında bir Venedik filosuyla karşılaştı ve Voynuk Ahmed Paşa'nın ölümüyle neticelenen bu olay, yine Osmanlı ve İngiliz-Venedik kaynaklarına birbirinden oldukça farklı aksetti.

Naîmâ'nın aktardığına göre; söz konusu muharebe sırasında İzmir'den ücret karşılığında kiralanan İngiliz gemilerinin reisi, sandalla kapudan paşanın yanına gelerek “*siz hemen bize düm-dâr olun biz cinsimiz ile görün nice ceng ederiz*” diyerek savaşa dâhil oldular. Onların aksine Venedik filosunda yer alan İngilizler ise sadece seyretmekle yetindiler ve Türklere karşı savaşmadılar. Bir süre sonra Osmanlı donanması kalyonlarla mücadele edemeyeceğini anlayarak geri çekildiğinde ise İngilizlerden cesur bir yiğidin aktarmasıyla Cezayir gemilerinden *Sarı Kuşak* öne çıkarak savaşmaya devam etti. Nihayetinde *Sarı Kuşak* sağ salım kıyıya yanaşsa da İngiliz aktarması aldığı top darbesiyle harap oldu. Bunun üzerine gemide bir miktar eşyası bulunan bir başka İngiliz, mallar düşmanın eline geçmesin diye hızlıca gemiyi ateşe verdi⁶²¹.

Bahsi geçen diğer kaynaklara göre ise donanma ile hareket eden İngiliz gemileri, Osmanlı askerlerini ve gerekli mühimmatı Kandiye'ye taşıdılar da görevlerinin bununla sınırlı olduğunu düşünerek İzmir'e geri döndüler. İngiliz

⁶¹⁷ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 55-56. Ayrıca Goffman, bu gemilerin Girit'e iase sağlamak dışında Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasını kırmak gayesiyle de kiralandığını öne sürer, bkz. Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa*, s. 259.

⁶¹⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 102.

⁶¹⁹ Porter, *Anglo-Venetian Relations*, s. 64.

⁶²⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 111.

⁶²¹ Ayrıca Naîmâ, gemilerin dokuz bin kuruşa kiralandığını da nakleder (Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, C. 3, s. 1237). Venedik baylosunun aldığı bilgilere göre ise büyük gemiler iki bin riyale daha küçük olanlar bin sekiz yüz riyale kiralanımtı, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 98.

gemilerinin Osmanlı donanmasına katılmaması ise gemilerin Venediklilere karşı yalnız kalmalarına, Kandiye'yi fethetme planının suya düşmesine ve Voynuk Ahmed Paşa'nın hayatını kaybetmesine mâl oldu⁶²².

Her iki iddia incelendiğinde, yine olayın kaynaklara objektif bir şekilde yansımadağı anlaşılmaktadır. Osmanlı belgeleri, İngilizleri tamamen Venedik düşmanı olarak lanse ederken; diğerk kaynaklar, onları Türklerin menfaatlerine uygun hareket etmeyen kimseler olarak tasvir etmişlerdi. Birbirinden bu kadar zıt iki anlatım, belki de İngilizlerin hem Osmanlılara hem de Venediklilere karşı izledikleri bir siyasetten ibaretti ve her ikisiyle dostane ilişkileri sürdürebilmek adına uygulanan bir stratejiydi. Çünkü Voynuk Ahmed Paşa'nın ölümünden İngilizlerin sorumlu tutulduğunu aktaran baylos, veziriazamın fazlasıyla öfkeli olduğunu ve altmış bin riyal değerinde olan zararın İngilizlerden karşılanacağını ifade etse de daha sonra Bendish'in ödeme yapmadan bir şekilde durumu idare ettiğini aktarıyordu⁶²³. Belki de bu, baylos aracılığıyla Venedik hükümetini Osmanlıların kendilerine düşmanlık duymaya başladıklarına ikna ederek Venedik-İngiliz ilişkilerinin zarar görmesini engellemek için girişilen bir entrikaydı. Çünkü bahsedildiğı üzere İngiliz gemilerinin adaya yükleri bıraktıktan sonra hemen geri döneceklerini, henüz gemiler Girit'e ulaşmadan önce baylosa söyleyen kişi Bendish'di. Ayrıca Osmanlıların İngilizler yüzünden zarara uğradığına dair olayı da Soranzo ile görüşmesi sırasında yine bizzat Bendish dile getirmişti⁶²⁴. Dolayısıyla Venedik hükümeti, İngiliz gemilerinin sadece nakliye hizmeti gördüğüne ve kendilerine karşı düşmanca hareket etmeyeceklerine ziyadesiyle inanmışlardı⁶²⁵.

3.2.2. Taht Değişiklikleri ve Kaos

Daha önce bahsedilen olayların yaşandığı 1648-1649 yıllarında, Osmanlı ülkesinde ve İngiltere'de bir dizi iç karışıklık baş gösterdi; bu kaotik durumlar, önce 1648'de Osmanlı sultanı I. İbrahim'in ve daha sonra 1649'da İngiltere kralı I. Charles'ın idamı ile neticelenen bir süreç yarattı. İbrahim'in sekiz yıl süren saltanatı,

⁶²² Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 138.

⁶²³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 112, 122.

⁶²⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 112.

⁶²⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 117.

selefine kıyasla daha sakin bir şekilde geçse de padişahın kötüye giden ruh sağlığı, paşalar arasındaki çekişmelerden doğan istikrarsızlık, Çanakkale Boğazı'nın abluka altına alınması nedeniyle yaşanan iase sorunu ve had safhaya çıkan güvensizlik hissi, merkezde ve taşrada çeşitli başkaldırlara sebep oldu. Sarayda sırasıyla Kemankes Kara Mustafa Paşa, Sultanzâde Mehmed Paşa, Sâlih Paşa ve Hezarpâre Ahmed Paşa'nın sadrazamlık dönemlerinde rekabetin artması ve padişahın devlet işlerinden elini çekmesi; merkezden uzak yerlerde ise Varvar Ali Paşa isyanıyla başlayan karışıklıklar, nihayetinde yeniçerilerin ayaklanması ve I. İbrahim'in katledilmesi ile neticelenen bir olaylar dizisi meydana getirdi⁶²⁶. İngiltere'de ise 1642 yılında başlayan Birinci İç Savaş, 1646'da sona erse de Charles'ın İskoçlar ile bir antlaşmaya varması üzerine bir yıllık sürenin ardından 1648'de İkinci İç Savaş baş gösterdi. Fakat Oliver Cromwell'in geliştirdiği yeni model ordu tipi, hem Galler'de çıkan kralcı ayaklanmaları bastırmaya yetti hem de İskoçlar, Preston'da hezimete uğratıldı. Bu gelişmelerden sonra kral için bir yargı süreci başladı ve 1649 yılında Charles idam edildi⁶²⁷.

İngiltere tahtında hak iddia eden II. Charles ise çeşitli Avrupa devletlerinden ve Osmanlı Devleti'nden elçiler vasıtasıyla destek talep etmekteydi⁶²⁸. Kralın bu amaçla İstanbul'a gönderdiği isim, kumpanyanın haklarını gasp ederek I. Charles'a yardım göndermeye çalışan ve ticareti durdurma pahasına aykırı hareketlerde bulunan sabık büyükelçi Sir Sackville Crowe'un yandaşlarından biri olan Henry Hyde'di. Hyde, Crowe'un Bendish tarafından İstanbul'dan gönderildiği tarihte, onunla birlikte kovulmuş ve İngiltere'ye dönmüştü. 1650 yılının Mayıs ayında tekrar İstanbul'a gelmesi⁶²⁹, kralın idamının ardından başlayan ayrışmaları derinleştirirken; İngiliz tüccarlar arasında yeni bir kaosun çıkmasını tetikledi.

Charles'ın elçisi Hyde; aldığı emirler doğrultusunda Osmanlı ülkesindeki kral yanlısı İngilizleri bazı vergilerden muaf tutacak, Levant Kumpanyası'nın son bir yıldır verdiği emirlerin tamamı geçersiz sayılacak, padişahın bir miktar borç istenecekti. Dahası büyükelçi Bendish, tüm bu talimatları desteklediği takdirde görevine devam

⁶²⁶ Feridun Emecen, "İbrâhim I", *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 276-280.

⁶²⁷ Black, *a.g.e.*, s. 109-110; Haythornthwaite, *a.g.e.*, s. 117-122.

⁶²⁸ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 142-143.

⁶²⁹ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 146.

edebilecek fakat karşı çıkarsa Hyde tarafından vazifesine son verilebilecekti. Bunların karşılığında Hyde’a ise İzmir konsolosluğu görevi ve uzun bir süredir kumpanya ile kraliyet arasında ayrışma konusu olan konsolosluk ücreti vaat edilmişti⁶³⁰. Zaten maddi destek sağlamak amacıyla gönderilen elçiye konsolosluk ücretinin mükâfat olarak verilmesi kararı, Charles’ın ya bu ücretin miktarından ve babası döneminde bu uğurda çıkan karışıklıklardan habersiz olduğundan ya da padişahın yardım etmesi konusunda ümitsiz olmasından kaynaklanıyordu. Çünkü kralın bir temsilcisi, aynı tarihlerde Venedik Senatosu’ndan da yardım talep ediyordu⁶³¹. Ayrıca Charles, bir yandan Hyde’a baylosla ve diğer temsilcilerle iyi geçinmesini öğütlerken diğer yandan elçinin yolculuğunu hem Venedik’e⁶³² hem de Fransa’ya onaylatıyor⁶³³ ve İstanbul’da himaye edilmesini sağlamayı amaçlıyordu. Bu arada Levant Kumpanyası ise Hyde’ın yaratabileceği tehlikeleri bertaraf etmek için hem İzmir konsolosu John Wylde’a hem de Bendish’e yeni talimatlar göndererek durumu kontrol altına almaya çalışıyordu⁶³⁴.

Tüm bu hazırlıkların ardından İstanbul’a ulaşan Hyde, İngiliz büyükelçisi ile birkaç defa bir araya geldi ve Bendish’e sadece gözlem yapmak için gönderildiğini ifade etti. Fakat daha sonra bununla sınırlı kalmadı ve konsolosluk görevi sırasında kumpanyanın kendisine on iki bin kuruş borçlandığını iddia ederek, bu miktarın geri ödenmesini istedi. Ayrıca Yahudi tercümanların İngilizlere hizmet etmemesi gerektiğini savunarak, konsolosluk ücretini denetleme hakkı ile konsolosların atanmasına dair yetkilerin kral tarafından kendisine verildiğini de iddia etti⁶³⁵. Kumpanya, konsolosluk ücretinin denetimi üzerinde hak iddia edilmesine ziyadesiyle karşı çıkıyor iken konsolos atama imtiyazını kaybetmeyi göze alamazdı⁶³⁶.

⁶³⁰ Fissel-Goffman, “Viewing the Scaffold from Istanbul”, s. 435; Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 144.

⁶³¹ Roy, *The Anglo-Ottoman Encounter*, s. 93. Hatta II. Charles’ın bir yandan Osmanlı Devleti’nden borç talep ettiği diğer yandan ise Venedik’ten alacağı yardım karşılığında Türkler aleyhinde hükümete destek vermeyi vaat ettiği de iddia edilmektedir, bkz. Fissel-Goffman, “Viewing the Scaffold from Istanbul”, s. 432.

⁶³² Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 144.

⁶³³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 125.

⁶³⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 145.

⁶³⁵ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 146. Ayrıca kumpanya, Hyde’ı Mora konsolosluğu sırasında kullandığı mührü taklit etmekle suçluyor ve II. Charles’a ait olduğunu iddia ettiği mektupların sahte olduğunu öne sürüyordu, Saunders, *a.g.e.*, s. 129.

⁶³⁶ Steengaard’a göre; kral, büyükelçilerin atanma hakkı konusunda gösterdiği kararlılığı ve ısrarı konsolos tayinleri için tekrarlamadı ve dolayısıyla bu mesele kumpanya ile kraliyet arasında büyük bir soruna mahal vermedi, bkz. Steengaard, *a.g.m.*, s. 36.

Hyde, talimatları yerine getirmek amacıyla verdiği uğraşları sonunda Veziriazam Kara Murad Paşa'dan bir görüşme izni almayı başardı fakat bu görüşme saatinde Bendish ve diğer İngiliz tüccarları sarayın kapısında gören temsilci, içeri girmeyi reddetti. Onun yerine ise kardeşiyle birlikte Paul Haggat gönderildi. Sadrazama Hyde'ın yeni kral tarafından gönderildiği, İngiliz ahidnâmesinin tecdidinin arzulandığı iletildi; diğer İngilizler ise bunlara karşı çıkarak Hyde'ın Mora konsolosluğu sırasında yaptığı yasadışı işleri ve İngiltere'deki iç savaş nedeniyle kralın henüz resmi olarak tahta geçmediğini anlattılar. Sadrazam ise bu kargaşaya kızarak Hyde'ı huzuruna çağırdı ve duyduklarından memnun olmadığı için kendisini kovdu. Fissel ve Goffman'a göre bu olaydan sonra İngilizler arasındaki anlaşmazlık had safhaya çıktı, Fransızlar da bu kaotik ortama dâhil olarak protestolarda bulundular ve Hyde, nihayetinde 16 Haziran'da görevlendirilen Mustafa Çavuş gözetiminde bir gemiye bindirilerek İzmir'e gönderildi⁶³⁷.

Aslında bu tarihlere ait Hyde'nın yer aldığı tek Osmanlı belgesi tetkik edildiğinde, kralın elçisine bahsedildiği kadar kötü davranılmadığı kanısına varmak mümkün görünmektedir. Söz konusu belgede Hyde'ın İngiltere kralı Charles'tan bir nâme getirdiği ve padişah'tan aldığı bir *cevabnâme* ile Mustafa Çavuş eşliğinde İzmir'e gittiğinden bahsedilir. Tipik bir yol hükmü şeklinde görünen bu emir, Hyde'ın saraydan kovulduğu algısının aksine huzura kabul edildiği, Charles'ın isteklerini ilettiği ve krala bir cevap götürdüğü izlenimi yaratmaktadır. Elimizde bahsedilen cevaba dair bir belge bulunmuyor olsa da içeriğini tahmin etmek zor değildir. Büyük olasılıkla Hyde, talimatı yerine getirerek kral adına borç talep etti ve Osmanlılar da ya Girit Savaşı sebebiyle yardımcı olamayacaklarını ifade ettiler ya da birtakım vaatler öne sürerek ve savaş biter bitmez destek sağlanacağı yönünde söz vererek mevcut ilişkilerin devamlılığını korumaya çalıştılar. Bunun dışında belgede yer alan bir diğer ipucu ise Hyde'ın İzmir'de bulunan İngiliz gemilerine zorla bindirilmemesi ve istediği gemi veya bir Fransız gemisine binerek İngiltere'ye gitmesi şeklinde ifadelerin yer almasıdır. 1650 yılının Ağustos ayının başlarında verildiği ve İzmir'de Fransız-İngiliz taraflarının Hyde için mücadele ettiği tarihlerle kesişen bir hüküm olduğu göz önünde bulundurulursa, bunun İstanbul'daki Fransız büyükelçisi aracılığıyla elde edilmiş

⁶³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fissel-Goffman, "Viewing the Scaffold from Istanbul", s. 434-439.

olması muhtemeldir⁶³⁸. Çünkü Fransızlar, kralın idamının ardından harekete geçen Charles ile iletişim halinde olmalarının etkisiyle kralcıların tarafını tutmaya meyillilerdi⁶³⁹.

Nitekim Hyde'ın da İzmir'de Fransız konsolosunun himayesi altına girdiği bilinmektedir. Bu eylemin arkaplanında ise bahsedildiği üzere Charles'ın, Hyde'ın İstanbul'a gönderilmesi hakkında Fransa kralı ile kurduğu irtibat vardır. Büyük olasılıkla Fransa'dan alınan talimatlar dolayısıyla bu konsolos, İzmir'deki İngiliz konsolosuyla bir münakaşaya girerek Hyde'ın içinde bulunduğu planlara destek sağlamaya çalıştı. Nihayetinde Hyde, İngiliz konsolosunun gayretleriyle *London Dragon* isimli bir gemi ile İngiltere'ye gönderildiğinde dahi⁶⁴⁰ Fransız konsolosunun birileri tarafından saklandığını düşündü⁶⁴¹. Bu yüzden Hyde'ın gidişinden sonra bir süre daha devam eden İngiliz-Fransız çekişmesi, birkaç kişinin rehin alınmasına kadar ilerledi fakat neticede Bendish'in saraydaki girişimleri sayesinde taraflar arasındaki anlaşmazlık sona erdi. Bir iddiaya göre ise Bendish, bu başarısını İngiliz gemilerinin Venedik donanmasında yer almaması için İngiltere'ye bir mektup yazma önerisi ve Osmanlı donanmasına gemi sağlama sözüne borçluydu⁶⁴².

Gerçekten de Bendish, İngiltere'ye gönderdiği mektuplarda Osmanlı-Venedik Savaşı'nın İngiliz ticaretine verdiği zararlardan bahsediyor ve bir önlem alınmadığı takdirde telafi edilemeyecek boyutlara ulaşacağını öne sürüyordu. Durumun ciddi olduğunu kavrayan kumpanya, 1650 yılında Deniz Kuvvetleri Komitesi'ne başvurdu ve Bendish'in elçilik görevinin tecdidi, gerekli durumlarda gayrinizamî hareketlerde bulunan İngilizlerin İngiltere'ye gönderilmesiyle ilgili bir yetkinin büyükelçiye verilmesi, tüccarların çalışma yemini etmesi, ahidnâmenin yenilenmesi, büyükelçinin ahidnâmeye aykırı durumları bir dilekçe halinde saraya sunması ve en önemlisi İngiliz

⁶³⁸ "...Karlo hutimet avâkibuhû bi'l-hayr tarafından nâme ile gelüb cevab alub gerü müşarûnileyhe cevabnâme ile gitmek için yanına dergâh-ı muallâm çavuşlarından Mustafa Çavuş zide kadruhû ile Kavalyer Heyd nâm İngiliz elçi İzmir'e gönderilmiş idi mezbûr elçi varub dâhil oldukda İngiltere gemisine konulmayub kendiye Françiya gemilerinden İzmir'den her kangı gemi hazır bulunur ise ve kendiüsü hüsn-i ihtiyarıyla kangı gemiye girüb İngiltere kralına gitmek murad iderler ise ol gemiye koyub emin ve sâlim İngiltere kralına gönderilmek bâbında...", Leipzig, B.or.290-01, v. 36b/264.

⁶³⁹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 55; Wood, *a.g.e.*, s. 85.

⁶⁴⁰ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 158.

⁶⁴¹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 151-155.

⁶⁴² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 159; Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 158.

gemilerinin Venedik donanmasına katılmalarının yasaklanması gibi pek çok istekte bulundular. Komite, Bendish'in elçilik görevine devam etmesi dışında tüm hususları onayladı çünkü büyükelçi, kralcılarını mı yoksa parlamenterlerin mi tarafında olduğu konusunda renk vermiyordu ve meclis bu durumdan fazlasıyla rahatsızdı⁶⁴³. Ancak Levant Kumpanyası ile parlamentonun yeni aday konusunda uzlaşamaması ve kumpanyanın mali güçlüklerle karşı karşıya olması, bu kararın bir süre daha ertelenmesine yol açtı.

3.2.3. Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Restorasyonu ve İşbirliği

Bendish ise 1651 yılında İngilizlerin haksızlığa uğradıklarını iddia ettikleri hususları içeren bir “*mevâd kâğıdı*” ile Osmanlı sarayına başvurdu ve İngiliz ahidnâmesinin tecdid edilmesi ile söz konusu kağıttaki maddeler için bir *nişân-ı hümayûn* verilmesini rica etti⁶⁴⁴. Görünüşe göre büyükelçi, yerine atanacak aday

⁶⁴³ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 160-162. Benzer bilgileri veren Saunders, Girit Savaşı'nda İngiliz gemilerinin kullanımına dair verilen dilekçenin ilgili yerlere iletiliğini ancak Bendish'in görevden alınmasına karar verildiği için bu isteğin cevapsız kaldığını ifade eder, Saunders, *a.g.e.*, s. 231.

⁶⁴⁴ Söz konusu arzuhalin ardından elde edilen hatt-ı hümayunda, elçinin ilettiği hususların yer aldığı metne riâyet edilmesi emredildikten sonra bahse mevzu yeni maddeler şerh şeklinde hatt-ı hümayûndan sonra kaydedilmiştir. Metnin sonunda ahidnâmenin tecdid edildiğine ve hatta yeni hususlarla birlikte bu metnin eski ahidnâmeden daha muteber tutulması gerektiğine dair ifadeler de yer almaktadır. Fakat bu hatt-ı hümayûna en yakın tarihli olan 1662 ahidnâmesinde söz konusu maddeler bulunmadığı için konunun akıbetine dair şimdilik bir fikir beyan edilememektedir. Çalışmada ise esas olarak hatt-ı hümayûnda yer alan maddelerin kullanılması tercih edilirken, şerhlerin ise dipnotta gösterilmesi usulüne başvurulmuştur. Dolayısıyla bir karışıklık yaratmamak için metin 297 numaralı hüküm şeklinde ifade edilmiş ve şerhler için 297-a'dan 297-m'ye olacak şekilde bir numaralandırma kullanılması uygun görülmüştür. Bahsi geçen 297 numaralı hatt-ı hümayûnun maddelerinden önceki giriş bölümü için bkz. “*Avn-i inâyet-i rabbâni ve meşîyyet-i hidâyet-i subhâni mukâreneti ile ben ki Sultân-ı selâtin-i cihân ve burhân-ı havâkin-i devrân tâc-bahş-ı hüsrevân-ı zaman-ı Sultân Mehmed Han ibn-i Sultân İbrahim Han ibn-i Sultan Ahmed Han ibn-i Sultan Mehmed Hanım melâz ve melce-i selâtin-i izâm ve penâh-ı mence-i havâkin-i kirâm olan Âsitâne-i sa'âdet-âşîyânımıza abâ an-ced izhâr-ı hulûs-ı tavîyyet olan İngilizlülerin Âsitâne-i sa'âdetde mukim olan elçisi kıdvetü'l-ümerâi'l-milleti'l-Mesîhiyye Sör Tomazo Bendiş hutimet avâkıbuhû bi'l-hayr şöyle ilâm eyledi ki tavâif-i mezbûre ecdâd-ı izâm ve m enerâllahu teâla berâhinehum zamân-ı sa'âdetlerinden ila hâze'l-an atebe-i seniyye-i devlet-medârimıza kemâl-i sadâkat ile arz-ı hulûs ve ubûdiyet üzere olub ve hâliyâ Venedik keferesiyle olan cenk ü cidal husûsunda ve vâki olan sefer-i hümayunda fermân-ı şerîfîm olan hizmetde bulunmak üzere tâife-i mezbûre hakkında ve deryâ yüzünde gezen gemileri husûsunda kadimden virilen ahidnâme-i hümayûn-ı sa'âdet-makrûnumuz mücebince amel olunub min ba'd ümenâ ve ummal ve mir-i mirân ve ümerâ ve kapudanlar vesâir hükkâm-ı kirâmım taraflarından müdâhale olunmayub hilâfına bir vechle cevâz gösterilmemek ve câdde-i itâatde sâbit-kadem olmalarıyla mukaddemâ olan ahidnâme-i hümayûnumun mevâddı te'kid ve andan gayri birkaç mevâd dahi ricâ ve iltimâs ve virdüğü mevâd kâğıdı üzere ahidnâme-i hümayûn (nişân-ı hümayûnum) virilmek bâbında inâyet ricâ eylediği rikâb-ı hümayûnuma arz ve telhis oldukda ahidnâme-i hümayûnum virilmek için hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnum sâdır olmağın ricâ olunub müsâade-i hümayûnum olan budur ki zikr olunan*

hakkında tartışmaların devam ettiğini bildiği halde ahidnâmenin yenilenmesini sağlamak için harekete geçerek görevi terk etme niyetinde olmadığı konusundaki kararlılığını gösteriyordu. Böylece ahidnâmenin yenilenmesi onaylandı ve “*Venedik keferesiyle olan cenk ve cihad husûsunda vâki olan sefer-i hümâyûnda fermân-ı şerîf olan hizmette bulunmak üzere tâife-i mezbûre hakkında ve deryâ yüzünde gezen gemileri husûsunda*” yeni maddeler tespit edildi.

Son cümleden anlaşıldığı üzere büyükelçi, İngilizlerin Girit Savaşı’nda Osmanlı donanmasına hizmet etmesini buyuran fermanı onaylayarak Osmanlılarla bir uzlaşmaya vardı ve belki de bunun karşılığında elçinin ricaları kabul edilerek bir mutâbakat metni hazırlandı. Tam tersini düşünürsek, bir diğer olasılıkla, İngilizlerin Girit Savaşı’nda yer almaları için talepte bulunulması üzerine 1649 yılında olduğu gibi bazı İngilizler isyan ederek güvence altına alınmaları için gerekli konularda saraya başvurulmasını talep ettiler. Bu vesile ile Bendish de ahidnâmenin yenilenmesini sağlayarak parlamento tarafından onaylanan ama kendisine verilmeyen bir görevi yerine getirdi ve böylece bir mutâbakat metni oluşturuldu. Çünkü aynı zamanda büyükelçinin saraydan hatt-ı hümâyûn talep etme nedeni olarak, ahidnâme metnine *vükelâ-yı devlet* tarafından riâyet edilmemesi de gösteriliyordu⁶⁴⁵. Bir diğer ihtimal ise bu eylemin, ilişkilerin gidişatına dair kaygı içinde olan Bendish’in kişisel kararları çerçevesinde şekillendiği idi. Çünkü 1651 yılında büyükelçinin, Venediklilerin uzun zamandır İngiliz ticaretine ket vurma çabalarının sonuç vermeye başladığına dair bilgiler içeren bir raporu parlamentoya gönderdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu raporda Bendish, bir şey yapılmadığı takdirde Levant ticaretinin kaybedileceğine dair korkularından da bahsetmektedir⁶⁴⁶. Bunun yanı sıra aynı yıl büyükelçi, Venedik filosuna katılan İngiliz gemileri hakkında Londra’dan yardım isteyerek bu durumun Osmanlıların İngiltere’ye tavır almasına sebep olduğunu da ifade etmektedir⁶⁴⁷.

İngiliz kralına ve tâifesine merhûm ve mağfûrunleh ecdâd-ı kirâmum zamanlarında virilen ahidnâme-i hümâyûnun cem’i-i şûrûtu ve kuyûdu müteber tutulub min ba’d bir vechile hilâfına cevâz gösterilmeyüb ve âna mugâyir bir vechle rencide ve remide olunmayalar bu hatt-ı hümâyûn-ı sa’âdet-makrûnum sâdır olmuştur...”, Leipzig, B.or.290-01, v. 39b-40a/297.

⁶⁴⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-a.

⁶⁴⁶ Steven C. A. Pincus, *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the making of English Foreign Policy (1650-1668)*, Cambridge 2002, s. 42.

⁶⁴⁷ Ayrıca Saunders, 1651 yılında Vezir Gürcü Mehmed Paşa’nın İstanbul’daki büyükelçileri; Venedik donanmasına katılmayacaklarına dair kendi milletleri adına yeminli ifadeler yer alan sözleşmeler yapılması için zorladıklarını ifade eder. İddialarına göre, Bendish bu sözleşmeye katılmayı reddetmesine rağmen; sadrazam onun adına metni imzalamıştır. İlâveten aynı tarihlerde Bendish’in

Metinde; aynı isteklerin *arz ve telhis* şeklinde saraya sunulduğuna dair bir ifadenin yer almasından yola çıkarak, Bendish'in dönemin veziriazamı ile iletişimde olduğu da düşünülebilir. Hatta saraya sunulan arzuhalde önce dahi büyükelçinin veziriazamla anlaşmış olması ihtimaller dâhilindedir. Bahse mevzu arzuhalde, ilk olarak diğer devletlerin Venedik'e destek sağladığı ancak İngiltere'nin yüz seneden fazla bir süredir Osmanlılarla dost olduğunu ifade ediliyor⁶⁴⁸ ve gündemde olan Girit Savaşı dolayısıyla İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin önemli bir müttefiki olduğu vurgulanıyordu. Öncelikli amaç, İngilizlerin ticari faaliyetlerini devam ettirebilmek için bir "*ruhsât-ı hümayûn*" elde etmektir⁶⁴⁹ ve Osmanlı ülkesindeki tüm İngilizlerin, Türklerin düşmanı olan Venedik'e hizmet ettikleri öne sürülerek rencide edilmemesi ve ahidnâmede belirlenen gümrük vergisi oranından fazla miktarda vergi talep edilmemesi rica ediliyordu. Bu konuda şöyle bir karara varıldı⁶⁵⁰:

"...İngiltere tâifesi ve sefineleri cem'i-i iskelelerde emn ü selâmet üzere alış ve veriş idüb kimesne rencide itmeyüb ve alıkomaya ve hasımlarımız olan Venediklüler vesâir milele gönderilmeye ve emn ve selâmet ve emân üzere Âsitâne-i sa'âdetde vesâir iskelelerde cân-ı gönülden ticâret etmelerine ruhsât-ı hümayûnum virilüb ve mezkûr elçileri ve yerine gelen İngiltere elçilerine ve İngilizlülere hilâf-ı inhâ ile hasımlarımız Venedüklüye hizmet eylemişsiz deyü bir

Osmanlı donanmasına gemi ve gemi ustası tedarik etme sözü verdiğine dair şayiaların yayıldığı da ifade edilir (bkz. Saunders, *a.g.e.*, s. 231). Bu bilgiler, mevcut gelişmeler ile fazlasıyla örtüşmektedir ancak İngilizlerin, sözleşmenin gerçekleştiğine dair net bir bilgilerinin olmadığı ve büyükelçinin sadece gemilerin Venedik donanmasına atılmayacağına dair bir yemin metnini onayladığının bulunduğu de anlaşılmaktadır, bkz. Saunders, *a.g.e.*, s. 135.

⁶⁴⁸ *"Hâlâ Venedik üzerine sefer-i hümayûn olmağla sâir milel kralları dâima Venedüklüye imdâd ve gemi ve âdem ile İngiliz kralı ve tâifesi ve anlara tâbi olanlar yüz seneden mütecâvizdir ki ecdâd-ı izâmım ile sulh ve salâh ve emn ve emân olub mâbeyninde dostluk ve alış ve veriş ve elçileri olan Sir Tomazo Bendiş nâm elçisin bu kullarıdır müceddeden ihsân olunan ahidnâme-i hümayûn şartıyla bundan akdem olan vükelâ-yı devlet icrâ etmemeğle bu vech üzere mübârek hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnları ricâ olunur"* (Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-a); *"İngiltere kralı ve tâifesine merhûm ve mağfûrla ecdâd-ı kirâmlarımdan berü virilen ahidnâme-i hümayûn mücebince amel olunub min ba'd hilâfına cevâz gösterilmeyüb Âsitâne-i sa'âdetimde vesâir iskelelerde elçi-yi mezkûr kulları vesâir İngiltere tâifesiyle olmak için ahidnâme-i hümayûn-ı sa'âdet-makrûn mücebince hatt-ı hümayûn-ı devlet-makrûnları ricâ olunur"*, Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-b.

⁶⁴⁹ Verilen ruhsât-ı hümayûnun şerh bölümündeki hali için bkz. *"Ve zikr olunan İngiliz tâifesi ve sefineleri cümle iskelelerde emin ve selâmet üzere alış ve veriş idüb kimesne rencide itmeyüb ve alıkomaya ve hasmımız Venediklüler vesâir milele götürüb cân-ı gönül ile emn ve emân üzere Âsitâne-i sa'âdet-medârımda vesâir iskelelerde ticâret eyleyeler deyü ruhsât-ı hümayûn ricâ olunur"*, Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-d.

⁶⁵⁰ Leipzig, B.or.290-01, v. 39b/297. Konunun açıklamalarda yer alan şekli ile bkz. *"Ve mezkûr elçi ve yerine gelen İngiliz elçilerine ve İngilizlülere hilâf-ı inhâ ile hasmımız Venedüklüye mukaddemâ hidmet eylemişsiz bir tarikle rencide olunmaya ve akçeleriyle her kankı iskelede metâ almak isterlerse kimesne mâni olmaya ve südde-i sa'âdet-medârımdan Mısır'a gitmek için esbâb ve emtiâ aldıklarında cem'i-i metâlarından ahidnâme-i hümayûn mücebince yüzde üç gümrük virüb ziyâde vermeyeler deyü mezkûr fermân-ı hümayûnları ola"*, Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-c.

tarikle rencide olunmaya ve akçeleriyle her kankı iskelede metâ almak isterler ise kimesne mâni olmaya südde-i sa'âdet-medârımdan Mısır'a gitmek için esbâb ve emtiâ aldıklarında cem'i-i metâlarından mukaddemâ virilen ahidnâme-i hümayûnum mücebince yüzde üç akçe gümrük virüb ziyâde vermeyeler ve mezkûr İngilterelülere sefineleri alıkonmaya ve limanlarda ve mezkûr elçi tâyin eylediği sefineler ve reâya sefinelerinden ve gayri milelin sefinelerine bir vechle ruhsat virilmemiştir...”

Zikredilen ticaret ruhsatı ile birlikte, bir yandan sabık büyükelçi Crowe'un tüccarların Venedik'e yardım ettiğine dair iddiası üzerine kısıtlanan İngiliz ticaretinin normale dönmesi amaçlanıyordu çünkü bu tarihlerde kumpanya mali sıkıntılar içindeydi ve ticaretin canlanması gerekiyordu⁶⁵¹. Öte yandan ise Girit Savaşı'nın ticarete yansıyan olumsuz tarafları telafi edilmek isteniyordu. Çünkü İngilizlerle herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşen Osmanlı tebaası ve diğer milletlere tabi kimseler, bahse mevzu tüccarların Venedik'e yardım ettikleri şayiasına çok sık başvuruyor ve bu şekilde ceza almalarını sağlamaya çalışıyorlardı. Nitekim bu hatt-ı hümayûnun verildiği tarihten bir süre sonra bizzat İngiliz büyükelçisi Bendish; Şeyhülislam Bahâî Mehmed Efendi tarafından hapsedildi, hakarete uğradı ve hatta Naîmâ'ya göre birkaç yumruk da yedi. Buna neden olan olay ise İzmir kadısı Hâşimizâde ile İzmir'deki İngiliz konsolosu arasında çıkan bir anlaşmazlıktı. Kadı, konsolosu Venedik gemilerine gizlice zahire yüklediği iddiasıyla suçlayarak şeyhülislama şikâyet etmişti. Bahâî Mehmed ise Bendish'ten İngiliz konsolosunu görevden almasını istemiş ve büyükelçinin karşı çıkmasını devlete hakaret olarak algılamıştı. Bu gerekçeyle büyükelçiye evine hapseden şeyhülislam sonradan suçlu bulunarak azledilse de⁶⁵² hadise vaziyeti gösterir nitelikteydi. Söz konusu suçlamanın devlet görevlileri tarafından dahi kullanılmış olması, doğru veya yanlış ihbarların ayırt edilmesini de fazlasıyla güçleştirmiş gibi görünmektedir⁶⁵³.

Talep edilen bir başka husus ise Osmanlı donanmasına İngilizler tarafından tedarik edilecek metâları ve onları taşıma görevini üstlenen İngiliz gemilerini güvence

⁶⁵¹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 165.

⁶⁵² Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, C. 3, s. 1297-1298. Ayrıca bkz. Mehmet İpşirli-Mustafa İsmet Uzun, “Bahâî Mehmed Efendi”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 463-464; Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 163-164.

⁶⁵³ Bu konuda bir emir çıkartılması, sorunun çözüme kavuştuğu anlamına gelmemektedir. Nitekim aynı yılın 13 Haziran'ında İzmir'de benzer bir olay yaşanmış ve görevliler buradaki konsolos ile tüccarlara ait gemilerin düşmana zahire götürdükleri iddiasını öne sürerek limandan ayrılmasına izin vermemiştir, bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 41b/305, 306.

altına almaktı. Böylece gemilerin limanlarda karamürseller veya şaykalar ile birlikte gönderilmek üzere alıkonulmaması emredildi ve İstanbul-Mısır güzergahı üzerinde bulunan limanlara uğrayan İngiliz gemilerinin birtakım bahanelerle rencide edilmemesi buyruldu⁶⁵⁴. Söz konusu maddeden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı donanması için gerekli mühimmat ve metâ İngiliz gemileri aracılığıyla sağlanacaktı. Bu sebeple gemilerin İstanbul'un tahıl ambarı Mısır'a ve Türklerin tekelinde olan Karadeniz'e girmelerine izin verildi ve bu bölgelerde yerli halk ile aynı değerde ücret ödeyerek alışveriş yapmaları uygun görüldü. Diğer yandan vesikada geçen keresteyle ilgili hususlar, gemi yapımında kullanılan temel hammadde olmasından kaynaklı gibidir. İlerleyen süreçte, İngiliz elçisinin belirlediği bu gemilerin uzun bir süre Mısır'dan İstanbul'a zahire taşıyarak başkentin iâşesini sağladığı anlaşılmaktadır⁶⁵⁵. Hatta 1656 yılında Mısır'dan başkente her sene gelen zahirenin "*Venedik ve harbî kefare*" korkusuyla gelmemeye başlamasının, Mısır'dan metâ getirten İstanbul'daki tüccarlar ile İngilizler arasında ihtilafa neden olduğu dahi bilinmektedir. Çözüm olarak ise Mısır'da bulunan İngiliz konsolosunun kefil olduğu gemilere zahire yüklenmesi, reisin bir defter ile İstanbul'a gelmesi ve bunların hüccet ile sicile kaydedilmesi yoluna başvurulmuştur⁶⁵⁶.

Girit Savaşı'nın yarattığı güvensizlik ortamında, Osmanlılara ait gemiler yerine Venedik'in de müttefikleri olan İngiliz gemilerinin kullanılması stratejik bir hamle gibi görünmektedir. Çünkü bu gemilere verilecek herhangi bir zarar, İngiliz-Venedik ilişkilerini sekteye uğratacağı gibi Venedik'in İngilizlerden talep ettiği yardımları

⁶⁵⁴ Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297. Ayrıca şerh bölümü için bkz. "*Ve mezkûr elçi kulları tâyin eylediği sefineleriyle reâya sefinelerinden gayri bir memleketin sefinelerine bu vechle ruhsât olmaya cem'i-i zamanda İngilizlülerin sefineleri alıkonulmaya ve limanlarda hamlların aldıktan sonra bir [okunamadı] şaykalar ve karamürseller hazır bulunur ise [okunamadı] ve Âsitâne-i sa'âdetimde ve Mısır'da vesâir iskelelerde bey' ve şîrâ itmek için limanlara girdüğü min ba'd bir husûsdan ötürü husûmet etmeğe bahâne eylemeyeler ve elçinin tâyin eylediği sefineleri Âsitâne-i sa'âdetden Mısır'a ve Karadeniz'e girüb bulunan eşya ve metâlardan reâya bey' ve şîrâ eyledükleri minvâl üzere mezkûrlar dahi bey' ve şîrâ idüb kimesne mâni olmaya ve cem'i-i İngiliz sefineleri mezkûr elçi vesâir İngiliz elçilerinin âdemi olmayınca Âsitâne-i sa'âdetden gitmeğe ruhsât olmaya ki yollarda düşman gâlib olub zarar ve ziyan çekmeyeler ve Karadeniz'e dahi girüb keresta vesâir bulunan eşyadan sâir reâya gibi bey' ve şîrâ idüb kimesne mâni olmaya.*", Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-e.

⁶⁵⁵ 1658 yılının Temmuz ayında İstanbul'dan Mısır'a zahire götüren iki İngiliz kaptanına verilen yol hükmü için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 52a/395, 396. Ayrıca başkente zahire getirmek için tayin olunan bir başka İngiliz gemisinin, İskenderiye'de gemisine mirî zahire ve eşya yükledikten sonra firar etmesiyle ilgili olay için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 53a/411; 56b/455.

⁶⁵⁶ Leipzig, B.or.290-01, v. 49b/369.

almasına da engel olabilirdi. İngilizlerin Karadeniz’e girmesi meselesi ise üzerinde durulması gereken başka bir konudur. Daha önce ele alındığı üzere özel izinlerle birkaç defa bu bölgeye giren İngiliz tüccarlar olsa da Karadeniz’e geçiş serbestiyeti söz konusu değildi. Ancak zikredilen ayrıcalıklar ile gerekli ihtiyaçların karşılanması için bu bölgeye girilmesine izin verilmesinin yanı sıra bu vesileyle tayin edilen gemilerin burada ticaret yapmalarına da müsaade edildiği anlaşılmaktadır.

Örneğin 1662 yılında bir İngiliz tüccarın Kefe taraflarına ticaret amacıyla gitmesi için bir yol hükmü çıkarılmış⁶⁵⁷ ve yine 1662 yılında Kefe, Azak ve Karadeniz yalılarına giden İngiliz tüccarların satın aldıkları havyar ve morina balığı gibi metâlardan ikinci kez gümrük vergisi talep edilmemesine dair bölgedeki yetkililere bir emir gönderilmişti⁶⁵⁸. 1663 yılında ise “*Karadeniz yalılarında ve Kefe’ye ve ol câniblere ticarete giden*” İngiliz tüccar Michael’ın himaye edilmesine dair bir hüküm yazılmıştı⁶⁵⁹. Aynı tarihte büyükelçi Heneage Finch’in, İngiliz gemilerinin Karadeniz’e serbest geçiş izni için talepte bulunduğu ve red cevabı aldığı da öne sürülmektedir⁶⁶⁰. Bu bilginin doğruluğunu kabul edersek, söz konusu geçiş izninin sadece Bendish’in tayin ettiği ve zahire taşıma hizmetinde kullanılacak gemiler için geçerli olduğu düşünülebilir. Ancak bu durumda, 1660’lara kadar bu ayrıcalığı kullanmaya devam ettikleri ve dolayısıyla saraya hizmet etmeyi sürdürdüklerini de kabul etmek gerekir⁶⁶¹.

İlgili maddede yer alan son husus ise Venedik kaynaklı bir zayıttan kaçınmak için İngiliz gemilerinin yalnız gönderilmemesiyle ilgiliydi. Anlaşıldığı kadarıyla, ilerleyen süreçte bu düşünce söz konusu gemilere düşman tarafından zarar gelmemesi için onlara eşlik edecek gemiler tayin edilmesi şeklinde değişecekti⁶⁶². Bendish’in *mevâd kağıdında* yer alan bir diğer husus, İngiliz gemilerinin seyrüsefer halinde iken

⁶⁵⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 67a/522.

⁶⁵⁸ Leipzig, B.or.290-01, v. 67a/526.

⁶⁵⁹ Leipzig, B.or.290-01, v. 69a/547.

⁶⁶⁰ Wood, *a.g.e.*, s. 78.

⁶⁶¹ Nitekim 1666’da İzmir’de bulunan İngiliz, Felemenk ve Fransız gemilerine *mirî zahire* taşımaları yönünde talimatlar da verilmişti. Bkz. *A.ŞKT.d 4*, s. 91/395.

⁶⁶² Leipzig, B.or.290-01, v. 43b/316.

karşılaşılabileceği herhangi bir tehlike ve zarara karşı bir nevi sigorta altına alınmalarıyla ilgiliydi⁶⁶³:

“...İngilizin ordu gemileri deryâ yüzünde furtına ve a’dâdan ve ateşden veyahud bir hatar vâki olur ise ve birin rüzgâr atub bir limana girmek lazım gelür ise ol limanda akçe ile âdem ve zahîre virüb imdad eylemeye ve gemilerine bir zarar müretteb olur ise içinde Müslüman esbâbı var idi deyü sonra gemi reislerinden ve gemicilerinden ve bazergânlarından nesne tâleb olunmaya...”

Bu maddenin tespit edilmesi, muhtemelen İngiliz tüccarların özel isteklerinden biriydi. Çünkü daha 1649 yılında Girit’e mühimmat taşımalarına dair bir emir verildiğinde, tüccarlar yolculuk sırasında başlarına bir şey gelmemesi konusunda bir güvence istemişlerdi. Özellikle Girit’e gönderilme kararına karşı çıkan İzmir’deki İngilizler, gemilerin herhangi bir kalenin yakınlarından geçerken surlardan gelecek bir ateşle parçalanmasından endişe duyuyorlardı ve kendilerinin söz konusu yerlerden geçirilmemesiyle alakalı yazılı bir emir istiyorlardı⁶⁶⁴. Bunun dışında bir doğal afet neticesinde oluşan zararlarla ilgili ahidnâmede de benzer bir madde bulunuyor ve böyle durumlarda geminin zarar gördüğü bölgedeki yetkili görevlilerin İngilizlere yardım etmesi emrediliyordu. O yüzden benzer bir maddenin bu belgede yer alması, Girit Savaşı için hizmette bulunan gemilerin güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili bir vurgu olarak algılanabilir.

Saraya iletilen diğer hususlar ise yine İngiliz gemi reisleri, gemiciler, rençberler ve bâzergânların koruma altına alınmasına yönelik emirlerdi ve reislerden mühürlü bir polîçe alınmadığı takdirde gemilere eşya yüklenmemesiyle ve gemilere ödenmesi gereken navlun ücretiyle alakalı bazı düzenlemelere yer verilmekteydi⁶⁶⁵:

⁶⁶³ Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297. İlgili hususun açıklamalarda yer alan şekli için bkz. *“Ve İngilizlülerin ordu gemilerin deryâ yüzünde furtına ve a’dâ veya ateşden veya bir hatâ vâki olur ise veya birin rüzgâr ayırub bir limana girmek lâzım gelür ise ol limanda akçeleriyle âdem ve zahîre virüb imdad eyleyeler ve gemilerine bir zarar müretteb olursa içinde Müslüman eşyası var idi deyü sonra gemi reislerine ve gemicilerinden ve bazergânlarından nesne tâleb olunmaya.”*, Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-f.

⁶⁶⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 137.

⁶⁶⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297. Ayrıca bkz. *“Ve sa’âdetlü hünkâr kullarından biri İngiliz sefinelerine esbâb veya emtiâ komak lazım gelür ise mâdâmki gemi reislerinden yedlerine memhûr polîçe olmayınca esbâb komayalar ki Âsitâne-i sa’âdetde ve gayri yerde sonra bizim bu gemide esbâb ve emtiâmız vardır deyü reisleri ve gemici veya rençberleri ve bâzergânları rencîde eylemeyeler”* (Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-g); *“Ve İngiliz sefinelerine ve bazergânlarına Âsitâne-i sa’âdet iskelelerinde kemâkân alış ve viriş eylemeleri için ruhsât-ı hümayûn virile ve iskelelerde beylik emtiâ ve esbâbdır navlunsuz [okunamadı] deyü rencîde eylemeyeler makûl*

“...Âsitâne-i sa ‘âdetim kullarından biri İngiliz sefinelerine esbâb ve emtiâ komak lâzım geldikde mâdâmki gemi reislerinden yedlerine mühürlü polîçe almayınca esbâb komayalar ki Âsitâne-i sa ‘âdetimde ve gayri yerlerden sonra bizim bu gemide ziyâde emtiâ ve esbâbımız vardır deyü reisleri ve gemici veya rençberleri ve bazergânları rencîde itmeyeler ve İngiliz sefinelerine ve bazergânlarına Âsitâne-i sa ‘âdetim iskelelerinde kemâkân alış ve veriş eylemeleri için ruhsat-ı hümayûnum ve iskelelerde beylik emtiâ ve esbâbdan navlunsuz [okunamadı] deyü rencîde itmeyeler makûl görüldüğü üzere navlunların ya kor iken veyâhud menzil başında virüb ahidnâme-i hümayûnuma muhâlif rencîde eylemeyeler...”.

Geride kalan son beş maddeden biri konsolosluk ücretinin tahsisıyla ilgili iken⁶⁶⁶, diğer dördü yine Mısır’a gitmek üzere tayin edilecek İngiliz gemilerinin güvenliğini kapsayan hususlardı. Bunlardan ilki, Mısır-İstanbul güzergahını takip eden İngiliz gemilerinin zorla başka bir yere götürülmemelerini vurgulayan şu madde idi⁶⁶⁷: “...Mısır beylerbeyileri vesâir zâbitleri Âsitâne-i sa ‘âdetimde mütemekkin olan İngiliz elçilerinin veyahud konsoloslarının mârifeti olmayınca zor ile bir İngiliz sefinesin bir yere göndermeyeler Âsitâne-i sa ‘âdetimden Mısır’a ve Mısır’dan Âsitâne-i sa ‘âdetime gelüb gideler...”.

İkincisi ise iaşe temininde bulunan İngiliz gemilerinin, gerekli durumlarda kendilerine yetecek miktarda yiyecek almalarının sağlanması ve bu yiyeceklerden haraç veya gümrük alınmaması mevzusunu ele alıyordu⁶⁶⁸: “...İngiliz konsoloslarına

görüldüğü üzere navlunları ya korken veyâhud menzil başında virüb ahidnâme-i hümayûna muhâlif rencîde itmeyeler”, Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-h.

⁶⁶⁶ Konsolosluk ücretinin tahsisi, ahidnâmede de yer alan klasik maddelerden biridir ve büyük olasılıkla Mısır’ı vurgulamak için tekrar ibraz edilmiştir. Maddenin hatt-ı hümayunda yer aldığı şekli için bkz. “...Âsitâne-i sa ‘âdetde ve gayri iskelelerde der-i devlet-medârım kullarından her kim ki İngiliz gemisine emtiâ ve esbâb kor ise ahidnâme-i hümayunum mücebince konsolosluk avâidi elçi-yi mûmâileyhe veyahud vekilleri olan konsoloslara olageldüğü üzere vireler gemiler revâne olmazdan mukaddem teslim edeler Âsitâne-i sa ‘âdetimde ve Mısır’da ve gayri yerde bir vechile muhâlefet eylemeyeler ve eğer tâife-i mezbureden bir hususiçün bir dâvâların zuhûr ider ise dört bin akçeden ziyâdesin gerek hükkâmı ve gerek gayri hakimler fasl itmeyüb ahidnâme-i hümayunum mücebince Âsitâne-i sa ‘âdetime havâle oluna...” (Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297); Aynı husus için ayrıca bkz. “Ahidnâme-i hümayun mücebince konsolosluk hakkın elçi-yi mûmâileyhe veyâhud vekilleri olan konsoloslarına olageldüğü üzere vireler gemiler revâne olmazdan mukâddem teslim ideler Âsitâne-i sa ‘âdetde ve Mısır’da ve gâyri yerde muhâlefet etmeyeler ve eğer tâife-i mezbûreden bir husûs için bir dâvâları zuhûr eder ise dört bin akçeden ziyâdesin gerek Mısır beylerbeyisi ve gerek âher hükkâm kulları fasl itmeyüb ahidnâme-i hümayun mücebince Âsitâne-i sa ‘âdetime havâle oluna.”, Leipzig, B.or.290-01, v. 40b/297-i.

⁶⁶⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297. Aynı konunun şerh bölümündeki şekli için bkz. “Ve Mısır beylerbeyisi vesâir zâbitler Âsitâne-i sa ‘âdetde mütemekkin elçilerinin veyahud konsoloslarının mârifeti olmayınca zor ile bir İngiliz sefinesin bir yere göndermeyeler Âsitâne-i sa ‘âdetden Mısır’a ve Mısır’dan Âsitâne-i sa ‘âdetde gelüb gideler.”, Leipzig, B.or.290-01, v. 41a/297-i.

⁶⁶⁸ Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297. Bkz. “Ve İngiliz konsolosları ve bâzergânlarına ve gemicilerine Mısır’da vesâir Memâlik-i mahrûsede olan iskelelerden akçeleriyle mek’ûlat kısmından kendü

ve bâzergân ve gemicilerine Mısır'da vesâir Memâlik-i mahrûsede olan iskelelerde akçeleriyle mekûlât kısmından kendü nefsleri için kifâyet mikdârı zahîre alub harç ve gümrük tâleb olunmaya... ”.

Üçüncü husus ise kapudan paşanın, yine Mısır-İstanbul rotasında seyrüsefer halinde olan İngiliz gemilerinden pişkeş talebinde bulunmaması ve bu gemilerle iyi geçinilmesiyle ilgiliydi. Çünkü daha önceleri birkaç kere Boğaz Hisar muhafazasında bulunan Vezir Ahmed Paşa'nın İngiliz gemilerinden pişkeş ve hediye talebinde bulunduğu bilinmekteydi⁶⁶⁹. Muhtemelen bu gibi ihlallerin önüne geçmek için saraydan bir emir çıkartıldı⁶⁷⁰: “...İngiliz gemileri Âsitâne-i sa'âdetden Mısır'a ve Mısır'dan Âsitâne-i sa'âdetime varub gelür iken kapudan paşa deryâ yüzünde rastgeldikde pişkeş nâmına nesne tâleb itmeyüb muâvenet üzere olub yollarına revâne olalar... ”.

Son olarak ise hem Venedik tehlikesi hem de yoğun korsanlık faaliyetlerinin olduğu bir güzergâh olması sebebiyle, İngiliz gemilerine Bendish'in seçeceği birer kapıcıbaşı veya çavuşun eşlik etmesi uygun görüldü ve bu görevlilerin masraflarının büyükelçi tarafından karşılanmasına karar verildi⁶⁷¹:

“...Varub gelen İngiliz gemileriyle elçi-yi mûmâileyh ile murâd eyledüğü mübâşir dergâh-ı muâllam kapucubaşlarından biri veyâhud çavuş kullarımdan bir çavuş zikr olunan İngiliz gemileriyle ma'an gidüb ve gelüb harçların elçi göre... ”.

Söz konusu maddelerin ağırlıklı olarak Mısır'a odaklanmış olması, bu tarihlerde Venedik ablukasından dolayı İstanbul'un iaşesinin sağlanamaması sebebiyle idi. Mısır'a karşı olan bu yoğunluk, hatt-ı hümayûnun büyükelçiyle gemi teminine dair yapılan bir mutabakat neticesinde verildiği iddiasını kuvvetlendirmektedir. Çünkü

nefsleri için kifâyet mikdârı zahîre alub harç ve gümrük tâleb olunmaya. ”, Leipzig, B.or.290-01, v. 41a/297-j.

⁶⁶⁹ Leipzig, B.or.290-01, v. 27a/166; 27b/171.

⁶⁷⁰ Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297. Ayrıca bkz. “*Ve İngiliz gemileri zahîre ile Âsitâne-i sa'âdetden Mısır'a ve Mısır'dan Âsitâne-i sa'âdetine varub gelür iken Kapudan paşa deryâ yüzünde rast geldikde pişkeş nâmı ile nesne tâleb itmeyüb muâvenet üzere olub yollarına revâne eyleyeler. ”, Leipzig, B.or.290-01, v. 41a/297-k.*

⁶⁷¹ Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297. İlgili husus için bkz. “*Ve bu husûslar için sa'âdetlü hünkâr kullarından elçi kulları murâd eyledüğü bir mübâşir çavuş veyâhud kapucubaşı alub zikr olunan gemileriyle ma'an gidüb ve gelüb harçların elçi göre fermân-ı şerîfe muhâlif kimesneyi rencide itdirmeye. ”, Leipzig, B.or.290-01, v. 41a/297-l.*

başkente yakın bir mevzîde konumlanan Venedik donanması, İstanbul'da bir tedirginlik ve huzursuzluk hali yaratıyordu. Tüm bu nedenler, başta İngiliz yelkenlileri olmak üzere diğer devletlerin olanaklarına başvurmayı zorunlu kılmaktaydı. Çünkü tersânelerde bir yandan kalyon inşası devam ediyor olsa da 1651 yılında Melek Ahmed Paşa'nın yaptırdığı ve denize iner inmez yan yatan kalyon gibi başarısız girişimler de bulunmaktaydı⁶⁷².

Osmanlı Devleti için tüm bu nedenler İngiliz gemilerini kiralamak için yeterliydi, Bendish açısından ise Hyde'ın yarattığı problemlerin sükûnete ermesi için büyükelçinin devlet görevlilerine vaat ettiği birtakım hususların yerine getirilmesi gerekiyordu. Nitekim Venedik baylosu Soranzo da Bendish'in Hyde'ı gönderebilmek için devlete on beş veya yirmi gemi sözü verdiğinden emindi⁶⁷³. Ayrıca büyükelçinin görevden alınmasına yönelik tartışmaların olduğu bir dönemde parlamento tarafından onaylanan talimatları yerine getirmesi, Bendish'in bir nevi rüşünü ispatlaması demekti. Nitekim Osmanlı donanmasına gemi sözü verildiğine dair şayiâlar neredeyse bir sene sonra Levant Kumpanyası'na ulaştığında, Toskana Grandükünün temsilcisi A. Salvetti'nin aktardığına göre, üyeler yetki sınırını aşan Bendish'in böyle bir teklifte bulunduğu inanamıyorlardı⁶⁷⁴. Sadece bu söylemden yola çıkarak Levant Kumpanyası'nın Venedik ve İstanbul şubelerinin kendi menfaatleri için birbirlerinin aksi yönünde eylemlerde bulundukları ancak kumpanyanın merkezi Londra'daki üyelerin her iki tarafın faaliyetlerinden haberdar olarak ortak paydayı oluşturduğu anlaşıyordu. Çünkü İstanbul'daki elçi, İngiliz gemilerinin Venedik donanmasına katılmaması için Londra'ya bir mektup göndererek bu kararı parlamentoya onaylatmış iken; Venedik'deki Levant Kumpanyası üyeleri de gemilerin Çanakkale Boğazı'ndaki ablukadan geçişini sağlamak için Venedik hükûmetiyle birtakım anlaşmalar içindelerdi⁶⁷⁵. Muhtemelen bu uzlaşmaya rağmen Osmanlı Devleti'ne gemi kiralandığı duyumu kumpanya üyelerine sorulduğunda, kendi kontrolleri dışında gelişen bir olay olduğu izlenimi verdiler. Çünkü gerçekten de Bendish'in görevden alınacağı için böyle bir yetkisi yoktu ancak parlamantodan talep edilen hususların içinde Venedik'e aykırı

⁶⁷²İdris Bostan, "Kadırgadan Kalyona: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisi'nin Değişimi", *Osmanlı Araştırmaları XXIV*, İstanbul 2004, s. 73.

⁶⁷³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 155.

⁶⁷⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 211.

⁶⁷⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 125.

konuların da bulunması, Levant Kumpanyası'nın iki taraf arasında dengeyi sağlamaya çalıştığı ve çift yönlü bir siyaset takip ettiğini kanıtlar nitelikteydi.

Neticede elde edilen *hatt-ı hümayûn* ile İngiliz gemilerinin İstanbul-Mısır güzergahı üzerinde sorunsuz seyrüsefer edebilmeleri için her olasılık değerlendirildi, reislerin Mısır'da karşılaşılabileceği sorunlar ele alındı ve devlet görevlilerinden birinin eşlik etmesi yoluyla gemilere Osmanlı tebaasından gelebilecek zararların önlenmesi hedeflenirken; İngiliz gemilerinin büyükelçinin bir görevlisi olmadan hareket etmesi yasaklanarak Venedik kaynaklı bir tahribatın önüne geçilmeye çalışıldı. Tüm bu maddelerin geçerliliği ise *hatt-ı hümayûn* ile ilan edildi ve söz konusu hususlara mevcut ahidnâme maddelerinden daha fazla riayet edilmesi emredildi⁶⁷⁶.

⁶⁷⁶ “...fermân-ı hümayûnuma muhâlif kimesneye rencide etdirmeye ve bu ahidnâme-i hümayûnum eskiden ellerinde olan ahidnâme-i hümayûndan ziyâde mukâyyed olub asla kimesne muhâlefet eylemeye deyü elçi-yi mûmâileyhin ricâ ve iltimâsına müsâde-i hümayûnum olub sâdır olan hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnum mücebince müceddeden bu ahidnâme-i hümayûn sa'âdet-makrûn inâyet ve ihsân idüb buyurdum ki mâdâmki İngiltere kralı ve tâifesi atebe-i ulyâımız ile ecdâd ü izâmım zaman-ı şeriflerinde olduğu gibi hulûs üzere muâmele ve meveddetde sâbit-kadem olub ve hüsn-i muvâlât ve musâfatda râsih-dem olub d din [ü] devletimize zararlı bir iş olmaya ben-dahi dostluğun kabul idüb ahidnâme-i hümayûnum üzerine ve yemin ve kasem iderim ki yerleri ve gökleri ve cümle mahlûkatı halk iden cenâb-ı kibriyânın birliği hakkıçün akd olunan ahd ü misâk ve peymâna ve işbu ahidnâme-i hümayûnuma bir vaz' [ve] hareket zuhûr itmeye ve her kim bu ahidnâme-i hümayûnuma mugâyir bir iş ider ise sâire müceb-i ibret için hükkâm-ı kirâmımız taraflarından cezâları virilüb haklarından geline şöyle bileler alâmet-i şerife itimad kılalar tahrîren fi evâil-i şehr-i Safer'ül-hayr sene ihda ve sittin ve elf.”, Leipzig, B.or.290-01, v. 40a/297. Ayrıca şerhlerin son kısmı için bkz. “Ve zikr olunan mevâd üzere müceddeden hatt-ı hümayûn ile mu'anven ahidnâme-i hümayûn virilüb ve [okunamadı] şerh virile ki bu ahidnâme-i hümayûnum eskisinden ziyâde müteber tutulub aslâ kimesne muhâlefet eylemeye.”, Leipzig, B.or.290-01, v. 41a/297-m.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. OSMANLI DIŞ POLİTİKASINDA İNGİLİZ AĞIRLIĞI

4.1. KÖPRÜLÜLER DÖNEMİ OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

Osmanlı ülkesinde Girit Savaşı kaynaklı gelişmeler yaşanırken, aynı tarihlerde Londra’da yeni büyükelçinin seçim süreci gerçekleşmekteydi. Yine kumpanya-parlamento arasında klasikleşen çatışmalar bir aday belirlenmesini engellerken, 1652-1654 yılları arasında cereyan eden İngiltere-Hollanda Savaşı ise İngiliz seyrüseferine mâni olmaktaydı. Bu kararsızlık hali, yeni bir büyükelçinin İstanbul’a gönderilmesini geciktirdiği için 2 Şubat 1653’de Richard Lawrence isimli bir temsilci Bendish’in yerini alması için görevlendirildi ve altı gün sonra büyükelçiye, IV. Mehmed’e ve Derviş Mehmed Paşa’ya yazılan mektuplarla birlikte yola çıktı. Fakat Bendish’in görevden ayrılmamak için uyguladığı stratejiler ve Osmanlı Devleti’nin bir temsilciyi onaylamaması sebebiyle görev değişimi gerçekleşmedi⁶⁷⁷. Bu istikrarsızlığın tersine aynı tarihlerde İngiltere’deki siyasal durum biraz da olsa düzene girmeye başladı ve Cromwell, 1653’te “*Koruyucu Lord*” unvanına layık görülerek yönetimi eline aldı⁶⁷⁸.

Venedik hükümeti ise Cromwell’e güvenmiyor olmasına rağmen 1652 yılında Londra’ya bir temsilci göndererek Girit Savaşı’nda kullanmak üzere İngiliz gemilerinden destek talep etti. Ancak Cromwell ya tarafsız kalmak ya da iki tarafa da yardım etmek düşüncesiyle bir denge politikası izlenmesini daha makul bulmaktaydı⁶⁷⁹. Porter’a göre Venedik hükümetinin İngiltere’den yardım istemesinin en önemli nedeni, İngiliz gemilerinin Çanakkale Boğazı’nın abluka altına alınmasında önemli bir role sahip olmalarıydı. Kira karşılığında temin edilen bu gemiler, cesur bir şekilde hareket ettikleri için rağbet görüyor ve bu sebeple Cromwell’den İngiliz

⁶⁷⁷ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 167-170. Ayrıca Saunders, mektupların Halep’teki Osmanlı yetkililerinin ahidnâme maddelerine aykırı faaliyetlerine dair şikâyetler içerdiğinden bahsetmektedir, bkz. Saunders, *a.g.e.*, s. 64.

⁶⁷⁸ Black, *a.g.e.*, s. 111.

⁶⁷⁹ Fusaro, *a.g.e.*, s. 157.

gemilerinin Venedik filosuna katılacağına dair bir güvence vermesi isteniyordu⁶⁸⁰. Fakat bu girişim, en fazla ticarî kaygılarla hareket eden Levant Kumpanyası'nın itirazlarına maruz kaldı⁶⁸¹. Venedik'in ikinci girişimi ise 1654 yılında gerçekleşti ve bu sefer de Türklere karşı bir Haçlı Seferi düzenlenmesi önerisiyle Cromwell'den destek istediler ancak kral, bu ricayı yerine getirmeyi düşünemeyecek kadar diğer işlerle ilgileniyordu ve bu isteğin kendisine iletildiği yıl, İspanya ile altı yıl kadar sürecek bir savaşa girdi⁶⁸². İddia edildiği üzere, bu ikinci girişimin motivasyonu ise 1652 yılında gerçekleşen Hollanda Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin deniz gücünün fazlasıyla gelişmesi ve ülkede aktif bir şekilde gemi inşasının devam ediyor olmasıydı⁶⁸³. Ancak Cromwell döneminde, Venedik'in gönderdiği olağanüstü elçilerin girişimleri dahi İngilizleri savaşa dâhil etmek için yeterli olmadı. Ancak resmi bir antlaşma mevcut olmasa da Venedik filosuna gayriresmî bir şekilde katılan ve benzer şekilde Osmanlı donanmasında da yer alarak kâr elde etmeye çalışan İngilizlerin varlığı bilinmekteydi⁶⁸⁴.

Kralın Osmanlılara karşı olan tutumu ise yine tarafsız denilebilecek bir seviyedeydi. Cromwell, IV. Mehmed'e yazdığı 25 Mart 1654 tarihli mektubunda İngiliz gemilerinin Osmanlı sularında serbest dolaşımının sağlanmasını istiyor ve Garp Ocaklarına ait bir filoya zorla hizmet ettirilen *George* isimli bir geminin uğradığı

⁶⁸⁰ Porter, *Anglo-Venetian Relations*, s. 74-75. Aslında İngiliz gemilerinin Venedik tarafından kiralanması, Girit Savaşı'na özgü bir gelişme değildi. Daha önce Uskoklara karşı mücadelede de benzer bir yola başvurulduğunu ifade eden Fusaro, I. James'in müttefikini korumak ve Akdeniz'de güç dengesini sağlamak amacıyla deniz kuvvetlerinin bir kısmını Venedik'e ayırdığını savunmaktadır, bkz. Fusaro, *a.g.e.*, s. 143.

⁶⁸¹ Fusaro, *a.g.e.*, s. 157.

⁶⁸² Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 172-173. Ayrıca Venedik hükümetinin Cromwell'e sunmak üzere hazırladığı taslakta, Osmanlı Devleti'nden Barbarlar olarak bahsedilmekteydi. Girit'e yapılan saldırı ise Hristiyan dünyasına karşı bir baskı ve kıyım olarak ifade edilirken; "*İtalya'nın koruyucu kalkanı*" olan bu adanın Osmanlılar tarafından zaptedilmesinin, Avrupa'nın büyük bir bölümünün Osmanlı Devleti'nin baskısı altına girmesi anlamına geldiği ileri sürülmekteydi, bkz. Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa*, s. 257.

⁶⁸³ İngiltere'de 1649 ila 1660 yılları arasında yüz yirmiden fazla geminin inşa edildiği öne sürülür, Porter, *Anglo-Venetian Relations*, s. 84.

⁶⁸⁴ Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa*, s. 259. Senato kayıtlarını inceleyen Alberto Tenenti ise 1654'te on sekiz, 1655'te otuz beş, 1656'da yirmi iki, 1657'de on beş, 1658'de yirmi sekiz yük gemisinin Girit'e gittiğini tespit etmiştir. Ağırlıklı olarak Hollanda ve İngiliz gemilerinden oluşan bu filoların sadece dörtte birinin Venedik'e ait olduğunu da iddia eden Tenenti, gemilerin Girit'e iase sağlamak için kullanıldığını öne sürer. Ancak Osmanlı donanmasına karşı savaşmak üzere Venedik'te bulunan yabancı tüccarlara ait gemilerin kiralandığını da ekler. Bunların arasında en sık ismi geçen İngiliz gemileri ise *Maria Isabetta*, *Tomaso Francesco* ve *Profeta Samuel*'dir, bkz. Tenenti'den nakleden Fusaro, *a.g.e.*, s. 193-194.

tahribatın telafi edilmesi gerektiğini öne sürüyordu. Ayrıca bu tarihlerde, kral ve sekreteri John Thurloe'nun büyükelçi Bendish ile iletişim halinde olduğu da biliniyordu⁶⁸⁵. Anlaşıldığı kadarıyla Bendish, kendisini görevden almak isteyen kumpanyayla olabildiğince az irtibata geçerek ve aksine Cromwell ile sürekli yazışma halinde olarak hem görev süresini uzatmaya çalışıyor hem de kral için istihbarat sağlıyordu.

Nitekim 1656 yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın iktidara gelmesiyle birlikte, Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde de bir istikrar dönemi başladı. Gerçekten de Levant Kumpanyası, Köprülü Mehmed ve oğlunun yirmi yıllık yönetimini Osmanlı sularındaki İngiliz ticaretinin altın yılı olarak tanımladılar⁶⁸⁶. Mehmed Paşa'nın tayininden hemen önce Kaptanıderya Kenan Paşa serdarlığında Venedik filosuyla çatışan Osmanlı donanması, ağır bir zayıyata uğratıldı ve daha da önemlisi önce Bozcaada daha sonra ise Limni Adası Venedik tarafından zaptedildi⁶⁸⁷. Bu olaydan sonra Köprülü Mehmed Paşa veziriazamlığa, Topal Mehmed Paşa ise kaptanıderyalık görevine atandı. 1657 yılında bahsi geçen adaların geri alınması ve Venedik ablukasının bertaraf edilmesi amacıyla donanma harekete geçti. Hazırlık sürecine katkı sağlayan en önemli şey ise Köprülü Mehmed'in donanmaya mali kaynak sağlamak amacıyla aldığı önlemlerdi. Ayrıca Osmanlı donanmasına bizzat eşlik eden sadrazam, Ağustos 1657'de Bozcaada'nın ve Kasım 1657'de Limni'nin fethine muvaffak oldu⁶⁸⁸.

Bozcaada'nın ele geçirilmesinde *John Martin* isimli bir İngiliz kaptanın da görev aldığı anlaşılmaktadır. Donanmada savaşçı olarak mı yoksa mühimmat gibi ihtiyaçların karşılanması için mi hizmet ettiğine dair bir bilgi yoktur ancak "*müretteb ve mükemmel gemisi ile Boğazhisar'da Bozcaada fethinde hidmette*" bulunan John, bizzat Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa tarafından mükafatlandırıldı ve kendisine Maydos'da yapağı satın alma müsaadesi verildi⁶⁸⁹. Girit Savaşı için İngiliz gemilerinin

⁶⁸⁵ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 171.

⁶⁸⁶ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 180.

⁶⁸⁷ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 94.

⁶⁸⁸ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III (Köprülüler Devri)*, İstanbul 2015, s. 31-34.

⁶⁸⁹ "*Boğazhisar kadısına ve Gelibolu voyvodasına ve Boğazhisar dizdarlarına hükm ki İngiltere elçisi arz-ı hâl gönderüb İngiltere kapudanlarından John Martin nâm kapudan müretteb ve mükemmel gemisi ile bu defa Boğazhisar'da Bozcaada fethinde hidmette bulunub hidmetini edâ eylemeğle Serdâr-ı ekrem Vezir-i azâm Mehmed Paşa edemâllahû teâlâ iclâlehû tarafından gemisine icâzet*

bir ücret karşılığında tutulması yaygın iken⁶⁹⁰, bir metânın ticaretine dair izin verilmesi ilk defa karşılaşılan bir tutumdur. Bu yüzden geminin fetih sırasında aktif olarak Venedik'e karşı savaştığı iddiası biraz daha ön plana çıkmaktadır.

Bahsi geçen adaların geri alınmasından sonra uzun bir süre Abaza Hasan Paşa isyanı ve Erdel meselesi gibi iç karışıklıklar ile Avusturya Savaşı gibi dış sorunlar sebebiyle, Osmanlı Sarayı Girit Adası ile ilgilenemedi. Adada bulunan askerler ise mevcut yerlerin muhafazasıyla görevlendirildi. Nihayet Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Avusturya Seferi'nin ardından Kandiye muhasarasına karar vermesi, yirmi dört yıl süren savaşa son noktanın konulmasına vesile oldu⁶⁹¹. 1667 yılında başlayan muhasara, Kandiye'nin ele geçirilmesi ve Girit Savaşı'nın Osmanlıların galibiyetiyle neticelenmesiyle birlikte 1669 yılında sona erdi.

Limni ve Bozcaada'nın fethinden 1669'daki zafere kadar geçen sürede, Osmanlı Devleti'nin odak noktalarını Girit'ten çekmeleriyle birlikte İngilizlerin rolü de azaldı ve ayrıca İngiltere'de yaşanan birtakım gelişmeler Levant Kumpanyası'nın İstanbul şubesini fazlasıyla etkiledi. 1658 yılında Oliver Cromwell'in ölümünün ardından yerine oğlu Richard⁶⁹² geçse de yeni hükümdarın otorite sağlama konusundaki başarısızlığı birtakım karışıklıkların yeniden baş göstermesine neden oldu. Bu olayların ardından 1660 yılında parlamento kararıyla II. Charles'ın kral olarak geri çağılmasına karar verildi⁶⁹³. Yönetimin tekrar Stuart Hanedanına geçmesinin ardından II. Charles; babasının himaye ettiği Sir Sackville Crowe'u, kendisinin görevlendirdiği Henry Hyde'ı ve Cromwell döneminde kumpanya tarafından gönderilen temsilci Richard Lawrence'i safdışı bırakmayı başaran ve on üç

için fermân-ı hümayûnum sadır olmağla fermân-ı hümayûnum mücebince izn verilüb ve Maydos'da alıkoduğu yapağı yine gemisine tahmil eylemek istedikde kimesne mâni olmayub tahmil eyleyüb izn-i şerifim virilmek ricâ itmeğin Maydos'da boşaltduğu yükün yine sefinesine yüklemek istedikde kimesne mâni olmamak emrim olmuşdur buyurdum ki vusul buldukda sadır olan emrim üzere amel idiüb dahi mezbûr kapudan vech-i meşrûh üzere hizmetde bulunub müşârûnileyh tarafından icâzet için fermân-ı hümayûnum sadır olmağla Maydos'da boşaltduğu yükü yine sefinesine yüklemek istedikde kimesneyi dahl ve teaddî itdirmeyüb yükün tahmil itdirüb ve yükleyüb emrime muhâlif kimesneye teâllül ve inâd itdirmeyesiz", Leipzig, B.or.290-01, v. 51b/391.

⁶⁹⁰ Sonia Anderson'a göre, Osmanlı Devleti'nin gemilerin kiralanması karşılığında İngilizlere ödediği ücret üçe bölünüyordu. Miktarın üçte biri masraflara, üçte biri gemi sahiplerine ve geride kalanlar ise mürettebata olmak üzere paylaştırılıyordu, bkz. Anderson, *An English Consul*, s. 174.

⁶⁹¹ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 104-107.

⁶⁹² Porter'a göre Richard, Venedik'in Akdeniz'deki faaliyetlerine olumlu bakıyordu ancak hükümdarın kısa süreli saltanatı, bu dönemde İngilizlerin Girit Savaşı'nda Venedik'in yanında yer almasına izin vermedi, bkz. Porter, *Anglo-Venetian Relations*, s. 140-141.

⁶⁹³ Black, *a.g.e.*, s. 111-112.

yıl boyunca büyükelçilik görevini icra eden Thomas Bendish'in vazifesine son verdi. İlk göreve başladığı zamanlarda I. Charles ile mektuplaşan, daha sonra parlamento tarafına eğilim gösteren ve son olarak Cromwell ile iyi ilişkiler geliştirip kumpanyadan uzaklaşan büyükelçi, değişken tavırları nedeniyle yargılanacağı İngiltere'ye dönmek üzereydi.

Venedik hükümetinin II. Charles döneminde de İngiltere'den yardım talebinde bulundukları bilinmektedir. Porter'a göre, kral Venedik'in bu talebini olumlu karşılada konunun parlamentoya taşınmasını tasvip etmiyordu. Çünkü Charles, parlamenterlerin "Türklerden daha Türk" olduklarını öne sürerek böyle bir yardımın asla onaylanmayacağı düşünüyordu. Ancak 1661 yılında Venedik hükümeti tarafından İngiltere'ye gönderilen iki görevlinin müzakere girişimleri de sonuçsuz kaldı. Çünkü bu dönemde İngiltere böyle bir desteği sağlayacak mali güce sahip değildi⁶⁹⁴. Ayrıca bir sonraki bölümde bahsedileceği üzere, bu tarihlerde kralın bir evlilik neticesinde Akdeniz'in girişinde bir üs elde etmesi; Osmanlı Devleti ve ona tabi Garp Ocakları ile antlaşmalar yapılmasını gerektirmekteydi. Venedik'in teklif ettiği gibi bir Haçlı ittifakının içinde yer alması, kraliyetin söz konusu tarihlerdeki ticarî çıkarları ve dış siyaseti ile örtüşmüyordu.

Bir büyükelçi için belirlenen görev süresinin üç misli katı süre İstanbul'da kalan Bendish⁶⁹⁵ İngiltere'ye dönmeden önce saraya başvurarak dilediği zaman tekrar Osmanlı ülkesine gelebilmek ve hac ziyaretinde bulunabilmek için bir izin talep etti⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ Porter, *a.g.e.*, s. 148-149.

⁶⁹⁵ Büyükelçinin görev süresince İstanbul'da kendisine mahsus bir düzen kurduğu anlaşılmaktadır. 1647 yılında başkente eşi ve çocuklarıyla birlikte gelen Bendish, önce 1649'da büyük oğlunu kaybetti. Büyükelçinin oğlu, Talent isimli bir gemi ile Kudüs'e hac ziyareti için gitmek üzere yoldayken; bir Fransız gemisi ile çıkan çatışmada hayatını kaybetti (Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 145). Ardından eşi de vefat etti (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 126). Öte yandan bir oğlu Mısır konsolosluğuna atandı (Leipzig, B.or.290-01, v. 54a/417). Geride kalan diğer çocukları da büyükelçiyle birlikte Osmanlı ülkesinde hayatlarını sürdürmeye devam ettiler. Mesela Bendish'in beş kızından biri olan Abigail, İzmir'de faaliyet gösteren kumpanyaya mensup üyelerden biri olan Joseph Edwards ile evlendi (bkz. Anderson, *An English Consul*, s. 6). Ek olarak büyükelçinin oğlunun Kudüs'e gitmesine verilen yol hükmü için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 31b/210. Ayrıca Bendish'in Mısır, İskenderiye, Dimyat ve Reşid iskelelerine konsolos olarak atanan oğlu Richard Bendish ile ilgili belgeler için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 54a/417, 419, 421.

⁶⁹⁶ "Mısır Paşasına ve Âsitâne-i sa'âdetinden İngiltere vilâyetine varınca deryâda gezen sancakbeylerine ve Kudüs-i Şerîf sancağına cezîrelerde vâki olan kadınlara ve deryâda gezen Cezâyirlü ve Tunuslu ve Trabluslu vesâir kapudanlara hükm ki elçi-yi sâbık Sir Tomazo Bendiş arz-ı hal sunub on üç seneden berü sadâkat ve istikâmet ile elçilik merâsimin edâ idüb ve hâlâ Âsitâne-i sa'âdetimde mütemekkin olmak için yerine yeni elçi gelüb elçi-yi mûmâileyh nâme-i hümayûnla tevâbi ve âdemleriyle İngiltere vilâyetine gitmek lâzım gelmeğle her kankı mahâlle dâhil olur ise himâyet ve sıyânet olunub emn ve sâlim mürûr u ubûr etdirilüb ve siz ki sancakbeyleri ve Cezâyirlü

ve bu pek sık karşılaşılan bir durum değildi. Bu isteğin kabul edilmesinden anlaşıldığı üzere büyükelçi, Osmanlı sarayında sevilen bir şahsiyetti ki böyle bir imtiyaza layık görüldü. Nihayetinde halefinin geldiği gemi *Plymout* ile 17 Mart'ta İstanbul'dan ayrılan Bendish; sırasıyla Zante Adası, Livorno ve Floransa'ya uğrayarak Londra'ya ulaştı ve böylece sayısız entrikaların, krizlerin ve karışıklıkların yaşandığı bir dönem son buldu⁶⁹⁷.

Uzun yıllar devam eden Osmanlı-Venedik Savaşı, müttefik konumundaki İngiltere ve dolayısıyla her iki ülkede de üyeleri bulunan Levant Kumpanyası için kritik bir süreç başlattı ve mevcut konumlarını devam ettirmeye çalışan İngilizler, taraflar arasında muntazam bir denge kurdular. Ayrıca bu dönemde İngiliz yelkenlilerine olan talep arttı ve hem Osmanlı Devleti hem de Venedikliler, bahsi geçen gemileri kendi donanmalarına dâhil etmek için çabaladılar. Böyle bir çekişme ortamında kumpanyayı temsilen İstanbul'da bulunan büyükelçinin rolü önemliydi ve İngiliz ticaretinin devamlılığı için dengenin sağlanmasında en büyük pay ona aitti. Büyükelçi, bir yandan Osmanlı donanmasına gemi tedarik ederken diğer yandan Venedik baylosuyla iletişimini koparmıyor ve hatta baylosun hapsedildiği yerden çıkarılması için çaba sarfediyordu. Çünkü Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasından muafiyet için İngiliz gemilerine verilecek geçiş izni, ancak baylos aracılığıyla alınabilirdi. Öte yandan Venedik filosunda yer alan İngiliz gemilerinin vaziyetini Osmanlı sarayına açıklamakla yükümlü olan elçi, durumu idare etmek için

ve Tunuslu ve Trabluslu vesâir kapudânları rastgeldüklerinde dostluk üzere muâmele eyleyüb yanında olan tevâbi ve âdemlerine ve esbâb ve emtiâlarına ahidnâme-i hümayûnuma muhâlif kimesne dahl ve tecâvüz eylemeyüb nâme-i hümayûnumla İngiltere'ye dâhil ve vâsıl olub hidmetin edâ eyledikten sonra Mısır iskelelerine ve Kudüs-i Şerif ziyâretine varmak murâd ider ise ahidnâme-i hümayûnum mücebince menâzil ve merâhilde himâyet ve sıyânet olmak için emr-i şerîfîm ricâ itmeğin ahidnâme-i hümayûnum mücebince amel olunub himâyet ve sıyânet olunmakçün yazılmışdır.", Leipzig, B.or.290-01, v. 57a/456.

⁶⁹⁷ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 185. Bendish'e verilen yol hükmü için bkz. "İzmir kadısına ve Boğazhisar kadısına ve İstanbul'dan İzmir'e varınca yalılarda ve iskelelerde vâki olan kadılara ve kal'a dizdarlarına ve Gelibolu voyvodasına ve iskele eminlerine vesâir zâbitlere hükm ki İngiltere elçisi arz-ı hal gönderüb bundan akdem Âsitâne-i sa'âdetimde mütemekkin olan elçi-yi sâbık tevâbi ve âdemleriyle elçi-yi mûmâileyhin geldiği gemi ile ve bir sayka ile deryâdan İngiltere vilâyetine gitmek lâzım gelmeğle siz ki Boğazhisar dizdarları ve Gelibolu voyvodası ve ümenâ vesâir zâbitlersiz harç nâmıyla bir akçe ve bir habbe tâleb eylemeyüb ve zikr olunan gemileri ahidnâme-i hümayûnuma muhâlif eğlendirmeyüb emn ve sâlim yoluna revâne olmak bâbında emr-i şerîfîm virilmek ricâ itmeğin vech-i meşrûh üzere yazılmışdır. [Fi evâil-i şehri-i Şaban sene 1071]", Leipzig, B.or.290-01, v. 57a/457. Ayrıca bahsi geçen yol hükmü ve hac ziyareti izninden önce büyükelçinin oğlu olması muhtemel olan William Bendish ve bir hizmetkarına İngiltere'ye gitmek üzere ve büyükelçinin rahiplerinden birine Sakız'a gitmek üzere iki yol hükmü daha verilmişti, bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 56b/452, 453.

Londra'ya mektuplar yazdığını ve bu faaliyetlerin kumpanyanın bilgisi dışında gerçekleştiğini iddia ediyordu. Benzer şekilde Venedik'e yapılan açıklama da İngiliz gemilerinin zorla Osmanlı donanmasına kiralandığı yönündeydi.

İngilizlerin ve onlara ait gemilerin Osmanlı sularındaki rolleri incelendiğinde, devletin İngiltere ile mevcut ilişkilerini devam ettirme isteği daha net anlaşılmaktadır. En başta donanmaya dâhil olan bu gemiler, Girit Adası'na mühimmat, zahire ve asker taşıyarak önemli bir ihtiyaca cevap verdiler⁶⁹⁸. Hâlihazırda gemi inşası devam ederken donanmaya yapılan kalyon tedariki, fazlasıyla tatminkârdı. Bazı kaynaklara göre ise bahsi geçen gemiler sadece nakliye görevi görmüyor, bizzat düşmana karşı savaşıyorlardı. Muharebenin ilerleyen tarihlerinde Venedik ablukasından kaynaklanan problemler ve iâşe sorunu yine İngiliz gemileri aracılığıyla giderildi ve büyükelçinin tahsis ettiği gemiler Mısır-İstanbul güzergâhında nakliye hizmeti vermek üzere görevlendirildi. Daha sonraki süreçte ise İngilizlerin Bozcaada'nın fethinde dahi rol aldıklarını saptayabilmekteyiz. Diğer taraftan gemi tedarik etmenin ötesinde, ülkenin pek çok tersânesinde devam eden kalyon inşası için ihtiyaç duyulan hammaddenin temininde İngilizler de rol almaktaydı. Bu bağlamda yine Mısır'dan zahire getirmekle görevlendirilen İngiliz gemileri, ayrıcalıklı bir şekilde Karadeniz'e girerek kereste teminini sağlıyorlardı. Ayrıca söz konusu gemiler için gerekli olan kalay, demir, kurşun gibi madenlerin İngiltere'den getirilmesi de önemli bir diğer ayrıntıydı. Mesela 1656 yılının Ağustos'unda bir gemi İzmir'e kurşun ve kalay yüklü olarak geldi⁶⁹⁹ ve ondan bir ay sonra bir başkası dört varil kalay getirdi⁷⁰⁰. Muhakkak ki söz konusu tarihlerde Osmanlı ülkesine gelen metal yüklü tüm gemilerin Girit Savaşı'na destek sağladığı iddia edilemez çünkü İzmir'e gelen bin kantar kurşunun Valide Sultanın yaptırdığı han için kullanıldığına dair örnekler bulunmaktadır⁷⁰¹. Fakat aynı zamanda Halep'teki İngiliz tüccarlarından biri olan William'dan, Tophane-i Âmiye "top mühimmatı" için iki bin sekiz yüz esedi kuruşluk kalay alındığı bilinmektedir. Bu

⁶⁹⁸ Mesela 1665 yılının Temmuz ayında Hanya Kalesi'ne asker taşıyan bir İngiliz gemisi, şiddetli fırtına nedeniyle bir iskeleye yanaşmış ancak bölge halkı tarafından gemide bulunan üç İngiliz hapsedilmişti (Leipzig, B.or.290-01, v. 76a/609). 1668 yılında ise *mirî buğday* yüklü bir İngiliz gemisinin Girit Adası'na gitmesi emredilmiş fakat söz konusu gemi dört ay boyunca Sakız Adası'nda bekletilmiştir. Bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 78b/644.

⁶⁹⁹ Leipzig, B.or.290-01, v. 48b/360.

⁷⁰⁰ Leipzig, B.or.290-01, v. 49b/368.

⁷⁰¹ BOA, MD 91, s. 112/350-351.

alışverişin ücretinin ise Halep emini İbrahim tarafından daha sonra tahsis edilmek üzere deftere kaydedildiği anlaşılmaktadır⁷⁰². Bu mevzuda İbrahim'in söz konusu parayı vermekte gecikmesi, olayın kaynaklara yansımaya neden oldu. Muhtemelen bunun dışında sorunsuz gerçekleşen pek çok alışveriş daha mevcuttu.

Tüm bu yardımlara rağmen Osmanlıların İngilizlere hâlâ şüpheyile yaklaşıyor olmaları, büyük olasılıkla benzer bir yardımın Venedik'e yapıldığı bilmelerinden kaynaklanıyordu. Çünkü İngilizlerin zahire ve peksimed gibi ihtiyaçlarının karşılanması için verilen hükümlerin büyük bir bölümünde “*kifâyet mikdârı verilmesi*” veya “*harbî kefereye gitme ihtimâlinde*” dolayı fazla verilmemesi ifadelerinin bulunması, onlara koşulsuz bir şekilde güvenmediklerini gösteriyordu⁷⁰³. Görünüşe göre fazlasıyla haklılardı çünkü sadece Venedik hükümeti değil Osmanlı ülkesindeki Venedik tebaası dahi İngilizlerle iş birliği yapma planları peşindeydi. Çünkü savaş nedeniyle Osmanlı topraklarında ticari faaliyetlerine devam edemeyen Venedikliler için bu gemiler bulunmaz bir fırsattı. Nitekim savaşın başından beri Venedikli tüccarlar, İngilizlere ait gemiler aracılığıyla Venedik'ten mal alıyor ve Livorno'ya giden gemilerine mal yüklüyorlardı. Ayrıca bu eylemi kendi baylosları Soranzo'dan dahi saklıyorlardı. Durumu farkedenden baylos, Venediklilerin İngiliz ve Yahudi tüccarların adını kullanarak ticarete devam ettiklerini raporunda belirterek bu ticaret için tüccarlardan istediği verginin reddedildiğini ifade etmekteydi. Çünkü söz konusu vergi İngiliz büyükelçisine ödeniyordu⁷⁰⁴. Bu bilginin doğruluğunu kabul edersek, savaşın İngilizlere mali kazanç da sağladığını iddia edebiliriz.

Öte yandan İngilizlerin konsoloslar da dâhil olmak üzere Venediklileri himaye ettikleri de anlaşılmaktadır. Örneğin 1658 yılının Kasım sonu veya Aralık başında İzmir'e gelen bir Venedik gemisinin içinde bulunan eşyalara, İzmir konsolosu ile bir başka İngiliz kefil oldular. Venedikliler, bahsi geçen kişilerin himayesinde bölgedeki ticari faaliyetlere katılmayı planlasalar da gemi ve malları Osmanlılar tarafından zaptedildi. Bu olaydan sonra ise kefil olan iki İngilizin düşmana yardım ettikleri

⁷⁰² Leipzig, B.or.290-01, v. 69a/550.

⁷⁰³ Bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 41b/306; 46b/337.

⁷⁰⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 28, s. 230, 265-266. Ayrıca 1668 tarihine ait bir belgede ise İngiltere, Felemenk, Ceneviz ve Fransa'ya ait tüccar gemilerinin, gece vakitlerinde top dökümü için kullanılan Kağıthane çamurunu sandallarla aldıkları ve sefere götürmek yerine Avrupa'ya naklettiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır, BOA, *İ.E. AS*, Nr. 12-1160.

suçlamasıyla kötü bir muameleye maruz kalmamaları için “*kefâletden ihraç olduklarına*” dair bir hüküm İzmir’e gönderildi⁷⁰⁵.

Bunların yanı sıra döneme dair bilgilerin yer aldığı kaynaklar irdelendiğinde, İngilizlerin Osmanlı kroniklerinde Venedik düşmanı; Venedik kaynaklarında ise Türk aleyhtarı olarak tarif edilmesi, yine takip edilen siyasetin başarılı olduğunun birer kanıtı gibiydi. Bu sürece katkı sağlayan bir diğer şey ise rakip devletlerin, İngilizleri bir diğerine kaptırarak düşman sayısını arttırmak istememesidir. Çünkü İngilizlere ait kalyonlar, çoğu zaman çatışmaların seyrini değiştiriyorlardı ve bu gemilerin kaybedilmesi, bir nevi dezavantajlı konumda olmak anlamına geliyordu. Dolayısıyla her iki devlet de bunu arzu etmezdi. Büyük olasılıkla İngiltere’nin taraf tutmama nedeni de ülkedeki iç karışıklık, Hollanda Savaşı ve son olarak İspanya Savaşı gibi çalkantılı bir süreçten geçmesiydi. Çünkü kralcılar ve parlamenterler arasında el değiştiren yönetim, kendi problemlerine fazlasıyla odaklandığı için dış meselelerle ilgilenme fırsatı bulamadı. Nitekim bu kumpanya için faydalıydı çünkü kralcılarla tamamen uyuşmayan bu yapı, zaman zaman parlamentoyla da anlaşmazlıklar yaşıyordu. Sonuç olarak bu süreçte dengeli bir siyaset izleyen İngilizler, Girit Savaşı boyunca stratejik adımlar atarak karmaşık ilişkiler ağı kurdular ve zaman zaman diğer Avrupa devletlerinin de dâhil olduğu bu süreci, neredeyse sorunsuz denilebilecek bir şekilde atlatmayı başardılar.

4.1.1. Sir Heneage Finch’in Büyükelçilik Dönemi

İngiltere’de, 1660 yılında II. Charles’ın dönüşüyle birlikte monarşinin yeniden tesis edilme gayreti devam ederken; benzer bir düzen hali Levant Kumpanyası için de uygulanıyordu. Aynı yıl krala başvuran üyeler, 1605 yılında I. James’ten aldıkları ayrıcalık belgelerinin yenilenmesini talep ettiler ve böylece bazı yeni maddelerin metne eklenmesini sağladılar. 1661 yılında elde edilen bu tüzükteki maddelerden en çarpıcı olanı, Londra’da veya Londra’dan yirmi mil uzaklıkta yaşayan asilzâde ve soylu kişiler dışındaki İngilizlerin kumpanyaya üye olamayacağına dair maddeydi. Ayrıca yeni üye veya memur seçimlerinde, son bir yıl içinde ticarete katılan ve kumpanyaya kırk sterlin katkıda bulunan üyeler söz hakkına sahip olabileceklerdi.

⁷⁰⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 52b/400.

Bunların yanı sıra kumpanyanın iç işlerinde de üst düzey yetkililerin yine siyasi ya da ekonomik bağlantıları olan soylu sınıf arasından seçilmesi uygun görüldü⁷⁰⁶. Kararlaştırılan yeni maddelerle birlikte 1661 tüzüğü, Levant Kumpanyası'nın feshedildiği döneme kadar yürürlükte kalan düzen ve yönetimi belirleyen esas olarak kabul edildi.

Bu gelişmelerle bağlantılı olarak kral, hareketlerini onaylamadığı büyükelçi Thomas Bendish'i görevden aldı ve yerine kimin tayin edileceğine karar verme yetkisini kullanarak, yakın adamlarından biri olan soylu ve itibar sahibi Winchelsea Kontu Heneage Finch'i seçti. Kumpanyanın kuruluşundan itibaren ticari işlerle meşgul olan ve genellikle Osmanlı topraklarındaki mevcut elçinin yanında belirli bir süre görev alan isimlerin büyükelçi olması tercih edilirken; bu tarihte Finch gibi hem deneyimsiz hem de soylu birinin atanması, Levant Kumpanyası için fazlasıyla endişe vericiydi. Özellikle tüccar vasfındaki diğer büyükelçilerle karşılaştırıldığında, kontun harcamalarını karşılayamamaktan korkuyorlardı fakat kralın kararı kesindi⁷⁰⁷.

Yeni büyükelçi Finch, sadece Osmanlı ülkesindeki İngilizler arasında istikrarı sağlamakla kalmayacak; kraliyete kaybolan itibarını da yeniden kazandıracaktı. Kendisine verilen ilk talimatlar, kralın tekrar tahta çıkmasının Tanrı'yı ne kadar memnun ettiğini padişahın anlamasını sağlamak ve Osmanlı sarayında, İngilizlerin krala ve kraliyete olan sadâkatinin gösterilmesi yönündeydi. Ayrıca Charles, kumpanya bünyesindeki tüm tüccarların Protestanlık dinine bağlı olmalarını istiyor ve kraliyetin yönetimine hiçbir söz ya da hareketle karşı çıkılmamasını şart koşuyordu⁷⁰⁸. Yeni kralın tüm bu emirleri, iç savaş dolayısıyla Osmanlı ülkesinde çıkan karışıklıklardan haberdar olmasının ötesinde parlamento taraftarı kumpanyayı tamamen itaat altına alarak Osmanlı topraklarında faaliyet edebilir hale getirmek

⁷⁰⁶ Vlami, *a.g.e.*, s. 28-29. Ek olarak Talbot'un, 1661 ve 1804 yılları arasında İstanbul'da elçilik görevini ifa eden yirmi iki temsilciye ait; eğitim, sosyal statü ve yaş gibi bilgileri karşılaştırarak ulaştığı tespitler için bkz. Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 53-59.

⁷⁰⁷ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 32, 1659-1661, Ed. Allan B. Hinds, Londra 1931, s. 167-168; Wood, *a.g.e.*, s. 134. Bu durum ilerleyen tarihlerde kumpanyanın, Finch'in harcamalarından rahatsız olması sonucunu doğurdu. Mesela İngiliz ahidnâmesinin yenilenmesi için büyükelçinin Edirne'ye yaptığı yolculuğun kralın isteği doğrultusunda olması hasebiyle kraliyet tarafından karşılanması gerektiği iddia ediliyordu, bkz. Wood, *a.g.e.*, s. 135.

⁷⁰⁸ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 183. Ayrıca Talbot, Winchelsea'nin kraliyetin itibarını kurtarmak için Osmanlı-Venedik Savaşı'nda arabulucu olmayı planladığını ifade etmektedir. Fakat bu plan, İngilizlere yeterince fayda sağlamayacağı gerekçesiyle uygulamaya konmamıştır, bkz. Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 199.

istediğinin birer göstergesiydi. Görünüşe göre Charles, atadığı ilk büyükelçi Finch ile kraliyetinin üstünlüğünü kanıtlamaya çalışıyor ve İngiltere’den oldukça uzak bir bölgede bulunan İngilizlerin otoritesini tam olarak kabul etmelerini sağlayarak, yaşanabilecek herhangi bir karışıklığın önüne geçmeyi amaçlıyordu. Sonuç olarak 1661 yılının Ocak ayında *Plymouth* isimli gemiyle Osmanlı sularına ulaşan Heneage Finch⁷⁰⁹, kralın kumpanya üzerine kurduğu otoritesinin bir ispatı gibiydi.

Büyükelçi, ilk icraatlarını iç savaşın uzantılarının en şiddetli hissedildiği yer olan İzmir’deki İngiliz topluluğu üzerine yoğunlaştırdı. Çünkü bu bölgedeki İngilizler, kumpanyanın bir parçası olarak; vergilerin ödeneceğine dair yemin etme kuralını yerine getirmeyi reddetmişlerdi. Bunun üzerine Finch, sekreteri Anthony Isaacson’u İzmir’e gönderdi ve buradaki tüccarların konsolos Richard Baker’ın yönetiminden hoşnut olmadıklarını öğrendi⁷¹⁰. Çoğunluğun şikâyetçi olması sebebiyle Baker görevden alındı ve ardından İzmir konsolosluğuna Isaacsoon tayin edildi⁷¹¹. Bu tarihlerde Isaacsoon “*Mora cânibleri ve Rumeli kıyıları iskeleleri*” için atanan bir konsolostu fakat İzmir’de görevlendirilmesinin ardından yerine Robert Bargrave’in geçmesine karar verildi⁷¹². Finch’in belirli bir bölge için görevlendirilmiş olmasına rağmen, kendi sekreterini İzmir konsolosluğuna atamasının nedeni, muhtemelen, sık sık asayişin bozulduğu bu bölgeyi daha iyi ve yakından kontrol etmek istemesidir. Ekonomik açıdan güçlü bu tüccar topluluğunun karşıt düşüncelere sahip kişiler sebebiyle kargaşaya yatkın bir yapıya bürünmesi ve iç savaş sırasında büyükelçi Crowe’un faaliyetlerinden fazlasıyla yıpranmış olması dikkate alındığında, Finch’in yeni bir karışıklığa engel olunması yönünde aldığı talimatı yerine getirmek üzere önemli adımlar attığı açıktır. Bu atamanın İzmir’deki tüccarlar arasında sükûneti sağladığı iddia edilemez ancak İzmir gibi İngiliz ticareti açısından önemli bir bölgenin artık doğrudan büyükelçinin kontrolünde olduğu söylenebilir.

En son 1647 yılında tecdid edilen İngiliz ahidnâmesi de bu tarihlerde Finch’in girişimleri ile yenilendi ve bu tecdide neden olarak ise şu ifadeler kullanıldı⁷¹³:

⁷⁰⁹ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler*, s. 185.

⁷¹⁰ Gös. yer.

⁷¹¹ Zaten Baker, 1660 yılının Temmuz ayında Anthony Bokenham’ın görevden alınmasından sonra atanmıştı, Leipzig, B.or.290-01, v. 56a/445. Tam bir yıl sonra yine Temmuz ayında vazifesine son verildi ve yerine Isaacsoon tayin edildi. Bunun için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 58a/468.

⁷¹² Leipzig, B.or.290-01, v. 58b/472.

⁷¹³ Leipzig, B.or.290-01, v. 59b/481.

“İngiltere kralı olan Karlo fevt olub yerine oğlu olan Karlo-yı sâni kral olub nâme ile elçi ve tuhfê ve hedâyâsı gelüb makbûl-i hümayûn olmağla Âsitâne-i sa’âdetde mukîm İngiltere elçisi elinde olan ahidnâme-i hümayûn işbu minvâl üzere müceddeden tahrîr olunub işbu mahalle nakl olundu.”

Metinde bahsedilen büyükelçi, 1661 yılında tahta geçen II. Charles adına İstanbul’a gönderilen Finch’tir. I. Charles’ın idam edildiği 1649 yılından oğlu II. Charles’ın tahta çıktığı 1661 yılına kadarki zaman diliminde yaşanan iç savaş, kralın idamı ve Cromwell ile oğlunun dönemlerinin yok sayıldığı anlaşılmaktadır. Sadece bu ifadeler dahi Finch’in kraldan aldığı talimatlar çerçevesinde hareket ettiğini göstermektedir. Yine 1662 tarihli ahidnâme metninde⁷¹⁴ büyükelçinin soylu bir kişilik olması nedeniyle seleflerinden farklı olarak kendisi için bir unvana yer verilmesi, Charles’ın sarayda oluşturmaya çalıştığı algıya dair birer ipucu niteliğindedir⁷¹⁵:

“...müşârünileyh İngiltere kralının südde-i sa’âdetimde mûkim olmak için İngiltere vilâyetinden Vinçilsî [Winchilsea] Paşası Viskonta di Meydston [Viscount Maidstone] Baron Fizherbert [FitzHerbert] di İstorvel [Eastwell] hâkimi olub akrabasından olan Hinaciyo Fens [Heneage Finch] Kavalier nâm elçisi ile pişkeş ve hedâyâsı ve hulûs-ı fu’ad ve kemâl-i ittihâdî müş’ir nâmesi gelüb...”

Metnin içine böyle bir unvanın eklenmesinden, Finch’in sarayda hoş karşılandığı ve İngiltere’de itibar sahibi biri olması nedeniyle; benzer bir tavrın Osmanlılar tarafından da kendisine gösterildiği sonucuna varılabilir. Zaten kralın da Finch’i seçmesindeki asıl niyeti budur.

Büyükelçinin ricası üzerine 1662 ahidnâmesine bazı yeni hususların ilave edildiği de anlaşılmaktadır⁷¹⁶. Belirlenen maddelerden ilki; Cezayir, Tunus ve Trablusgarb’a ait gemilerin karşılaştıkları İngiliz gemilerini denetlemeleriyle ilgiliydi. Alınan karara göre, bu eyalet gemilerinin *düşman esbâbı* taşıdıkları iddiasıyla İngiliz

⁷¹⁴ Ahidnâme metninin 12-21 Ocak 1662 tarihli (Evâhir-i Cemâziye’l-evvel 1072) nüshası için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 59b-64a/482. Ayrıca Wood, büyükelçinin sempatik ve neşeli karakteriyle Türklere kendisini sevdirdiğinden ve Fazıl Ahmed Paşa gibi önemli devlet adamlarıyla iyi ilişkiler geliştirdiğinden bahseder, bkz. Wood, a.g.e., s. 134.

⁷¹⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 63b/482.

⁷¹⁶ Bkz. “...elçi-i müşârünileyh dahi ellerinde olan ahidnâmelerin getirüb kanûn üzere tecdîd olunmasın ve ahidnâme-i hümayûnda mestûr olan maddelerden bâzı mühim ve elzem mevad te’kidü’l-asl tekrar ahidnâme-i hümayûna ilhâk olunmak iltimâs eylemeğle istidâ-ı kabulde vâki olub...” , Leipzig, B.or.290-01, v. 63b/482.

gemilerine zarar vermeleri yasaklandı ve bu gemileri yollarından alıkoymamaları emredildi. Ayrıca sadece Boğazhisar'da ve limanlarda *kadîmden olagelen kanûn* gereğince gemilerin denetlenebileceğinin vurgulandığına ve bu uygulamanın diğer bölgelerde geçerli olmadığına dair ifadeler de eklendi. Ele alınan bir diğer konu ise gümrük vergisi ödendiği halde eminlerin edâ tezkiresi tahsisini geciktirmesi ve bu belgeyi vermek için ikinci bir vergi talep etmeleriyle ilgiliydi. Benzer şekilde bu ihlal de yasaklandı⁷¹⁷.

Bunların yanı sıra ümenâ taifesinin fazla vergi talep etmesi ve gemilerde bulunan metâların İngilizlere ait olmadığını iddia etmeleriyle ilgili bir başka madde daha eklendi. Ayrıca ele alınan bir diğer mesele de borçlarla ilgili poliçe tanzim edilmesi idi. Çünkü bir İngilizin borcunun bir başka İngilizden alınacağına dair düzenlenen poliçeler, herhangi bir borca kefil olmayan İngilizlerden borç miktarının cebren tahsis edilmesi için kullanılıyordu. Böyle bir durumda eğer İngiliz poliçeyi kabul ederse söz konusu belgede yazılan hususların uygulanması fakat kabul etmezse kendisinden zorla para alınmamasına karar kılındı. Geriye kalan son dört maddeden ikisi elçilerin hizmetinde olan tercümanların *tekâlif-i örfiyyeden* ve büyükelçinin yanında olan on hizmetkârının yine vergilerden muaf olduklarına dairdi. Bunların yanı sıra vefat eden tercümanlara ait eşyalara kassam tarafından el konulmaması ve söz konusu mirasın, vârisler arasında paylaştırılmasıyla ilgili bir madde daha belirlendi. Son olarak ise Müslümanlığı kabul eden İngilizlerin zımmetinde olan ve İngiltere'de bulunan birilerine ait eşyaların sahiplerine ulaştırılmak üzere elçi ve konsoloslara teslim edilmesine dairdi⁷¹⁸. Ahidnâmede yer alacak kadar sık karşılaşılan bir sorun olduğu düşünüldüğünde; din değiştiren İngilizlerin sayısının azımsanacak bir miktarda olmadığı akla gelmektedir. Zikredilen tüm yeni maddelerle birlikte 1662 yılında tecdid edilen ahidnâmenin suretleri ise; İzmir, Halep, Kıbrıs, Mora, Trablusgarp ve Mısır'a gönderildi⁷¹⁹. Böylece Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin normal seyrine dönmesi için ilk adım atıldı.

⁷¹⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 63b/482.

⁷¹⁸ Leipzig, B.or.290-01, v. 64a/482.

⁷¹⁹ İzmir'e gönderilen iki ayrı suret için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 64a/483, 488. Diğer bölgeler için sırasıyla bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 64a/484, 485, 486, 487, 489.

4.1.2. Garp Ocakları ve İngiltere

Finch'in büyükelçilik görevinin başlangıcında karşılaştığı ve uzun bir süre gündemde kalan konu, İngiltere ve Garp Ocakları arasındaki anlaşmazlıklardı. Aslında Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tesis edildiği ilk yıllardan itibaren bu mevzu her zaman gündemdeydi. Çünkü İngiltere'den Osmanlı ülkesine gelmek üzere hareket eden İngilizler, Cebelitarık Boğazı'ndan geçerken Garp Ocaklarına bağlı korsanların yağmalarına maruz kalıyorlardı. Dolayısıyla bu durum sık sık dile getiriliyor ve İstanbul'da asayişin bozulduğu dönemlerde, merkezden uzak olan bu bölgelere dair şikâyetlerde artış gözlemleniyordu. Öte yandan bu bölgelerin ticari açıdan kârlı olması, İngiltere de dâhil olmak üzere tüm Avrupa ülkelerine cazip geliyor ve diğer merkezlerde olduğu gibi buralarda da temsilciler aracılığıyla tüccarların ticari faaliyetleri için elverişli bir ortam oluşturulmak isteniyordu.

Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlangıcından beri İngiltere, bazı temsilciler aracılığıyla bu eyaletlere varlığını kabul ettirmeye çalıştı. Bu amaçla ilk defa, XVI. yüzyılın sonlarında, John Tipton'un üç eyaletten sorumlu temsilci olarak görevlendirildiği bilinmektedir⁷²⁰. Ancak Tipton bir süre sonra büyükelçiye, korsanlık sorununun halline yönelik padişah'tan bir ferman alınamadığı takdirde Garp Ocakları ile ticaretten vazgeçilmesi gerektiğini rapor etti⁷²¹. Söz konusu bölgelerin yeterince güvenilir olmaması, gerçekten de konsolos ataması ve İngiliz ticaretinin devamlılığı konusunda bir istikrarsızlığa neden oldu⁷²². Daha önce ele alındığı üzere, Henry Lello ve Sir Thomas Roe'nun elçilik dönemlerinde Garp Ocakları meselesi yoğun bir şekilde gündemdeydi ve Roe, bölgeye bir heyet gönderilmesini sağlayarak anlaşmazlıklara son vermek için önemli adımlar atsa da bu barış süreci de uzun soluklu olmadı. Zira Garp Ocakları bünyesinde faaliyet gösteren korsanlar, Sale şehri gibi çeşitli üslerden hareketle Güneybatı İngiltere'deki ticarete ket vurmaya devam ettiler. Bahsi geçen bölgede 1616 ve 1642 yılları aralığında, 350-400 arasında gemi ele geçirildi ve 6500-7000 arasında İngiliz de esir edildi⁷²³. Ardından 1645 yılında başlayan Girit Savaşı ve

⁷²⁰ Bkz. Wood, *a.g.e.*, s. 37; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 64.

⁷²¹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 33.

⁷²² Wood'un XVII. yüzyılın başında gerçekleşen atamalara dair verdiği bilgiler için bkz. Wood, *a.g.e.*, s. 91.

⁷²³ Todd Gray'dan nakleden İdris Bostan, "Akdeniz'de Korsanlık: Osmanlı Deniz Gücü", *Türk Denizcilik Tarihi I: Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Ed. İdris Bostan-Salih Özbaran,

Osmanlı başkentinde yaşanan siyasi karışıklıklar, hâlihazırda devam eden bu yağma hareketlerinin şiddetini arttırdı.

Korsanlık saldırılarını engellemek amacıyla İngiliz yetkililer, 1647 yılında Cezayir'e Edmond Cason isimli bir temsilci gönderdiler. Cason'un görevlerinden biri, parlamento tarafından liste halinde belirlenen İngiliz esirlerin fidyelerinin ödenmesini ve serbest bırakılmalarını sağlamaktı⁷²⁴. Bir diğer görevi ise Cezayir ve Tunus ile daha önce tesis edilen barışın yenilenmesiydi. Ondan iki yıl sonra da bölgeye Humphrey Oneby atandı⁷²⁵. Oneby'ın ölümünün ardından, 1658 yılında konsolos olarak Robert Brown görevlendirildi⁷²⁶. Tunus'a yapılan konsolosluk atamaları ise aynı tarihlerde benzer bir seyirdeydi; bölgeye 1650 yılının Kasım ayında Thomas Brown konsolos olarak tayin edildi⁷²⁷. 1652 yılının Ağustos ayında Thomas isimli bir başka konsolosun daha burada görev yaptığına dair bilgiler vardır⁷²⁸. Wood'a göre ise tüm bu temsilciler parlamento tarafından görevlendirilen ve kumpanya ile ilişkileri olmayan kimselerdir⁷²⁹. Ancak zikredilen görevlilere ait beratlar incelendiğinde, kumpanyanın diğer bölgelerde bulunan temsilcileri için verilen belgelerle aynı içerikte tanzim edildikleri ve bu görevlilerden de konsolos olarak bahsedildiği gözlemlenmektedir. Bunlara ek olarak, Cromwell yönetimindeki parlamentonun İngiliz ticaretini etkileyen Akdeniz korsanlığı için çözüm yolu arayışında olduğu ve hatta bu konunun Cromwell tarafından IV. Mehmed'e gönderilen bir mektuba yansıdığı da bilinmektedir⁷³⁰.

İstanbul 2009, s. 234. İter de 1619 ila 1621 arasında dört yüzden fazla geminin İngiliz sularında ele geçirildiğini ve esirlerin sayısının da binlerce olduğunu öne sürmektedir, bkz. İter, *a.g.e.*, s. 174-175.

⁷²⁴ Matar, *Britain and Barbary*, s. 142.

⁷²⁵ Wood, *a.g.e.*, s. 95.

⁷²⁶ Wood, Brown'un ataması için 1655 tarihini verir (bkz. *Gös. yer.*). Fakat 1658 yılında alınan beratla konsolosun görevinin tecdid edildiğine dair bir ibare bulunmaması, bu hükmün Brown'un atamasına dair verilen ilk belge olduğunu düşündürmektedir. Bu yüzden kayıp üç yıllık zaman diliminde bölgede ya bir temsilcinin bulunduğu ya da hâlihazırda iç savaşla ilgili problemler yaşayan İngiltere'nin ve dolayısıyla kumpanyanın konsolos tayinini ertelediği akla gelmektedir. Bir diğer ihtimal ise konsolosun 1655 yılında atandığı fakat saraydan 1658 yılında bir berat elde edildiğidir. Bahsi geçen belge için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 52b/401.

⁷²⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 38a/280.

⁷²⁸ Konsolosun soyismi tespit edilememiştir [قسميون]. Bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 48a/353. Ayrıca Thomas'a konsolosluk rûsumunu tahsil ettiği sırada müdahale edilmemesine dair belge için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 48a/354.

⁷²⁹ Wood, *a.g.e.*, s. 95.

⁷³⁰ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 171.

Bunların yanı sıra aynı tarihlerde Osmanlı ülkesinde bulunan Jean de Thevenot'un ifadeleri, söz konusu barış girişimlerinin olumlu sonuç verdiğini kanıtlar niteliktedir. Çünkü Mısır'da bulunan Thevenot, Livorno'ya gitmek için *Ricouvre* isimli bir İngiliz gemisine binmeyi tercih ettiğini ifade eder. İskenderiye'de daha konforlu yolculuk yapabileceği Fransız gemileri bulunmasına rağmen, güvenlik açısından İngiliz gemilerini daha makul bulan Thevenot'un gerekçesi ise o sıralarda İngiltere'nin Berberilerle barış içinde olmasıdır⁷³¹. Aslında Akdeniz için aynı tehlikeler hâlâ mevcudiyetini korumaktadır. Mesela 1657 yılında İzmir'e metâ getiren ve yük olarak İngiltere'ye gitmek üzere seyir halinde olan bir İngiliz gemisi, Trabluslu bir korsan tarafından ele geçirilmiş ve gemide bulunan John Dente ise esir alınmıştı. İzmir konsolosunun gayretleriyle Dente'nin serbest bırakılmasına karar verilse de Trabluslu Mir Mehmed, esirin kendisine ait olduğunu öne sürerek bu karara karşı çıkmıştı⁷³². Görünüşe göre tüm bu gelişmeler, korsanlık sorununu tamamen ortadan kaldırmaya yetmemişti.

II. Charles'ın tekrar tahta geçmesiyle birlikte başlayan restorasyon döneminde ise İngiliz donanması tahkim edildi ve korsanlar; İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Galler kıyılarına kadar yelken açmaktan çekinmeye başladılar⁷³³. Ayrıca 1660 yılının Ağustos ayında Tunus'taki mevcut konsolos Thomas'ın beratı yenilendi⁷³⁴. 1661 yılının sonbahar aylarında Samuel Tooker Trablusgarp konsolosu olarak görevlendirildi⁷³⁵. Diğer yandan bu tarihlerde Cezayir'deki İngiliz konsolosluğunu Browne ifa ediyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, Finch'in büyükelçilik vazifesine başladığı 1661 yılında, Garp Ocakları bölgesinin tamamında birer temsilcinin yer alması tesadüfi değildi. Nitekim Londra'da mukim Venedikli Francesco Giavarina, büyükelçinin İstanbul'a giderken Cezayir'e uğradığına ve barışı yeniden tesis etmek üzere harekete geçtiğine dair bir rapor hazırlamıştı⁷³⁶. Büyükelçiyle aynı gemide

⁷³¹ Jean de Thevenot, *a.g.e.*, s. 251.

⁷³² Leipzig, B.or.290-01, v. 50b/382.

⁷³³ Matar, *Britain and Barbary*, s. 142; Jo-Ann Ezra, "Diplomacy, Piracy and Commerce: Christian-Muslim Relations between North Africa, the Ottoman Empire and Britain (1580-1685)", *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History (Northern and Eastern Europe)*, Vol. 8, Ed. David Thomas-John Chesworth, Boston 2016, s. 30-31.

⁷³⁴ Leipzig, B.or.290-01, v. 55b/435. Thomas'ın yerine ise 1663 yılının Ocak ayının sonları veya Şubat ayının başlarında John Erlisman atanmıştı, bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 68a/536.

⁷³⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 59a/479.

⁷³⁶ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 32, s. 245-246.

yolculuk yapan özel sekreter Paul Rycout'ın⁷³⁷ aktardıklarına göre ise Cezayir yakınlarına gelindiğinde Finch tarafından bu eyalete Kaptan Allin ve iki sekreter gönderildi. 1655 yılında Kaptan Blake ile yapılan görüşmelerin kendisi tarafından da onaylandığını göstermek isteyen Finch, İngiliz ticaret gemilerinin aranmaması ve gemilerde bulunan yabancı yolcu veya mallara el konulmamasını talep etmekteydi. Fakat bu istek, diğer tüm gemilerin kırmızı bayrak dalgalandırarak muafiyet talep edeceği gerekçesiyle reddedildi ve uzlaşma sağlanamadı⁷³⁸.

Bahsi geçen tüm bilgiler, büyükelçinin kraldan aldığı bir talimat çerçevesinde hareket ettiğini düşündürse de meseleyi Garp Ocaklarının bu tarihlerdeki vaziyetini ele alarak açıklamak daha makul görünmektedir. Köprülü Mehmed Paşa devrinde, Cezayir eyaletindeki yetkililerin itaatsiz tavırları ve Osmanlı Devleti tarafından gönderilen paşanın idaresini kabul etmemeleri gibi sebeplerle taraflar arasında bir anlaşmazlık baş gösterdi. Hatta İlder'in aktardıklarına göre Köprülü Mehmed, padişahın Cezayirlilerin kulluğuna ihtiyaçları olmadığını söyleyerek onların Osmanlı sahillerine yanaştırılmaması hakkında bir ferman çıkarttı. Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlık dönemine kadar ilişkiler bu şekilde ilerledi ve nihayet Cezayir yetkililerinin ricaları üzerine 1661 yılında bölgeye bir paşa gönderildi. Fakat bu sefer de paşanın sadece padişahı temsilen Cezayir'de bulunmasını isteyen bu kimseler, asıl yetki gücünün yeniçeri ağalarında olması gerektiğini savundular. İktidarın yeniçerilere

⁷³⁷ Paul Rycout (1628-1700), Büyükelçi Heneage Finch'in özel sekreteri olarak 1661 yılında Osmanlı ülkesine geldi. İyi bir gözlemci olan ve bir süre İzmir'de konsolosluk görevini de icra eden Rycout, seyahatname niteliğindeki yazılarının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin tarihini ele alan eserler de kaleme aldı (Bkz. *Narrative of the success of the voyages of the right honourable Heneage Finch, earl of Winchelsea, The Present State of the Ottoman Empire, History of Turkish Empire 1623-1678*). Ayrıca 1662 yılında teçdid edilen İngiliz Ahidnâmesini neşrederek İstanbul'da yayımlanmasını sağladığı da bilinmektedir (bkz. Paul Rycout, *The capitulations and articles of peace between the majeste of the king of England, Scotland, France and Ireland and the Sultan of the Ottoman Empire*, İstanbul 1663). İlâveten bu çalışmanın Osmanlı Devleti döneminde basılan ilk İngilizce eser olduğu öne sürülmektedir (Paul Rycout, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Çev. Halil İnalçık-Nihal Özyıldırım, Ankara 2012, s. XIII-XIV). Paul Rycout hakkında daha fazla bilgi için bkz. Thomas Seccombe, "Sir Paul Rycout", *Dictionary of National Biography*, Vol. 50, London 1897, s. 38-40; Zeki Arıkan, "Sir Paul Rycout: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 22, 2003, s. 109-139; Zeki Arıkan, "Paul Rycout", *DİA*, Vol. 35, İstanbul 2008, s. 314-315; Hasan Baktır, *Sör Paul Rycout'un Hâlihazırındaki Şarkiyatçılığı: Sultan, Devşirmeler, Harem*, Ankara 2013.

⁷³⁸ Anderson, *An English Consul*, s. 27. Routh ise 1660 yılında büyükelçinin Cezayir'deki yetkililerle bir anlaşmazlık yaşadığından bahsetmektedir. Ayrıca bu durumun bir sonucu olarak Cezayirlilere, eyaletteki divandan tüm İngiliz gemilerini arama ve bu gemilerin içinde bulunan yabancı tebaa ile onlara ait mallara el koyma izni çıktığını da iddia etmektedir. Routh'a göre, Sandwich kontunun Cezayir'e gönderilmesi bu duruma taviz göstermeyen kralın bir kararıdır, bkz. Enid M. G. Routh, *Tangier: England's Lost Atlantic Outpost (1661-1684)*, London 1912, s. 49.

geçmesi ise daha büyük sorunlara yol açtı. Çünkü bir yandan bu eyaletteki reislerin nüfuzu azaldı öte yandan Cezayir’de sık sık yeniçeri ayaklanmaları gibi karışıklıklar baş gösterdi. Bu gelişmeleri fırsat bilen İngiltere, Fransa Hollanda gibi devletlere tabi filolar ise Garp Ocakları sahillerinde daha sık görünmeye başladılar⁷³⁹. İlerleyen süreçte Fransa ve Hollanda ile bahse mevzu üç eyalet arasında daha önce akdedilen müstakil antlaşmaların yenilendiği de bilinmektedir⁷⁴⁰.

Aynı tarihlerde İngiltere’nin Akdeniz’e olan ilgisi ise ülkede yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle hat safhadaydı. Çünkü restorasyon süreciyle birlikte, İngiltere-Portekiz ilişkilerinin iyileştirilme çabası; II. Charles’ın, Portekiz kralının kızı Braganza Catherine ile bir evlilik yapmasıyla neticelendi⁷⁴¹. Yeni kraliçenin çeyizleri arasında ise Tanca ve Bombay adaları yer almaktaydı⁷⁴². Tanca, Fas’ın kuzeybatısında bulunan bir bölge olmasının yanı sıra Cebelitârik Boğazı’nın girişinde yer alması hasebiyle oldukça stratejik bir mevki idi⁷⁴³. Bu bölgenin İngiltere hâkimiyetine girmesi, İngilizlerin Akdeniz’de daha fazla varlık göstermelerine olanak sağlayacaktı ve bu durum bir nevi söz konusu sınırlarda bir üsse sahip olmaları anlamına geliyordu. Bu avantajın mali kazançları ve Akdeniz’in girişinde güçlü bir İngiliz donanmasının mevcudiyeti, İspanya’nın çıkarlarıyla örtüşmedi. 1661 yılında İspanyollar Tanca’nın kendilerine ait olduğunu öne sürerek, adanın İngiliz işgalinde olduğu iddiasıyla açık bir şekilde İngiltere’ye savaş ilan ettiler. Öte yandan Bombay Adası için de Hollanda’dan tepki geldi çünkü İngilizlerin, Hollandalıların Hint Okyanusu’ndaki

⁷³⁹ İler, *a.g.e.*, s. 215-217.

⁷⁴⁰ Bu konuda yapılan çalışmalar için bkz. Alexander H. De Groot, “Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, *Revue de L’Occident musulman et de la Méditerranée*, S. 39, June 1985; İdris Bostan, “Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleriyle Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 14, İstanbul 1994; Guillaume Calafat, “Ottoman North Africa and ius publicum europaeum: The case of the treaties of peace and trade (1600-1750)”, *War, Trade and Neutrality: Europe and the Mediterranean in seventeenth and eighteenth centuries*, Ed. Antonella Alimento, Milano 2011. Ayrıca söz konusu yüzyılda, Toskana Grandukalığı’nın da Cezayir dayılarıyla bir münasabet kurduğu bilinmektedir, bkz. Mikail Acıpinar, “On Yedinci Asırda Cezayir-Toskana Münasebetleri ve Cezayir Dayılarına Ait Üç Türkçe Mektup”, *Doç Dr. Samira Kortantamer Armağanı*, Ed. Abdullah Mesut Ağır-Ahmet Özturhan, Ankara 2019.

⁷⁴¹ Matar, *Britain and Barbary*, s. 133.

⁷⁴² Clyde L. Grose, “The Anglo-Portuguese Marriage of 1662”, *The Hispanic American Historical Review*, ABD 1930, s. 320. Julian S. Corbett, İngilizlerin Tanca Adası sayesinde Akdeniz’deki ve Bombay Adası ile de Hint Okyanusu’ndaki ticarete hükmedeceklerini düşündüklerini ifade eder, bkz. *Julian S. Corbett, England in the Mediterranean: A study of the rise and influence of British Power within the Straits (1603-1713)*, Vol. 2, London 1917, s. 302.

⁷⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nadir Özkuyumcu, “Tanca”, *DİA*, İstanbul 2010, C. 39, s. 560.

faaliyetlerine engel olacağı düşünölmekteydi⁷⁴⁴. Fransa kralı XIV. Louis ise İngiltere'nin Akdeniz'in girişinde edindiğı bu üs sayesinde, Cebelitarık Boğazı'nın denetimini ele alacağını ve belki de boğazdan geçen gemileri vergiye tabi tutacağı kanaatindeydi⁷⁴⁵. Dolayısıyla bu tarihlerde İngiltere'nin düşman sayısının artması, Garp Ocakları ile barış sürecine girmesi için itici bir güç oldu. Benzer şekilde, 1662 yılında Hollanda'nın da Cezayir ile bir barış sağlanması yönündeki teşebbüsü, İngiltere ile aynı emeller çerçevesinde hareket ettiğini düşündürmektedir⁷⁴⁶.

II. Charles, 6 Eylül 1661'de Tanca'daki tüm kuvvetlerin başına Peterborough'un ikinci kontu olan kuzeni Henry Mordaunt'u tayin etti. Bu bölgenin yeniden yapılandırılması ve tam teşekküllü bir yerleşim yerine dönüştürölmesi amaçlanıyordu. Ancak Fas tahtında hak iddia eden ve adada İngiliz varlığını kabul etmeyen Hıdır bin Gaylân liderliğindeki Fas ordusu ile İngiliz kuvvetleri arasında bir mücadele baş gösterdi⁷⁴⁷. Bir yandan Tanca'daki iç sorunları sükûnete erdirmeye çalışan İngilizler, öte yandan bu bölgeye giden gemilere yapılan korsan müdahalelerinden fazlasıyla şikâyetçilerdi. Çünkü hem İspanya ve Hollanda kaynaklı bir tehlike söz konusuydu hem de gemilere karşı yapılan korsan saldırıları fazlasıyla endişe vericiydi. Ayrıca bu konunun ön plana çıkarılması, müttefikleri Osmanlı Devleti aracılığıyla bahsi geçen eyaletler ile bir antlaşmaya varılmasını sağlayabilir ve bu sayede bir tehlike bertaraf edilebilirdi.

Bu tarihlerde İngiltere'de ise Sandwich Kontu Montagu'nun idaresinde bir donanma hazırlanıyor ve gemiler gerekli teçhizat ile donatılıyordu. Fakat filonun hedef yeri meçhuldü ve bu konuda muhtelif ihtimaller ortaya atılmaktaydı. Devam eden İspanya Savaşı'nda savunma amaçlı yer alacağı, Portekiz'den gelmesi beklenen kraliçeye tahsis edileceğı veya korsan saldırılarına karşı tüccar gemilerine eşlik ederek Akdeniz'e gideceğine dair söylentiler vardı. Ayrıca Akdeniz için yapılan bir hazırlık olduğunu öne sürenler, filonun Cezayir'e karşı gönderildiğı iddiasındaydı⁷⁴⁸. Anlaşıldığı üzere, Montagu ve Sir John Lawson'un amiral olarak atandığı bu filo hem

⁷⁴⁴ Corbertt, *a.g.e.*, s. 303.

⁷⁴⁵ Routh, *a.g.e.*, s. 27.

⁷⁴⁶ Groot, "Ottoman North Africa and the Dutch Republic", s. 139.

⁷⁴⁷ Matar, *Britain and Barbary*, s. 135.

⁷⁴⁸ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 32, s. 295-296.

Tanca'ya gitmek⁷⁴⁹ hem de Garp Ocaklarına gözdağı vererek korsan saldırılarını sonlandırmak niyetindeydi⁷⁵⁰. Daha sonra ise kraliçeyi Lizbon'dan alarak İngiltere'ye götüreceklerdi⁷⁵¹.

Montagu, Cezayir'e ulaştığında hem geldiğini haber veren mektubu hem de İngiltere'den getirdiği mektupları yetkililere ulaştırdı. Büyükelçinin ilettiği gibi, İngiliz gemilerinin aranmadan Akdeniz'de seyrüsefer etmeleri ve gemilerin diğer milletlere ait malları serbest bir şekilde taşımaları konusunda kralın kararlı olduğu ifade edildi. Ticaretin iki tarafa kazanç sağlayacağını söylemeyi de ihmal etmeyen amiral, bahsi geçen isteklerin yer aldığı bir antlaşma metni oluşturulmasını talep ediyordu⁷⁵². Anlaşıldığı kadarıyla bu çağrı olumsuz cevaplandı ve İngiliz filosu, Cezayir açıklarında bir kasabayı bombalamanın yanı sıra pek çok gemiyi de yaktı. Ayrıca kaptan, Alicante'den filoya destek sağlayacak savaş gemileri de talep etmekteydi⁷⁵³. Bir süre sonra Londra'da bulunan Giavarina, İngiliz filosunun bazı gemilerini kaybederek büyük bir yenilgiye uğradığı ve filoya ait iki geminin Malaga'ya sığındığı haberini aldı. Şüphesiz bu kaotik ortam, Giavarina'nın da ifade ettiği gibi, Venedik'in yararınaydı ve Girit Savaşı devam ettiği için Venedikliler bu durumdan fazlasıyla memnunnardı⁷⁵⁴. Hatta Montagu'ya asker gönderilerek ortak bir harekata girişilmesi ve İngilizlerle Garp Ocakları arasındaki anlaşmazlığın şiddetinin arttırılması yönünde planlar yapmaya başladılar⁷⁵⁵. Görünüşe bakılırsa Venedik, böyle bir fırsatı kaçırmak istemiyor ve İngilizleri de Türklere karşı olan savaşında kendi safına çekmek için uğraşıyordu. Hatta senato, bir yandan kral Charles ile yardım konusunda iletişim kurarken diğer yandan İstanbul'daki yeni büyükelçiyle dostça ilişkiler geliştirilmesi için harekete geçmeyi planlıyordu⁷⁵⁶.

⁷⁴⁹ Routh, *a.g.e.*, s. 6.

⁷⁵⁰ Floransa'daki Venedik sakini Domenico Vico, yirmi savaş gemisinden oluşan bir filo ile yola çıkan Montagu'nun; ülkesini memnun etmek için antlaşma maddelerine riayet edilmesini sağlamak üzere Cezayir'e gideceğine dair bir duyum aldığını rapor etti, bkz. *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 33, 1661-1664, Ed. Allan B. Hinds, Londra 1932, s. 29.

⁷⁵¹ Routh, *a.g.e.*, s. 9.

⁷⁵² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 39-40.

⁷⁵³ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 41.

⁷⁵⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 43-44.

⁷⁵⁵ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 46.

⁷⁵⁶ Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 65, 70, 113, 116.

İngiltere'den gelen bu saldırı, tedirgin etme amaçlı olsa bile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan bir bölgeyi hedef almaktaydı. Bu nedenle ancak padişah tarafından mevcut anlaşmazlıklara son verilebilir veya taraflar arasında bir antlaşma yapılması sağlanabilirdi. İstanbul'daki Venedik elçisinin sekreteri Giovanni Battista Ballarino'nun aktardıklarından, büyükelçi Finch'in başkente gelir gelmez Garp Ocaklarıyla ilgili şikâyetleri iletmek için vezirle bir görüşme yaptığı anlaşılıyordu⁷⁵⁷. Ayrıca sarayda iyi karşılanmasına rağmen yeni büyükelçi, İngiliz-Cezayir ilişkilerinin kötüye gitmesinden endişeleniyor ve gemilerin aranmasıyla ilgili ihtilafın savaşa dönüşmesinden korkuyordu⁷⁵⁸. Nitekim bu korkusunun gerçekleşmesi, bu sefer de büyükelçinin itibarını kaybetme konusunda endişelenmesine neden oldu⁷⁵⁹. Bu sırada İngiliz filosu ise birkaç gruba ayrılmış bir şekilde Osmanlı sularında dolaşarak rastladıkları Cezayir gemilerine ele geçirmeye başladılar⁷⁶⁰.

Finch, donanmanın geliş sebebinin İngiliz esirlerin serbest bırakılmasını sağlamak olduğunu öne sürmekteydi⁷⁶¹. Edirne'de bulunan saraya giden büyükelçinin, antlaşma maddelerine riayet edilmediği için filonun Cezayir'e gönderildiği fakat buradaki paşaların söz konusu isteğe kızarak silahla karşılık verdikleri ve dolayısıyla İngilizlerin de kendilerini korudukları şeklinde bir savunma yaptığı anlaşılmaktadır⁷⁶². Bir süre sonra Edirne'ye gelen Cezayir temsilcileri⁷⁶³ ise Finch'in iddialarını reddettiler de ilk saldırının onlar tarafından yapıldığına kanaat getirildi⁷⁶⁴. Ancak söz konusu anlaşmazlıklar uzun bir süre daha devam etti. Tunus ve Trablusgarb ile bir mutabakata varılsa da Cezayir temsilcileri maddeleri kabul etmeyi reddettiler⁷⁶⁵.

⁷⁵⁷ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 32, s. 268-269.

⁷⁵⁸ Anderson, *An English Consul*, s. 29.

⁷⁵⁹ Gös. yer.

⁷⁶⁰ Ballarino'nun aktardığına göre kaleleri topa tutan İngiliz gemileri, Cezayir'de beş yüz kadar köle ele geçirdiler (*Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 46). İlder'e göre ise İngilizler önce Buji'yi topa tuttular ve üç günde dört korsan gemisini yakaladılar. Ancak bir sonuca varılamayınca antlaşma yoluna başvurdular, bkz. İlder, *a.g.e.*, s. 217.

⁷⁶¹ İddia edildiği üzere, bu konu daha önce Köprülü Mehmed Paşa'ya iletilmiş ve bahsi geçen esirler bırakılmazsa kralın kendi gemilerini göndereceği konusunda paşa bilgilendirilmişti, bkz. *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 70.

⁷⁶² *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 77-78.

⁷⁶³ Kütükoğlu'nun Garp Ocakları'ndan İstanbul'a geldiğini ifade ettiği heyet, muhtemelen bu tarihlerde Edirne'ye gidenlerdi, bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 36.

⁷⁶⁴ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 98.

⁷⁶⁵ Anderson, *An English Consul*, s. 33.

Nihayetinde Amiral Sir John Lawson aracılığıyla onlarla da bir uzlaşmaya varıldı ancak ilgili hususların onaylanması ve düzenlenmesi 1664 yılını buldu⁷⁶⁶.

Taraflar arasında sükûnetin sağlanmasının ardından, her bir eyalet ile müstakil antlaşma metinleri akdedildi. Padişaktan alınan birer *nişân-ı hümayûn* şeklinde olan bu metinler; Cezayir, Tunus ve Trablusgarb için benzer konuları ihtiva eden üç ayrı belge şeklinde tanzim edildi. Bahse mevzu metinlerin tümü 5-14 Ağustos 1663 (Evâil-i Muharrem 1074) tarihine aittir. Ancak Venedik kaynaklarında ve metinlerin İngilizce versiyonlarında, Tunus ve Trablus ile 23 Nisan 1662'de barışın sağlandığı ifade edilir⁷⁶⁷.

Osmanlılar adına İngilizler ile ilk mutabakatı ise Tunus eyalet görevlileri gerçekleştirdi. Söz konusu müzakerelerde taraflar İngilizler adına John Lawson, Tunus adına ise “*Tunus beylerbeyi ve Tunus divânı tarafından Hacı Mustafa Veli ve Murad dayı ve kendülere tâbi Tunuslu kullar*” idi. Bu bilgiyi teyit eden 5 Ekim 1662 tarihli İngiliz metninde ise söz konusu isimler; *the “Most Excellent Signiors, Mahomet Bassa the Duana of the Noble City of Tunis, Hagge Mustapha Dey, Morat Bey, and the rest of the Souldiers in the Kingdom of Tunis”* şeklindedir⁷⁶⁸. İngiliz-Trablus ilişkilerine dair düzenlemelerin yer aldığı antlaşma metninde ise uzlaşmanın John Lawson ile “*Trablus beylerbeyi ve Trabluslu zâbitler*” arasında sağlandığı ifade edilir. 18 Ekim

⁷⁶⁶ *Calendar of State Papers: Venice*, Vol. 33, s. 163.

⁷⁶⁷ Gös.yer.; *By the King, A proclamation touching the articles of peace with Algiers, Tunis, and Tripoli*, Ed. John Bill-Christopher Barker, London 1663. Ayrıca Rycout da Cezayir'in antlaşmayı onaylamasının 1664 yılını bulduğunu ifade eder, bkz. Anderson *An English Consul*, s. 34.

⁷⁶⁸ “*Ba hatt-ı hümayûn; Nişân-ı hümayûn oldur ki iftihâr'ül-ümerâ'il-ıẓâmi'l-İseviyye muhtârü'l-küberâ'i'l-fihâm fi'l-milleti'l-Mesîhiyye muslih-i mesâlih-i cemâhiri't-tâife'in-nasrâniyye sâhib-i ezyâli'l-haşmeti ve'l-vakâr sâhib-i delâili'l-mecdi ve'l-iftihâr İngiltere ve İskoçya ve Françiya ve Britanya-yı Kebîr vilâyetlerinin hâkimi ve kralı olan Karlo-yı sâni hutimet avâkibuhu bi'l-hayr dergâh-ı mu'âdelet-penâhımız ile hulûs-ı tâviyyet ve safâ-yı akdiyet üzere izhâr-ı musâfât u ihlâs ve eş'âr-ı meveddet ve ihtisâsda sâbit-kadem olmağla bundan akdem deryâ kapudanı vekili olan Can Lason Kavalier nâm müteber beyini deryâ taraflarına tâyin idüb gönderdikde Tunus beylerbeyisi ve Tunus Divânı tarafından olan Hacı Mustafa Veli ve Murad Bey ve kendülere tâbi Tunuslu kullarım ile mukarin oldukda kral-ı mûmâileyhin rızası üzere Tunuslular İngilizlüler ile dostluk ve muhabbet idüb mâbeynlerinde olan bürûdet ve kedûret bi'l-küllîye def' ve ref' olunub iki taraftan bu âna değin vâki olan hâlât ve husûmet ve mücâdele min ba'd lisana getürilmeyüb meskût-ı anh kalmak ve bundan sonra tarafeynin ahvâli muvâlât ve musâfat üzere olmak için akd bağlanub bu minvâl üzere kavl ve şart olunub...*”. Metnin tamamı için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 70a-70b/556. Antlaşmanın İngilizce versiyonu için ayrıca bkz. *Articles of Peace Between the Most Serene and Mighty Prince Charles II, by the Grace of God, King of Great Britain, France and Ireland, Defender of the Faith, &c. and The Most Excellent Signors, Mahomet Bashaw, the Duan of the Noble City of Tunis, Hagge Mustapha Dei, Morat Bei, and the rest of the souldiers in the Kingdom of Tunis, concluded by Sir John Lawson Knight, the Fifth of October 1662*, Ed. John Bill-Christopher Barker, London 1677.

1662 tarihli İngiliz antlaşma metninde ise biraz daha ayrıntıya yer verilerek bu kimselerin “*Osman Bassa and the people of the noble city and kingdom of Tripoli*” olduğu belirtilir⁷⁶⁹. Tunus antlaşmasında yer alan Muhammed Paşa ve Trablus antlaşmasındaki Osman Paşa’nın kim olduklarına dair bir bilgiye ulaşılamamış olsa da eyalet idarecilerinden olmaları muhtemeldir. Cezayirle ilgili antlaşma metninde ise diğer eyaletlere ait metinlerdeki gibi özel isimler belirtilmeden genel olarak “*Cezayir beylerbeyisi ile vesâir Cezayirlü kullarım*” şeklinde ifadeler bulunur. Bu durum metnin İngilizce versiyonunda da görülür: “*the Bassa, Duan, and Governours of Algiers, and the Dominions thereunto belonging*”⁷⁷⁰. Ancak Cezayir ile barış

⁷⁶⁹ “Ba hatt-ı hümayûn; Nişân-ı hümayûn oldur ki iftihâr’ül-ümerâ’il-ızmî’l-İseviyye muhtârü’l-küberâ’i’l-fihâm fi’l-milleti’l-Mesîhiyye muslih-i mesâlih-i cemâhiri’t-tâife’in-nasrâniyye sâhib-i ezyâlî’l-haşmeti ve’l-vakâr sâhib-i delâilî’l-mecdi ve’l-iftihâr İngiltere ve İskoçya ve Françiya ve Britanya-yı Kebîr vilâyetlerinin hâkimi ve kralı olan Karlo-yı sâni hutimet avâkibuhu bi’l-hayr dergâh-ı mu’âdelet-penâhımız ile hulûs-ı tâviyyet ve safâ-yı akdiyet üzere izhâr-ı musâfât u ihlâs ve eş’âr-ı meveddet ve ihtisâsda sâbit-kadem olmağla bundan akdem deryâ kapudanı vekili olan Can Lason Kavalier nâm müteber beyini deryâ taraflarına tâyin idüb gönderdikde Trablus beylerbeyisi ile vesâir Trabluslu kullarım ile mukarin oldukda kral-ı mûmâileyhin rızâsı üzere Trabluslular İngilizlüler ile dostluk ve muhabbet idüb mâbeynlerinde olan bürûdet ve kedûret bi’l-küllîye def’ ve ref’ olunub iki taraftan bu âna değin vâki olan hâlât ve husûmet ve mücâdele min ba’d lisana getirülmeyüb meskût-ı anı kalmak ve bundan sonra tarafeynin ahvâlî muvâlât ve musâfat üzere olmak için akd bağlanub bu minvâl üzere kavî ve şart olunub...”, Metnin tamamı için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 70b-71a/559. İngiliz versiyonun bulunduğu yer ise: “Articles of Peace between his Sacred Majesty, Charles II, King of Great Britain, France, and Ireland, &c., and the Most Excellent Osman Bassa, and the People of the Noble City and Kingdom of Tripoli; concluded by Sir John Lawson, Kt”, *State Papers: British and Foreign (1812-1814)*, Ed. James Rigway, London 1941, s. 710-713. Söz konusu antlaşmanın müstakil bir yayınına ulaşılamamış olmasına rağmen, XVIII. yüzyılın başlarına tarihlenen bahsi geçen çalışmada; İngiliz-Trablus antlaşmalarına yer verilmiş ve 1662 antlaşmasının da olduğu geçmiş tarihlere ait metinler de ayrı bir şekilde kaleme alınmıştır. 1675, 1676 ve 1694 tarihli metinler için ayrıca bkz. *State Papers: British and Foreign*, s. 713-720.

⁷⁷⁰ “Ba hatt-ı hümayûn; Nişân-ı hümayûn oldur ki iftihâr’ül-ümerâ’il-ızmî’l-İseviyye muhtârü’l-küberâ’i’l-fihâm fi’l-milleti’l-Mesîhiyye muslih-i mesâlih-i cemâhiri’t-tâife’in-nasrâniyye sâhib-i ezyâlî’l-haşmeti ve’l-vakâr sâhib-i delâilî’l-mecdi ve’l-iftihâr İngiltere ve İskoçya ve Françiya ve Britanya-yı Kebîr vilâyetlerinin hâkimi ve kralı olan Karlo-yı sâni hutimet avâkibuhu bi’l-hayr dergâh-ı mu’âdelet-penâhımız ile hulûs-ı tâviyyet ve safâ-yı akdiyet üzere izhâr-ı musâfât u ihlâs ve eş’âr-ı meveddet ve ihtisâsda sâbit-kadem olmağla bundan akdem deryâ kapudanı vekili olan Can Lason Kavalier nâm müteber beyini deryâ taraflarına tâyin idüb gönderdikde Cezayir beylerbeyisi ile vesâir Cezayirlü kullarım ile mukarin oldukda kral-ı mûmâileyhin rızâsı üzere Cezayirlüler İngilizlüler ile dostluk ve muhabbet idüb mâbeynlerinde olan bürûdet ve kedûret bi’l-küllîye def’ ve ref’ olunub iki taraftan bu âna değin vâki olan hâlât ve husûmet ve mücâdele min ba’d lisana getirülmeyüb meskût-ı anı kalmak ve bundan sonra tarafeynin ahvâlî muvâlât ve musâfat üzere olmak için akd bağlanub bu minvâl üzere kavî ve şart olunub...”, Metnin tamamı için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 69b-70a/553. İngilizce metin için bkz. *Articles of peace between His Most Sacred Majesty, Charles the Second, King of Great Britain, France and Ireland, &c. and the city and kingdom of Algiers, concluded by Thomas Allen Esquire, Admiral of His said Majesty of Great Britain’s ships in the Mediterranean Seas, according to instructions received on that behalf from His Royal Highness the Duke of York and Albany, Earl of Ulster...; Being the same articles concluded by Sir John Lawson Knight, on the 23. of April, 1662. and afterwards more solemnly confirm’d on the 10. of November following, and since ratified by the Grand Signior, Edinburgh 1664.*

müzakereleri Tunus ve Trablus akdinden daha sonraki bir dönemde sonuçlandığı için antlaşmanın John Lawson'un çabalarıyla 23 Ekim 1662'de neticelenmesine rağmen ancak 30 Ekim 1664 yılında tam anlamıyla yürürlüğe girdiği anlaşılmaktadır. Fakat bu tarihte deniz kuvvetlerinin başında Lawson değil Thomas Allin bulunur ve Allin'e verilen ilk görev de Cezayir ile bir antlaşma yapmak üzere eyalet temsilcileriyle görüşmektir. Anlaşıldığı kadarıyla bu kararın motivasyonu ise yakın bir zamanda patlak verecek olan İngiliz-Hollanda Savaşı'dır⁷⁷¹. Bu bilgiler Osmanlıca metinde yer almaz fakat İngilizce metinde, antlaşmanın yapıldığı tarihteki mevcut vaziyet ve İngiliz-Hollanda ilişkilerine dair birkaç bilginin daha yer aldığı önsöz bölümü bulunur.

Her üç metnin de son bölümünde yer alan en önemli ayrıntı, antlaşmaların yenilenmesine aracı olan büyükelçi Winchelsea Kontu Heneage Finch'in, Charles'tan padişaha bir nâme ile antlaşmaya eklenmesi istenilen hususlar için kağıtlar getirdiği bilgisidir⁷⁷². Yine üç metinde de antlaşma suretlerinin krala gönderilmesi ve onun da onayından geçmesine dair şu ifadeler bulunur⁷⁷³: “...iki taraf mâbeynlerinde birbirleriyle mesâlihe ve ahd ü emân eylemeleriyle kral-ı mûmâileyh bâlâda tahrîr olunduğu üzere akd ve tahrîr olunan kâğıdların kendi mührü ile mühür urub minvâl-i meşrûh üzere amel olunmasın...”.

Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, her üç eyalet için bir sonuca varılması beklenerek Cezayir ile de antlaşma sağlandıktan sonra tüm metinler 1663'de tanzim edilmiştir ve birer suretleri krala gönderilerek onun onayı alındıktan sonra 1664'de yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla antlaşma metinlerindeki tarih farklılığı bu nedenledir.

Üç metnin içeriğinde de ilk olarak ticari meselelere yer verildiği görülmektedir. Tunus ve Trablus ile yapılan antlaşmalarda “*tarafeynin gemileri birbirlerinin liman ve iskelelerine ve memleketlerine emn ü refâhiyet üzere varub gelüb asûde-hal üzere ticâret olunub*” ifadesine yer verilirken⁷⁷⁴; Cezayir akdinde bu madde sadece Cezayir

⁷⁷¹ Routh, a.g.e., s. 80.

⁷⁷² Mesela bkz. “...İngiltere vilâyetinde ve Vinçulsi paşası olub hâlâ Âsitâne-i sa ‘âdetimde mütemekkin elçisi olan kıdvet’ül ümerâ’il millet’il-Mesîhiyye Henaco Fens Kavalier hutimet avâkıbuhu bi’l-hayr kral-ı mûmâileyhin nâmesi ile ol ahd ü emân kâğıdlarını dergâh-ı muallâma getirüb istircâ-i inâyet ve istidâ-i âtifet itmekte ben-dahi bu zikr olunan şurût ve kuyûdu kabul idüb...”, Leipzig, B.or.290-01, v. 70b/556.

⁷⁷³ Mesela bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 70a/553.

⁷⁷⁴ Leipzig, B.or.290-01, v. 70b/556, 559.

limanını kapsayacak şekilde tek yönlüdür⁷⁷⁵. Matar, bu farkın Akdeniz'in iki yakasında devam eden çatışmalar sebebiyle olduğunu ifade eder ve bu durumu Cezayirlilerin kendi haklarından vazgeçtikleri şeklinde yorumlar⁷⁷⁶. Fakat Matar'ın konuyu sadece Cezayir antlaşmasına dayalı olarak ele aldığı göz önüne alındığında, iddianın doğruluk payının tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Çünkü aynı tarihlerde oluşturulan üç metinden sadece Cezayir için akdedilen metinde böyle bir ayrıntıya yer verilmesi, ancak Cezayir-İngiltere ilişkileri ile bağlantılı bir konu olabilir. Bunun yanı sıra diğerlerinden farklı olarak Tunus akdinde *La Goletta* ile *Marine* limanları vurgulanır⁷⁷⁷ ve bu ifadeler, İngilizlerin bu bölgelere sık uğradıkları izlenimi yaratmaktadır.

Taraflar arasında anlaşmazlığın çıkma nedeni ve Cezayir'in uzlaşmaya yanaşmadığı asıl konu, seyrüsefer sırasında İngiliz gemilerinin aranması meselesiydi. Bu uygulamanın serbest bırakılması, korsan gemilerinin veya diğer devletlere ait gemilerin İngiliz bayrağı altında hareket ederek muafiyet elde etmesi riskini taşıyordu; benzer şekilde bu konunun yasaklanmaması, Garp Ocakları'nda yer alan yetkililerin ellerinde bulunan arama hakkını kötüye kullanmalarına neden oluyordu. Ya büyükelçinin gayretleriyle ya da İngilizlerle savaşan ve zaten merkeze de aykırı davranan kimseleri dize getirmek amacıyla, İngiliz gemilerinin lüzumsuz bir şekilde denetlenmesi menedildi. Belki de Girit Savaşı dolayısıyla İngiltere'yle bir anlaşmazlığa düşmek ve onların Venedik ile birlikte hareket etmelerini engellemek üzere alınmış bir karardı. Tunus ve Trablus antlaşmalarında, bu eyaletlerde bulunan İngiliz konsoloslarından bir temessük alındıktan sonra sadece iki kişinin bir kayık ile İngiliz gemilerine yaklaşmaları buyruldu. Trablus antlaşmasında yer alan bir ayrıntı

⁷⁷⁵ “...İngiltere gemileri ve kalyonları Cezayir limanına ve Cezayir’e tâbi limanlara girdiklerinde mukaddemâ olan minvâl üzere bey’ ve şirâ idüb...” bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 69b/553. Metinlerin Osmanlıca ve İngilizce nüshalarının ilgili maddelerinde tüccarların gümrük vergilerini ödedikleri takdirde ticari faaliyetlere devam edebileceklerine dair ifadeler yer alır. Ancak sadece Cezayir antlaşmasının İngilizce versiyonunda, bu gümrük miktarının %10 olduğundan bahsedilir. Benzer şekilde Hollanda ve Cezayir arasında sağlanan müstakil bir antlaşmayı ele alan Alexander H. D. Groot, maddede bu şekilde yer almasına rağmen bahsi geçen gümrük vergisinin %10’dan %5 düşürüldüğünü ifade eder (bkz. Groot, “Ottoman North Africa and the Dutch Republic”, s. 144). Buradan yola çıkarak, İngilizlere uygulanan vergi miktarının %5’den %3’e düşürüldüğü için Cezayir’de de bu şekilde bir uygulama olduğu iddia edilebilir. 1662 yılında Finch aracılığıyla tecdidi sağlanan ahidnâme metninde de vergi miktarının %3 olarak tespit edilmesi, İngilizce metindeki %10 verginin tatbikinin olmadığını düşündürmektedir.

⁷⁷⁶ Matar, *Britain and Barbary*, s. 138.

⁷⁷⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 70a/556.

ise “*kral-ı mûmâileyhin hükümetindeki deryâda*” olunmadığı sürece Trablusluların rastlanılan İngiliz gemilerini denetleme hakkına sahip olduklarıydı⁷⁷⁸. Bu maddeden anlaşıldığı üzere, Akdeniz’in girişinde yeni bir bölge edinen İngilizlerin varlığı tanınıyor ve Tanca’ya gelen İngiliz gemilerine, Trablus savaş gemilerinin müdahalesi engellenirken; söz konusu gemilerin teftişinin sadece Osmanlı sularında yapılmasına karar kılınıyordu. Bu ifadeler, bahsi geçen liman ile İngiltere arasındaki trafiğe hiç kimsenin müdahale hakkı olmadığına kabul edildiği anlamına gelmektedir. Bu sebeple gemilerde taşınan yolcuların veya gemilere yüklenen malların hangi millete ait oldukları sadece İngiltere’yi ilgilendiren bir mevzu olduğu ifade edilerek İngiltere ile Tanca arasındaki seyrüseferin denetim yetkisinin, Garp Ocaklarının elinde olmadığı açık bir şekilde belirlenmektedir.

Ayrıca Tunus antlaşmasından farkı, Trablus akdinde tarafların her ikisinin elinde de bir temessük bulunduğu takdirde denetim yapabileceklerine dair ifadelerin yer almasıdır⁷⁷⁹. Bu bir nevi İngilizlerin de Trablus’a ait gemileri sorgulayabilecekleri anlamına gelmektedir. Cezayir antlaşmasında ise aynı madde, gerekli durumlarda iki kişinin bir kayık ile İngiliz gemilerine yaklaşması ile sınırlıdır. İlgili maddelerde gemilerin teftiş edilmesi yasaklansa da gerekli durumlarda iki kişi tarafından sorgulanması kararı, bir nevi tarafların isteklerine ortak bir cevaptır⁷⁸⁰. Çünkü bir yandan bu gemiler fuzulî müdahalelerden korunuyor, öte yandan tamamen serbest bırakılmıyorlardı. Bunun tam aksine İngiliz antlaşma metinlerinde gemiler tam bir serbestiyet elde etmiş gibi görünseler de antlaşmaların sonunda, söz konusu hususun tartışıldığı ve tüccar gemilerinin reislerinden izin alınmadığı sürece ikiden fazla kişinin İngiliz gemilerine çıkmaması ve bu izin ise kötü emellere fırsat verilmeden uygulanmasının istendiği görünmektedir⁷⁸¹.

⁷⁷⁸ Leipzig, B.or.290-01, v. 70b/559.

⁷⁷⁹ Gös. yer.

⁷⁸⁰ İlgili kısım şu şekildedir; “...Cezayir gemileri deryâda İngiltere gemilerine rast geldiklerinde ne tarafa gidersiz ve ne taraftan gelersiz ve yönünüz nedir deyü teftiş ve suâl olunmayub ânın gibi tefahhus olunmak lâzım geldikde dahi kürekçiden gayri bir kayığa iki âdem girüb varub mülâki olduklarında iki taraf kendülerin izhâr için hâkimleri tarafından İngilterelü veya Cezayirlü olduğun bildirdüklerinden sonra dönüb gelüb rencide olunmayub...”, Leipzig, B.or.290-01, v. 69b/553.

⁷⁸¹ Bkz. “And for the better practising of the second article, according to the true intent and meaning thereof, it is agreed, that the Algiers ships of war meeting any merchant ships, belonging to the subjects of the king of Great Britain, &c. not being in any of the seas appertaining to his Majesties dominions, have liberty to send one single boat with but two sitters, more then the common crew of rowers; and no more to enter the said merchant ship but the two sitters, without the express leave of the commander of the said merchant ship; that upon producing unto them a pass under the hand

Maddeler arasında en çok dikkat çeken husus, Tunus akdinde yer alır. Bahsi geçen konu, İngilizlere ait savaş gemilerinin yağlanması, sulanması veya iâşesinin karşılanması için Tunus limanlarının kullanılmasına izin verilmesidir. Diğer iki antlaşma metninde yer almayan bu maddede, Tunus’a ait cenk gemilerinin de benzer ihtiyaçlar için İngiliz limanlarını kullanabileceği ifade edilir⁷⁸². İngilizlerin bu hususta Tunus’u seçmelerine neden olarak net bir şey söylenemez ancak Cezayir ile olan uyuşmazlık ve Cezayir’den sonra Tanca’ya en yakın bölgenin Tunus olması bunda etkili olmuş olabilir. Ancak diğer antlaşma metinlerinde de İngiltere’nin ele geçirdikleri ve düşmanlarına ait olan aktarma gemileriyle her üç eyalete ait limanlara veya iskelelere giriş-çıkış izni verildiğine dair ifadeler de bulunmaktadır⁷⁸³. Bu kararların alınmasını gerektiren ayrıntı ise aynı tarihlerde İngilizlerin Fas dışında İspanya ve Hollanda ile de bir anlaşmazlık içinde olmasıdır. Tanca Adasında hüküm sürme teşebbüsünün, İngiltere’ye fazlasıyla düşman kazandırdığı ve bu düşmanların Akdeniz’e İngilizlerden daha yakın bir konumda olduğu düşünüldüğünde; İngiliz savaş gemilerinin iâşe ve diğer ihtiyaçlar için müttefikleri Osmanlı Devleti’ne ait liman ve iskeleri kullanmaları olağandır.

Tüm bunların yanı sıra İngiliz gemilerin bu eyaletlerden aldıkları yolcuları düşmanlardan koruma yükümlülüğü olduğu, tarafların gemilerinin birbirleriyle karşılaşmaları durumunda bayrak açmaları gerektiği gibi konulara da yer verilir. Ayrıca ahidnâmede de yer alan bazı maddelerin de metinlere eklendiği anlaşılmaktadır. Bunlar gemilerin fırtına gibi doğal afetler nedeniyle zarara uğraması durumunda yapılacaklar, İngilizlere ait davaların görülmesi sırasında izlenecek usul ve bu eyaletlerde vefat eden İngilizlerin metrukatının akıbeti gibi klasik maddelerdir.

and seal of the lord high admiral of England, the said boat do presently depart, and the merchant ship to proceed on his voyage; and although the commander of the said merchant ship produce no pass from the lord high admiral of England, yet if the major part of the ships company be subjects to the king of Great Britain, &c. the said boat shall presently depart, and the merchant ship proceed freely, and so though there be strangers, and their goods on board.”, bkz. Articles of peace between His Most Sacred Majesty, Charles the Second &c. and the city and kingdom of Algiers.

⁷⁸² Leipzig, B.or.290-01, v. 70a/553.

⁷⁸³ Leipzig, B.or.290-01, v. 69b/553, 70b/556, 71a/559.

Antlaşma metinlerinin her birinin suretleri hem krala hem de Tunus⁷⁸⁴, Trablus⁷⁸⁵ ve Cezayir’de⁷⁸⁶ bulunan İngiliz konsoloslarına gönderilmiştir. Bu üç antlaşma metnini İngiltere’ye götürme görevi ise *baş kethüda Paul Rycaut*’a verilmiş ve İzmir’den yola çıkacak olan Rycaut ile adamları için bir gemi tahsis edilmiştir⁷⁸⁷. Ayrıca gemide bulunan neferatın, ücretini ödeyerek zahire almaları da serbest bırakılmıştır⁷⁸⁸. Aslında Anderson’a göre Cezayir’in ikaz edilmesinde Paul Rycaut ve Cezayir’deki İngiliz konsolosunun faaliyetleri de etkili olmuştur. Çünkü bu kimseler, bahsi geçen eyaletteki yetkilileri ikna etmek için gerekirse savaş açılması taraftarıydı. Nitekim Rycaut’ın 6 Kasım’da Londra’ya giderek bu öneriyi Akdeniz ve Levant’tan sorumlu olan Sir Henry Bennet’e ilettiği de bilinmektedir. Anderson’un aktardıklarına göre, bu ziyaretten sonra, Aralık ayının ortasında Londra’dan ayrılması planlanan donanmanın hazırlıkları devam ederken; Cezayir idarecileri barışı kabul etmek zorunda kaldılar⁷⁸⁹.

Sonuç olarak, söz konusu üç eyaletten Tunus ve Trablus, barışa daha uyumlu yaklaşırken⁷⁹⁰; Cezayir, antlaşma maddelerini kabul etmeyi reddederek 1662 yılında sağlanan uzlaşmanın 1664’de resmîyet kazanmasına neden oldu. Bu resmî sürecin arkaplanında ise Tunus, Cezayir ve Trablus’daki yetkililer ile İngiliz amiraller vardı. Ancak Osmanlı sarayı, asıl onay alınan mercii idi. Bu eyaletler zaman zaman merkezi hükümete itaat etmeseler ve herhangi bir otorite boşluğunda aykırı faaliyetlere yatkın

⁷⁸⁴ “Bir sûreti kral-ı müşârünileyh manzarı olmak için yazılmışdır”, Leipzig, B.or.290-01, v. 70b/557; “Bir sûreti Tunus’da mütemekkin İngiltere konsolosunun eline temessük olmak için yazılmışdır.”, Leipzig, B.or.290-01, v. 70b/558. Ayrıca Tunus akdinin İngilizce metninde 1674/5’de bu antlaşmanın tekrar yenilendiğine dair ifadeler bulunmaktadır. Muhtemelen bu Büyükelçi Sir John Finch tarafından elde edilen 1675 ahidnâmesi akabinde gerçekleşen rutin bir tecdid uygulamasıdır. Ayrıca metinde bu işlemi onaylayan divan üyelerinin isimlerine de ayrı ayrı yer verildiği görülmektedir. Antlaşmada yer alan ilgili bölüm için bkz. *Articles of Peace Between the Most Serene and Mighty Prince Charles II, &c. and The Most Excellent Signor*.

⁷⁸⁵ “Bir sûreti kral-ı müşârünileyh manzarı olmak için yazılmışdır”, Leipzig, B.or.290-01, v. 71a/560; “Bir sûreti Trablus’da mütemekkin İngiltere konsolosunun eline temessük olmak için yazılmışdır.”, Leipzig, B.or.290-01, v. 71a/561.

⁷⁸⁶ “Bir sûreti kral-ı müşârünileyh manzarı olmak için yazılmışdır”, Leipzig, B.or.290-01, v. 70a/554; “Bir sûreti Cezayir’de mütemekkin İngiltere konsolosunun eline temessük olmak için yazılmışdır.”, Leipzig, B.or.290-01, v. 70a/555.

⁷⁸⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 71a/562.

⁷⁸⁸ Leipzig, B.or.290-01, v. 71a/563.

⁷⁸⁹ Anderson, *An English Consul*, s. 33-34.

⁷⁹⁰ Bu konuda Saunders’ın iddiası ise önce Cezayir ile bir antlaşma yapıldığı ve daha sonra Tunus’u kapsayacak şekilde genişletildiğidir (Saunders, *a.g.e.*, s. 194). Ancak nişân-ı hümayûnlara ait tarihler ile defterde yer alan diziliş şekilleri ve 1662 yılında sağlanan antlaşmanın Cezayir idarecilerinin itirazları nedeniyle 1664 yılında resmîyet kazanmasına dair tespitlerimiz, bu iddianın sorgulanması gerektiğini düşündürmektedir.

olsalar da her biri padişahın himayesi altındaydı. Fakat bu zamanlama, Garp Ocaklarının padişaha bağlılıklarının düşük seviyelerde olduğu bir döneme denk geliyordu ve bu tarihlerde dahi İngiltere ile sağlanan antlaşmalara padişahın aracı olması önemli bir ayrıntıydı. Sultanın onayının alındığına dair ispat ise hem antlaşmada büyükelçi Finch aracılığıyla nâme ve kağıtlar sunulduğuna dair ifadeler bulunması⁷⁹¹ hem de konuyla ilgili nişân-ı hümayûnların bahşedilmesinden sonra büyükelçiye Edirne'den İstanbul'a gitmesi için verilen yol hükmüdür⁷⁹². Ahidnâmenin 1662 yılında tecdid edildiği göz önüne alındığında, Finch'in 1663 yılında gerçekleştirdiği Edirne yolculuğunun Garp Ocakları ve İngiltere ile ilgili olması makul görünmektedir. Benzer şekilde Maria Blackwood da bu görüşmelerin doğrudan kral ve padişah arasında gerçekleştiğini ve Levant Kumpanyası'nın bir etkinliğinin veya bilgisinin bulunmadığı öne sürmektedir⁷⁹³. Finch'in kral tarafından görevlendirildiği göz önüne alındığında, kumpanyanın konunun dışında kalmış olması ihtimaller dâhilindedir. Çünkü bu tarihlerde Finch'in kumpanya ile iletişimi neredeyse tamamen kopardığı ve kral ile yazışmalarını yoğunlaştırdığı da bilinmektedir⁷⁹⁴.

Sir Heneage Finch'in büyükelçilik dönemi, korsanlık faaliyetleri, iç savaşının yansımaları ve Girit Savaşı gibi faktörler nedeniyle yıpranan İngiliz levant ticaretinin; önce restorasyon dönemiyle birlikte iç savaşın etkilerinden yavaş yavaş kurtulmaya başladığı, daha sonra patlak veren Avusturya Savaşı sebebiyle Osmanlıların odak noktasının Girit'ten uzaklaştığı ve son olarak Garp Ocakları ile barış elde edildiği bir sürece tanık oldu. Bu zaman aralığında, bir yandan Levant Kumpanyası'nın İstanbul'daki etkisi azaldı ancak öte yandan İngiliz ticaretinin yeniden toparlanması

⁷⁹¹ Bununla ilgili olarak antlaşma metinlerinin sonunda şöyle bir ifade yer alır: “*kral-yı mûmâileyhin nâmesi ile ahd ü emân kağıdlarını dergâh-ı muallâma getürüb istidâ-yı inâyet ve istidâ-yı itâat itmekde ben dahi bu zikr olunan şurut ve kuyûdu kabul idüb ve mukarrer tutub makbul-ı hümayûnum olmağla...*”, bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 70a/553; 70b/556; 71a/559.

⁷⁹² 1663 yılının Ağustos ayında (Evâil-i şehri-i Muharrem'ül-haram sene 1074) verilen yol hükmü için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 71b/564. Bu konuya bir parantez açmak gerekirse; İngiltere ve Garp Ocakları arasındaki antlaşmalarda, Osmanlıların bir rolünün olmadığına dair bir algının mevcut olduğunu söylemek gerekmektedir (Mesela bkz. Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 34). Bu iddiayı sadece XVII. yüzyıl ile sınırlarsak, bahsedilen bilgiler ışığında, taraflar arasındaki antlaşmaların tesisinde padişahın onayının alındığının göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilebilir.

⁷⁹³ Maria Blackwood, “Politics, Trade, and Diplomacy: The Anglo-Ottoman Relationship, 1575-1699”, *History Matters*, ABD 2010, s. 114.

⁷⁹⁴ Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler*, s. 187.

sağlanarak kumpanyanın ömrü uzadı. Nitekim 1666 yılında kumpanya, Finch'in "ölmek üzere olan bir ticareti yeniden canlandırdığını" itiraf etmekteydi⁷⁹⁵.

4.2. GİRİT SAVAŞI'NDAN KARLOFÇA'YA GİDEN SÜREÇTE OSMANLI-İNGİLİZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1669-1699)

XVII. yüzyılın ikinci yarısının itibaren cereyan eden siyasi ve ekonomik kaynaklı problemler, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış buhranlarla karşı karşıya kalmasına sebep olurken; Sultan IV. Mehmed'in zamanının büyük bir bölümünü Edirne'de geçirerek devlet işlerinden uzaklaşması, mevcut sorunların şiddetini arttırıyordu. Nitekim 1656 yılında sadâret makamına atanan Mehmed Paşa, önce sipahi isyanlarına çare buldu ve ardından boğazlardaki Venedik ablukası ile Erdel meselesini bertaraf etti. Halefi Fazıl Ahmed Paşa zamanında ise Avusturya ile Vasvar Antlaşması imzalandı ve yirmi dört yıl süren Girit Savaşı sona erdi⁷⁹⁶. Osmanlı-Venedik savaşının sonlarına doğru İngiltere kralının, taraflar arasında büyükelçi Sir Daniel Harvey aracılığıyla uzlaşmayı sağlama girişiminde bulunduğu ancak başarılı olamadığı da iddia edilir⁷⁹⁷. Harvey'in elçilik dönemine ait ayrıntılı bilgi mevcut olmamakla birlikte, bu dönemde padişaha iletilen hediyeler ve kralın bazı ricaları hakkında IV. Mehmed'ten II. Charles'a hitaben bir nâme gönderildiği bilinmektedir⁷⁹⁸. Büyükelçinin görev süresi boyunca meşgul olduğu konu da Fransızlar tarafından tedavül edilen ve Levant'a aktarılan gümüş paranın riyal kuruşun değerini düşürmesidir⁷⁹⁹. Harvey'in vefatından sonra ise bu göreve Winchelsea kontu Heneage Finch'in kuzeni John Finch layık görüldü ve Finch, 1671-1682 yılları arasında büyükelçilik görevini yürüttü.

Yeni büyükelçi henüz görev yerine ulaşmadan önce yaşanan ilk diplomatik kriz, Tunus'a gitmek isteyen bir paşanın da içinde bulunduğu İngilizlere ait bir

⁷⁹⁵ Wood, *a.g.e.*, s. 135.

⁷⁹⁶ Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV", *DİA*, C. 28, İstanbul 2003, s. 415-416.

⁷⁹⁷ *Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice*, Vol. 34, 1666-1668, Ed. Allan B. Hinds, Londra 1935, <https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol35/pp259-278> (Erişim: 20. 04.21); Abbott, *Under the Turk*, s. 8.

⁷⁹⁸ Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 108.

⁷⁹⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 49-50; Wood, *a.g.e.* s. 140-141.

geminin Toskana Grandukası'nın himayesinde olan Cenevizli bir korsan tarafından ele geçirilmesiydi ve paşa güvenli bir şekilde limana çıkarılsa da eşyaları ile mâiyeti hâlâ gemideydi. Bu olaya ziyadesiyle tepki gösteren Osmanlı hükümeti, İngilizlerden tazminat ödenmesini talep ediyor ve paşaya ait her şeyin iadesini istiyordu. Matar'a göre, büyükelçi Finch Floransa'da bulunduğu dönemlerde kurduğu dostane ilişkiler sayesinde granduka ile iletişime geçerek söz konusu krizi yönetmeyi başardı⁸⁰⁰.

Finch'in görev süresinin başlangıcındaki mevcut vaziyete değinmek gerekirse, Osmanlı Devleti'nin bir süre Lehistan sorunuyla meşgul edildiği belirtilmelidir. Bu bağlamda 1672'de Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın serdarlığında düzenlenen Kamanıçe Seferi'nin ardından aynı yıl taraflar arasında Bucaş Antlaşması imzalanırsa da Leh kralının antlaşma şartlarına riayet etmemesi üzerine, 1673'te İkinci Lehistan Seferi için harekete geçildi. Bu sefere IV. Mehmed de katıldı fakat padişah, henüz savaş bitmeden Edirne'ye geri döndü. Çünkü 1675 yılında, şehzadeler için sünnet düğünü ve padişahın kızlarından biri için ise evlilik merasimi düzenlenmesi planlanıyordu⁸⁰¹. Bu şenliklerde, müttefik devletlere tabi temsilcilerin bulunması ise bir gelenektir ve dolayısıyla Sir John Finch de katılacaktı. Bu amaçla İstanbul'dan Edirne'ye doğru yola çıkan büyükelçi ve kumpanya görevlilerinden biri olan Sir Thomas Baines, iki atın çektiği ince işlenmiş kumaşla örtülü bir tahtirevan üzerinde yolculuk yapıyorlardı ve bu atlar da dört katır tarafından sürülen bir başka faytona bağlıydı. Elçinin mâiyeti ve eşyaları ise yüz yirmi atlı, elli beş vagon, gösterişli bir şekilde süslenmiş üç yedek at, biri baş tercümana ait olmak üzere altı ve dört atın sürdüğü iki ayrı fayton şeklindeydi ve bunlar bahsi geçen tahtirevana eşlik ediyorlardı⁸⁰². Bu vesile ile Edirne'ye gitmekte olan Finch, padişahın huzuruna çıkmayı ve ahidnâmenin yenilenmesi sağlamayı planlıyordu.

Nihayet Edirne'ye ulaşan büyükelçi, 19 Mayıs'ta Köprülü Mehmed Paşa ile bir görüşme yaptı ve elçi kabul töreninin ancak şenlikler bittikten sonra olabileceğini öğrendi. Bu süre zarfında Finch, yabancı devletlerin temsilcilerinin bir arada bulunmasını fırsat bilerek; bir süredir problem yaşanan Kudüs ile ilgili görüşmeler yapmaya karar verdi. Kudüs'te Rum-Latin kiliseleri arasında her zaman bir

⁸⁰⁰ Matar, *Britain and Barbary*, s. 114-115.

⁸⁰¹ Özcan, "Mehmed IV", s. 416.

⁸⁰² Abbot, *Under the Turk*, s. 89.

anlaşmazlık söz konusuydu⁸⁰³. Ayrıca elçinin selefinin döneminden itibaren Kudüs-i Şerif'te sakin olan Efrenc rahiplerinin; ellerinde hüccet, evâmîr-i şerife ve hatt-ı hümayûn bulunmasına rağmen kilise ve manastır gibi ziyaretgâhlarına müdahale ediliyor ve mensup oldukları dine göre ibadet etmeleri konusunda var olan izinleri yok sayılıyordu⁸⁰⁴. Ayrıca bölgede bulunan ehl-i örf taifesi hem ruhbanlara hem de ruhbanlara hizmet ettikleri gerekçesiyle suçlanan tercümanlara kötü muamelelerde bulunuyorlardı⁸⁰⁵. Benzer şikâyetlerin devam ediyor olması, Finch'i harekete geçirdi ve elçi, Edirne'de iken vaktinin büyük bir kısmını bu konuya ayırdı. Ancak bu girişimlerin sonuçsuz kaldığı, büyükelçinin 1680 yılında Londra'ya sorunun hâlâ devam ettiğine dair bir rapor göndermesinden anlaşılmaktadır⁸⁰⁶.

Şenliklerin bitmesinin ardından ise şehirde baş gösteren veba salgınından dolayı büyükelçinin padişahın huzuruna çıkması birkaç ay daha gecikti. Ayrıca mevcut vaziyet dolayısıyla elçi, önce bulunduğu noktadan birkaç mil ötedeki Karaağaç Köyü'ne taşındı; ardından ise kaldıkları evde bulunan kişilerin vebaya yakalanması üzerine boş bir arazideki çadırda konaklamaya başladı. Nitekim bu şartlar altında, padişahla muntazam bir görüşme sağlanamadı ve 27 Temmuz'da ani bir tören düzenlendi. Hediyelerin yanı sıra kraldan padişaha hitaben yazılan bir nâme de getiren büyükelçi, ahidnâme metnine bazı yeni hususların eklenmesi sağladı⁸⁰⁷. Aslında Finch'in İngilizlere ait sorunlar ve ticaretle ilgili meseleler dışında değişiklik yapılmasını istediği bir ayrıntı daha vardı. Büyükelçi, ahidnâme metninde İngiliz krallarının sadece "kral" şeklinde anılmasına karşılık Fransız kralları için "padişah" unvanının kullanılmasının kraliyete bir nevi hakaret olduğu iddiasındaydı. Fakat salgının yarattığı olağanüstü koşullar nedeniyle bu tür detaylar dikkate alınmadan metnin tecdidi sağlandı⁸⁰⁸. 1675 yılının Eylül ayının başlarında yenilenen İngiliz ahidnâmesinde⁸⁰⁹; sabık büyükelçi Harvey'in ölümünün ardından yeni büyükelçi

⁸⁰³ Matar, *Britain and Barbary*, s. 117-118.

⁸⁰⁴ Leipzig, B.or.290-01, v. /, B.or.290-01, v. 64b/490; 72b/579.

⁸⁰⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. /, B.or.290-01, v. 72a/572; 74a/591.

⁸⁰⁶ Matar, *Britain and Barbary*, s. 120.

⁸⁰⁷ Matar, *Britain and Barbary*, s. 119-120.

⁸⁰⁸ Gös. yer.; İnalçık, "İmtiyâzât", s. 249.

⁸⁰⁹ 2-11 Eylül 1675 (Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1086) tarihli ahidnâmenin yenilendiği bilgisini veren aynı tarihe ait hüküm için bkz. "Bin seksen altı senesinde rikâb-ı hümayûna gelen İngiltere elçisi iltimâsıyla ahidnâme-i hümayûna bâzı mevad ilhâk olunub tecdîd-i ahd olundukda virilen ahidnâme-i hümayûn bu mahalle kayd olundu." (Leipzig, B.or.290-01, v. 83b/708). 1675 tarihli

olarak gönderilen Sir John Finch'in, "müdebbir ve taşra denizde vâki memleketlerinin hâkimi" şeklinde tarif edildiği görünmektedir⁸¹⁰.

Yenilenen ahidnâme metnine eklenen ilk husus, Halep'teki ticarî emtiâların gümrük değeriyle ilgiliydi. Kütükoğlu, bu maddenin daha önce büyükelçi Crowe tarafından bir nişân-ı şerîf şeklinde elde edildiğini ancak 1675 yılına kadar, bu hususun ahidnâmeye ilave edilmesini ne Crowe'un ne de haleflerinin sağlayabildiklerini iddia etmektedir⁸¹¹. Fakat önceki dönemlere ait birebir aynı içerikte beş nişân-ı şerîf bahsedildiği tespit edildi. Bunlar sırasıyla, 1643 yılının Kasım ayında Sir Sackville Crowe'a; 1663 yılının Mayıs, 1665 yılının Şubat ve 1666 yılının Eylül aylarında Sir Heneage Finch'e ve 1675 yılının Temmuz ayında ise Sir John Finch'e verilmiştir⁸¹². Dolayısıyla meseleyi elçilerin kabiliyeti yerine artan şikâyetlerle ilişkilendirmek ve kalıcı bir hale getirilmek istendiği yönünde yorumlamak daha makul görünmektedir. Tecdid olunan ahidnâmede ithal ürünlerin vergilendirilmesi⁸¹³ konusu dışında birkaç hususa ilişkin yeni maddeler de yer almaktadır.

ahidnâmenin nüshalarının bulunduğu yerler için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 83b-88a/709; BOA, A.DVN. DVE.d 35/1, s. 2-28; Muâhedat Mecmûası, s. 240-248; BOA, TS.MA.e 408/47 s. 1a-5a; BOA, TS.MA.d 7018/2, s. 7-18; BOA, A.DVNS.NMH.d 1, s. 55-67; TNA/FO881/80; *The Capitulations and Articles of Peace between Great Britain and The Ottoman Empire, as agreed upon, augmented and altered at different periods, and finally confirmed by the Treaty of Peace, concluded at the Dardanelles in 1809* (London, 1809); *Treaties &c. between Turkey and Foreign Powers*, s. 247-73. Çalışmada ise ahidnâmenin çeşitli yerlere gönderilen suretlerine dair bilgiler bulunduğu için orijinal metnin en yakın nüshası olan Leipzig, B.or.290-01, v. 83b-88b/709'un kullanılması tercih edildi. Ayrıca bkz. Ülker, *The Rise of Izmir*, s. 185-192.

⁸¹⁰ Leipzig, B.or.290-01, v. 87b/709

⁸¹¹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 28-29.

⁸¹² Söz konusu hükümler sırasıyla şu şekildedir: Leipzig, B.or.290-01, v. 17a/80; 68a/537; 75a/601; 77a/624; 89b/741.

⁸¹³ Zikredilen maddede, tespit edilen ithalat ürünlerinin vergi miktarı, İskenderun'da Londra çukasının her pastavından kırk para, kalayın ve kurşunun Şâmî kantarından elli yedi buçuk para, karziye çukanın her pastavından sekizer para ikişer fülûs, tavşan kürkünün destesinden sekizer para ikişer fülûs; İskenderun'dan Halep'e gelindiğinde ise Londra çukasının her pastavından seksen para, karziye çukanın her pastavından altışar para ikişer fülûs, tavşan kürkünün destesinden altışar para ikişer fülûs, kalay ve kurşunun Halep batmanından birer para olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Halep'ten ihraç edilen emtiâ için ise ham bez, sahtiyan ve Horâsan hindinin her denkinden ikişer buçuk riyal kuruş; penbe ipliği dengine birer riyal kuruş birer rub'; mazu dengine birer rub'; haririn her dengine onar Osmanî; ravend ve tefârik gibi emtiâlar için ise *muhammen tahminleri ile yüz guruşda üç guruş* alınması kararlaştırılmıştır. İlaveten İstanbul ve Galata iskelelerine getirilen emtiâlarla ilgili bir vergilendirme daha yapılmış ve Londra ile İngiliz çukasından *gerek âlâ ve gerek ednâ* farketmeksizin seksener riyal kuruş veya yetmişer esedî kuruş veya yüz kırk dört sağ akçe vergi alınması kararlaştırılmıştır. Felemenk ve diğer milletlere ait sâye, londrine ve iskarlat gibi çukalar için *kadîmden ne minvâl üzere gümrük* alındı ise o miktarın talep edilmesi; İzmir'de ise Londra ve İngiliz çukalarından yüz yirmişer akçe gümrük vergisi alınması karara bağlanmıştır. Ayrıca ahidnâme metninde Ankara ve Beypazarı'ndan satın alınan sof, muhayyer ve tiftik ipliği için ödenen yüzde üç gümrük vergisi dışında *bac-ı ihraç* adı altında akçe tahsil edilmemesi ve Bursa ile

Vergiler dışında ilave edilen bir konu, gemi ile yola çıkmak üzere olan İngilizlerin borçlu olduklarına dair bir iddia ortaya atılırsa; konsolosun kefil olması durumunda bu kimselerin yollarından alıkonulmaması ancak aksi takdirde bölgedeki hükkamın kanaatine göre bir çözüm yolu bulunmasıydı. Ayrıca İstanbul, İzmir, İskenderun ve Kıbrıs başta olmak üzere Osmanlı ülkesindeki iskelelere gelen İngiliz gemilerinden sadece üç yüz akçe selametlik resmi talep edilmesi ve fazlasının alınmaması kararlaştırıldı. Bunların dışında, 1661 ahidnâmesinde de yer alan ve Müslümanlığı tercih eden İngilizlerle ilgili madde detaylandırıldı ve bu kişilerin ellerinde İngilizlere ait emtiâ olduğu tespit edilirse; esvab ve nakdiyyenin sahiplerine götürülmek üzere elçilere teslim edilmesine karar verildi. İlâveten İngilizlerin hakkı, bir dava neticesinde kendilerine tahsil edilirse; söz konusu mahkemede görev alan mübaşire ve çavuşa yüzde iki akçe vergi verilmesi emredildi. Son olarak, “*kral-ı müşârünileyhin matbâhı*” için her sene İzmir, Selanik ve diğer iskelelerden ikişer gemi incir ve üzüm satın alınması konusunda bir madde daha eklendi⁸¹⁴. 1675 tarihli ahidnâmenin suretlerinin biri İngiltere’ye⁸¹⁵; diğerleri de Halep, İzmir ve Kıbrıs konsolosları ile Ankara ve Beypazarı’ndaki İngiliz konsoloslarına gönderildi⁸¹⁶. Aynı ayın sekizinci günü ise metnin bir kopyası Finch’in eline ulaştı⁸¹⁷.

Ahidnâmenin yenilenmesinin ardından büyükelçi İstanbul’a döndü. Bir süre sonra ise Fazıl Ahmed Paşa’nın, II. Lehistan Seferi’nden dönerken hayatını kaybettiği öğrenildi. Sadrazamın ölümüyle birlikte Köprülüler Devrinin sona ermesi, ülke içinde sağlanan düzenin ve seferlerde elde edilen zaferlerin yerini tekrar kaosa ve yenilgilere bıraktığı bir süreci başlattı. Benzer şekilde John Finch de Fazıl Ahmed Paşa ile iyi ilişkiler geliştirmiş ve hatta Girit Savaşı sırasında Türklere karşı savaşan birliklerin içinde İngilizler bulunmadığı için sadrazamın takdirini dahi kazanmıştı⁸¹⁸. Ancak sadâret makamına atanan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa zamanında, büyükelçi ile sadrazam arasında iyi ilişkiler tesis edilmesi bir yana Finch, paşanın kötü tavırlarına

İstanbul’da satın alınan haririn yanı sıra Diyâr-ı Acem ve Gürcistan’dan gelerek İzmir’de Ermenilerden satın alınan harir için *kadîmden gümrük ve mizân resmi* alınmadı ise ve devlete zararı yoksa gümrük talep edilmemesi hususlarına yer verilmiştir, Leipzig, B.or.290-01, v. 87b/709.

⁸¹⁴ Yeni eklenen maddeler için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 88a/709.

⁸¹⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 88a/711.

⁸¹⁶ Leipzig, B.or.290-01, v. 88a/ 712, 713, 714, 715.

⁸¹⁷ Matar, *Britain and Barbary*, s. 119.

⁸¹⁸ Abbot, *Under the Turk*, s. 101.

dahi maruz kaldı⁸¹⁹. Elçi, Kara Mustafa Paşa'yı “*tüm Hristiyan âlemine karşı acımasız bir zalim*” olarak nitelendiriyordu⁸²⁰ ve paşa, 1677 yılında Fransız ve Hollandalı temsilcilerle birlikte Finch'i de huzuruna çağırdığında; büyükelçi, hasta olduğuna dair bahaneler sunacak kadar ürkekti⁸²¹. 1679 yılında Londra'ya gönderilen elçiye ait bir raporda ise Kara Mustafa Paşa'nın yabancı büyükelçilerden para toplamak amacıyla bazı planlar peşinde olduğu ve tüm Avrupalı temsilcilerin paşaya her ay hediye vermesi ile onunla yapılan her görüşmede bir miktar para ödenmesinin talep edildiği yönünde bilgiler bulunmaktaydı⁸²².

1681 yılında Sir John Finch'in görevden alınmasının ardından büyükelçilik vazifesine Lord Chandos getirildi ve yeni büyükelçi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın İngilizler aleyhinde yürüttüğü faaliyetlerine son vermesini isteyen bir mektupla birlikte İstanbul'a geldi⁸²³. Bu dönemde paşa ise ülkenin dış siyasetini yeniden şekillendirecek adımlar atıyordu. İlk önce Ukrayna Kazaklarının Rusya'nın hâkimiyetine girmesi nedeniyle ilk Osmanlı-Rus Savaşı patlak verdi. Daha sonra sadrazam, yönünü Orta-Macaristan'a çevirdi ve kendisi 1658'de Köprülüler tarafından başlatılan Macaristan'a yönelik hâkimiyet mücadelesini devralmak ve bu vesile ile Viyana'ya da hâkim olarak bölgede tam bir üstünlük kurma gayesindeydi. Nihayetinde Avusturya'nın barışı sağlamaya yönelik girişimleri sonuçsuz kaldı ve Osmanlı ordusu, 1683 Haziran'ında Belgrad'dan Viyana'ya doğru ilerlemeye başladı. Chandos ise James'ten kendisini arabulucu olarak görevlendirmesini talep ediyordu çünkü taraflar arasında uzlaşmayı sağlayabildiği takdirde; dünyadaki tüm Hristiyan prenslerden daha iyi anılacağı, Osmanlı sarayı ile dostane ilişkiler kurulacağı ve padişahın hâkimiyetinde olan bölgelerdeki İngiliz ticareti için istenilen ayrıcalıklara ulaşılabilceği kanaatindeydi⁸²⁴. Ancak İngiliz ticaretinin bekası için taraflar arasında

⁸¹⁹ Wood, *a.g.e.*, s. 173.

⁸²⁰ Abbot, *Under the Turk*, s. 359.

⁸²¹ Abbot, *Under the Turk*, s. 201-202; Merlijn Olzon, “A Most Agreeable and Pleasant Creature: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa in the Correspondence of Justinus Colyer (1668-1682)”, *Oriente Moderno*, Vol. 22/3, 2003, s. 659.

⁸²² Ayrıca Londra'ya döndükten sonra büyükelçi, Kara Mustafa Paşa'nın ahidnâmeyi askıya aldığına dair duyumunu; “*Türkiye'den gelmiş en şaşırtıcı ve belki de en üzücü haber*” şeklinde not edecekti. Bkz. Matar, *Britain and Barbary*, s. 120.

⁸²³ C. J. Heywood, “1689-1698 Yılları Arasında İngiliz-Türk Diplomatik İlişkileri”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Ankara 1985, s. 36.

⁸²⁴ Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 199.

arabulucu olma düşüncesi parlamentoda tartışılmış fakat onaylanmamıştı⁸²⁵. Nihayetinde Arnavut Koca İbrahim Paşa'nın birlikleriyle beraber Yanıkkale'ye gitmesi, Kırım hanı Murad Giray'ın ateşli silahlarla donatılan kuvvetlere hafif süvarilerle karşılık veremeyeceğini anlaması üzerine geri çekilmesi ve ağır topların getirilmemesi gibi askeri ve stratejik sorunlar, II. Viyana Kuşatmasının bir bozgunla sonuçlanmasına neden oldu⁸²⁶. Kara Mustafa Paşa da Belgrad'da idam edildi. Chandos ise 1684 yılında Londra'ya geri çağırıldı. Ardından 1686'da büyükelçilik görevine atanan Sir William Soames'in henüz İstanbul'a ulaşmadan Mora'da vefat etmesi üzerine aynı yıl yerine Sir William Trumbull görevlendirildi⁸²⁷.

Söz konusu tarihlerde savaşın şiddeti arttı ve Mukaddes İttifak Antlaşması'nı imzalayan Avusturya, Lehistan ve Venedik ile Osmanlı Devleti arasında olacak şekilde sınırları genişledi. Türkler için olumsuz ilerleyen süreç; önce Macaristan olmak üzere Ayamavra Adası, Koron, Modon, Mora, Atina, Budin gibi çok sayıda yerin elden çıkmasına neden oldu ve 1687'de II. Mohaç Seferi'nin de başarısızlıkla sonuçlanması halkı galeyana getirdi. Bunun akabinde devlet işlerinden uzaklaşan ve zamanının büyük bir kısmını avlanarak geçiren IV. Mehmed, 1687 yılında tahttan indirildi. Trumbull'un büyükelçilik vazifesi, mevcut padişahın tahttan indirildiği ve yerine II. Süleyman'ın geçtiği tarihlerle kesişmekteydi. Saltanat değişikliği, hâlihazırda Kutsal İttifak ile devam eden savaşın son bulması için bir fırsat olarak görüldü ve bu vesileyle cülus haberini ulaştırmak üzere elçi Zülfikar Efendi ve baştercüman Alexander Mavrokordato Viyana'ya gönderildi⁸²⁸.

Aynı tarihlerde İngiltere'de ise bir ihtilal neticesinde James tahttan indirildi ve yerine Oranjlı William hükümdar oldu. Bu tarihten bir yıl sonra Trumbull ve Hollanda elçisi Colyer'in başarısız bir arabuluculuk girişiminde bulunduğu bilinmektedir. Aslında Levant Kumpanyası, elçilerin Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak arasında

⁸²⁵ Heywood, "Türk-İngiliz Diplomatik İlişkileri", s. 36.

⁸²⁶ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye: Köprülüler Devri*, s. 197; Mustafa Turan, "II. Viyana Muhâsarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasî, İdarî ve Askerî Çözüm", *Atatürk Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9, Ankara 1998, s. 400-401. II. Viyana Bozgunu ve ardından başlayan Osmanlı-Kutsal İttifak savaşlarının İngiltere'nin resmi yayın organı olan London Gazette'ye yansımaları için ayrıca bkz. Fatih Gürcan, "*London Gazette*'de Kutsal İttifak Savaşları (1683-1697)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, C. 34, İstanbul 2016, 81-102.

⁸²⁷ Wood, *a.g.e.*, s. 173-176.

⁸²⁸ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye: Köprülüler Devri*, s. 227; Heywood, "Türk-İngiliz Diplomatik İlişkileri", s. 35. Özcan'a göre Viyana giden Zülfikar Efendi kötü muameleye maruz kalmış ve hatta tutuklanmıştı, bkz. Abdülkadir Özcan, "Süleyman II", *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 78.

arabulucu olarak görevlendirilmesini tasvip etmiyor ve bu amaçla yapılacak herhangi bir harcamaya katkı sağlamayı reddediyordu⁸²⁹. Ayrıca Trumbull da bu konuda görev almak için pek istekli değildi⁸³⁰. Ancak yeni kralın stratejik planları, İngiltere'nin kesinlikle taraflar arasında barış tesis edilmesinde aracı olmasını gerekli kılıyordu ve anlaşıldığı üzere kralın kararları, selefine kıyasla çok daha keskin ve netti. Bu girişimler, mevcut karışıklıklardan istifade eden Fransız kralı XIV. Louis'in, Avrupa'daki hâkimiyetini arttırmasıyla yakînen ilişkiliydi. William; Alman prensleri, İspanya ve İsveç ile imzaladığı Augsburg ittifakına tüm Protestan devletleri dâhil etmek istiyor ve bu müttefik devletlerin tamamının Fransa'ya karşı hareket etmesini planlıyordu. Nitekim Louis'in düşmanlarından biri olan Hollanda da benzer bir istekle hareket ediyordu ve bu planın işlemesi için Avusturya'nın Türklerle olan çatışmasına son verilmesi gerekiyordu⁸³¹. Fakat kumpanyanın elçileri desteklememesi, III. William'ın arabuluculuk meselesine büyük bir yatırım yapmasını gerektirdi çünkü bu girişim, tüccarlardan çok hükümetin yararınaydı⁸³².

Osmanlı Devleti tarafında ise Zülfikar Efendi'nin başarısız girişiminin ardından, 1689'da bizzat padişahın katıldığı bir sefer düzenlendi; yani savaş kaldığı yerden devam ediyordu⁸³³. Ayrıca Trumbull'un da bu sefere katıldığına dair bilgiler mevcut olsa da herhangi bir başarı elde edemediği anlaşılmaktadır⁸³⁴. Büyükelçinin görevden alınmasının⁸³⁵ ardından kraldan barışa önayak olmak üzere talimat alan büyükelçiler, Sir William Hussey ve William Harbord'du. Hussey, 20 Nisan 1690

⁸²⁹ Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 201.

⁸³⁰ Heywood, "Türk-İngiliz Diplomatik İlişkileri", s. 36-37.

⁸³¹ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye: Köprülüler Devri*, s. 227-228.

⁸³² *Gös. yer.*

⁸³³ Özcan, "Süleyman II", s. 78.

⁸³⁴ BOA, *İE.HR*, Nr. 3/283. Trumbull ile ilgili farklı bir diğer bilgi ise elçi ile Tunus valisi Cerrah Mustafa Paşa arasında birtakım yazışmalar olduğudur. Paşa, "*muhabbetlü ve hakikatlü dostum*" şeklinde hitap ettiği elçiye 1688 yılında yazdığı mektupta; Malta'ya uğrayarak İstanbul-Tunus arasında yaptığı seyahat sırasında hem Malta hem de Tunus'taki İngiliz konsolosları tarafından hoş karşılandığı için teşekkür ediyor ve elçi aracılığıyla İstanbul'daki gelişmelerden haberdar olmak istediğini ifade ediyordu. Bkz. C. J. Heywood, "A Letter from Cerrah Mustafa Pasha, Vali of Tunis, to Sir William Trumbull (A.H.1099/A.D. 1688)", *The British Library Journal*, Vol. 19, S. 2, London 1993, s. 219.

⁸³⁵ Londra'ya dışişleri bakanı olarak görev yapmak üzere geri çağrılan Trumbull'un diplomatik kariyeri ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Jeremy Black, "British Foreign Policy and International Affairs During Sir William Trumbull's Career", *The British Library Journal*, Vol 19/2, London 1993, s. 199-217.

yılında bu vazife ile görevlendirildi ve 30 Kasım'da Viyana'ya ulaştı⁸³⁶. Daha sonra Edirne'ye gelen yeni büyükelçinin isteği doğrultusunda, bazı eşyalarının İstanbul'a taşınması için kendisine miriden on altı sırim arabası ve beş beygir tahsis edildi⁸³⁷. Ancak büyükelçinin kısa bir süre sonra Edirne'de veba sebebiyle vefat etmesinin⁸³⁸ ardından yerine 2 Kasım 1691'de Harbord seçildi. 1691 yılında Belgrad kalesini korumak üzere görevlendirilen Mısırlı askerlerle birlikte zikredilen kaleye giden yeni büyükelçi⁸³⁹, 1692 yılında ise İstanbul'dan ordu-yı hümayûna ve tam tersi istikamette birkaç yolculuk yaptı⁸⁴⁰. 31 Temmuz 1692'de hayatını kaybeden Harbord'un⁸⁴¹ vefatına dair bilgiler içeren belgede ise “*Roma İmparatorunun yanına İngiltere kralı ve Felemenk Cumhuriyetinin umûrunu görmek üzere Beç kal'asında iken*” ifadesinin bulunmasından ve konunun devamında yer alan hususlardan anlaşıldığı üzere, Harbord kraldan aldığı emir doğrultusunda diğer devletlerle görüşme yaptığı sırada Belgrad'da vefat etmişti. 1692 yılında ise yerine geçici bir süreliğine Hollanda elçisi Heemskerck görevlendirildi ve özellikle kendisinin “*ordu-yı hümayûna dâhil olana kadar*” Tuna Nehri civarında ve Sirem tarafında bulunan çetelerden korunması emredildi⁸⁴². 5 Eylül 1692'de ise Harbord'un ardılı olarak, bir süre Viyana'da da büyükelçilik görevi için bulunan Sir William Paget seçildi⁸⁴³. Heemskreck, Paget'in Viyana'da olduğu sıralarda tanıştığı biriydi ve her iki temsilci birbirinden pek haz etmiyordu⁸⁴⁴.

Silahdâr Fındıklılı Mehmed Paşa, büyükelçinin İstanbul'a geldiği zamana da değindiği eserinde Paget'i; “*Devlet-i Osmaniyye ile Roma İmparatoru beyninde olan Kanlı Cengi ref' ve araya girüb tavâssut ricâsıyla İngilis kralı tarafından tâyin olunan elçisi*” şeklinde tanımlar. Ayrıca “*Cemâziye'l-âhirin dördüncü salı günü*” Edirne'ye gelen elçinin, padişah tarafından Saraçhane Kasrı'nda seyredildiğine ve Paget'in Timurtaş'da bulunan konakta misafir edileceğine dair bilgiler verir. Bunlara ek olarak

⁸³⁶ Wood, *a.g.e.*, s. 318.

⁸³⁷ BOA, *C.HR.*, Nr. 96/4777. Aynı hususla ilgili olarak ayrıca bkz. BOA, *İE.HR.*, Nr. 3/334.

⁸³⁸ Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 63.

⁸³⁹ BOA, *MD 101*, s. 79/245.

⁸⁴⁰ BOA, *MD 104*, s. 87/385; 95/421; 96/431. Ayrıca bu yolculuklar için elçiye tayin edilen nafaka ve yirmi yedi araba hakkında bkz. BOA, *İE.HR.*, Nr. 3/286; 3/316.

⁸⁴¹ Wood, *a.g.e.*, s. 318; Heywood, *a.g.m.*, s. 41.

⁸⁴² BOA, *MD 104*, s. 96/432.

⁸⁴³ Wood, *a.g.e.*, s. 318.

⁸⁴⁴ Heywood, “Türk-İngiliz Diplomatik İlişkileri”, s. 41.

elçi, Hollanda büyükelçisiyle birlikte saraya davet edilmiş ve hem padişah hem de devlet görevlileriyle görüşmeler yapmıştır⁸⁴⁵. Paget'in görev süresinin ilk iki yılında kayda değer bir sonuca ulaşamadığı bilinmektedir⁸⁴⁶. Belki de bu durum, yukarıda bahsedildiği üzere, pek anlayamadığı bir isim olan Heemskreck ile ortak hareket edememesinden kaynaklanıyordu. Nitekim 1695'te yaşanan taht değişikliğinin ardından Osmanlı cephesinde savaşın seyrine yönelik fikir ayrılıklarının başlamasıyla birlikte, İngilizler bir süre daha arka planda kalacak ancak sonra daha etkin bir rol üstlenmek üzere harekete geçeceklerdi.

II. Ahmed'in vefat ettiği 1695 yılına kadar savaş, aralıklı çatışmalar halinde devam etti ve Osmanlı Devleti, daha önce yeniden ele geçirdiği Belgrad gibi önemli mevzileri elinde tutmaya devam ederken; 1695 yılında Malta ve Papalık gemileri, Sakız'ı işgal etti⁸⁴⁷. Bu olaydan bir süre sonra Sultan II. Ahmed hayatını kaybetti ve ardından IV. Mehmed'in oğlu II. Mustafa tahta geçti. İngiltere'nin arabuluculuk rolünü üstlenmek istediği tarihlerde yeni padişah, bizzat ordunun başında sefere çıkarak savaşa son verme taraftarıydı. II. Mustafa'nın verdiği bir emirle toplanan divandan sonra başta sadrazam olmak üzere devlet ricâlinin büyük bir kısmının yeni bir sefer düzenlenmesine karşı oldukları anlaşıldı. Çünkü zaten uzun zamandır devam eden muharebenin bir süre için daha uzaması, hazineye ziyadesiyle yük olacaktı ve padişahın Edirne'de kalmasının daha makul olduğu düşünülüyordu. Fakat sultan, tahta çıktığı yılın Haziran ayında Birinci Avusturya Seferi'ni tatbik ettirecek kadar kararlı ve istekliydi⁸⁴⁸. Bu seferde birkaç yerin ele geçirilmesi, padişahın *gazi* unvanına layık görülmesini sağlarken; yeni bir tehlike baş gösterdi ve Kutsal İttifak'a katılan Rusya, Azak'ı ele geçirdi⁸⁴⁹.

Öte yandan Kaptanıderya Mezomorto Hüseyin Paşa serdarlığında hareket eden Osmanlı donanması, Sakız ve Mora civarında Venedik'e karşı başarılar elde ederken; 1696 yılında gerçekleşen İkinci Avusturya Seferi'nde de birkaç bölge ele geçirildi. Bu zaferler, padişahın Avusturya'dan gelen barış teklifini reddetmesine yetti. 1697 yılında

⁸⁴⁵ Türkal, *a.g.e.*, s. 1477-1478. Ayrıca Paget'in Timurtaş Konağı'ndaki mekûlat ve meşrubâtına dair makbuz için bkz. BOA, *İE.HR.*, Nr. 4/359.

⁸⁴⁶ Heywood, "Türk-İngiliz Diplomatik İlişkileri", s. 41.

⁸⁴⁷ Mücteba İlgürel, "Ahmed II", *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 33-34.

⁸⁴⁸ Abdülkadir Özcan, "Mustafa II", *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 276.

⁸⁴⁹ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye: Köprülüler Devri*, s. 264-268.

düzenlenen son Avusturya Seferi ise hedefin neresi olacağı konusundaki fikir ayrılıkları ve yanlış kararlar nedeniyle hezimetle sonuçlandı⁸⁵⁰. Bu tarihe kadar geçen süre, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin ziyadesiyle durgun geçtiği zamanlardı çünkü Fransızlara sempati duyan sadrazam Elmas Mehmed Paşa'nın varlığı ve İngiliz gemilerinin korsanlık faaliyetlerinde bulunduğu şikâyetler, Paget'in mevkiini ve ilişkilerin gidişatını etkiledi. Büyükelçi, 1695 ve 1697 yıllarında Edirne'ye gitme girişimde bulunsa da savaşın sonuçlanmasına dair herhangi bir başarı elde edemedi⁸⁵¹. Bu arada 1697 yılında İngiltere'ye geri çağrılmayı talep eden Paget, görev süresinin beş sene daha uzayacağından habersizdi⁸⁵².

1697 yenilgisi ve aynı yıl devletin destek görmeyi umduğu müttefikleri Fransa'nın Avusturya ile Ryswick Antlaşmasını imzalaması⁸⁵³ ve bu sayede Avusturya'nın toparlanma fırsatı bulması gibi etkenler, Osmanlıları savaşın sonlandırılması konusunda harekete geçirdi. Padişah, barış teklifinin Avusturya'dan gelmesi taraftarıyken; başta sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa olmak üzere devlet ricâli, bu yıpratıcı savaşın bitmesi gerektiğini düşünüyorlardı⁸⁵⁴. Her zaman iki cephede birden savaşmaktan kaçınan Osmanlı Devleti'nin; Avusturya, Venedik ve Rusya ile ayrı ayrı mücadele ediyor olması fazlasıyla riskliydi ve ülkenin her türlü kaynağını tüketmesi kaçınılmazdı. Nihayetinde Amcazâde Hüseyin Paşa; Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşını sonlandıracak ilk adımı, Paget'in Edirne'ye gelmesini emrederek attı. 18 Aralık'ta bölgeye ulaşan büyükelçiyi sadrazamın görevlendirdiği baştercüman Mavrokordato karşıladı⁸⁵⁵. Daha önce Viyana'ya Zülfikar Efendi ile gönderilen bu kimse, benzer şekilde barış müzakerelerine katılacak ve aracı devletlerin temsilcileriyle irtibatta olacaktı.

İngiliz büyükelçisi, ilk görüşmesini Köprülü Hüseyin Paşa ile gerçekleştirdi ve daha sonra birkaç defa Mavrokordato ile bir araya geldi⁸⁵⁶. Taraflar arasında yaptığı

⁸⁵⁰ Özcan, "Mustafa II", s. 277.

⁸⁵¹ Heywood, "Türk-İngiliz İlişkileri", s. 41.

⁸⁵² Colin Heywood, "This Great Work: Lord Paget and the Processes of English Mediating Diplomacy in the Latter Stages of the Sacra Lega War (1697-1698)", *The Treaties of Carlowitz (1699)*, Ed. Colin Heywood-Ivan Parvev, Hollanda 2020, s. 41.

⁸⁵³ İnalçık, "İmtiyâzât", s. 249.

⁸⁵⁴ Özcan, "Mustafa II", s. 278.

⁸⁵⁵ Heywood, "Türk-İngiliz İlişkileri", s. 43.

⁸⁵⁶ Heywood, "This Great Work: Lord Paget", s. 505.

görüşmelerin ardından Paget, Avusturya'nın ele geçirilen bölgelerle birlikte mevcut sınırların korunması durumunda barış yapmayı kabul ettiğini sadrazama ilette. Kırım Hanı Giray, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, yeniçeri ağası ve kul kethüdasının bir araya geldiği bir toplantıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin de barışın sağlanması taraftarı olduğu kesinleşti. Fakat Avusturya, Protestanların sığındığı bir yer olan Erdel'in Türklerin hâkimiyetinde olmaması gerektiğini savunmaktaydı ve Rusya'nın da barışa dâhil edilmesini talep etmekteydi. Erdel sorunu bir süre gündemde kalsa da nihayetinde Osmanlıların Erdel'den vazgeçmesi durumunda diğer tüm isteklerinin kabul edileceği teklifiyle birlikte şartlar, 27 Ocak 1698'de onaylandı ve barış müzakereleri için hazırlıklar başladı. 30 Mayıs'ta Edirne'den Belgrad'a hareket eden sadrazam, Reîsülküttâb Râmi Mehmed Efendi⁸⁵⁷ ile Mavrokordato'yu İngiliz elçisi Paget ve Hollanda elçisi Jacobus Colyer eşliğinde ittifak temsilcileriyle görüşmek üzere önden gönderdi. Çünkü barış müzakerelerinin olumsuz sonuçlanması ihtimaline karşı ordu eşliğinde hareket ediliyordu⁸⁵⁸.

Büyükelçiyi fazlasıyla destekleyen III. William, barışı sağlamaya yönelik faaliyetlerde kullanılmak üzere Paget'e yüklü bir miktarda harcama yapmıştı ve bu rakam, 1697-1699 yılları arasındaki dönem için on dokuz bin sterlin civarındaydı. Büyükelçinin hizmetindeki görevliler ve tercümanların maaşları, Londra ve Viyana'ya gönderilen ulakların masrafları, ulaşım, konaklama ve beslenme gibi ihtiyaçların yanı sıra Osmanlı devlet adamlarına verilen bazı hediyeler de kral tarafından temin edilmekteydi⁸⁵⁹. Mesela Paget, sadrazamlık makamına tayin edileceğini düşündüğü Hasan Paşa'ya yaylı bir saat hediye etti ancak onun yerine Amcazâde Hüseyin Paşa'nın görevlendirilmesi, bu stratejiyi etkisiz bıraktı⁸⁶⁰. Şunu belirtmek gerekiyor ki William'ın sonuca ulaşmak için her türlü yardımı sağlamaya açık olması, İngiltere'nin dış siyasetinde izlenecek yol konusunda ne derece kararlı olduğunu gösterir

⁸⁵⁷ Râmi Mehmed Efendi, reîsülküttâb olarak ilk defa 1694 yılında göreve başladı ancak sadrazam Elmas Ahmed Paşa ile yaşadığı anlaşmazlık neticesinde daha sonra görevden alındı. 1697 yılında ise paşanın Zenta'da vefat etmesi üzerine tekrar aynı makama atandı. Bir süre sonra ise Karlofça Antlaşması'nın müzakereleri için görevlendirilen Râmi Mehmed Efendi, bu müzakerelerin seyrine dair Sulhnâme isimli eserini kaleme aldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Ahışalı, "Râmi Mehmed Efendi", *DİA*, İstanbul, 2007, s. 449-451.

⁸⁵⁸ Heywood, "This Great Work: Lord Paget", s. 505.

⁸⁵⁹ Talbot, *British-Ottoman Relations*, s. 201-202.

⁸⁶⁰ Michael Talbot, "Gifts of Time: Watches and Clocks in Ottoman-British Diplomacy (1693-1803)", *Jahrbuch für Europäische Geschichte* 17, 2016, s. 61.

nitelikteydi. Bunların yanı sıra Paget'in bazı masrafları Osmanlı Devleti tarafından da karşılanıyordu. Tayinat ödemesi⁸⁶¹ ve erzak temini⁸⁶² dışında; büyükelçinin Niş'ten Belgrad'a yaptığı yolculuk için tahsis edilen develerin masrafları⁸⁶³, elçinin nezdine tayin edilen çavuşların tayinat ve yiyeceklerine dair harcamalar ve yine elçinin yolculuk yaptığı geminin navlun bedeli⁸⁶⁴ Osmanlı hazinesinden karşılanmıştı.

Taraflar arasında müzakereler henüz başlamadan önce ilk fikir ayrılığı, görüşmelerin nerede gerçekleşeceği konusunda oldu. Kutsal İttifak üyeleri, Viyana veya Debrecen'in uygun olduğu kanaatindeyken; devlet ricali, düşman hâkimiyeti altında olan herhangi bir bölgeyi kabul etmiyordu⁸⁶⁵. Paget ise Avusturya sınırındaki bir kasaba veya şehrin iâşenin sağlanması veya konaklama açısından uygun olacağına dair söylemlerle devlet ricalini ikna etme konusunda harekete geçse de başarılı olamadı ve dahası Osmanlı Devleti nezdinde, elçinin Avusturya lehine bir siyaset izlediği şeklinde bir algı oluştu⁸⁶⁶. Nihayetinde tarafsız bir alan seçilmesi kararına varıldı ve Karlofça makul bulundu. Osmanlı temsilcileri, bölgenin Belgrad tarafında; müttefik devletlere ait temsilciler ise Petrovaradin civarında kamp kurdular ve her iki tarafın ortasında, İngiliz ve Hollandalı temsilcilere ait kamp alanı bulunuyordu⁸⁶⁷. Ardından görüşmelerin yapılacağı çadırın kim tarafından ve nerede kurulacağıyla ilgili de bir anlaşmazlık daha yaşandı fakat Paget'in devreye girmesi ile bu görevi Râmi Mehmed Efendi üstlendi⁸⁶⁸. Daha sonra Paget ve Colbert, müzakereler sırasında da

⁸⁶¹ BOA, *İE.HR.*, Nr. 6-538.

⁸⁶² BOA, *İE.HR.*, Nr. 5-523.

⁸⁶³ BOA, *İE.HR.*, Nr. 6-542.

⁸⁶⁴ BOA, *İE.HR.*, Nr. 6-541.

⁸⁶⁵ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, bu isteği şu şekilde ifade eder: "...Evvelâ, Devlet-i Aliyye'nin murahhas elçileri Budin'e veyâhûd Pespirem varoşuna veyâhûd ta bura gelsünler hiç olmaduğu hâlde Ösek'e gelsünler, kadîmden böyle olagelmişdir didiler. Ve Devlet-i Aliyye elçileri gelmezler ise, mutavassıt olan İngiltere ve Felemenk elçileri tabura gelmek üzere tâleb eylediler. Niçe kerre âdemleri vardı ve geldi, aslâ sözleri ısgâ olunmayub, hudûd-ı İslâmiyyeden bir münâsib mahalle gelürler. Yohsa Devlet-i Aliyye murahhasları gönderilmez bu bahâne ile ceng ü cidâl murâdları ise görüşmek hâzırımız. Bi-z'zarûrî Varadin ile Belgırad arasında Karlofça nâm mahalde mükâleme olunmağı ihtiyar ve mahall-i mezbûrede tarafeynden evler ve âhûrlar binâ olunub mükâlemeye karar virilüb dört milletin elçileri gelüb cem' olunca Belgırad ve Semendire sahralarında Ordu-yı hümayûn üç ay mikdârı meks ü ikâmet eylemeğe sebep oldu...", Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *a.g.e.*, s. 645.

⁸⁶⁶ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *The Reisulkuttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz*, Princeton University, Ph.D. Dissertation, Michigan 1963, s. 63-64.

⁸⁶⁷ Monika Molnar, "Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, s. 1447.

⁸⁶⁸ Mübahat Kütükoğlu, "Karlofça", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 505.

herhangi bir çatışma çıkmaması ve görüşmelerin seyrinin olumsuz ilerlememesi gayesiyle bir kurallar listesi oluşturdu ve büyükelçilerin imzaladıkları bu liste tüm devletlerin temsilcilerince tasdik edildi⁸⁶⁹.

Tüm Mukaddes İttifak üyeleriyle ortak bir antlaşma yapılması mümkün değildi ve bu nedenle taraflar arasında müstakil görüşmeler gerçekleşiyordu. Önce Avusturya ile müzakereler başladı ve sınırların belirlenmesiyle ilgili bir problem, Paget ve Colbert'in devreye girmesine neden oldu. Müzakerelerin devam etmesi gerektiğini savunan arabulucular, tarafların hâkimiyetinde olacak bölgeler kararlaştırıldıktan sonra sınırlarla ilgili meselenin yeniden ele alınmasını önerdiler⁸⁷⁰. Avusturya ile bir süre sonra uzlaşmaya varılsa da diğer devletlerle yaşanan problemler sürecin uzamasına neden oldu. Nihayetinde 24 Ocak 1699'da Rusya ile bir ateşkes ve iki gün sonra ise Avusturya, Venedik ve Lehistan ile barış antlaşmaları imzalandı⁸⁷¹.

Osmanlı temsilcilerinin müttefik devletlerle ayrı ayrı yaptıkları görüşmelerin hepsine Paget'in de iştirak etmesi ve gerekli durumlarda taraflar arasında ortak noktayı bularak çözüm üretmesi, sürecin sonuçlanmasına ziyadesiyle katkı sağladı. Bu süre zarfında İngiliz büyükelçisinin sekreteri ve ulaşı ise Londra, Viyana ve Edirne arasında çok sayıda yolculuk yapmış ve söz konusu devletler için gerekli iletişimi sağlamıştı⁸⁷². Osmanlılar nezdinde en önemli rolü ise Rami Mehmed Paşa üstlenmiş ve diplomasi yeteneği sayesinde elde ettiği başarılar padişah tarafından da takdir edilmişti⁸⁷³. İtalyanca ile Latinceye hâkim olan ve yurtdışında geçirdiği zaman dolayısıyla Hristiyan dünyasına da yakın olan baş tercüman Mavrokordato'nun varlığı da müzakereler için büyük avantajdı⁸⁷⁴. Tüm bu görevlilerin istişare ederek birlikte hareket ediyor olması, 1683 yılından beri devam eden savaş halinin nihayet neticelenmesine imkân vermişti.

⁸⁶⁹ Abou-El-Haj, *The Reisulkuttab and Ottoman Diplomacy*, s. 68.

⁸⁷⁰ Abou-El-Haj, *The Reisulkuttab and Ottoman Diplomacy*, s. 77.

⁸⁷¹ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, "Ottoman Diplomacy at Carlowitz", *Journal of American Oriental Society*, C. 87/4, Kasım-Aralık 1967, s. 509-511; Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye: Köprülüler Devri*, s. 276-277.

⁸⁷² Selim Hilmi Özkan, "II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, Ağustos 2017, s. 9.

⁸⁷³ Ahışhalı, "Râmi Mehmed Efendi", s. 450.

⁸⁷⁴ Molnar, *a.g.m.*, s. 1446-1447.

Savaş ve karışıklıklarla dolu bir dönemin, Osmanlı ülkesindeki İngilizlere de sirayet etmesi kaçınılmazdı. Bu süreçte ilk etkiler, çeşitli bölgelerdeki devlet ricalinin hareketlerine yansdı ve bu başına buyruk kimseler, ahidnâmeye uygun olmayan bir şekilde Osmanlı sularındaki İngiliz gemilerinin seyrüseferine ve tüccarların faaliyetlerine ket vurmaya başladılar⁸⁷⁵. Aslında Girit Savaşı nedeniyle 1669'a kadar benzer problemler yaşansa da ilerleyen yıllarda söz konusu usulsüzlüklerin şiddetinde bir artış oldu. İngiliz-Rus Savaşının henüz yeni başladığı 1672 tarihinde; İstanbul ve Galata yasakçıları, kapıcıları, gümrük hüddâmı ve kâtibi, voyvoda, zindancılar ve Galata'daki yeniçeri zabıtlarıyla Bağkapanı kantarcısının, İngilizlerden *haraç* adı altında akçe talep etmelerine dair bir şikâyet saraya iletili ve ilgili görevliler için emirler çıkarıldı⁸⁷⁶. Yine aynı tarihte Gelibolu ve Boğazhisar'daki görevliler, İngiliz gemilerinden *geçit akçesi* isteyerek tüccarların seyrüseferine engel oluyorlardı⁸⁷⁷. Söz konusu savaşın sonlarına doğru ve Kara Murad Paşa'nın sadrazamlığı döneminde ise benzer problemler kademeli olarak artış gösterdi ve Viyana Bozgunu'na kadar olan aralıkta ise had safhaya ulaştı. İngiliz büyükelçileri vasıtasıyla saraya iletilen şikâyetlerden ilki; bir limana gelen ve yüzde üç gümrük vergisini ödeyen İngilizlerden, aynı limanda veya başka bir limana gidildiğinde *selâmetlik akçesi* talep edilmesi idi⁸⁷⁸. Aynı yıl Halep'teki muhassılın üç yüz akçe olarak alınması gereken selâmetlik resminin fazlasını talep ettiği⁸⁷⁹ ve 1678'de yine bu konuda şikâyetler olduğu bilinmektedir.

Yüksek veya daha aşağı rütbe farketmeksizin devlet görevlilerinin pişkeş ve hediye talebinde de benzer bir artış vardı ve özellikle merkezden uzak noktalarda durum daha vahim bir haldeydi. Mesela Trablusşam beylerbeyi, bölgedeki limana gelen İngiliz gemilerinden iki bin beş yüz kuruş veya bunun iki katı değerinde eşya

⁸⁷⁵ Benzer şekilde Ülker, 1688 yılında cereyan eden deprem ve Osmanlı-Mukaddes İttifak Savaşının İzmir'deki İngiliz ticaretini etkilediğini ve mevcut fırsattan yararlanan yerel güçlerin kontrolden çıktığını anlatır. Hatta Ülker'e göre, diğer yabancı tüccarlar gibi İngilizler de İzmir'den taşınmayı ve ticari faaliyetlere devam edebilecekleri yakın bölgelere yerleşmeyi düşünmeye başlamışlardı, Necmi Ülker, "Batılı Gözlemcilere Göre", s. 344.

⁸⁷⁶ Leipzig, B.or.290-01, v. 81b/684.

⁸⁷⁷ Leipzig, B.or.290-01, v. 81b/686.

⁸⁷⁸ 1676 yılında John Finch; İzmir, Trablusşam, İskenderun, Kıbrıs, Mora ve Kuşadası limanlarındaki devlet görevlilerine bu konuda emirler gönderilmesini sağlamıştı. Sırasıyla bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 88b/716, 717, 718, 719, 720, 721.

⁸⁷⁹ Leipzig, B.or.290-01, v. 90b/755.

talep ediyor ve verilmediği takdirde cebren alma yoluna başvuruyordu⁸⁸⁰. Bunun dışında Halep muhassılı Yusuf, gümrük vergisi ödenmesine rağmen tüccarlara ait eşyaları alıkoyarak pişkeş ve hediye talebinde bulunuyordu⁸⁸¹. Halep ve İskenderun eminleri, tüccarlardan rüşvet istiyorlar ve verilmediği takdirde eşyaların gemilerden indirilmesine izin vermiyorlardı⁸⁸². Kıbrıs defterdarı ise Francesko isimli bir İngilizden *kul mevâcibi* adıyla üç yüz kuruş almış ve geri ödemekte zorluk çıkarmıştı⁸⁸³. Öte yandan önemli ticaret merkezleri olan Mora ve İzmir’de İngiliz tüccarlar aleyhinde maliye tarafından emr-i şerîfler ibraz edilmişti⁸⁸⁴. Bunların yanı sıra İngilizlerin hizmetinde olan Yahudilerden de benzer taleplerde bulunuluyordu. Mesela İstanbul’a bağlı Belgrad köyünde birer eve sahip olan İngiliz büyükelçisinin tercümanları Antonie ve Dimitri’den, *sürsat* ve *iştirâ akçesi* adı altında vergi istenmişti⁸⁸⁵. Sayıları arttırılabilecek çok sayıda benzer örnek, mevcut durumun asayişine ne derecede etkilediğini gözler önüne sermektedir. Aynı tarihlerde İngilizlere ve onlara ait gemilere verilen yol hükümleri, icâzet-i hümâyûnlar ve izn-i hümâyûnların sayılarında da benzer oranda bir artış gözlemlenmiştir. Bunların yanı sıra 1681 yılında Mora iskelelerine İngiliz bayrağı altında gelen *harbi kefare* gemileri yüzünden, bölgeye gelen her gemi için İngiliz konsolosunun mahkemeye başvurması ve geminin İngilizlere ait olduğuna dair sicile kayıt yaptırması şartı koşulmuştu⁸⁸⁶. Muhtemelen bu yöntem, farklı yerlerde de uygulanıyordu. Zikredilen tüm meseleler, İngiliz ahidnâmesine aykırı hususlar olduğu gibi Levant Kumpanyası’nın ticari açıdan zarar görmesine yol açan gelişmelerdi.

İngiliz ticaretine mâni olan bir diğer etken ise Osmanlı ülkesi ve sularının çok ötesinde ortaya çıktı. Akdeniz ticaretinde İngilizlerin zorlu bir rakibi olan ve bir süredir geri planda bırakılan Fransa, 1669 yılında deniz kuvvetleri bakanlığına atanan Jean-Baptiste Colbert (1669-1683) ve halefi Seignelay (1683-1690) öncülüğünde yeniden

⁸⁸⁰ Leipzig, B.or.290-01, v. 89a/735.

⁸⁸¹ Leipzig, B.or.290-01, v. 90b/756. Benzer şekilde, Kaptanıderya Mısırlı İbrahim Paşa ile Kaptanıderya Helvacı/Palabıyık Yusuf Paşa’nın da İngiliz gemilerinden pişkeş ve hediye talebinde bulunduğu bilinmektedir, bkz. Ülker, “İngiliz Tüccarına Dair Ticari Problemler”, Belge: IX, XVIII.

⁸⁸² Leipzig, B.or.290-01, v. 93b/798; 94a/798.

⁸⁸³ Aynı konuya dair belgeler için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 89b/738, 739; 92a/770.

⁸⁸⁴ Mora’yla ilgili hüküm için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 91b/764; İzmir için bkz. Leipzig, B.or.290-01, v. 90b/754.

⁸⁸⁵ Leipzig, B.or.290-01, v. 92a/768.

⁸⁸⁶ Leipzig, B.or.290-01, v. 95a/814.

teşkilatlandı ve daha güçlü bir şekilde Levant'a dönüş yaptı⁸⁸⁷. Ayrıca 1670-1689 aralığında Akdeniz'de faaliyet göstermek üzere kurulan dört Fransız kumpanyası, ticareti yeniden ele alma isteklerini gösterir nitelikteydi. Buna ek olarak; Levantta rağbet gören kumaş endüstrisinin Fransa'da yeniden canlanması için ülkeye Hollandalı kumaşçılar getirilmiş, fabrikalar kurulmuş, teşvik için üreticilere ücretsiz kullanım hakkı verilmiş ve ihracatçılara uzun vadeli krediler tahsis edilerek tam bir devlet desteği sağlanmıştı⁸⁸⁸. Nihayetinde 1673 yılında yenilenen ahidnâme ile birlikte, mevcut gümrük resmini %5'den %3'e indirmeyi başaran Fransızlar, İngilizlerle eşit şartları sağladılar ve dahası Fransız kumaşları, İngilizlerin ihraç ettiklerinden çok daha ince ve gösterişliydi⁸⁸⁹.

Tüm bu olumsuzlukların yanı sıra 1686 yılında başlayan Dokuz Yıl Savaşı, İngiliz levant ticaretinin neredeyse tamamen durmasına neden oldu. En önemli gelişme ise müttefik İngiltere ve Hollanda filolarına tek başına meydan okuyan Fransa'nın, 1690'da gerçekleşen Beachy Head Savaşı'ndan kayıp vermeden ayrılmasıydı⁸⁹⁰. Onların aksine İngiliz-Hollanda filosunun hezimete uğraması, Manş Denizinin bir süreliğine Fransa hâkimiyetine girmesine sebebiyet verdi. Nitekim bu durum, İngiliz gemilerinin limandan ayrılmasını imkânsız kıldı ve bu sebeple Fransızların mağlup edildiği 1692 yılına kadar kumpanyaya ait hiçbir gemi Osmanlı ülkesine gelemeydi⁸⁹¹. Öte yandan 1680 yılından itibaren İngiliz ticaretini etkileyen bir diğer unsur, Doğu Hindistan Kumpanyası'nın saldırgan faaliyetleriydi⁸⁹². Bu kumpanya; Hint ipeklilerinin üretimini ve ithalatını arttırmak için çeşitli yollara başvurmuş, Hindistan'a taklit edilmesi için örnek desenler yollanmış ve yeni tekniklerin uygulanması için bölgeye İngiliz dokumacı ve boyacılar göndermişti. Bu teşvikler sayesinde kumpanyanın gelişen ithalat kalemi, sadece ithalatının yüzde üçü ipek

⁸⁸⁷ Donald Pilgrim, "The Colbert-Seignelay Naval Reforms and the Beginnings of the War of the League of Augsburg", *French Historical Studies*, Vol. 9, No. 2, Ağustos 1975, s. 235-236; Faroqhi, *Ottoman Empire and the World Around It*, New York 2004, s. 145. Ayrıca bkz. Ülker, *The Rise of Izmir*, s. 131-133.

⁸⁸⁸ Wood, *a.g.e.*, s. 147.

⁸⁸⁹ Wood, *a.g.e.*; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 51.

⁸⁹⁰ Pilgrim, *a.g.m.*, s. 249-250; Ülker, *The Rise of Izmir*, s. 183.

⁸⁹¹ Wood, *a.g.e.*, s. 149; Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri*, s. 51-52.

⁸⁹² Aslında Levant ve Doğu Hindistan Kumpanyaları, ipek ticareti konusunda 1660'lardan itibaren bir rekâbete girişmişler ve ilerleyen süreçte taraflar arasındaki bu çekişme katlanarak artmıştı, Christine Laidlaw, *Levant'taki İngilizler: 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuyla Ticaret ve Siyaset*, Çev. Hakan Abacı, İstanbul 2014, s. 40.

ticaretinden müteşekkil olan Levant Kumpanyası'nı etkilemekle kalmamış; İngiltere'deki hem ipek hem de yün imalâtına tesir etmişti. Bahsedilen tüm siyasal ve ekonomik sebepler, Levant Kumpanyası'nın ticari faaliyetlerine fazlasıyla zarar vermiş ve söz konusu yapının kaybı yüzyılın sonlarına doğru altı yüz bin sterlin civarına ulaşmıştı⁸⁹³.

Ele alınan tüm bu etkenlerin de tesiriyle kumpanya büyükelçilerin faaliyetlerine destek sağlamayı kesinlikle reddediyordu. Tüccarların maddi kayıpları ve İngiltere'nin diğer ülkelerle olan ilişkileri, doğal olarak İstanbul'daki büyükelçilerin eylemlerine de yansdı ve padişahın izlediği politikalar çerçevesinde ve kraldan aldıkları talimatlar dolayısıyla diplomatik faaliyetlerini sürdüren büyükelçiler, mevcut koşullar nedeniyle ticari alanda etkin olamadılar. Tüm bu sebepler ise Levant Kumpanyası'nın büyükelçiler üzerindeki etkinliğini büyük oranda düşürdü ve dolayısıyla bu tarihlerde Osmanlı ülkesine gelen İngiliz büyükelçiler, ağırlıklı olarak diplomatik meselelerle ilgilendiler.

⁸⁹³ Wood, *a.g.e.*, s. 143-144.

SONUÇ

XVI. yüzyılın sonlarında tesis edilen Osmanlı-İngiliz diplomatik ve ticari ilişkileri, İstanbul'da daimî olarak görev alan tek bir büyükelçi bünyesinde idare edildi. XVII. yüzyılın ortalarına kadar bu temsilciler, Osmanlı ülkesinde faaliyet göstermek üzere kurulan Levant Kumpanyası'na mensup üyeler vasıtasıyla seçildiler. Büyükelçilik makamının iki yönlülüğü diplomatik ve ticari ilişkileri birbirinden ayırmayı zorlaştırsa da bu tezde, ticari ilişkilere odaklanan mevcut literatürün aksine, diplomasi tarihine yoğunluk verilerek ve ticari meselelere olabildiğince az değinilerek büyükelçilerin faaliyetleri üzerinden diplomatik münasebetlerin aydınlatılmasına ağırlık verildi. Aynı zamanda, sadece İngiliz elçiler değil ayrıca İngiltere'ye gönderilen Osmanlı elçilerinin faaliyetleri de bu çerçevede ele alındı.

1582 yılında görevlendirilen ilk büyükelçi William Harborne ile 1692 yılında atanan yüzyılın son büyükelçisi Lord Paget'e kadar İstanbul'da görev alan toplam on sekiz elçinin faaliyetleri; dönemlerinin mevcut şartları, yönetimi ele alan hükümdarların izledikleri politikalar, savaşlar ve isyanlar gibi çok sayıda faktöre göre şekillendi. XVII. yüzyılın başlarına kadar olan süreçte, William Harborne ve Edward Barton'un faaliyetleri İspanya tehlikesi çerçevesinde gelişim gösterdi. Elizabeth ve II. Felipe arasındaki düşmanlık, İngiltere kraliçesinin ortak hareket etmeyi arzuladığı Osmanlı hükümdarları ile sıkı ilişkiler geliştirmesine neden olduğu gibi; aynı tarihlerde Safeviler ile mücadele içinde olan Osmanlı Devleti de İspanya'ya karşı benzer bir ittifak kurma amacıyla İngilizlere yakın ilgi gösterdiler. Bu bağlamda özellikle Barton, önce Safeviler sonra Lehistan ve daha sonra da Avusturya ile Osmanlılar arasındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması meselelerinde rol aldı. Bunların her biri için arabulucu rolünü üstlenme arzusunda olan büyükelçi, sadece Lehistan konusunda başarılı olabildi.

XVII. yüzyıl ise her iki ülkede de saltanat değişikliği ile başladı. 1603 yılı Osmanlı tahtına I. Ahmed'in ve İngiltere tahtına da I. James'in geçtiği tarihi. Hükümdar değişikliği ile birlikte başlayan süreçte, ilk iki büyükelçinin dönemlerinde olduğu gibi bir münasebet geliştirilemedi ancak tamamen bir kopuş da yaşanmadı.

Elizabeth'in son dönemlerinden itibaren İngiltere için İspanya meselesi geri planda kalırken, I. James'in tahta geçmesiyle birlikte İngiliz-İspanyol barışı tesis edildi. Ayrıca iki hükümdarın tahta çıktığı 1603 yılı, Osmanlı-Safevi Savaşı'nın yeniden patlak verdiği yıldır. Ancak Osmanlı Devleti ile İspanya'ya karşı müşterek hareket etme arzusunda olmayan İngilizler, Osmanlıların ne Safevilerle mücadelesinde ne de 1606 yılında sona erecek olan Avusturya Savaşı'nda herhangi bir rol üstlendiler. Bunun yerine Elizabeth devri ve Henry Lello'nun büyükelçilik döneminden itibaren Boğdan Voyvodalığındaki gelişmelerle ilgilenen İngiltere, Sir Thomas Glover'ın göreve atandığı ve tahtta I. James'in bulunduğu tarihlerde bu konuyla ilgili olarak harekete geçti. Boğdan tahtında hak iddia eden Stefan Boğdan'ın James tarafından himaye edilmesi, kralın aynı adayı desteklemesi için I. Ahmed ile irtibata geçmesini gerektirdi. Çünkü yeni voyvoda, Osmanlılar ile Lehistan'ın ortak kararıyla belirlenecekti. James, İstanbul'daki büyükelçisine verdiği talimatlar ile bu taht değişikliğini sağlamaya çalışsa da meselesin savaş boyutuna ulaşması, Glover'ın aniden görevden alınmasına ve yerine başka bir büyükelçinin gönderilmesine neden oldu. Yeni büyükelçi Paul Pindar ise özellikle ticari meseleler dışında çıkmamasına dair kraldan emir aldı. Benzer şekilde halefi Sir John Eyre de kısa görev süresi boyunca diplomatik meselelerle ilgilenmedi. Daha sonra göreve atanan Sir Thomas Glover ise yeni kral I. Charles'tan aldığı talimatlar çerçevesinde, Erdel hâkimi Gabor Bethlen'in faaliyetlerini takip etmeye başladı. İngiltere'deki hükümdar değişikliği ve Otuz yıl Savaşlarının etkisiyle birlikte, büyükelçinin rolü de yeniden şekillendi. I. Charles'ın İspanya ile anlaşmazlık içine girmesi, Bethlen'in İspanya'ya karşı faaliyetlerini yoğunlaştırması için Roe'ya birtakım emirler verilmesine neden oldu ve büyükelçi, Bethlen'i İspanya'ya karşı yönlendirmesi için Sultan IV. Murad'ı ikna etmek üzere görevlendirildi. Bu çerçevede hareket eden Roe'dan sonra halefi Peter Wyche de benzer bir siyaset takip etti fakat Wych'in göreve atandığı 1628 yılından bir yıl sonra Bethlen hayatını kaybetti. Öte yandan II. Osman zamanında, iç karışıklıklar ve Lehistan meselesi gibi konular gündemde olduğu için İngiltere ile mevcut ilişkilerin korunması tercih edildi. II. Mustafa'nın kısa süreli ikinci saltanatı ile 1623 yılında tahta geçen IV. Murad'ın yönetimi tam olarak ele aldığı 1632 yılına kadar Osmanlıların siyasetinde bir değişiklik yaşanmadı.

1630'lar İngiltere'de kumpanya ile kraliyet arasında çatışmaların başladığı tarihlerdi. Özellikle konsolosluk ücretinin tahsisi konusunda başlayan anlaşmazlıklar nedeniyle, 1633 yılında görevlendirilen Sir Sackville Crowe ancak 1638 yılında İstanbul'a gelebildi. Daha sonra 1639-1640 yıllarında İngiltere'de çıkan ayaklanmalar, 1642'de Birinci İç Savaş'ın patlak vermesine neden oldu. Ülkede parlamenterler ve kraliyet yanlıları şeklinde baş gösteren ikililik; kralcı büyükelçi ile parlamento tarafına yatkın olan kumpanyayı karşı karşıya getirdi. 1645 yılında Girit Savaşı'nın da başlamasıyla birlikte, 1660'lara kadar yaşanan olaylar Osmanlı Devleti, Venedik ve İngiltere üçgeninde gelişim gösterdi. Dört yıl kadar süren iç savaşa maddi destek sağlamak isteyen kral, Osmanlı Devleti veya Venedik'ten yardım talep etmeyi dahi düşündü. Hatta 1644'te Charles'a asker, harp aleti veya cephane ve para yardımıyla bulunmayı kabul eden Venedik hükümeti; 1645 yılında başlayan Girit Savaşı nedeniyle bu sözünü gerçekleştirilemedi. İngilizler ise ilk önce taraflar arasında arabulucu rolünü üstlenerek savaşa son vermeyi planladılar ancak hâlihazırda iç savaş devam ettiği için yeterli vaktin olmaması, farklı bir planın uygulanmasına neden oldu. I. Charles'ın emirlerinden biri de İngiltere'deki mevcut durum hakkında I. İbrahim'in bilgilendirilmesiydi. Bu sayede padişahın elde edeceği destek ile tüccarların malları üzerinden mali kazanç sağlamayı düşünen kral, Birinci İç Savaş'ın sonlandığı 1646 yılında Crowe'a harekete geçmesi için emir verdi. Fakat bu plan amacına ulaşamadığı gibi kumpanyanın İzmir ve İstanbul ayağında ciddi ayrışmalara neden oldu. Tüm bu karışıklıklar sırasında Osmanlılar ise Girit Savaşı için kullanılmak üzere İngiliz gemilerinin desteğini talep ediyorlardı.

İngilizlere ait gemilerin Osmanlı Devleti ve Venedik hükümeti tarafından rağbet görmesi, bu dönemde İngiltere'nin rolünü fazlasıyla arttırdı. Bir yandan Osmanlılar, önce Büyükelçi Crowe ve ardından halefi Thomas Bendish aracılığıyla gemi temin etmek için girişimlerde bulunurken; Venedikliler de İngiltere'ye gönderdikleri olağanüstü elçiler vasıtasıyla Oliver Cromwell ile gemi tedariki konusunda bir antlaşma yapma peşindeydi. Hatta daha sonra Osmanlı Devleti'ne karşı kurulacak bir Haçlı Birliğine İngilizleri de dâhil etmek üzere girişimlerde bulundular. Cromwell ise tarafsız kalmak veya her iki ülkeye birden yardım etmek düşüncesindeydi. Bu, Türkiye ve Venedik Kumpanyaları'ndan müteşekkil olan Levant Kumpanyası'nın da istediği bir tutumdur. Dolayısıyla İstanbul'daki büyükelçi

Bendish'in faaliyetleri de bu çerçevede şekillendi. Elçi hem Osmanlı donanmasına gemi tedarik ediyor hem de hapsedilen Venedik baylosu ile görüşmeler yaparak taraflar arasında bir denge kurmaya çalışıyordu. Ayrıca Bendish'in Venedik lehine attığı adımlar, hükümet tarafından da takdir edilerek övgüye layık bulunuyordu. Ancak bu strateji; İngiltere dışında olan II. Charles'ın, Henry Hyde'ı İstanbul'a gönderdiği 1651 yılına kadar olan zaman aralığıyla sınırlı kaldı. İngiltere tahtının yeniden Stuartlara geçmesi için Osmanlı Devleti'nden bir yardım talep eden II. Charles, daha önce Crowe'a yandaşlık yapan ve sabık büyükelçi ile birlikte İstanbul'dan kovulan Hyde'ı bu görev için seçerek İngilizler arasında ikinci bir çatışmanın yaşanmasını tetikledi. Bir iddiaya göre ise bu karışıklıklar, Bendish'in sunduğu yardım vaadi üzerine harekete geçen Osmanlılar aracılığıyla sükûnete kavuştu.

Gerçekten de Hyde olayının yaşandığı 1651 yılında, Osmanlı Devleti ve Bendish arasında bir mutabakata varıldı ve elçinin belirlediği gemiler, İstanbul'un iâşe ihtiyacını karşılamak üzere tayin edildiler. Çünkü bu tarihler, Çanakkale Boğazı'nın Venedik ablukası altında olduğu zaman ile örtüşmekteydi ve Osmanlı Devleti'nin başkentin ihtiyacının karşılanması için Avrupalı devletlere tabi temsilcilerden gemi talep etmesi kaçınılmazdı. Zikredilen gemiler, Mısır'dan İstanbul'a getirilecek zahire ile gemi inşasında kullanılmak üzere Karadeniz'den taşınacak kerestelerin temini ile görevlendirildiler. Bu sayede bir grup İngiliz gemisine Karadeniz'e girme imtiyazı da bahşedilmiş oldu. Aslında resmî temsilcilerin bilgisi dışında Osmanlı donanmasına dâhil olan ve Girit'e iâşe sağlamak üzere görevlendirilen İngilizler olduğu gibi kazanç sağlamak gayesiyle Venedik filosuna katılan İngilizlerin varlığı da bilinmektedir. Ancak bunlardan farklı olarak, Girit Savaşı'na mahsus ilk resmî mutabakatın 1651'de gerçekleştiği açıkça anlaşılmaktadır. İlâveten tayin edilen gemilerin faaliyetlerinin 1660'lara kadar takip edilebiliyor olması, bahse mevzu uzlaşmanın uzun bir süre geçerliliğini koruduğu izlenimi de yaratmaktadır. Fakat Köprülüler Devri'nde Venedik ablukasının kırılmasının ardından iç karışıklıklar, Erdel meselesi ve Avusturya Savaşı gibi yeni sorunlarla karşılaşan Osmanlılar, Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiye'yi ele geçirdiği 1669 yılına kadar Girit'i geri plana almak zorunda kaldılar. Bu süre zarfında Osmanlılar ve Venedikliler arasında kalan İngilizlerin rolü de tedricen azaldı. İngiltere ise önce Hollanda Savaşı ve ardından 1658'de Cromwell'in ölümü ve oğlunun kısa

sürelî saltanatının ardından II. Charles'ın geri çağırılması gibi çok sayıda olaya tanık oldu. Charles'ın yeniden tahta geçmesi ile birlikte Bendish de görevden alındı.

Yeni kral, başlangıçta Venedik hükümetinin yardım çağrısına olumlu baksa da hem mali sıkıntılar hem de İngiltere'nin yeni bir sürecin içine girmesi, Osmanlılar ile mevcut düzenin devam ettirilmesini gerektirdi. Osmanlı Devleti açısından ise 1660'lar, Girit cephesinde bir sükûnetin sağlanamadığı yıllar olmasının yanı sıra IV. Mehmed'in yönetimi Köprülülere bıraktığı ve devletin odak noktasının Avusturya'ya doğru kaydığı tarihlerdi. Dolayısıyla İngiltere ile olan ittifak, gemi tedariki ve Venedik ile iş birliği yapılmaması açısından önem arz ediyordu. Ancak İngiltere için durum bunlarla sınırlı değildi. Restorasyon sürecinde kral, benzer bir düzen halini Osmanlı ülkesindeki İngilizler arasında da sağlaması için kendi seçtiği soylu ve itibar sahibi Sir Heneage Finch'i büyükelçi olarak görevlendirdi. Kumpanya ise bu karara karşı çıksa da büyükelçilik seçimine müdahale etme hakkı olmadı. Aynı tarihlerde Charles, Portekiz kralının kızı Braganzalı Catherine ile evlenerek Akdeniz'in girişinde önemli bir üs olan Tanca Adası ile Hint Okyanusu'nda yürütülecek faaliyetler için önemli bir yer olan Bombay Adası'na çeyiz yoluyla hâkim oldu. Öte yandan İngiltere'nin yeni üsler edinmesi, başta İspanya ve Hollanda olmak üzere güç dengesinin değişmesine yönelik kaygı içinde olan diğer Avrupa devletlerini harekete geçirdi. Ayrıca Tanca'nın yönetiminde hak iddia eden Fas krallığı ile İngiltere arasında adada bir mücadele de başladı. Tüm bunlar İngilizler nezdinde, Akdeniz'e kendilerinden daha yakın olan müttefikleri Osmanlıların varlığını önemli kıldı. Özellikle düşman sayısı artan İngiltere; bölgeye yapılacak seyrüseferleri güvenli kılmak, gemilerin saldırılardan korunmalarını sağlamak ve gerekli durumlarda ihtiyaçlarının karşılanması için Garp Ocakları ile müstakil antlaşmalar yaptı. Bu gelişmeler, Büyükelçi Finch'in kralın gönderdiği nâme ile antlaşmaya eklenmesi istenilen hususlara dair bir kâğıtla padişaha başvurusu neticesinde gerçekleşti. Osmanlı Devleti ile kraliyet arasındaki ilişkilerin yenilenme dönemi olarak adlandırılabilen bu süreç, Sir Heneage Finch tarafından titizlikle yönetildi.

Köprülüler Devri'nden sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaret makamına geçmesiyle birlikte, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde de bir durulma yaşandı. 1683 Viyana Bozgunu'ndan sonra ise önce Büyükelçi Lord Chandos'un Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak arasında arabulucu olma teklifi parlamento tarafından

reddedildi. Daha sonra ise III. William'ın tahta geçmesi ve kralın Fransızlara karşı Avusturya'yı kendi tarafına çekme isteği, William'ın yönlendirmeleriyle büyükelçilerin arabuluculuk meselesine odaklanmalarına neden oldu. Kral kendi sağladığı destek ile sırasıyla Sir William Trumbull'ı, Sir William Hussey'i, William Harbord'u ve son olarak ise Lord Paget'i görevlendirdi. Büyükelçilerin uzun süren girişimleri nihayet Osmanlı Devleti'nin onay verdiği bir tarihte, Paget'in arabuluculuğu ile gerçekleşti ve böylece İngiliz büyükelçisi vasıtasıyla taraflar arasında bir antlaşmaya varıldı.

XVII. yüzyılın sonlarına kadar olan döneme ait genel çerçeveye bakıldığında, İngiliz büyükelçilerinin diplomatik faaliyetlerinin çeşitli unsurlar doğrultusunda değiştiği ortadadır. Girit Savaşı'nda olduğu gibi bu temsilcilerin arabulucu rolünü üstelenmeye yönelik girişimleri her zaman sonuç vermedi. Öte yandan Barton'un Lehistan meselesinde olduğu gibi Paget de Osmanlı Devleti ile Mukaddes İttifak arasında bir antlaşmaya varılmasına aracılık etti. Dolayısıyla 1660 yılından itibaren büyükelçilerin seçimlerinde kraliyetin daha fazla söz sahibi olması nedeniyle veya 1683 Viyana Bozgunu sonrasında ilişkilerin diplomasi ağırlıklı ilerlediğine yönelik iddialar, bu noktada tartışmaya açık olmakla birlikte söz konusu tarihlere kadar büyükelçilerin tamamen ticari ilişkilere odaklandığı da iddia edilemez. Yüzyılın sonlarında İngiliz-Fransız Savaşı, Colbert önderliğinde teşkilatlanan Fransa'nın Levant'a güçlü bir dönüş yapması, mevcut savaş koşulları nedeniyle İngilizlerin Osmanlı sularında güvenli hareket edememesi ve Doğu Hindistan Kumpanyası'nın faaliyetleri gibi nedenler, İngiliz ticaretinin büyük zararlar görmesine neden oldu. Belki de bu tarihlerden itibaren temsilcilerin diplomatik meselelere ağırlık verdikleri iddiası, ticaretin sekteye uğramasından ve uzun bir süre İngiliz gemilerinin Osmanlı sularına gelmemesinden kaynaklanıyordu. Dolayısıyla büyükelçilerin yetkisinde birleştirilen iki görevden birinin geri planda kalması, belki de diğerini ön plana çıkmasına neden olmuştu. Bir diğer faktör ise William'ın barışın sağlanması konusunda fazla ısrarcı olmasıydı. Bu neden de yine daha önceki dönemlerde görev alan büyükelçilerin hükümdarların kararları ve izledikleri dış siyaset çerçevesinde hareket ettiklerine dair bir başka örnekti. Sonuç olarak ilk on sekiz büyükelçinin diplomatik faaliyetlerine odaklanan tez, bu temsilcilerin belirli bir zaman diliminden sonra diplomatik meselelere yoğunluk verdiklerine dair ortaya atılan iddiaların doğru

olmadığını öne sürmektedir. Bu süreçte, elçilerin faaliyetlerini arabuluculuk tekliflerinin onay alması veya bu tekliflerin yapıldığı mevcut koşulların uygunluğu ile ilişkilendirmek ve her bir görevlinin üstlendiği görevleri dönemlerinin şartları çerçevesinde ele almak XVII. yüzyıl Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerini anlamlandırmak açısından daha makul bir yol olarak görünmektedir.



KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

a) Mühimme Defterleri (MD.)

Nr. 36, 39, 43, 49, 51, 52, 54, 55, 64, 66, 67, 72, 73, 74, 75, 85, 90, 91, 101, 104.

b) Mühimme Zeyli Defterleri (MZD.)

Nr. 4.

c) Nâme-i Hümayûn Defterleri (A.DVNS.NMH.d)

Nr. 1.

d) Düvel-i Ecnebiye Defteri (A.DVN.DVE.d)

Nr. 35/1.

e) Kâmil Kepeci Tasnifi (KK.)

Nr. 70, 71.

f) Âtik Şikâyet Defterleri (A.DVNS.ŞKT.d)

Nr. 4.

g) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d)

Nr. 7018/2.

h) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e)

Nr. 408/47, 759/13, 750/48, 759/64.

1) İbnülemin Askeriye (İE. AS.)

Nr. 12-1160.

i) İbnülemin Hariciye (İE. HR.)

Nr. 3/283, 3/286, 3/316, 3/334, 4/359, 5-523, 6-538, 6-541, 6-542.

j) Cevdet Hariciye (C.HR.)

Nr. 96/4777.

2. İngiliz Ulusal Arşivi (TNA)

State Papers (SP.), 14/4, folio 146r. (Letter from Thomas Alabaster to Robert Cecil, 7 November 1603/17 November 1603).

3. Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi

Universitätsbibliothek Leipzig (Leipzig University Library-Islamic Manuscripts),
B.or.290-01.

4. Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi

Uppsala Universitets Bibliotek (Uppsala University Library), Nova 597-10
Zetterström Katalog, 714-10.

II. Kaynak Eserler

a) Kronikler

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât: Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Kâtip Çelebi, *Fezleke, Tahlil ve Metin*, Haz. Zeynep Aycibin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevarih'i, Haz. İbrahim Hakkı Çukadar, C. 1, Ankara 2003.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulasâti Ahbâri'l-Hâfikayn)*, Haz. Mehmet İpşirli, C. 1-2-3, Ankara 2007.

Paul Rycaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Çev. Halil İnalçık-Nihal Özyıldırım, Ankara 2012.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, C. I, s. 334.

Türkal, Nazire Karaçay, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012.

b) Seyahatnameler

Ercan, Ayşe Özge, *İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnâmesi (1584-1602)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

Hakluyt, Richard, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, Ed. Edmund Goldsmid, Vol. 5, Edinburgh 1887.

Lithgow, William, *The Totall Discourse of the Rare Adventures and Paineful Peregrinations*, Ed. James MacLehose and Sons, Glasgow 1906.

Sanderson, John, *The Travels of John Sanderson in the Levant (1584-1602)*, Ed. Sir William Foster, London 1931.

Seidel, Friedrich, *Sultanın Zindanında (1591-1596)*, Çev. Türkis Noyan, İstanbul 2010.

Thevenot, Jean de, *Thevenot Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Alif Berktaş, İstanbul 2014.

c) Yayımlanmış Belgeler

Acıpinar, Mikail, “On Yedinci Asırda Cezayir-Toskana Münasebetleri ve Cezayir Dayılarına Ait Üç Türkçe Mektup”, *Doç Dr. Samira Kortantamer*

Armağanı, Ed. Abdullah Mesut Ağır-Ahmet Özturhan, Ankara 2019, s. 201-223.

Articles of Peace Between the Most Serene and Mighty Prince Charles II, by the Grace of God, King of Great Britain, France and Ireland, Defender of the Faith, &c. and The Most Excellent Signors, Mahomet Bashaw, the Duan of the Noble City of Tunis, Hagge Mustapha Dei, Morat Bei, and the rest of the souldiers in the Kingdom of Tunis, concluded by Sir John Lawson Knight, the Fifth of October 1662, Ed. John Bill-Christopher Barker, London 1677.

Articles of peace between His Most Sacred Majesty, Charles the Second, King of Great Britain, France and Ireland, &c. and the city and kingdom of Algiers, concluded by Thomas Allen Esquire, Admiral of His said Majesty of Great Britain's ships in the Mediterranean Seas, according to instructions received on that behalf from His Royal Highness the Duke of York and Albany, Earl of Ulster...; Being the same articles concluded by Sir John Lawson Knight, on the 23. of April, 1662 and afterwards more solemnly confirm'd on the 10. of November following, and since ratified by the Grand Signior, Edinburgh 1664.

By the King, A proclamation touching the articles of peace with Algiers, Tunis, and Tripoli, Ed. John Bill-Christopher Barker, London 1663.

Büyükaksoy, Ahmet, *İngiltere'nin İstanbul Elçisi Thomas Roe'nun Diplomatik Yazışmaları (1621-1628)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs: Archives and Collections of Venice, Vol. 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 32, 33.

Calendar of State Papers Foreign Series of the Reign of Elizabeth, Vol. 10, 13, 14.

Calendar of Letters and State Papers Relating to English Affairs: Archives of Simancas, Ed. Martin Hume, Vol. 3, 1580-1586, London 1896.

“Elizabeth’s Letter to Wanli, Emperor of China (April-May 1602)”, *Elizabeth I’s Italian Letters*, Ed. Carlo M. Bajetta, New York 2017, s. 251-259.

Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü’s-Selâtin*, C. 2, İstanbul 1274.

Kurat, Akdes Nimet, “III. Murad’dan Kraliçe Elizabeth’e Gönderilen Nâme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Vol. 7/1, Ankara 1949, s. 19-24.

Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Yaşam (Social and Economic Life in Seventeenth-Century Istanbul: Glimpses from Court Records), Ed. Timur Kuran, C. 1.

Muâhedat Mecmûası, Haz. Mahmud Mesud Paşa, C. 1, İstanbul 1294.

Mumcu, Serap, *Venedik Baylosu’nun Defterleri, The Venetian Baylos’s Registers (1589-1684)*, Venedik 2014.

Münşe’ât Mecmûası, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 3345.

Narrative of the success of the voyages of the right honourable Heneage Finch, earl of Winchelsea, The Present State of the Ottoman Empire, History of Turkish Empire 1623-1678.

Rycaut, Paul, *The Capitulations and Articles of Peace between the Majeste of the King of England, Scotland, France and Ireland and the Sultan of the Ottoman Empire*, İstanbul 1663.

Ross, E. Denison, “A Letter from James I to the Sultan Ahmad”, *Bulletin of the School of Oriental Studies*, Londra 1934, Vol. 7/2, s. 299-301.

Saffet Bey, “III. Sultan Murad’ın İngiltere Kraliçesi Elizabeth’e Nâmesi”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, C. 3/13, İstanbul 1953, s. 814-820.

Sami, Şemsettin, *Kamûs-ı Türkî*, Haz. Nihal Metin, İstanbul 2015.

Sir Sackville Crow’s Case, As it now stands, the 8 of July, 1648 (At the Intreatie, and for the Satisfaction of Some of his Private Friends), Londra 1648.

Skilliter, Susan A., "Three Letters from the Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth I", *Documents from Islamic Chanceries, Oriental studies III*, Ed. S. M. Stern-R. Walzer-Bruno Cassirer, Oxford 1965, s. 117-157.

State Papers: British and Foreign (1812-1814), Ed. James Rigway, London 1941, s. 710-713.

Subtilty and Cruelty: or A true relation of Sr Sackvile Crow his designe of seizing and possessing himselfe of all the estate of the English in Turkey. With the progresse he made, and the meanes he used in the execution thereof. Manifested by sunndry warrants, instructions, and letters under his owne hand and seale, and by other evidence, London 1648.

The Capitulations and Articles of Peace between Great Britain and The Ottoman Empire, as agreed upon, augmented and altered at different periods, and finally confirmed by the Treaty of Peace, concluded at the Dardanelles in 1809, Treaties &c. between Turkey and Foreign Powers, London 1809.

The Origin and Early History of the Russia and Moscovy Company, Taken From Hakluyt, Purchas, etc., London 1830.

The Report of Lello Third English Ambassador to the Sublime Port (Babiâli Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası), Ed. Orhan Burian, Ankara 1952.

Ülker, Necmi, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'deki İngiliz Tüccarına Dair Ticari Problemlerle İlgili Belgeler", *Belgeler*, C. 14/18, 1992, s. 261-319.

III. Araştırma İncelemeler

Abbott, G. F., *Under the Turk in Constantinople: A Record of the John Finch's Embassy (1674-1681)*, London 1920.

Abulafia, David, *Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2012.

Abou-El-Haj, Rifa'at Ali, *The Reisulkuttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz*, Princeton University, Ph.D. Dissertation, Michigan 1963.

_____, “Ottoman Diplomacy at Carlowitz”, *Journal of American Oriental Society*, C. 87/4, Kasım-Aralık 1967, s. 498-512.

Acıpinar, Mikail, “Ahidnâmeler Çerçevesinde Karadeniz’de Ticaret ve Yabancı Tüccarların Durumu (XV-XVII. Yüzyıllar)”, *Türk Deniz Ticareti Sempozyumu-VII: Karadeniz Limanları*, 2015, s. 319-336.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa: Akdeniz’de Diploması, Ticaret ve Korsanlık (1453-1599)*, Ankara 2016.

_____, “Osmanlı-Venedik Deniz Ticaretinde Deniz Yollarının Güvenliği Sorunu: Mora Kıyıları Örneği”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)*, *Maria Pia Pedani Armağanı*, C. 53, Aralık 2020, s. 5-21.

Agoston, Gabor, “Merces Prohibitae: The Anglo-Ottoman Trade in War Materials and The Dependence Theory”, *Oriente Moderno*, Vol. 20/1, Roma 2001, s. 177-192.

Ahışhalı, Recep, “Râmi Mehmed Efendi”, *DİA*, İstanbul, 2007, s. 449-451.

Akyıldız, Ali, “Safiye Sultan”, *DİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 472-473.

Allinson, Rayne, *A Monarchy of Letters: Royal Correspondence and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I*, New York 2012.

_____, “The Virgin Queen and the Son of Heaven: Elizabeth I’s Letters to Wanli, Emperor of China”, *Elizabeth I’s Foreign Correspondence: Letters, Rhetoric, and Politics*, Ed. Carlo M. Bajetta, Gaillaume Coatalen, Jonathan Gibson, New York 2014, s. 209-229.

Altınay, Ahmet Refik, “Türkler ve Kraliçe Elizabeth”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, C. 8/5, İstanbul 1932, s. 3-29.

Anderson, Sonia P., *An English Consul in Turkey: Paul Rycaut at Smyrna, 1667-1678*, Oxford 1989.

Anderson, M. S., *Britain’s Discovery of Russia (1553-1815)*, New York 1958.

Andrews, K. R., “Caribbean Rivalry and the Anglo-Spanish Peace of 1604”, *The Journal of the Historical Association*, Vol. 59/195, June 1975, s. 1-17.

Arı, Bülent, *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and the Dutch Capitulations of 1612*, Ankara 2003.

_____, *Akdeniz’de İki Süper Gücün Hakimiyet Mücadelesi: İspanya ve Osmanlı (Kıbrıs Fethi-İnebahtı-Armada)*, Ankara 2019.

Arıkan, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnû Metâ)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul 1991, s. 279-306.

_____, “Sir Paul Rycout: Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 22, 2003, s. 109-139.

_____, “Paul Rycout”, *DİA*, Vol. 35, İstanbul 2008, s. 314-315.

Baktır, Hasan, *Sör Paul Rycout’un Hâlihazırdaki Şarkiyatçılığı: Sultan, Devşirmeler, Harem*, Ankara 2013.

_____, *İngiliz Osmanlı İlişkileri: Ticaret-Siyaset-Keşifler (1578-1632)*, Ankara 2020.

Beem, Charles *Queenship in Early Modern Europe (Queenship and Power)*, London 2020.

Bent, J. Theodore, “The English in the Levant”, *The English Historical Review*, Vol. 5/20, 1890, s. 654-664.

_____, *Early Voyages and Travels in the Levant*, Ed. J. Theodore Bent, London 1893.

_____, “Dallam’s Voyage to Turkey”, *The Musical Times*, Vol. 46/752, 1905, s. 649-654.

Berridge, G. R., *British Diplomacy in Turkey: 1593 to the Present*, Leiden/ Boston 2009.

Black, Jeremy, *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. Ekin Duru, İstanbul 2019.

- _____, “British Foreign Policy and International Affairs During Sir William Trumbull’s Career”, *The British Library Journal*, Vol 19/2, London 1993, s. 199-217.
- Blackwood, Maria, “Politics, Trade, and Diplomacy: The Anglo-Ottoman Relationship, 1575-1699”, *History Matters*, ABD 2010.
- Bossy, Raoul, “Elizabethans and Romanians”, *The Polish Review*, Vol. 8/4, Ağustos 1963, s. 81-90.
- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 98.
- _____, “Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeleriyle Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1580-1624)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 14, İstanbul 1994, 59-86.
- _____, “Kadırgadan Kalyona: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisi’nin Değişimi”, *Osmanlı Araştırmaları XXIV*, İstanbul 2004, s. 65-86.
- _____, Kanuni ve Akdeniz Siyaseti (1530-1550)”, *Muhteşem Süleyman*, Ed. Özlem Kumrular, İstanbul 2007, s. 25-44.
- _____, “Akdeniz’de Korsanlık: Osmanlı Deniz Gücü”, *Türk Denizcilik Tarihi I: Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 227-241.
- _____, “XVII. Yüzyılda Gemi Teknolojisinde Değişim: Kürekten Yelkene Geçiş”, *Türk Denizcilik Tarihi I: Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar*, Ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 269-281.
- Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. M. Ali Kılıçbay, C. 2, Ankara 2019.
- Brenner, Robert, *Merchants and Revolution Commercial Change, Political Conflict, and London’s Overseas Traders 1550-1653*, Princeton 2003.

- Brotton, Jerry, *The Sultan and the Queen: The Untold Story of Elizabeth and Islam*, New York 2016.
- Brown, Michael J., *Itinerant Ambassador; The Life of Sir Thomas Roe*, Lexington 1970.
- Burian, Orhan, “Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 9/1-2, Ankara 1951, s. 1-41.
- _____, “Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi”, *Belleten Dergisi*, C. 15/58, Ankara 1951, s. 224-245.
- Calafat, Guillaume, “Ottoman North Africa and ius publicum europaeum: The case of the treaties of peace and trade (1600-1750)”, *War, Trade and Neutrality: Europe and the Mediterranean in seventeenth and eighteenth centuries*, Ed. Antonella Alimento, Milano 2011.
- Chew, Samuel C., *The Crescent and the Rose Islam and England During the Renaissance*, New York 1937.
- Corbett, Julian S., *England in the Mediterranean: A study of the rise and influence of British Power within the Straits (1603-1713)*, Vol. 2, London 1917.
- Coulter, Laura, *The Involvement of the English Crown and Its Embassy in Constantinople with Pretenders to the Throne of the Principality of Moldavia Between The Years 1583 and 1620, With Particular References to the Pretender Stefan Bogdan Between 1590-1612*, University of London, Ph.D. Dissertation, London 1993.
- Croft, J. Pauline, *King James*, Londra 2003.
- De Divitiis, Gigliola Pagano, *English Merchants in the Seventeenth-Century Italy*, Cambridge 1997, s. 177-192.
- De Groot, A. H., *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations (1610-1630)*, Leiden/İstanbul 1978.

_____, “Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, *Revue de L’Occident musulman et de la Méditerranée*, S. 39, 1985, s. 131-147.

Dereli, Hamit, “Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları (İngiliz Dili ve Edebiyatı Enstitüsü: 2)*, S. 82, İstanbul 1951.

Epstein, Mortimer, *The Early History of the Levant Company*, London 1908.

Emecen, Feridun, “Mehmed III”, *DİA*, C. 28, İstanbul 2003, s. 407-413.

_____, “Osman II”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 453-456.

_____, “İbrâhim I”, *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 274-281.

Ezra, Jo-Ann, “Diplomacy, Piracy and Commerce: Christian-Muslim Relations Between North Africa, the Ottoman Empire and Britain (1580-1685)”, *Christian Muslim Relations: A Bibliographical History (Northern and Eastern Europe)*, Vol. 8, Ed. David Thomas-John Chesworth, Boston 2016, s. 1-15.

Faroghi, Suraiya, *Ottoman Empire and the World Around It*, New York 2004.

Fissel, Mark Charles, “Early Stuarts Absolutism and the Strangers’ Consulate”, *Law and Authority in Early Modern England: Essays Presented to Thomas Garden Barnes*, Delaware 2006, s. 186-223

Fissel, Mark Charles- Goffman Daniel, “Viewing the Scaffold from Istanbul: The Bendysh-Hyde Affair (1647-1651)”, *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 22/3, ABD 1990, s. 421-448.

Fusaro, Maria, *Political Economies of Empire in the Early Modern Mediterranean: The Decline of Venice and the Rise of England 1450-1700*, United Kingdom 2015.

Four Centuries of Turco-British Relations: Studies in Diplomatic, Economic and Cultural Affairs, Ed. William Hale-Ali İhsan Bağış, Beverley: Eothen, 1984.

Gajda, Alexandra, “Debating War and Peace in Late Elizabethan England”, *The Historical Journal*, Vol. 52/4, s. 851-878.

Goffman, Daniel, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, Çev. Ayşen Anadol-Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1995.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İngilizler (1642-1660)*, Çev. Ayşe Başçı-Sander, İstanbul 2001.

_____, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa (1300-1700)*, İstanbul 2004.

Grose, Clyde L., “The Anglo-Portuguese Marriage of 1662”, *The Hispanic American Historical Review*, ABD 1930, s. 313-351.

Guy, John, *Queen of Scots: The True Life of Mary Stuart*, New York 2004.

Gülsoy, Ersin, *Girit’in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1997.

Gündüz, Tufan, “Safevîler”, *DİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 451-457.

Gürcan, Fatih, *John Murray’ın İstanbul Büyükelçiliği (1765-1775)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

_____, “Osmanlı Akdenizi’nde Britanya’nın Denizcilik Faaliyetleri”, 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)*, C. 1, 2014, s. 452-463.

_____, “*London Gazette*’de Kutsal İttifak Savaşları (1683-1697)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, C. 34, İstanbul 2016, 81-102.

_____, “17. ve 18. Yüzyıl Avrupa Basınında Osmanlı İmparatorluğu”, *Mavi Atlas*, S. 6, 2016, s. 100-108.

Gürkan, Emrah Safa, *Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry*, Georgetown University, Ph.D. Dissertation, Washington 2012.

_____, *Sultan'ın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, İstanbul 2017.

Handžić, Adem, "Sultan IV. Murad'ın Erdel Prensi I. George Rakoçi'ye Yazdığı Berat", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 6/2, Aralık 2017, s. 381-407.

Haythornthwaite, Philip, *The English Civil War (1642-1651): An Illustrated Military History*, London 2002.

Hazlitt, William C., *The Livery Companies of the City of London: The Origin, Character, Development, and Social and Political Importance*, London 1892.

Heywood, Colin, "Sir Paul Rycaut: a Seventeenth Century Observer of the Ottoman State, Notes for a Study", *English and Continental views of the Ottoman State*, Los Angeles 1972.

_____, "1689-1698 Yılları Arasında İngiliz-Türk Diplomatik İlişkileri", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Ankara 1985, s. 33-41.

_____, "A Letter from Cerrah Mustafa Pasha, Vali of Tunis, to Sir William Trumbull (A.H.1099/A.D. 1688)", *The British Library Journal*, Vol. 19, S. 2, London 1993, s. 219.

_____, "This Great Work: Lord Paget and the Processes of English Mediating Diplomacy in the Latter Stages of the Sacra Lega War (1697-1698)", *The Treaties of Carlowitz (1699)*, Ed. Colin Heywood-Ivan Parvev, Hollanda 2020, s. 35-55.

Heper, Yusuf, *Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1547-1634)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Uşak 2020, s. 256-262.

Hill, Christopher, *1640 İngiliz Devrimi*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2005.

_____, *Dünya Altüst Oldu: İngiliz Devrimi'nde Radikal Düşünceler*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul 2013.

Horniker, Arthur Leon, “William Harborne and the beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations”, *The Journal of Modern History*, Vol. 14/3, 1942, s. 289-316.

_____, “Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583 to 1612”, *The Journal of Modern History*, Vol. 18/4, 1946, s. 289-305.

İlgürel, Mücteba, “Ahmed I”, *DİA*, İstanbul 1989, C. 2, s. 30-33.

_____, “Ahmed II”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 33-34.

İlter, Aziz Samih, *Şimali Afrika'da Türkler*, C. 1, İstanbul 1937.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I: 1300-1600*, Çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000.

_____, “İmtiyâzât”, *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 245-252.

_____, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II (Tagayyür ve Fesâd)*, İstanbul 2014.

_____, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III (Köprülüler Devri)*, İstanbul 2015.

İpşirli, Mehmed, “Elçi”, *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 3-15.

İpşirli, Mehmet-Uzun, Mustafa İsmet, “Bahâî Mehmed Efendi”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 463-464.

Jensen, De Lamar, “The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy”, *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 16/4, 1985, s. 451-470.

Kalkan, M. Talha, *İsyandan Cumhuriyete: Hollanda'nın İspanya'ya Karşı Bağımsızlık Mücadelesi (1597-1648)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

- Kasalak, Kadir-Gündüz, Tufan, “II. Osman’ın Hotin Seferi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 14, Ankara 2003, s. 129-144.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İstanbul 2004.
- Kowalczyk, Tomasz, “Edward Barton in Hungary: Arguments of Travel as Diplomatic Service”, *Reinassance Studies*, Vol. 33/4, 2019, s. 590-608.
- Köprülü, Orhan Fuad, “Osmanlı Tarihinin Yabancı Kaynaklarından: İngilizce Kaynaklar”, *Belleten*, C. L/196, Nisan 1986, 261-277.
- Kurat, Akdes Nimet, “İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine ait Bazı Malzemeye Dair”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 7/1, Ankara 1949, s. 1-18.
- _____, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1952)*, Ankara 1952.
- _____, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553- 1610)*, Ankara 1953.
- _____, “The Despatches of Sir Robert Suttan Ambassador in Constantinople: 1710-1714”, *Royal Historical Society*, London 1953.
- _____, “Hoca Sâdeddin Efendi’nin Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara 2020, s. 305-317.
- Küçük, Cevdet, “Hollanda”, *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 219-226.
- Küpelî, Özer, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2009.
- _____, “Safevi Ülkesinin İngiliz Konukları: İngiliz Tacirlerin İran Seyahatleri 1562-1581”, *History Studies*, C. 4/1, İstanbul 2012, s. 373-385.
- Kütükoğlu, Bekir, “Murad III”, *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 172-176.

Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri (1580-1838)*, Ankara 1974.

Laidlaw, Christine, *Levant'taki İngilizler: 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuyla Ticaret ve Siyaset*, Çev. Hakan Abacı, İstanbul 2014.

Maclean, Gerald, *Looking East: English Writing and the Ottoman Empire before 1800*, London 2007.

_____, *Britain and the Islamic World (1558-1713)*, London 2011.

_____, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi: Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Konukları (1580-1720)*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul 2017.

MacLean, Gerald-Matar, Nabil, *Britain and the Islamic World: 1558–1713*, New York 2011.

Matar, Nabil, *Britain and Barbary (1589-1689)*, Florida 2005.

Mayes, Stanley, *Sultan'ın Orgu*, Çev. M. Halim Spatar, İstanbul 2000.

McBride, Gordon K., “Elizabethan Foreign Policy in Microcosm: The Portuguese Pretender, 1580-1589”, *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, Vol. 5/3, 1973, s. 193-210.

Michalewicz, Nathan, *Franco-Ottoman Diplomacy During the French Wars of Religion (1559-1610)*, George Mason University, Ph.D. Dissertation, Fairfax/Virginia 2020.

Molnar, Monika, “Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, s. 1444-1461.

Rawlinson, H.G., “The Embassy of William Harborne to Constantinople, 1583-1588”, *Transactions of the Royal Historical Society*, Vol. 4/5, 1922, 1-27.

_____, “Early trade between England and the Levant”, *Journal of Indian History*, Vol. 2, 1922, 107-116.

- Rosedale, Honyel Gough, *Queen Elizabeth and the Levant Company: A Diplomatic and Literary Episode of the Establishment of our Trade with Turkey*, London, 1904.
- Rowland, Albert Lindsay, *England and Turkey: The Rise of Diplomatic and Commercial Relations*, Pennsylvania 1924.
- _____, *English Commerce and Exploration in the Reign of Elizabeth*, New York 1968.
- Olnon, Merlijn, “A Most Agreeable and Pleasant Creature: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa in the Correspondence of Justinus Colyer (1668-1682)”, *Oriente Moderno*, Vol. 22/3, s. 649-699.
- Özcan, Azmi, “İngiltere”, *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 296-307.
- Özcan, Abdülkadir, “Mehmed IV”, *DİA*, C. 28, İstanbul 2003, s. 414-418.
- _____, “Süleyman II”, *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 75-80.
- _____, “Mustafa II”, *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 275-280.
- Özcan, Nazan, *Rönesans İngilteresi’nde Türkler*, İstanbul 2003.
- Özkan, Selim Hilmi, “II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, Ağustos 2017.
- Özkuyumcu, Nadir, “Tanca”, *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 560-562.
- Parry, V. J., “Materials of War in the Ottoman Empire”, *Studies in the Economic History of the Middle East from the rise of Islam to the Present Day*, Ed. Micheal A. Cook, New York 2014, s. 219-229
- Pears, Edwin, “The Spanish Armada and the Ottoman Porte Author”, *The English Historical Review*, Vol. 8/31, 1893, s. 439-466.
- Pilgrim, Donald, “The Colbert-Seignelay Naval Reforms and the Beginnings of the War of the League of Augsburg”, *French Historical Studies*, Vol. 9, No. 2, 1975, s. 235-262.

- Pincus, Steven C. A., *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the making of English Foreign Policy (1650-1668)*, Cambridge 2002.
- Pollitt, Ronald L., “Wooden Walls: English Seapower and the World’s Forests”, *Forest History Newsletter*, C. 15/1, 1971, s. 6-15.
- Porter, John P., *Anglo-Venetian Relations During the Cretan War (1645-1669)*, Fordham University, Ph.D. Dissertation, New York 1943.
- Rainey, Thomas B., “Sir Thomas Roe and the Barbary Pirates (1621-1624)”, *The Historian*, Vol. 27/3, 1965, s. 382-403.
- Reyhanlı, Tülay, *İngiliz Gezginlerine Göre 16. Yüzyılda İstanbul’da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983.
- Rona, Eva, “Early Travel Books and MSS. On Hungary (1450-1650)”, *Angol Filologiai Tanulmányok*, Vol. 3, 1938, s. 37-58.
- Routh, Enid M. G., *Tangier: England’s Lost Atlantic Outpost (1661-1684)*, London 1912.
- Roy, Steven A., *The Anglo-Ottoman Encounter: Diplomacy, Commerce, and Popular Culture (1580-1650)*, California State University, Master of Arts, California 2012.
- Sarı, Tanju, *İngiliz Seyahatnameleri Doğrultusunda Osmanlı İktisadî Yapısı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.
- Saunders, Liana, *The Motives Pattern and Form of Anglo-Ottoman Diplomatic Relations (1580-1661)*, University of Oxford, Ph.D. Dissertation, 1993.
- Serdaroğlu, Üzeyir Serdar, *The Evolution of Commercial Institutions and Business Networks in the Ottoman Empire: British Merchants Families and Individual Merchants in the Levant Trade in the 18th Century*, University of Birmingham, Ph.D. Dissertation, 2018.

Skilliter, Susan A., *Turkish Documents Relating to Edward Barton's Embassy to the Porte (1588-1598)*, University of Manchester, Ph.D. Dissertation, Manchester 1965.

_____, "The Hispano-Ottoman Armistice of 1581", *Iran and Islam: In Memory of the Late Vladimir Minorsky*, Ed. C. E. Bosworth, Edinburg 1971, s. 491-515.

_____, "The Sultan's Messenger, Gabriel Defrens: An Ottoman Master-Spy of the Sixteenth Century", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Vol. 68, Vienna 1976, s. 47-59.

_____, *William Harborne and the Trade with Turkey 1578-1582*, London 1977.

_____, "William Harborne: İlk İngiliz Elçisi", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Ankara 1985, s. 21-31.

Steengaard, Niels, "Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650", *Scandinavian Economic History Review*, Vol. 15/1-2, 1967, s. 13-55.

Strachan, Michael, *Sir Thomas Roe, 1581-1644: A Life*, United Kingdom 1989.

Şigan, Erhan, *İngiliz Yakın Doğu Şirketi'nin Kuruluşu ve 1583-1630 Osmanlı-İngiliz İlişkileri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2015.

Tabakoğlu, Hüseyin Serdar, *Akdeniz'de Savaş: Osmanlı-İspanya Mücadelesi*, İstanbul 2019.

_____, *Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2016.

Talbot, Michael, "A Treaty of Narratives: Friendship, Gifts, and Diplomatic History in the British Capitulations of 1641", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. 48, 2016, s. 357-398.

_____, "Gifts of Time: Watches and Clocks in Ottoman-British Diplomacy (1693-1803)", *Jahrbuch für Europäische Geschichte* 17, 2016.

_____, *British-Ottoman Relations, 1661-1807: Commerce and Diplomatic Practice in Eighteenth-Century Istanbul*, London 2017.

Tenenti, Alberto, *Piracy and the Decline of Venice (1580-1615)*, Los Angeles 1967.

The English Civil War and After, 1642-1658, Ed. R. H. Parry, London 1970.

The Origins of the English Civil War, Ed. Conrad Russel, London 1973.

The Overseas Trade of Bristol in the Later Middle Ages, Edt. Eleanora Mary Carus-Wilson, New York 1967, s. 117.

Thomas Seccombe, "Sir Paul Rycaut", *Dictionary of National Biography*, Vol. 50, London 1897, s. 38-40.

Turan, Mustafa, "II. Viyana Muhâsarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasî, İdarî ve Askerî Çözölme", *Atatürk Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9, Ankara 1998, s. 389-429.

Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, Ankara 2000.

Türkhan, Mehmet Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Haleb*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

_____, "Osmanlı-İngiliz Ticaret Tarihinin İngiliz Arşiv Kaynakları: State Papers Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme (Archival Sources of Ottoman-British Commercial Relations History: An Evaluations of State Papers Classification)", *History Studies*, C. 11, 2019, s. 1753-1772.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar", *Belleten*, C. 13/51, Ankara 1949, s. 573-648.

_____, *Osmanlı Tarihi: II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*, C. 3, Ankara 1959.

Ülker, Necmi, “The Emergence of Izmir as a Mediterranean Comemercial Center for the French and English Interests 1688-1740”, *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 4/1, 1987, s. 1-37.

_____, *The Rise of Izmir (1688-1740)*, University of Michigan, Ph.D. Dissertation, Michigan 1974.

_____, “Batılı Gözlemcilere Göre XVII. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir Şehri ve Ticari Sorunları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, İstanbul 1981-82, s. 317-354

Várkonyi, Ágnes R.-Campbell, Alan, “Gábor Bethlen and His European Presence”, *The Hungarian Historical Review*, Vol. 2/4, Budapeşte 2013, s. 695-732.

Vlami, Despina, *Trading with the Ottomans: The Levant Company in the Middle East*, London 2015.

Yıldırım, Gülay Webb, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İngiliz Tiftik Ticareti*, Ankara 2011.

Yıldız, Netice, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu”, *Belleten*, C. 70/259, Ankara 2006, s. 919-962.

Yılmaz, Ziya, “Murad IV”, *DİA*, C. 31, s. 177-183.

Young, Peter, *The English Civil War*, Ware 2000.

Wood, Alfred C., “The English Embassy at Constantinople (1660-1762)”, *The English Historical Review*, Vol. 40/160, 1925, s. 533-561.

_____, *Levant Kumpanyası Tarihi*, Çev. Çiğdem Erkal İpek, Ankara 2013.

White, James Cameron, “Royal Authority versus corporate sovereignty: the Levant Company and the ambiguities of early Stuart Statecraft”, *The Seventeenth Century*, Vol. 32/3, 2017, s. 231-255.

V. Online Kaynaklar

<https://www.britannica.com/place/Judaea> (Erişim: 22.01.21).

<https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol9> (Erişim: 12.01.21.)

<https://kirimsavasi.com/yazi/haydarpasa-ingiliz-mezarligi> (Erişim: 16.02.21).

<https://www.bartleby.com/262/5.html> (Erişim: 28.02.21).

<http://www.vam.ac.uk/content/articles/s/sir-paul-pindars-house/> (Erişim:10.03.21).

<https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/foreign/vol18> (Erişim: 26.01.21).

<https://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol35> (Erişim: 20.04.21)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_P-1-173 (Erişim: 27.04.21)



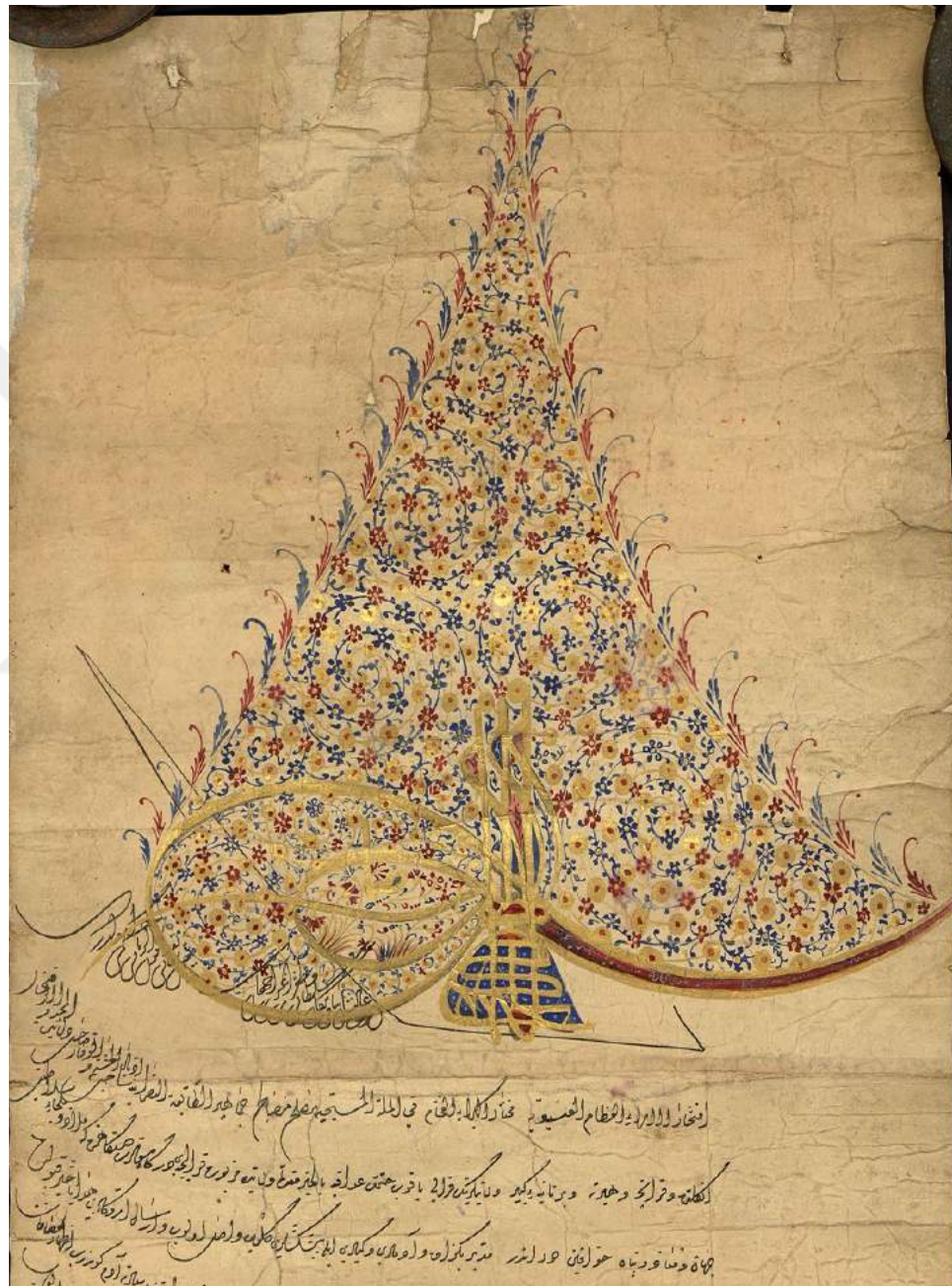
EKLER

EK-I: Büyükelçilerin Görev Sürelerine İlişkin Tarihler

Büyükelçiler	Atanma	İstanbul'a Gelme	Görevden Alınma/Vefat	İstanbul'dan Ayrılma	Görev Süresi
William Harborne	20 Kasım 1582	26 Mart 1583	1588	Ağustos 1588	6 yıl
Edward Barton	1591/1593	-	Aralık 1597	-	4/6 yıl
Henry Lello	1597	-	1607	24 Mayıs 1607	10 yıl
Sir Thomas Glover	13 Nisan 1606	23 Aralık 1606	17 Eylül 1611	-	5 yıl
Paul Pindar	27 Eylül 1611	Aralık 1611	25 Ocak 1618	Mayıs 1620	7 yıl
Sir John Eyre	14 Aralık 1619	Nisan 1620	9 Temmuz 1620	-	1 yıl
Sir Thomas Roe	6 Eylül 1621	28 Aralık 1621	2 Ekim 1627	Haziran 1628	6 yıl
Sir Peter Wyche	18 Kasım 1627	10 Ocak 1628	1633	Mayıs 1639	6 yıl
Sir Sackville Crowe	14 Temmuz 1633	Ekim 1638	Ocak 1647	23 Kasım 1647	14 yıl
Sir Thomas Bendish	8 Ocak 1647	26 Eylül 1647	26 Haziran 1660	11 Mart 1661	14 yıl
Sir Heneage Finch	25 Haziran 1660	17 Ocak 1661	19 Aralık 1667	Ocak/Mayıs 1669	9 yıl
Sir Daniel Harvey	3 Ağustos 1668	20 Aralık 1668	26 Ağustos 1672	-	4 yıl
Sir John Finch	7 Kasım 1672	Mart 1674	-	Kasım 1681	9 yıl
Lord Chandos	22 Nisan 1680	22 Temmuz 1681	Kasım 1684	Ekim 1687	7 yıl
Sir William Trumbull	15 Ekim 1686	17 Ağustos 1687	-	31 Temmuz 1691	5 yıl
Sir William Hussey	20 Nisan 1690	28 Haziran 1691	14 Eylül 1691	-	1 yıl
William Harbord	2 Kasım 1691	-	31 Temmuz 1692	-	1 yıl
Lord Paget	5 Eylül 1692	Temmuz 1693	-	Mayıs 1702	10 yıl

EK-I: Elçilerin görev süresi, kraliyet onayı aldıkları tarih ile İstanbul'dan geri çağrıldıkları tarih esas alınarak hesaplanmıştır, Wood, *a.g.e.*, s. 316-318.

EK- II: 1612 Tarihli Ahidnâme Metni (*Uppsala Universitets Bibliotek (Uppsala University Library), Nova 597-10 Zetterström Katalog, 714-10.*)







EK-IV: Thomas Dallam'ın Orgu (Maclean, *Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi*, IV. Bölüm.)



MERCHANTS OF THE LEVANT.

EK- V: Levant Kumpanyası'nın Arması (William C. Hazlitt, *The Livery Companies of the City of London: The Origin, Character, Development, and Social and Political Importance*, London 1892, s. 159.)



EK- VI: Sir Thomas Roe,
https://www.britishmuseum.org/collect/object/P_P-1-173



EK-VII: Sir Paul Pindar, G. R. Berridge, *British Diplomacy in Turkey: 1593 to the Present*, Boston 2009, Resimler: II.